İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARINDA GERÇEKLEŞEN DÖNÜŞÜMLERİN MEKÂNSAL AÇIDAN İRDELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu NART

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARINDA GERÇEKLEŞEN DÖNÜŞÜMLERİN MEKÂNSAL AÇIDAN İRDELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Duygu NART
502121445

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN

HAZİRAN 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502121445 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Duygu NART**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARINDA GERÇEKLEŞEN DÖNÜŞÜMLERİN MEKÂNSAL AÇIDAN İRDELENMESİ"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Yrd. Doç. Dr. Gülsün TANYELİ** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Doç. Dr. T. Gül KÖKSAL Kocaeli Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : **4 Mayıs 2015**
Savunma Tarihi : **5 Haziran 2015**

Nart'a,

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda danışmanlığımı yürüten değerli hocam Prof. Dr. Gülçin PULAT GÖKMEN'e emek ve desteğinden ötürü teşekkür ederim.

Haziran 2015

Duygu Nart
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÇİZELGE LİSTESİ ..... **xiii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xv**
ÖZET ..... **xxi**
SUMMARY ..... **xxiii**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı 3
1.2. Tezin Yöntemi 4
2. ENDÜSTRİ, KORUMA VE DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI **5**
2.1 Endüstri ve Endüstrileşme Kavramları 5
2.1.1 Dünyada ve Türkiye'de endüstrileşme süreci 6
2.1.2 İstanbul'da endüstrileşme süreci 11
2.2 Endüstri Mirası Kavramı 26
2.3 Koruma Kavramı 29
2.4 Dönüşüm Kavramı 32
2.4.1 Kentlerde dönüşüm süreçleri 33
2.4.2 Endüstriyel alanların dönüşümü 35
2.4.2.1 Endüstriyel alanların dönüşüm ilkelerinin belirlenmesi 37
2.4.3 Kentte dönüşüm biçimleri 38
3. DÜNYADA ENDÜSTRİ YAPILARINDA DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ **49**
3.1 Bölgesel Ölçekte Dönüşüm Uygulamaları 49
3.1.1 Ruhr, Almanya 49
3.1.2 Docklands, İngiltere 57
3.1.3 Pobleneu, İspanya 64
3.1.4 Pittsburgh, Amerika 69
3.2 Tekil Yapı Ölçeğinde Dönüşüm Uygulamaları 72
3.2.1 Tate Modern, İngiltere 72
3.2.2 Van Nelle Tütün Fabrikası, Hollanda 76
3.2.3 Lingotto Araba Fabrikası, İtalya 78
3.2.4 Nordkraft, Danimarka 80
3.2.5 Viyana Gazometreleri, Avusturya 81
3.2.6 MASS MoCA, Amerika 86
3.2.7 MoMA QNS, Amerika 88
3.3 Endüstriyel Alanların Dönüşümünde Ortak Planlama İlkeleri 89
4. ALAN ÇALIŞMASI: İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜ **91**
4.1 Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapıları 93
4.2 Yenilenen Endüstri Yapıları 156
4.3 İlk İşlevine Devam Eden Endüstri Yapıları 177

4.4 Dönüşüm Potansiyeli Olan Endüstri Yapıları 180
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 197
KAYNAKLAR 209
EKLER 219
ÖZGEÇMİŞ 235

KISALTMALAR

ACCD : Allegheny Conference on Community Development
Anon. : Anonim
AVM : Alışveriş Merkezi
DGI : Danimarka Spor Birliği
diğ. : diğerleri
ERIH : Avrupa Sanayi Mirası Rotası
GSYİH : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IBA : Uluslararası Yapı Sergisi
ICOMOS : Uluslararası Anıtlar ve Sitler Kurulu
İBB : İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İETT : İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LDDC : Londra Docklands Geliştirme Kurumu
MSÜ : Mimar Sinan Üniversitesi
OSB : Organize Sanayi Bölgesi
STK : Sivil Toplum Kuruluşu
TDK : Türk Dil Kurumu
TEK : Türkiye Elektrik Kurumu
TGİ : Türkiye Gemicilik İşletmesi
TICCIH : Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi
TÜRSAB : Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu
vb. : ve benzeri
yy. : yüzyıl

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : 1915 yılında Osmanlı Devleti'nde kentlere göre sanayi tesislerinin sayısal dağılımı..... 9
Çizelge 2.2 : Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemden günümüze endüstri tesisi sayısı (adet olarak)..... 11
Çizelge 2.3 : 1966 Sanayi Nazım Planı'nda imalat sanayiine ayrılan alanlar. 20
Çizelge 2.4 : İstanbul Metropoliten Alanı'nda sanayi alanlarına yönelik müdahale alanları ve potansiyelleri. 25
Çizelge 2.5 : Dünyada kentsel dönüşümün evrimi. 40
Çizelge 2.6 : Türkiye'de kentsel dönüşüm olgusunun dönemlere göre değişimi..... 42
Çizelge 4.1 : İstanbul'da incelenen endüstri yapılarına yönelik analiz tablosu..... 193

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Uluslararası Osmanlı Sergisi için inşa edilen sergi yapısı,1863. 8
Şekil 2.2 : 15.-19. yüzyıllar arasında İstanbul'daki endüstri tesislerinin konumu. ... 12
Şekil 2.3 : On Senelik Plan (1943-1953) – İstanbul Mıntıkası Planı. 15
Şekil 2.4 : İstanbul Avrupa Yakası Nazım Planı, 1/2000 ölçekli maketten çekilmiş fotoğraf. 16
Şekil 2.5 : Harita 1A. 1965 yılında İstanbul'da sanayi kuruluşlarının dağılışı, Trakya Yakası. 19
Şekil 2.6 : Harita 1B. 1965 yılında İstanbul'da sanayi kuruluşlarının dağılışı, Anadolu Yakası. 19
Şekil 2.7 : Yer değiştirmiş sanayi kuruluşlarının yeri. 23
Şekil 2.8 : İstanbul Metropoliten Alanı'nda sanayi alanlarına yönelik üç temel yaklaşım. 24
Şekil 2.9 : İşlevini yitiren endüstri yapılarının geleceği. 35
Şekil 2.10 : Endüstri yapılarının tipolojisi. 47
Şekil 3.1 : Ruhr Bölgesi 50
Şekil 3.2 : Oberhausen Gazometresi görünüş ve kesit çizimi. 51
Şekil 3.3 : Gazometre'de Christo'nun Big Air Package Sergisi. 51
Şekil 3.4 : Zollverein Kömür Madeni görünüş. 52
Şekil 3.5 : Ruhr Müzesi yeniden işlevlendirme planı. 52
Şekil 3.6 : Essen Tasarım Merkezi. 53
Şekil 3.7 : Essen Tasarım Merkezi, yeniden işlevlendirme planı. 54
Şekil 3.8 : Essen Tasarım Merkezi, kesit çizimi. 54
Şekil 3.9 : Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu görünüşü. 55
Şekil 3.10 : Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu kat planları. 55
Şekil 3.11 : Duisburg Nord Endüstri parkı görünüşler. 56
Şekil 3.12 : Docklands bölgesinin Londra kenti içindeki yeri. 57
Şekil 3.13 : 1986 yılında Canary Wharf görünümü. 59
Şekil 3.14 : 2012 yılında Canary Wharf görünümü. 59
Şekil 3.15 : Canary Wharf Tower (ortada), HSBC Tower (solda) ve Citigroup (sağda) görünüşleri. 60
Şekil 3.16 : Oliver's Wharf görünüşü. 61
Şekil 3.17 : Oliver's Wharf binası, zemin ve birinci kat planları. 61
Şekil 3.18 : Oliver's Wharf binası, kesit. 61
Şekil 3.19 : Oliver's Wharf, plan tipolojileri. 62
Şekil 3.20 : Oliver's Wharf, beşinci kat planı. 62
Şekil 3.21 : Tobacco Dock zemin kat planı ve kesitler. 63
Şekil 3.22 : Pobleneu Bölgesi. 65
Şekil 3.23 : Barselona Pobleneu dönüşüm projesi. 65
Şekil 3.24 : Can Gili Vell dönüşüm sonrası planı. 66
Şekil 3.25 : Can Gili Vell görünüşü. 66
Şekil 3.26 : Can Framis Müzesi zemin kat planı. 67

Şekil 3.27 : Can Framis Müzesi dönüşüm öncesi ve sonrası görünüşleri..... 67
Şekil 3.28 : Agbar Tower görünüşü ve kesit çizimi. 68
Şekil 3.29 : Pittsburgh..... 69
Şekil 3.30 : Nabisco Fabrikası - Google Pittsburgh Ofisi..... 71
Şekil 3.31 : Nabisco Fabrikası iç mekân dönüşümü..... 71
Şekil 3.32 : Andy Warhol Müzesi cephe ve iç mekân görünüşü..... 72
Şekil 3.33 : Tate Modern geçmişte görünüşü. 72
Şekil 3.34 : Tate Modern zemin kat planı ve kesit çizimleri. 73
Şekil 3.35 : Tate Modern işlev dağılımı. 74
Şekil 3.36 : Tate Modern ek yapı..... 75
Şekil 3.37 : Tate Modern günümüz görünüşü..... 75
Şekil 3.38 : Van Nelle fabrikası vaziyet planı. 76
Şekil 3.39 : Van Nelle fabrikası planı..... 77
Şekil 3.40 : Van Nelle fabrikası geçmiş ve günümüzdeki görünümü. 77
Şekil 3.41 : Van Nelle iç mekânın dönüşümden önce ve sonra görünüşleri. 78
Şekil 3.42 : Lingotto Araba Fabrikası..... 78
Şekil 3.43 : Lingotto Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, plan. 79
Şekil 3.44 : Lingotto Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, kesit..... 79
Şekil 3.45 : Lingotto Fabrikası, Bubble..... 80
Şekil 3.46 : Nordkraft günümüzde görünüşü..... 80
Şekil 3.47 : Nordkraft iç mekân görünüşü..... 81
Şekil 3.48 : Nordkraft-fonksiyon dağılımını gösteren kesit. 81
Şekil 3.49 : Viyana Gazometreleri geçmiş görünümü..... 82
Şekil 3.50 : Gazometrelerin giriş kotunda birbirleriyle bağlantısı..... 83
Şekil 3.51 : Gazometre A fonksiyon dağılımı. 83
Şekil 3.52 : Gazometre B, birinci kat planı..... 84
Şekil 3.53 : Gazometre B fonksiyon dağılımı..... 84
Şekil 3.54 : Gazometre C fonksiyon dağılımı..... 85
Şekil 3.55 : Gazometre D fonksiyon dağılımı. 85
Şekil 3.56 : MASS MoCA görünüşü, 1988. 86
Şekil 3.57 : MASS MoCA yeniden işlevlendirme planı..... 87
Şekil 3.58 : MASS MoCA günümüz görünüşü. 87
Şekil 3.59 : MoMA QNS görünüş. 88
Şekil 3.60 : MoMA QNS plan. 88
Şekil 3.61 : MoMA QNS iç mekân rampa görünüşü..... 89
Şekil 4.1 : Alan çalışması kapsamında İstanbul'da incelenen endüstri yapıları..... 92
Şekil 4.2 : Tophane-i Amire geçmişte görünümü..... 93
Şekil 4.3 : Tophane-i Amire planı ve görünüşleri. 94
Şekil 4.4 : Tophane-i Amire iç mekan görünüşleri..... 95
Şekil 4.5 : Tophane-i Amire günümüzdeki görünümü. 96
Şekil 4.6 : Darphane-i Amire planı ve görünüşü. 97
Şekil 4.7 : Darphane-i Amire görünüşü..... 98
Şekil 4.8 : Şirket-i Hayriye Tersanesi ve Lengerhane, yeniden işlevlendirme sonrası planlar. 99
Şekil 4.9 : Şirket-i Hayriye Tersanesi ve Lengerhane. 100
Şekil 4.10 : Haliç Tersanesi ve Lengerhane görünümü. 100
Şekil 4.11 : Rahmi Koç Müzesi iç mekan görünüşleri. 101
Şekil 4.12 : 1955 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası. 102
Şekil 4.13 : Günümüzde Kundura İmalathanesi 102
Şekil 4.14 : Vaziyet planı, Kundura İmalathanesi kat planı ve Demirhane kat

planları..... 103
Şekil 4.15 : Kundura İmalathanesi iç mekan görünüşü ve Demirhane. 104
Şekil 4.16 : Feshane-i Amire, 19. yüzyılda görünümü. 105
Şekil 4.17 : Feshane-i Amire günümüzde görünümü. 105
Şekil 4.18 : 1986 öncesi Feshane planı ve Plan rölövesi 106
Şekil 4.19 : Feshane, yeniden işlevlendirme planı. 107
Şekil 4.20 : Çok amaçlı salon ve Kahveli Çarşı iç mekan görünüşleri..... 107
Şekil 4.21 : Cibali Tütün Fabrikası geçmişteki görünüşü. 108
Şekil 4.22 : Cibali Tütün Fabrikası dağılım haritası..... 108
Şekil 4.23 : Cibali Tütün Fabrikası plan ve cephe rölövesi..... 109
Şekil 4.24 : Cibali Tütün Fabrikası, yeniden işlevlendirme planı. 110
Şekil 4.25 : Kadir Has Üniversitesi caddeden görünüşü. 111
Şekil 4.26 : Cibali Tütün Fabrikası iç mekân dönüşümü. 111
Şekil 4.27 : Hasanpaşa Gazhanesi dönüşüm öncesi görünümü. 112
Şekil 4.28 : Hasanpaşa Gazhanesi vaziyet planı ve fonksiyon dağılımı..... 113
Şekil 4.29 : Hasanpaşa Gazhanesi yeniden işlevlendirme projesi..... 114
Şekil 4.30 : Hasanpaşa Gazhanesi'nde devam eden yeniden işlevlendirme çalışmaları. 115
Şekil 4.31 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası planı ve ön cephe görünüşü. 116
Şekil 4.32 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası günümüz görünüşleri..... 117
Şekil 4.33 : 1903 yılında Cendere Su Pompa İstasyonu ön cephe görünüşü..... 117
Şekil 4.34 : Cendere Su Pompa İstasyonu vaziyet planı ve Ana Bina Restitüsyon planı..... 118
Şekil 4.35 : Cendere Su Pompa İstasyonu yeniden işlevlendirme projesi, zemin kat planı. 119
Şekil 4.36 : Yeniden işlevlendirme sonrası iç mekan..... 119
Şekil 4.37 : Bomonti Bira Fabrikası vaziyet planı ve kısmi plan. 121
Şekil 4.38 : 20. yy başı Bomonti Bira Fabrikası..... 122
Şekil 4.39 : Bomonti Bira Fabrikası günümüz görünüşü. 122
Şekil 4.40 : Bomonti Bira Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, zemin kat planı..... 123
Şekil 4.41 : Bomonti Bira Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, güneybatı cephesi..... 124
Şekil 4.42 : Bomonti Bira Fabrikası dönüşüm sonrası iç mekan görünüşü 124
Şekil 4.43 : Bomonti Bira Fabrikası dönüşüm sonrası iç mekan görünüşleri. 125
Şekil 4.44 : Bomonti Bira Fabrikası ve yeni yapıların görünümü..... 125
Şekil 4.45 : Tuz Ambarı caddeden görünüşü..... 126
Şekil 4.46 : Tuz Ambarı vaziyet planı ve zemin kat planı..... 127
Şekil 4.47 : Tuz Ambarı yeniden işlevlendirme projesi, plan ve kesit. 128
Şekil 4.48 : Tuz Ambarı dönüşüm sonrası iç mekân görünüşleri..... 129
Şekil 4.49 : Silahtarağa Elektrik Fabrikası geçmişte görünüşü. 129
Şekil 4.50 : Silahtarağa Elektrik Fabrikası üretim birimleri planı ve görünüşler.... 130
Şekil 4.51 : Santral İstanbul dönüşüm öncesi vaziyet planı ve yapıların analizi, 2004. 132
Şekil 4.52 : Santral İstanbul vaziyet planı, 2015. 133
Şekil 4.53 : Santral İstanbul ÇSM binası görünüşü..... 134
Şekil 4.54 : ÇSM binası, zemin kat planı. 135
Şekil 4.55 : ÇSM binası, boyuna ve enine kesit. 135
Şekil 4.56 : Enerji Müzesi, zemin kat planı..... 136
Şekil 4.57 : Enerji Müzesi, kesitler..... 137

Şekil 4.58 : Enerji Müzesi, iç mekan görünüşü. 137
Şekil 4.59 : Enerji Müzesi, iç mekan görünüşü. 138
Şekil 4.60 : Kontrol odası görünüşü. 139
Şekil 4.61 : Kütüphane ve Mimarlık Fakültesi görünüşleri. 140
Şekil 4.62 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası zemin kat planı. 141
Şekil 4.63 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası üçüncü kat planı. 141
Şekil 4.64 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası 1-1 kesit çizimi. 142
Şekil 4.65 : Kazan daireleri cephede dönüşüm öncesi ve sonrası. 142
Şekil 4.66 : Kazan daireleri iç mekanda dönüşüm öncesi ve sonrası. 142
Şekil 4.67 : Eğitim birimi olarak kullanılan info-box binası. 143
Şekil 4.68 : Enerji Müzesi ve Seyfi Arkan'ın yapısı görünüşü. 143
Şekil 4.69 : 1980 yılında İspirto Fabrikası. 144
Şekil 4.70 : İspirtohane vaziyet planı, giriş kat planı rölövesi. 145
Şekil 4.71 : İspirtohane, yeniden işlevlendirme planı ve kesitler. 146
Şekil 4.72 : İspirtohane ek yapı ve iç mekân görünüşü. 147
Şekil 4.73 : Üsküdar Elektrik Fabrikası. 147
Şekil 4.74 : Üsküdar Elektrik Fabrikası, 1930 tarihli J. Pervititch haritası ve 1966 tarihli hava fotoğrafı. 148
Şekil 4.75 : Ulaşım Müzesi'ne dönüştürülen fabrika yapısı. 149
Şekil 4.76 : İstanbul Modern kat planları ve kesitler. 150
Şekil 4.77 : İstanbul Modern günümüz görünüşü. 151
Şekil 4.78 : İstanbul Modern iç mekân görünüşleri. 152
Şekil 4.79 : Neyir Fabrikası'nın Büyükdere Caddesi üzerinden görünüşü. 152
Şekil 4.80 : Neyir Fabrikası kat planları. 153
Şekil 4.81 : Neyir Fabrikası günümüzde görünümü. 154
Şekil 4.82 : Pe-Re-Ja Fabrikası'nın yapıldığı yıllardaki görünümü. 154
Şekil 4.83 : Pe-Re-Ja Fabrikası, 1982. 155
Şekil 4.84 : Pe-Re-Ja Fabrikası günümüzde görünümü. 155
Şekil 4.85 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası. 156
Şekil 4.86 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası vaziyet planı. 157
Şekil 4.87 : Hastane projesi inşaatı. 158
Şekil 4.88 : Vedad Tek tarafından yapılan Kesimhane ve İdare binası. 158
Şekil 4.89 : Sütlüce Mezbahası plan rölövesi. 159
Şekil 4.90 : 1930 yılında Sütlüce Mezbahası. 160
Şekil 4.91 : Günümüzde Sütlüce Mezbahası. 160
Şekil 4.92 : Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası. 161
Şekil 4.93 : Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası vaziyet planı ve zemin kat planı. 162
Şekil 4.94 : Fabrikanın arka cephe görünüşü. 163
Şekil 4.95 : İnşa süreci devam eden Quasar İstanbul projesi. 164
Şekil 4.96 : Philips Televizyon Fabrikası vaziyet planı, Metrocity vaziyet planı ve kesit. 165
Şekil 4.97 : Metrocity görünüşü. 166
Şekil 4.98 : Tekfen Ampul Fabrikası. 166
Şekil 4.99 : Tekfen Tower zemin kat planı. 167
Şekil 4.100 : Tekfen Tower havadan görünüşü. 168
Şekil 4.101 : Vakko Fabrikası vaziyet planı ve zemin kat planı. 169
Şekil 4.102 : Vakko Fabrikası görünüşleri. 170
Şekil 4.103 : Merter Platform Projesi. 170
Şekil 4.104 : Merter Platform zemin kat planı. 171

Şekil 4.105 : Merter Platform kesit çizimi..... 171
Şekil 4.106 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası vaziyet planı. 172
Şekil 4.107 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, sosyal bina görünüşü. 172
Şekil 4.108 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası normal kat planı, kesitler ve güney cephesi..... 173
Şekil 4.109 : Levent Kanyon vaziyet planı..... 174
Şekil 4.110 : Levent Kanyon havadan görünüşleri..... 174
Şekil 4.111 : Roche Fabrikası havadan görünüşü (1982) 175
Şekil 4.112 : Roche Fabrikası..... 175
Şekil 4.113 : Roche Fabrikası yıkım süreci. 176
Şekil 4.114 : Özdilek Park İstanbul. 176
Şekil 4.115 : Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu..... 177
Şekil 4.116 : Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası foksiyon dağılımı ve kat planı..... 178
Şekil 4.117 : Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası günümüzde görünümü. 179
Şekil 4.118 : Paşalimanı Un Fabrikası planı, ana bina ve depo..... 180
Şekil 4.119 : Paşalimanı Un Fabrikası günümüzde görünüşü. 181
Şekil 4.120 : Unkapanı Un Fabrikası 20.yüzyıl görünümü. 182
Şekil 4.121 : Unkapanı Değirmeni günümüzde görünüşleri. 182
Şekil 4.122 : Unkapanı Un Fabrikası Restorasyon-Restitüsyon çizimi..... 183
Şekil 4.123 : Yapı Merkezi tarafından yapılan analiz çalışması. 184
Şekil 4.124 : Kasımpaşa Un Fabrikası planı..... 185
Şekil 4.125 : Kasımpaşa Un Fabrikası geçmişte ve günümüzdeki görünümü. 185
Şekil 4.126 : 1930'lu yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası. 186
Şekil 4.127 : Paşabahçe Cam Fabrikası vaziyet planı ve fonksiyon dağılımı. 187
Şekil 4.128 : Günümüzde Paşabahçe Cam Fabrikası. 187
Şekil 4.129 : Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası yıkım öncesi görünümü... 188
Şekil 4.130 : Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası vaziyet planı, ön ve yan görünüşleri. 189
Şekil 4.131 : Günümüzde Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası. 190
Şekil 4.132 : Squibb fabrikası havadan ve Büyükdere Caddesi'nden görünüşleri.. 190
Şekil 4.133 : Squibb fabrikası havadan görünüşü, 1966. 191
Şekil 4.134 : İstanbul Dönüşüm Haritası..... 195
Şekil A.1 : Tophane-i Amire vaziyet planı ve cepheler …..... 220
Şekil A.2 : Darphane-i Amire plan, Lengerhane-i Amire kat planı ve görünüş … 221
Şekil A.3 : Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası vaziyet planı, Kundura İmalathanesi kat planı ve Demirhane kat planları … 222
Şekil A.4 : Feshane plan ve cephe rölövesi, 1986 öncesi Feshane planı …..... 223
Şekil A.5 : Paşalimanı Un Fabrikası plan ve cephe rölövesi …..... 224
Şekil A.6 : Cibali Tütün Fabrikası konumu, plan ve cephe rölövesi …..... 225
Şekil A.7 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası, plan ve cephe rölövesi … 226
Şekil A.8 : Cendere Su Pompa İstasyonu Ana Bina Restitüsyon planı ve yeniden işlevlendirme planı …..... 227
Şekil A.9 : Bomonti Bira Fabrikası kısmi plan ve cephe rölövesi …..... 228
Şekil A.10 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası vaziyet planı ve plan rölövesi …..... 229
Şekil A.11 : Bakırköy İspirto Fabrikası vaziyet planı, plan rölövesi ve yeniden işlevlendirme sonrası planı …..... 230
Şekil A.12 : Sütlüce Mezbahası plan ve cephe rölövesi …..... 231
Şekil A.13 : Mecidiyeköy Likör Fabrikası vaziyet planı ve kat planı rölövesi …. 232
Şekil A.14 : Vakko Fabrikası vaziyet planı ve kat planı … 233

Şekil A.15 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası vaziyet planı, normal kat planı, kesit ve güney cephesi … 234

İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARINDA GERÇEKLEŞEN DÖNÜŞÜMLERİN MEKÂNSAL AÇIDAN İRDELENMESİ

ÖZET

Dönüşüm kavramı küresel, politik, sosyal, ekonomik anlamda sürekli değişen, yeniden yapılanan ve günlük hayatımızı her ölçekte biçimlendiren bir olgudur. Kentler devingen bir yapı olarak değişik ölçek ve biçimlerde sürekli bir değişim/dönüşüm içerisindedir, sürekliliği bir anlamda bu etkenlere bağlıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşanan küresel değişim süreci, desantralizasyon, kentlerde artan nüfus, üretim ve tüketim biçimlerinin değişimi gibi durumlar tüm dünyada dengeleri değiştirmiş ve kentsel kullanım alanlarında işlevsel değişiklikler yaratmıştır. Modern kentten post modern kente geçiş ile beraber tarım ve endüstri sektörü yerine hizmet sektörünün ağırlık kazanması kentte yeni mekânsal ihtiyaçları ortaya çıkarmış ve çeşitli mekânsal dönüşümlere neden olmuştur.

Kentte bugün dönüşümün gerçekleştiği yapı gruplarından birisi de endüstri yapılarıdır. Endüstri yapıları belli bir döneme ait sosyal, kültürel, ekonomik ve mimari özellikleri ile kent hafızasının önemli bileşenleridir. Yapıldıkları dönemde kent çeperinde kalan, kentin zamanla büyüyerek genişlemesi sonucu günümüzde merkezde yer alan endüstri yapıları süregelen dönüşüm sürecindeki en önemli potansiyel alanlardan biridir. Küreselleşme, üretim biçimlerindeki değişme, teknolojik gelişmeler ve şehir dışına taşınma (desantralizasyon) gibi etkenler sonucu işlevsiz kalarak terkedilen endüstri yapıları dönüşüm sürecine girmiştir. Endüstri yapılarının dönüşümüne yönelik süreçte kuşkusuz 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan 'endüstri mirası' ve 'koruma' kavramları dönüşüme farklı bir boyut katmış, endüstri devriminin yaşandığı ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada endüstri yapılarının dönüşümü önem kazanmıştır. Özellikle son otuz yılda endüstri yapılarının dönüşüm sürecine dahil edildiği ve bütüncül korumaya yönelik dönüşüm projeleri ön plana çıkmıştır.

Dünyada değişen dengeler ve yaşanan dönüşüm süreci Türkiye'de de benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 1980 sonrası başlayan ve 2000'lerden sonra ivme kazanan dönüşüm uygulamaları kentsel dönüşüm, restorasyon, yeniden işlevlendirme, yenileme, soylulaştırma gibi farklı şekil ve ölçeklerde gerçekleşse de tümü kenti fiziksel, sosyal ve ekonomik anlamda dönüştürmektedir.

İstanbul, dönüşüm sürecinin en belirgin yaşandığı kent olarak tez kapsamında çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet sonrası döneme ait çok sayıda endüstri yapısına sahip olan kent, dünyada yaşanan değişimlere paralel süreçler yaşamış, 1980'lere kadar işletilen endüstri yapılarının bir bölümü sonraki süreçte işlevsiz kalmış ve 1990 sonrası mekânsal dönüşüm sürecine girmişlerdir. Çoğunlukla kent merkezi veya kıyı alanlarda yer alan endüstri yapılarında kentin önemli dönüşüm projeleri gerçekleşmektedir. Ulusal ve uluslararası sermayenin yatırım alanları olarak dönüşüm sürecine giren endüstri

yapıları bu süreçte, kentin makro-formunu yeniden tanımlamakta, kente fiziksel, ekonomik ve sosyal anlamda önemli değişiklikler yaratmaktadır.

Tezin amacı kentte dönüşümün odağında olan endüstri yapılarında gerçekleşen mekânsal dönüşümleri analiz etmek ve İstanbul'da süregelen dönüşümü yapı ve şehir ölçeğinde incelemektir. Bu bağlamda tez çalışmasının giriş bölümünde tezin konusu kısaca açıklanmış ve çalışmanın amacı, kapsamı ve yönteminden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde endüstri, endüstri mirası, koruma ve dönüşüm kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Kentlerde gerçekleşen dönüşüm süreçleri ve biçimleri incelenmiş, çalışma için kavramsal altyapı oluşturulmuştur. Bununla beraber İstanbul'un endüstrileşme sürecinden ve bu sürecin kentte yarattığı mekânsal değişim ve dönüşümlerden bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşüm uygulamaları ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle dünyada bölgesel ölçekte ve tekil yapı ölçeğinde nitelikli dönüşüm uygulamaları incelenmiş ve analiz edilmiştir. Bu bölümde Almanya, İngiltere, İspanya, Amerika gibi ülkelerdeki bölgesel dönüşüm uygulamaları ile farklı ülkelerden tekil yapı örnekleri ele alınmıştır. İncelenen örnekler üzerinden dönüşüm uygulamalarındaki benzer ve farklı yaklaşımlar ortaya konularak, müdahale türleri tartışılmış ve dönüşüm ilkelerine yönelik çıkarımlar yapılmıştır.

Dördüncü bölümde çalışma alanı olarak seçilen İstanbul'daki endüstri yapıları ele alınmıştır. İncelenen otuz iki adet endsütri yapısı Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet sonrası döneme ait endüstri yapılarıdır ve dönüşüm biçimlerine göre gruplandırılarak analiz edilmiştir. Bölüm sonunda İstanbul'daki endüstri yapılarının dönüşümüne yönelik analiz tablosu ve dönüşüm haritası oluşturularak, endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşüm biçimleri ve ilkelerine yönelik değerlendirme yapılmıştır.

Son bölümde ise dünyada ve İstanbul'da süregelen dönüşüm süreci ve evreleri ele alınmış ve tez kapsamında İstanbul'da yapılan alan çalışması değerlendirilmiştir. İstanbul'daki endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşüm uygulamaları, dönüşüm biçimlerine ve niteliklerine göre hem kendi içlerinde hem de yurtdışında incelenen örnekler ile karşılaştırılmış, bu bağlamda analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

EVALUATION OF SPATIAL TRANSFORMATIONS IN INDUSTRIAL BUILDINGS IN ISTANBUL

SUMMARY

Transformation is phenomenon that constantly changing and reorganizing in terms of global, political, social, economic contexts and shaping our daily lives in all sizes. Cities, as a dynamic structure in different sizes and shapes, being in chance and transformation constantly. Continuity of cities depend on in some sense of transformation. Cities are reshaped according to the changing conditions in accordance with its own different dynamics of each period. In this process of transformation is inevitable, the city has undergone chances in sense of physical, social, economic ans cultural size.

The first transformation occured in the city is with the existence of the Industrial Revolution and the process of industrialization. Transition from agriculture and human force to machine production with the varying manufacturing models, industrial buildings began to exist in the city.

After World War II restructuring process has began in the Europe cities together with accelerated industrialization yielded to began another transformation in cities. After 1950, occurring industrial zones in developing cities correspondingly increasing demand for labour led to upgrowth population and the city in this period.

Beginning with globalization in 1970’s and shaping our lives from economic, political and social structures to the our daily life style that occurs each level is the latest phase in the city transformation. Along with the transition from the national and modern industrial city to the global information system, cities being restructured according to the needs of the finance and service sector.

After the second half of the 20th century, factors such as process of global chance, increased population in urban areas, changes in production and consumption types have affected the balance and created functional changes in urban usage areas. With the transition from modern city to post-modern city has taken off new spatial needs in the city and led to a variety of space transformations.

In this context, industrial buildings are one of the group buildings that realizing transformation in today's city. In the period they were made standing outside the city industrial buildings are now located in downtown thereby industrial buildings are became one of the major potential areas in transformation. A large part of industrial building which has lost its function have been liquidated out of town, in other remaining part has began the process of transformation.

In the transformation process of industrial buildings, resulting concepts such as 'industrial heritage' and 'conservation' in the last quarter of the 20th century has given a new dimension to transformation type. Thus in whole world especially in countries where the industrial revolution has affected, transformation has become more important in industrial buildings. Transformation projects about industrial buildings are included and integrated conservation mentality samples has accelerated

in the last thirty years. In this period, changing balances in the world and the transformation process revealed similar results in Turkey.

After 1970, effects such as globalization, decentralization and increasing population launched the industrial oriented transformation in metropole cities. Starting in 1980's and accelerated after 2000, transformation types such as urban transformation, conservation, adaptive reuse, renewal and gentrification by realizing at different scales, transformed the city in physical, social, economic contexts and shaped the new macro-form of the city.

İstanbul is the city where the numerous industrial buildings existed belonging to Ottoman Empire period and the era of after Republic experienced the transformation process obviously and defined as the study area for thesis. The effects of transformation on urban space by converting city centers into business and commerce areas along with the transition from the production system to service and finance sector can be seen in İstanbul. Industrial buildings are located in the focal point of transformation process starting in 1990's and continuing at the present in İstanbul. As being investment areas for national and international capital, industrial buildings are redefining city's macro-form by creating major changes in the economic and social sense.

The aim of the thesis is to analyze space transformations have occurred in industrial buildings and explicate ongoing transformation process in scale of building and the city. The samples selected in scope of thesis consist of industrial buildings belong to the Ottoman Empire and after Republic era. The method of thesis includes literature research with various source and thesis, analyzing periodical such as Arkitekt for post Republic era samples and photographing in situ.

In the first part of the study, the subject of the thesis explained and mentioned about the purpose, scope and methods of the study.

In the second chapter concepts such as industry, industrial heritage, conservation and transformation were defined as theoretical background. In addition to conceptual definitions, transformation periods and types that occur in the city were examined and effects on industrial buildings were discussed.

In third chapter space transformations occur in industrial building are analyzed. In this context, qualified transformation projects examined in regional and world scale. Industrialized countries such as Germany, England, Spain and America have been selected for regional transformation application as Ruhr, Docklands, Poblenou and Pittsburgh. With the similar and different design approaches in transformation process, types of transformation and design principles have been discussed.

In the fourth chapter, industrialization process of İstanbul is examined and mentioned about transformations and effects on space. Referring to the examples, it is seen that the transformation occured in industrial buildings at different scales and forms in Istanbul. Factors such as location, land value, potential annuity, registration status and decisions of the owners are determining type and quality of transformation.

In the re-evaluation projects of the industrial buildings in İstanbul, conservation, restoration, adaptive reuse samples have seen as well as the renovation, demolition, gentrification. Adaptive reuse projects including conservation and renewal samples are predominantly existed in transformation projects. In the samples of re-function, cultural and educational uses stand out as function. It is observed that integrated conservation including building, original material and industrial landscape is

inadequate. Additionally, analyzing of industrial building features by the meaning of choosing new function and adaptive reuse is not sufficient. In many of renewal projects, it is seen that industrial heritage is removed. Factors such as lack of legal protection and registration, oblivion about industrial heritage, privatization, annuity policies are stated general reasons of destruction projects. At the end of chapter, analysis of industrial buildings were shown in a table and was prepared Transformation Map of Istanbul.

In the fifth and final part of the study, transformation phases and its effects on cities in world also in Turkey explained. Additionally, it is evaluated the results of the case study about the transformations of industrial buildings in Istanbul. Transformation types and features explained and compared with the samples in world.

1. GİRİŞ

Kentler oluştukları ilk dönemden itibaren farklı sosyal, ekonomik ve teknolojik dinamikler doğrultusunda değişen koşullara göre dönüşmekte ve bu dönüşümler sayesinde kendi sürekliliğini sağlamaktadır. Bu anlamda kent ve mekânda dönüşüm, zamanın sürekliliği içinde kaçınılmazdır.

Kentlerde yaşanan dönüşümlerden ilki, 19. yüzyılda modern endüstri şehirlerinin ortaya çıkışı ve kırsaldan şehre hızlı göç sürecidir. Endüstrileşme, kentleşme ve modernleşme, kentte yeni mekânsal ihtiyaçlar ortaya çıkarmış ve kenti bu doğrultuda değiştirmiştir. Diğer bir dönüşüm evresi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentlerdeki büyük yıkımlar ve sonrasında Avrupa'nın yeniden inşa dönemini tanımlamaktadır. Üçüncü ve son dönüşüm süreci ise 20. yüzyılın son çeyreğinde ulusal ve modern sanayi şehir sisteminden, küresel bilgi sistemine geçişle beraber yeniden şekillenen üretim modelleri ve mekânsal ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşmiştir.

1970'lerden günümüze uzanan ve devam eden bu süreçte, endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve bu duruma eş zamanlı olarak gelişen sanayisizleşme süreci ile beraber kentlerde birçok alanda dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bu anlamda kentte dönüşüme uğrayan yapı gruplarından birisi de 'endüstri yapıları'dır. Yapıldıkları dönemde kentin dışında kalan endüstri yapıları, hızlı kentleşme ve kent çeperinin genişlemesiyle beraber artık kent içinde merkezi konumda yer almaktadırlar. Üretim biçimlerinin ve hammadde kaynaklarının değişmesi, teknolojik ilerlemeler, politik desantralizasyon kararları ve artan rant değerleri nedeniyle endüstri yapılarının bir bölümünün günümüzde aktif kullanımları mümkün değildir. Üretim alanlarının kent dışına taşınması sonucu kent içinde işlevsiz kalan bazı endüstri yapıları terkedilmiş, boş ve işlevsiz kalmış ve bir süre sonra dönüşüm projelerinin odağı haline gelmişlerdir.

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra endüstri yapılarına yönelik koruma ve miras anlayışı gelişmiş, bu yapıların yeniden kullanımına yönelik farklı bir yaklaşım oluşturmuştur. İşlevlerini kaybettikten sonra sembolik ve anıtsal değer taşıyan

endüstri yapılarına yönelik koruma ve yeniden kente kazandırma çalışmaları dünyanın birçok yerinde önem kazanmıştır.

Dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlere ilişkin süreçler benzer şekilde Türkiye'de de yaşanmış, bu durumun en belirgin etkileri Osmanlı ve Cumhuriyet sonrası dönemde endüstrileşme faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı İstanbul'da görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başkent İstanbul, endüstriyel üretim merkezi olmuş ve bu dönemde birçok endüstri yapısı inşa edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen endüstri yapılarının yoğun olarak Haliç'te toplandığı görülmüştür. Cumhuriyet sonrası dönemde ise, özellikle 1950 sonrası, ekonomik büyüme politikasının yaygınlaştırıldığı ve sanayileşmenin ivme kazandığı dönemde sanayileşme faaliyetleri artış göstermiştir. 1950-80 yılları arasında İstanbul'da sanayi faaliyetleri şehrin birçok noktasına dağılmış olmakla beraber Levent, Bomonti, Kağıthane ve Haliç gibi kentin belirli noktalarında yoğunlaşmaların olduğu görülmektedir.

İstanbul'da 1980'lere kadar işlevini devam ettiren endüstri yapıları, bu dönemde izlenen neo-liberal politikalar sonucu alınan desantralizasyon kararları sonrasında kentin dışına taşınmış ve kent içinde kalan endüstriyel alan ve yapılar dönüşüm sürecine girmiştir. 1990'larda başlayan mekânsal dönüşüm süreci 2000 sonrasında hızlanmış ve kentte önemli değişiklikler yaratmıştır. Endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümlerin sosyal, ekonomik, fiziksel boyutlarının yanı sıra konumları ve kapladıkları alan bakımından kentin makro formunu etkileyecek nitelikte olmaları yaşanan bu dönüşümlerin önemini arttırmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet sonrası döneme ait çok sayıda endüstri yapısının bulunduğu İstanbul çalışma alanı olarak belirlenmiştir. 20. yüzyıl başında İstanbul'da bulunan 256 adet endüstri yapısından günümüzde mevcut olanların sayısı yaklaşık 30 tanedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden Cumhuriyet idaresine geçen sanayi yapılarının sayısı ise 270 civarındadır. Cumhuriyet sonrası dönemde artan sanayileşme ile birlikte işyeri sayısında da sürekli artış görülmektedir. İstanbul'da özellikle 1950 sonrası çok sayıda endüstri yapısı inşa edilmiştir. Bunların bir bölümü modern mimari mirası sayılabilecek nitelikli yapılardır. Tez çalışması kapsamında her iki döneme ait endüstri yapılarından bazıları seçilerek bu yapılarda gerçekleşen mekânsal dönüşümler incelenmiştir.

İstanbul'da endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümlerin farklı eksenlerde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstri yapısının konumu, mülk sahibi, arsa değeri, rant potansiyeli, yasal korumanın varlığı gibi farklı etkenler dönüşümün niteliğini belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan endüstri yapılarının bir kısmı koruma ve yeniden değerlendirme çalışmaları ile yeniden kente kazandırılmıştır. Cumhuriyet sonrası döneme ait endüstri yapılarına ilişkin ayrıntılı belgeleme çalışmalarının ise henüz yapılmadığı görülmektedir. Modern mimari miras niteliğindeki bu yapılara yönelik yasal koruma koşullarının olmayışı nedeniyle söz konusu yapılar çoğu zaman kentteki yenileme projeleri kapsamında yıkılmakta ve yok olmaktadır. Tez çalışması kapsamında endüstri yapılarını belgelemek önemli görüldüğünden bu yapılara yönelik tespit çalışması yapılmış ve yapılarda gerçekleşen dönüşümler analiz edilmiştir.

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, İstanbul'da endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümü mekânsal açıdan ele almak ve kentteki dönüşümü, dönüşüm biçimlerini ve özelliklerini endüstri yapıları üzerinden okumaktır. Çalışma alanı olarak İstanbul'un seçilmesinin nedeni, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet sonrası döneme ait çok sayıda endüstri yapısını barındırmasıdır. Çalışma kapsamında otuz iki adet endüstri yapısı belirlenmiştir. Bunlardan on dokuz tanesi Osmanlı dönemine, on üç tanesi ise Cumhuriyet sonrası döneme ait endüstri yapılarıdır. Seçilen endüstri yapılarının altı tanesi Anadolu yakasında, diğer yirmi altı tanesi Avrupa yakasındadır. Endüstri yapılarının iş kolları Osmanlı dönemine ait örneklerde; enerji, gıda, deri, dokuma/giyim, kimyevi madde, maden ve toprak işleme sanayisi, Cumhuriyet sonrası döneme ait örneklerde ise; gıda, kimyevi madde üretimi, giyim ve elektronik eşya şeklindedir.

Çalışma kapsamında ele alınan endüstri yapıları;

i. yeniden işlevlendirilen,
ii. yenilenen,
iii. ilk işlevine devam eden,
iv. dönüşüm potansiyeli olan (işlevsiz ve terk edilmiş/yıkılmış ve boş durumda) endüstri yapıları

olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

Dört grupta ele alınan endüstri yapıları gerçekleşen dönüşüm, dönüşümün türü, mekânsal içeriği ve özellikleri bağlamında irdelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde İstanbul dönüşüm haritası ve analiz tablosu oluşturulmuş, incelenen endüstri yapılarına yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

1.2 Tezin Yöntemi

Çalışma kapsamında literatür taraması, arşiv ve dergi taraması, yerinde inceleme ve kişisel görüşmeler yapılmıştır. Kavramların belirlenmesi ve kuramsal altyapının oluşturulması sürecinde literatür araştırması yapılmış, İstanbul'da Osmanlı Dönemi'ne ait endüstri yapıları hakkında yapılan tezler incelenmiş, Cumhuriyet sonrası döneme ait örnekler için süreli yayınlardan ve konunun uzmanı kişilerle görüşülerek veri elde edilmiştir. İstanbul ölçeğinde incelenecek endüstri yapılarının bir bölümü, konu ile ilgili yapılmış tezler aracılığıyla belirlenmiştir. Tez kapsamında ele alınan Cumhuriyet sonrası endüstri yapılarının belirlenmesinde ise Arkitekt dergisi vb. çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Seçilen endüstri yapılarının özgün planları ve görünüşlerine ulaşılmaya çalışılmış, bu amaçla belediye arşivleri taranmıştır. Arşivlerde ulaşılamayan yapıların çizimleri çeşitli tezlerden alınmıştır.

Yeniden işlevlendirilen ve yenilenen endüstri yapılarının dönüşüm sürecine ilişkin çizim ve görsellerine ulaşılmış, çalışmayı yürüten mimarlık ofislerinden sürece dair bilgi alınmıştır. Yapıların eski-yeni fotoğrafları toplanmış, son durumu tespit etmek amacıyla tüm yapılar araştırmacı tarafından fotoğraflanmıştır.

2. ENDÜSTRİ, KORUMA VE DÖNÜŞÜM KAVRAMLARI

Bu bölümde tez çalışmasının kuramsal altyapısını oluşturan endüstri, koruma ve dönüşüm kavramları irdelenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak endüstri ve endüstrileşme kavramları ile dünyada, Türkiye'de ve İstanbul'da yaşanan endüstrileşme süreçleri ele alınmaktadır. Bu sürecin kentte yarattığı fiziksel üretim modelleri olan endüstri yapılarının, miras ve koruma bağlamında değerlendirilmesi ve kentte gerçekleşen dönüşüm süreçleri ile endüstri yapılarının dönüşümü ve dönüşüm biçimleri tartışılmaktadır.

2.1 Endüstri ve Endüstrileşme Kavramları

Üretim, genel anlamda insanın meydana getirdiği somut ve soyut ürünler olarak tanımlanmakla birlikte, insanın ve içinde yaşadığı toplumun gelişebilmesi için ortaya koyduğu eylemler bütününü temsil etmektedir. İlk çağlarda insanın kullandığı ilkel aletlerden, makineli üretime geçişle beraber devam eden tarihsel süreç bir anlamda endüstri ve endüstrileşme sürecini yansıtmaktadır.

Endüstrileşme, 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi ile gelişen bir olgudur. Endüstri kavramı Britannica Sözlüğü'nde "bir grup üretim teşebbüsü ya da organizasyonu tarafından mal, hizmet ya da gelir kaynağı üretimi sağlanması" olarak tanımlanmaktadır (Url-1). Dilimizde sanayi kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılan endüstri kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde (2015) ise; "Ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. Seyidoğlu (2002), endüstri kavramını; "Ham madde ve ara malların mevcut bilgi, beceri ve teknolojilerden yararlanılarak ve işçi emeğinin katkısıyla fabrika veya üretim tesislerinde mal ve hizmet şekline dönüştürülmesi" olarak ele almaktadır.

Endüstrileşme kavramı Britannica Sözlüğü'nde, endüstrinin baskın olduğu sosyo-ekonomik düzene geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır (Url-1). Alp ise (1981); "Ekonomik yönüyle GSYİH'ye en büyük payı aktaran, en çok katma değer meydana getiren, teknoloji üreten, atıl kalmış küçük sanayi birimlerini harekete geçiren, daha

istikrarlı ve güvenilir gelir sağlayan ekonomik faaliyetler bütünü" şeklinde tanımlamaktadır. Endüstrileşme, sadece üretim biçim ve teknolojilerini kapsayan bir kavram olmamakla beraber, aynı zamanda bir ülkedeki tarım, ekonomik faaliyetler, nüfus gibi dinamikleri etkileyen ve dönüştüren bir süreci yansıtmaktadır.

2.1.1 Dünyada ve Türkiye'de endüstrileşme süreci

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başını kapsayan süreçte dünyanın tarım nüfusunu radikal biçimde azaltarak insanı, artan ölçüde hizmet ve mamul mal üreticisi haline getiren Endüstri Devrimi, insanlık tarihindeki önemli kırılma noktalarından birisi olarak görülmektedir. İnsan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından, makine gücünün baskın olduğu üretim tarzına geçiş ile üretim modeli ve miktarında ciddi artış görülmüştür (Yenal, 1999). Endüstri Devrimi 1750-60'lı yıllarda İngiltere'de ilk olarak dokuma sektöründe görünür hale gelmiş, sonrasında diğer alanlara yayılmıştır. İngiltere'nin Endüstri Devrimi'nde diğer ülkelere öncülük etmesi rastlantı sonucu değildir. Britanya'nın geniş bir sömürge gücüne sahip olması ve bu nedenle kaynak ve pazar sorununun olmaması, icat, keşif ve savaşlardan kazanılan mali kaynak gibi özelliklerin bir araya gelmesi bu süreçte önemli rol oynamıştır. 18. yüzyıl sonlarında meydana gelen çeşitli icatlar:

- 1716 - ipek bükmek için çıkrığın bulunması,
- 1735 - demir cevherinin kok enerjisine bağlı dökümünün bulunması,
- 1750 - hafifletilmiş çeliğin bulunması ve ilk çelik fabrikasının açılması,
- 1764 - buhar makinesinin bulunması,
- 1767 - iplik eğiren tezgâhın bulunması,
- 1785 - dokuma tezgâhının bulunması,
- 1789 - demir ve çeliğin ocakta işlenmesi şeklindedir.

Endüstrileşme sürecinde, 19. ve 20. yüzyılda gerçekleşen enerji kaynaklarının, ham maddelerin ve sermaye gereçlerinin yeni teknikler yoluyla üretimde kullanılması, fabrika yönteminin yayılması ve teknolojinin ilerlemesi bu dönemde endüstrileşmeye ivme kazandırmıştır (Yenal, 1999). Endüstrileşme ile beraber oluşan yeni dünya düzeninde makineye dayalı üretim tarzına geçiş ile üretim modelleri ve miktarında ciddi artış görülürken, toplumsal yapının da önemli bir değişim yaşadığı açıktır.

Tarım toplumu yerini sanayi toplumuna bırakmıştır. Bu anlamda modern sanayi toplumunun, geleneksel tarım toplumundan farkı şu başlıklar altında toplanabilir:

- Fabrika üretimi ya da sanayileşmenin gelişmesi,
- İleri düzeyde işbölümü oluşması,
- İlerleme ve evrim anlayışının gelişmesi,
- Düzen ve homojenleşmenin çoğalması,
- Yaşamın gizeminin çözülmesi,
- Standartlaşma ve kitle üretiminin yaygınlaşması,
- Mekanik evren/ya da organizasyon anlayışının gelişmesi ve kişisellikten uzaklaşma,
- Rasyonalitenin artması,
- Büyük ölçekli işletmelerin çoğalması,
- Otoritenin merkezileşmesi,
- Bürokratikleşmenin artması (Bozkurt, 2003).

Endüstri devrimi ve buna bağlı olarak gelişen endüstrileşme süreci toplumsal, ekonomik, teknolojik alanlarda yarattığı değişimlerin yanı sıra kentler üzerinde de önemli dönüşümlere neden olmuştur. Manchester, Essen, Dortmund ve Lille gibi endüstri kentleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kentlerde sayıları artan fabrikalar ve bu fabrikaların çevresinde oluşan konut alanları, bu dönemde kentin fiziksel ve sosyal yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu dönemde kente çalışma amacı ile gelen insanlar, kentteki nüfus yoğunluğunu arttırmıştır (Thorns, 2004).

Türkiye'de endüstrileşme süreci ilk olarak Osmanlı Dönemi'nde görülen sanayi hamleleri ile başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu kuruluş yıllarından itibaren, toplumsal açıdan dengeli bir yerleşme organizasyonuna ve buna bağlı olarak da çeşitli endüstri dallarına sahip olmuştur (Tekeli, 1971). Bu anlamda İstanbul'un fethinin ardından 1453 yılında Tophane-i Amire (Tophane) ve 1455 yılında Tersane-i Amire'nin (Haliç) kurulması ile İstanbul'da ilk sanayi hamleleri başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin endüstrileşme sürecindeki dönüm noktası, yenileşme hareketleriyle beraber batılı endüstriyel üretim tarzının esas alındığı 19. yüzyıl ve sonraki dönem olmuştur. 19. yüzyılda devlet tarafından kurulan endüstri tesisleri 'Fabrika-ı Hümayun' olarak adlandırılmıştır (Bozdemir, 2011). 19. yüzyılda taşrada Konya, Kayseri ve Üsküp'te güherçile imalathanesi, İncirliada'da kükürt fabrikası, İzmit ve İslimye'de çuha, Bursa'da ipek, Hereke'de kumaş fabrikaları bulunmaktadır. İstanbul'da ise; Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1810), Feshane-i Amire (1833), Unkapanı Un Fabrikası (1870), Cibali Tütün Fabrikası (1884), Kasımpaşa Un Fabrikası (1886), Hasanpaşa Gazhanesi (1891), Yıldız Çini Fabrikası (1893) bu dönemde inşa edilen endüstri tesislerinden birkaçıdır (Küçükerman, 1988a).

Bu dönemde endüstri faaliyetlerinin devlet tarafından teşvik edildiği ve çeşitli organizasyonlarla desteklendiği görülmektedir. 1863 yılında üreticileri bir araya getirmek, üretim sıkıntılarını görmek ve üretilen mal çeşitlerini tespit etmek amacıyla açılan ve ilk büyük uluslararası sergi olan Sergi-i Umumi-i Osmani (Uluslararası Osmanlı Sergisi) düzenlenmiştir (Şekil 2.1). Sultanahmet'te sergi için hazırlanan pavyonlarda tarım, dokuma, deri ve cam gibi geleneksel endüstri ürünlerine yer verilmiş, halkın sergiye ilgisi büyük olmuştur (Küçükerman, 1988a).

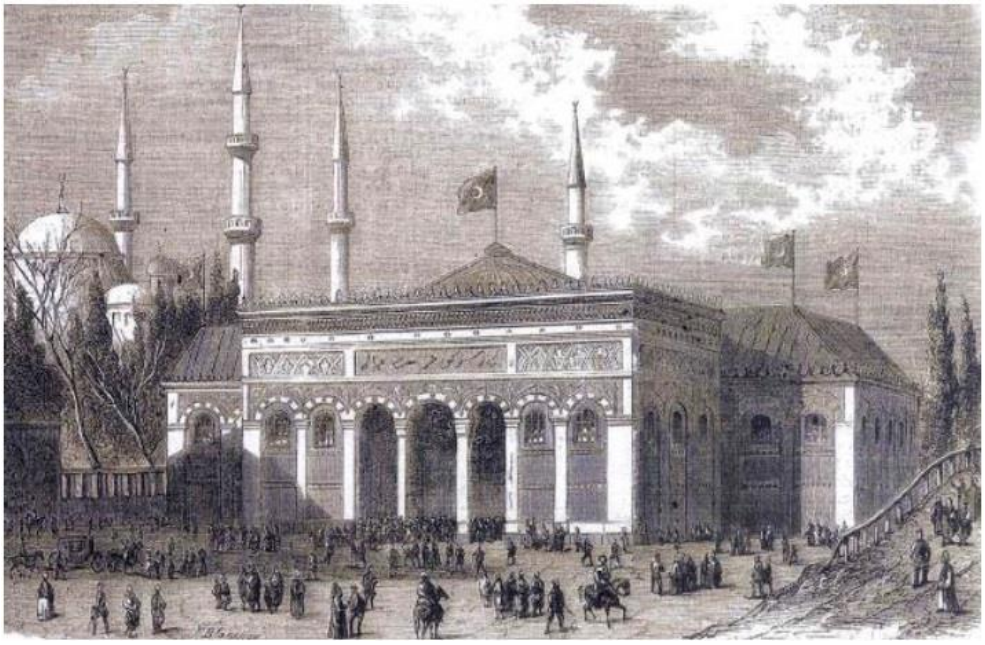

Şekil 2.1 : Uluslararası Osmanlı Sergisi için inşa edilen sergi yapısı, 1863 (İTO,2011a).

1864 yılında sanayinin gelişmesi amacıyla Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Sanayi kuruluşları için kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak üzere 1868 yılında ilk sanayi mektebi olan Islah-ı Sanayi Mektebi'nin açılmasının ardından Telgraf Memuru Mülazımı Mektebi, İmalat-ı Sübyan Taburu, Kız Sanayi Mektebi, Maden Mektebi, Turuk-u Muhabir Mektebi, Hendese-i Mülkiye Mektebi ve Dersaadet Kız Sanayi Mektebi gibi okullar açılmıştır (Doğan, 2013). Osmanlı döneminde endüstri faaliyetlerinin başkent İstanbul ve çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1915 yılı sanayi verilerine bakıldığında yedi iş koluna (gıda, toprak, deri, ağaç, dokuma, kırtasiye, kimyevi madde) ayrılan sanayi tesislerinin 155 tanesi İstanbul'da ve 127 tanesi diğer kentlerde olmak üzere toplamda 282 sanayi tesisinin bulunduğu görülmektedir (Çizelge 2.1). Kılınçaslan'a göre (1981) bu veriler, Osmanlı İmparatorluğu'nda ancak hafif sanayinin bir bölümünün olduğunu, temel sanayinin ise henüz kurulamamış olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2.1 : 1915 yılında Osmanlı Devleti'nde kentlere göre sanayi tesislerinin sayısal dağılımı (Ökçün, 1997).

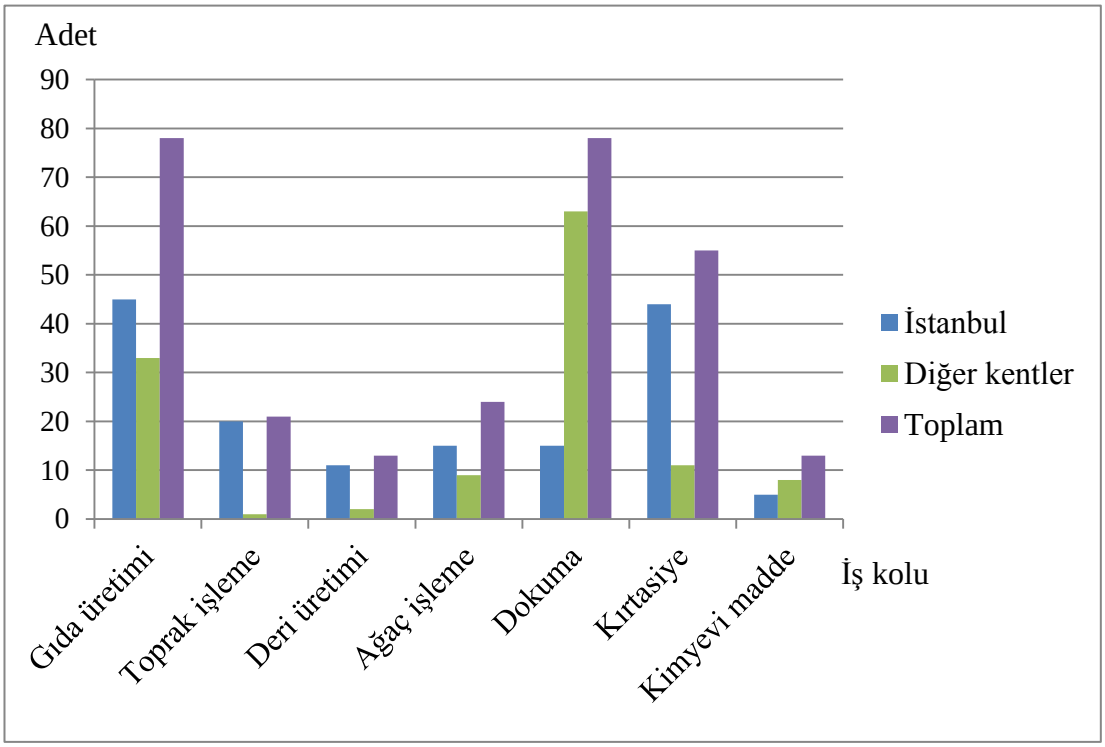

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkedeki endüstriyel yatırımlar, ordu ve devlet ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti endüstrileşmeye yönelik önemli adımlar atmasına rağmen batılı ülkelerin gerisinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde savaş ve kapitülasyonlar sebebiyle sanayi sektörü zarar görmüştür.

Cumhuriyet'e geçiş yıllarında sanayi tesislerinin sayısı yaklaşık 270 adettir (Doğan, 2013). Cumhuriyet'in ilk yıllarına bakıldığında, tarımsal üretimin rolü fazla olmakla beraber, organize olmamış, tüketime ve iç pazara yönelik üretim yapan küçük işletmelerin olduğu görülmektedir. 1930'lu yıllarda sanayileşme hızını arttırmak amacıyla Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) kurulmuş ve sermaye oluşturma rolünü devlet üstlenmiştir (Kazgan,1981).

1934-38 arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı ile ülkenin çeşitli yerlerinde şeker, dokuma, maden, selüloz ve seramik fabrikalarının kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat bu yıllardaki ekonomik kriz, devletin yatırımlarda kurucu rolü üstlenmesine neden olmuştur. Etibank'ın 1933 yılında kurulması ile devlet teşviki sağlanarak kimya sanayi, pamuklu dokuma, kâğıt ve selüloz, demir sanayi, kükürt, toprak sanayi, şeker sanayi gibi alanlarda çeşitli yatırımlar gerçekleşmiştir. Çukurova ve Ege'de dokuma tesisleri, Karabük'te demir-çelik fabrikası bu dönemde faaliyete geçen endüstri tesislerinden birkaçıdır (Ertin, 1998). Yine bu dönemde, Sümerbank'ın öncülüğünde kimya, toprak, demir çelik, kâğıt ve selüloz, kükürt, süngercilik gibi farklı iş kollarında birçok fabrika kurulmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'ne yönelik hazırlanan ve yatırımları bu bölgeye çekmeyi amaçlayan İkinci Sanayi Planı ise II. Dünya Savaşı sürecindeki ekonomik durgunluk nedeniyle uygulanamamıştır (Günçe,1972).

1947 yılında hazırlanan İktisadi Kalkınma Planı milli bir pazar oluşturmak, özel sektöre geniş pazar olanağı sunmak ve batılı ülkelerle daha sıkı ilişkiler içinde bulunmak gibi amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır (Günçe, 1972). Bu plan ile ekonomi kendi içinde; tarım, sanayi, haberleşme, enerji, büyük su işleri, demir çelik, çimento ve madenlerden oluşan sekiz sektöre ayrılmıştır. 1950 yılında ülke genelinde yaklaşık 84.000 sanayi tesisi olduğu belirtilmektedir (Ertin, 1998).

1950'lerden sonra ise, tüketime yönelik ürünlerle ilgili yatırımlarda artış görülmüş ve altyapıya önem verilmiştir. Bu dönemde özel teşebbüsün daha fazla rol aldığı görülmektedir (Yüzer, 2002). 1963 yılında ülkede bulunan sanayi ve işyeri sayısı 161.000 olmuştur (2774'ü özel sektöre ait 3012 büyük işletme). Sanayi tesislerinin sayısındaki bu artış, İstanbul gibi büyük şehirlerin kentleşme süreçlerini hem hızlandırmış, hem de çalışma-konut alanı arasındaki ilişki nedeniyle kentin fiziksel yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir (Ertin, 1998).

Türkiye'de 1980 yılında yapılan sayımda 185.500 adet endüstri tesisi ve işyeri saptanmıştır. Bunlardan, 8710 adedi büyük işletmeler grubunda yer alırken, sadece 400 kadarının kamuya ait işyerleri kapsamına girdiği görülür (Dinler,1994). Bu dönemde, endüstri alanında özel sektörün payının arttığı görülmektedir. Bunun nedenlerini; devletin çeşitli fonlardan özel sektöre kredi ve finansman sağlaması, KİT'lerin özelleştirme politikaları ile özel sektöre devredilmeye başlanması, yap-işlet-devret modeli ile yeni tesis ve işletmelerin kurulması, şehirler çevresinde küçük sanayi sitelerinin açılması şeklinde sıralamak mümkündür. Bu teşvik tedbirleri ile endüstrinin Milli Gelire katkısı %35'e çıkmıştır (Tarım %15,3, Hizmetler %49,7) (Ertin, 1998). 1980 sonrasından günümüze kadar olan süreçte ise Türkiye'de endüstrileşmenin AB entegrasyon sistemi ve küreselleşme odaklı ilerlediği görülmektedir (Yerliyurt, 2008). Endüstri alanı ve işyeri sayısı Cumhuriyet sonrası dönemde sürekli artış göstermektedir (Çizelge 2.2).

Çizelge 2.2 : Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemden günümüze endüstri tesisi sayısı (adet olarak) (İTO, 2011b).

1923	**1927**	**1950**	**1963**	**1980**	**1992**	**2000**	**2010**
270	65.000	84.000	161.000	185.500	206.058	242.476	300.325

2.1.2 İstanbul'da endüstrileşme süreci

Türkiye endüstrisinin %60'ının bulunduğu Marmara Bölgesi'nde İstanbul, endüstri merkezi durumundadır. Osmanlı döneminde endüstrileşmenin yoğun olarak yaşandığı yer, başkent İstanbul'dur (Köksal, 2005). İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren endüstriyel yatırım bölgesi olarak seçilmesinin nedenlerini; su kenarında olması, iki kıtada yerleşmiş olmasının yanı sıra, konumu itibariyle ulaşım olanaklarının gelişmiş olması, işgücü potansiyelinin fazlalığı ve önemli bir tüketim alanı olması şeklinde sıralamak mümkündür. Tarihsel süreç boyunca İstanbul'da endüstrileşmenin ilk olarak Haliç kenarında oluştuğu ve zamanla Avrupa yakasında Zeytinburnu, Bakırköy, İkitelli, Halkalı; Anadolu yakasında ise Kartal, Pendik, Tuzla hattı boyunca geliştiği görülmektedir (Ertin, 1998). Osmanlı İmparatorluğu 15-17. yüzyıllar arasında endüstri yönünden gelişmiş ülkelerden biridir. Çoğunlukla el ya da basit aletlerle gerçekleştiren geleneksel

üretim modelinin ağırlıklı olduğu bu dönemde çeşitli endüstri tesislerinin de inşa edildiği görülmektedir. Tersane-i Amire ve Tophane-i Amire (15. yy) bu dönemde İstanbul'da inşa edilmiş olan önemli endüstri yapılarıdır.

18. ve 19. yüzyıllarda endüstri yapılarının sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Şirket-i Hayriye (1703), Darphane-i Amire (1727), Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1810), Feshane-i Amire (1833), Cibali Tütün Fabrikası (1883) ve Yıldız Çini Fabrikası (1893) bu süreçte inşa edilen endüstri yapılarından birkaçıdır. Genellikle saray ve ordunun ihtiyaçlarına yönelik üretimler yapan fabrikaların Haliç, Boğaz ve Marmara kıyılarında konumlandıkları görülmektedir. 19. yy ve öncesine ait dönemde fabrikaların konumsal özelliklerinde;

- Su-deniz kenarında olma (Boğaz ve Haliç kıyıları),
- İşlenebilir topraklara sahip olma (Haliç toprakları, Göksu Deresi civarı),
- Korunaklı olma (Tersaneler, İstinye koyu),
- Demiryolu bağlantısının bulunması (Yedikule Gazhanesi, Küçükçekmece Kibrit Fabrikası),
- Hizmet edeceği yere yakınlık (Dolmabahçe Sarayı'na hizmet eden Dolmabahçe Gazhanesi; Beylerbeyi Sarayı'na hizmet eden Kuzguncuk Gazhanesi gibi) gibi etkenlerin rol oynadığı anlaşılmaktadır (Şekil 2.2) (Köksal ve Ahunbay, 2006).

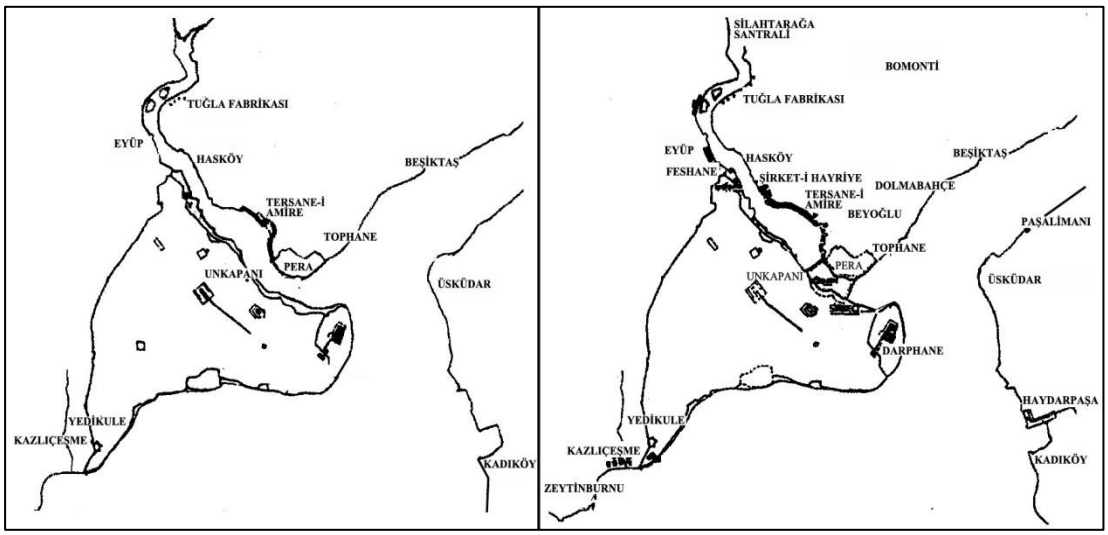

Şekil 2.2 : 15.-19. yüzyıllar arasında İstanbul'daki endüstri tesislerinin konumu (Sarç, 1940).

15-19. yüzyıllar arasında, İstanbul'daki endüstri yapılarının çoğu birkaç binadan oluşan gruplaşmalar ile şehrin içinde dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu süreçte endüstri kuruluşlarının nispeten yoğunlaşmış olduğu tek alan Haliç'tir ve bu izler halen durmaktadır (Tümertekin, 1997).

İstanbul'un gerçek anlamda bir endüstri ve üretim merkezine dönüşmesi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yabancı sermayenin, işgücünün ve teknolojik yatırımların ülkeye girmesi ve bu sayede kurulan sanayi yapıları ile birlikte gerçekleşmiştir. 20.yüzyılın başlarında İstanbul'daki sanayi tesislerinin ülke genelindeki sanayi yapılarının %55'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'da sekiz iş koluna (enerji, gıda, giyim ve dokuma, deri, maden, toprak, ağaç ve kimya sanayi) ait, 33 adedi Anadolu yakasında, 222 adedi Avrupa yakasında ve biri Büyükada'da olmak üzere toplamda 256 adet endüstri tesisi bulunmaktadır (Köksal, 2005).

20. yüzyıl başında İstanbul'da aktif olarak üretimde olan endüstri yapıları; gazhaneler (Dolmabahçe, Hasanpaşa, Yedikule ve Nakkaştepe), elektrik fabrikaları (Silahtarağa, Üsküdar), un fabrikaları (Unkapanı, Paşalimanı, ve Kasımpaşa), dokuma ve tekstil fabrikaları (Feshane, Hereke, Beykoz, Bakırköy), baruthaneler (Bakırköy ve Azadlı), Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası, Bomonti Bira Fabrikası, Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Küçükçekmece Kibrit Fabrikası, Tersane-i Âmire (Haliç, Camialtı ve Taşkızak), Tophane-i Âmire, Lengerhane, Şirket-i Hayriye Tersanesi, Darphane-i Âmire, Sütlüce Tuğla Fabrikası, Yıldız Porselen ve Çini Fabrikası, Paşabahçe Tuğla ve Kiremit Fabrikası ve Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası'dır (Köksal ve Ahunbay, 2006). 1909 ve 1913 yıllarında çıkarılan sanayi teşvik yasaları ile Osmanlı Devleti endüstrileşmede ivme kazanmıştır. 1913 ve 1915 sanayi istatistiklerine bakıldığında 1913-15 yılları arasında kurulan endüstri tesisi sayısı 13 adettir. Ancak 1914 yılında çıkan I. Dünya Savaşı nedeniyle endüstrinin gelişimi olumsuz etkilenmiştir (Köksal, 2005).

1923–1950 arası dönem: 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması ile tek partili siyasal düzen bu dönemde devletçi ekonomi politikası benimsemiştir. Her yönden bağımsız olma ilkesini benimseyen Cumhuriyet hükümeti ülkenin öz kaynaklarına ve kendi insan gücüne dayalı bir endüstri kurma ilkesi ile gelişme hedeflemiştir (Kılınçaslan, 1981).

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlılar'dan sayıları 270 kadar olan endüstri tesisini devralmıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar her alanda güç kaybetmeye başlayan ülkede, endüstri alanına destek ve teşvik amacıyla 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de I. İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongrede alınan kararlar ile özel yatırımcılara olanak veren 10 yıllık Liberal Dönem başlamış ve ülke genelinde farklı bölgelerde tesisler ve kurumlar açılmıştır (Yerliyurt, 2008). Kurulan tesisler ve sağlanan ayrıcalıklar ile işletme ve işçi sayısında artış sağlanmış ancak bu gelişmeler büyük oranda tüketim endüstri alanında olmuş, küçük ve bireysel girişimler halinde kalmıştır (Kılınçaslan, 1981).

1930 sonrasında diğer alanlarda olduğu gibi sanayi alanında da benimsenen devletçilik ilkesi ile gerçek anlamda planlı endüstrinin temelleri atılmıştır. Sümerbank, Etibank gibi büyük kamu işletmeleri, dokuma ve tekstil fabrikaları, demir-çelik sanayi, selüloz ve kağıt fabrikaları bu dönemde açılmıştır. 27 Nisan 1947 tarihli gazetede Belediye İmar Müdürlüğü tarafından yayınlanan 'İstanbul'un Sanayi Bölgelerine ait Talimatname'de ağır sanayinin; Eyüp-Silahtarağa, Eyüp-Edirnekapı, Yedikule-Bakırköy arasında, orta büyüklükte sanayinin; Haliç'in iki yakasında, küçük sanayinin ise olduğu yerde kalabileceği belirtilmiştir. 1949 yılında yayınlanan diğer bir raporda ise ağır sanayi bölgeleri; Eyüp ilerisi, Davutpaşa yolu, Kazlıçeşme, Zeytinburnu, Maltepe-Kartal arası ve Kadıköy-Gazhane çevreleri şeklindedir. Bu dönemde devlet eliyle kurulan endüstri yapılarının diğer bir yerleşme alanı Boğaziçi olmuştur. Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası, Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası ve Büyükdere Kibrit Fabrikası 1950 yılına kadar kurulmuş olan endüstriyel tesislerden birkaçıdır (Kılınçaslan, 1981).

1923-50 yılları arasında 1930 ekonomik krizi ve İkinci Dünya Savaşı gibi önemli gelişmeler bu dönemdeki endüstrileşme sürecini yavaşlatsa da İstanbul'da endüstrileşme alanında ve buna bağlı olarak açılan işyeri sayısında yıllara göre sürekli artış görülmektedir (Yerliyurt, 2008).

Cumhuriyet dönemiyle beraber modern, planlı ve organize kentleşme hareketleri başlamıştır (Doğan, 2013). Önceki yüzyılda başlayan batılılaşma faaliyetlerine erken Cumhuriyet döneminde devam edilmiştir. Modernleşmenin bir adımı olarak kent planlaması uygulamalarına önem verilmiş ve bu kapsamda şehircilik alanında Batılı mimar ve mühendisler Türkiye'ye davet edilmiştir. 1928 yılında başkent Ankara için açılan davetli yarışma sonucunda Alman Hermann Jansen'in projesi seçilmiş ve

uygulama planı 1932 yılında yürürlüğe girmiştir. Ankara'nın ardından 1933 yılında İstanbul için açılan şehircilik yarışması ile Henri Prost'un da aralarında bulunduğu 'şehirci-mimarlar'dan İstanbul kent planlaması için görüş alınmıştır. Hazırlanan projelerde genel olarak İstanbul'daki sanayi, konut, ticaret, yeşil alanların konumu ve kentteki ulaşım sorununa dair öneriler sunulmuştur (Bilsel, 2010).

1935 yılında doğrudan İstanbul Belediyesi tarafından davet edilen Henri Prost görevde kaldığı 1936-51 yılları arasında kentin yapısal dönüşümünde rol oynayan önemli aktörlerden biridir. 20. yüzyıl İstanbul'unu şekilllendiren Henri Prost'un hazırladığı planlar; Avrupa Yakası Nazım Planı (1937), Anadolu Yakası Nazım Planı (1939), Boğaziçi Kıyıları Planlama (1939-1948) ve On Yıllık Plan Programı (1943-1953) şeklindedir (Şekil 2.3). 1/5000 ölçekli nazım planı ve 1/2000 ölçekli uygulama planları kentin hâlihazır haritalarının olmayışı nedeniyle belirli yüksekliklerden çekilen İstanbul hava fotoğraflarının birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Planların çoğu bu döneme denk gelen İkinci Dünya Savaşı sırasında karşılaşılan ekonomik zorluklara rağmen uygulanmıştır (Bilsel, 2010).

Şekil 2.3 : On Senelik Plan (1943-1953) - İstanbul Mıntıkası Planı (Bilsel, 2010).

1937 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli Avrupa Yakası Nazım Planı, "Eski İstanbul" ve "Pera-Galata" olarak iki paftada hazırlanmıştır. Nazım Planı, Genel İlkeler (Program, Planlama, Ulaşım, Liman, Birinci derece önceliği olan düzenlemeler) ve Öngörülen Operasyonlar olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Prost'un

İstanbul kent planlamasını "çevre sağlığı", "ulaşım/dolaşım" ve "estetik" şeklindeki üç ana ilke çerçevesinde geliştirdiği düşünülmektedir. 1937 tarihli nazım planı İstanbul'un tarihi ve iş merkezi alanları (Eminönü-Kapalıçarşı) ile kuzeydeki gelişme alanlarını bağlamayı ve bunu yeni yolların açılması ile oluşturulacak omurga çevresinde geliştirmeyi amaçlamıştır. Atatürk Bulvarı, Taksim ile Atatürk ve Galata köprüleri arasında planlanan yeni ek yollar ile kente otoyol siteminin kazandırılması ve modern ulaşım sisteminin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Planda ayrıca Yedikule'nin batısında yeni liman ve sanayi bölgesi, Yenikapı'da ise uluslararası demiryolu istasyonu ve feribot iskelesi projeleri yer almaktadır (Şekil 2.4) (Bilsel, 2010).

Şekil 2.4 : İstanbul Avrupa Yakası Nazım Planı, 1/2000 ölçekli maketten çekilmiş fotoğraf (Bilsel, 2010).

Haliç'te yer alan mevcut sanayi bölgesine yönelik Prost, Haliç kıyılarının ticaret ve yerel sanayiye rasyonel şekilde imkân sağlayacak biçimde düzenlenmesini ve nispeten büyük sanayi için Haliç'in başlangıcı olan yerlere konumlandırılmasını önermiştir. Ayrıca iki kıyıda yeni yollar açılarak ulaşım sisteminin geliştirilmesi de planlanmıştır. Böylece Haliç, planlı bir biçimde sanayinin gelişme alanı olarak ayrılmıştır (Kılınçaslan, 1981).

1939 yılında hazırlanan Anadolu Yakası Nazım Planı'nda Anadolu yakası; Üsküdar, Kadıköy-Moda-Marmara kıyısındaki yeni konut alanları ve Haydarpaşa Limanı olmak üzere üç bölge altında ele alınmıştır. Anadolu yakası için konut ve konut alanları ile uyumlu ticaret alanları önermiştir. Sanayi alanlarının ise konut yerleşimleri ile uygun olmadığını belirtmiş, ancak hükümet tarafından desteklenen Haydarpaşa Limanı projesi bir istisna olarak kabul görmüştür (Bilsel, 2010).

Henri Prost'un İstanbul'un kentsel planlamasına yönelik uygulamaları kentin yapısını büyük ölçüde değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Prost'a yönelik eleştiriler ise temelde İstanbul'da tarihi kent dokusunu radikal biçimde dönüştürecek şekilde planlamalar geliştirmesine yöneliktir. Tarihi ve doğal çevreyi koruma yanlısı olarak bilinen Prost'un İstanbul'da, ulaşım sistemini geliştirmek için eski ticaret dokusunda açılan geniş yollar ve Haliç'in sanayiye tahsisi gibi kararları bu bağlamda tartışılan uygulamalardır (Tanman ve Bilsel, 2010).

Bilsel'e göre (2010) Prost'un bu tutumunun nedenlerinden biri İstanbul'da yaşanan yangınların çok büyük alanları tahrip etmesi, bu alanların harabe halinde kalarak köhneleşmesi ve bu nedenle yenileme ihtiyacı doğmasıdır. Diğer bir etken ise Atatürk devrimleriyle beraber yaşanan hızlı toplumsal değişimin beraberinde kentsel mekânlarda da değişim ihitiyacı ortaya çıkarmasıdır. Prost, kent planlamasına yönelik rapor ve notlarından oluşan "İstanbul'un Dönüşümleri" isimli çalışmasında, kentte yönelik operasyonları modernleşmeye yönelik uygulamalar olarak düşünmekte ve bu sürecin yöneticiler tarafından desteklendiğini belirtmektedir. Prost, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait anıtların tarihi belge değeri taşımaları ve kolektif belleği oluşturmaları bakımından restore edilerek korunmalarını önermiştir. Koruma kavramının anıtların çevrelerinin açılması olarak tanımlandığı bu dönemde anıtların çevreleri tarihi doku ortadan kaldırılarak açılmış ve anıtlar tarihi kentsel doku ile ilişkisini yitirmiştir.

1950–1980 arası dönem: 1950-80 yılları arasındaki süreci ekonomik büyüme politikasının yaygınlaştığı ve sanayileşmenin ivme kazandığı dönem olarak tanımlamak mümkündür (Ataöv ve Osmay, 2007). Bu dönemde izlenen ekonomik büyüme yaptırımları sanayileşmeyi ve sanayi kentlerinin oluşmasını sağlamıştır. İşgücü potansiyelinin yüksek olduğu kentlere yönelik göç oranı üç kat artmıştır (Yerliyurt, 2008).

1950 yılından sonra İstanbul'da endüstriyel üretim, küçük ölçekli atölyelerden orta büyüklükte sanayiye geçmiştir. Özel sektöre verilen destek ve uygulanan ekonomik politikaların bu süreci hızlandırdığı görülmektedir. 1950 sanayi sayımı sonuçlarına göre, 10'dan az çalışana sahip sanayi tesisleri sayısı 15342 iken, 10'dan fazla çalışana sahip sanayi yerleri sayısı yalnızca 610 işyeridir. Bu dönemde merkezde bulunan büyük ölçekli sanayiler bulundukları çevrede genişleme imkânı bulmadıkları için kent dışına yönelmişlerdir. Kent çeperinde arsa fiyatlarının düşük olması ve ulaşım kolaylığı gibi avantajlar bu sürece ivme kazandırmış, böylece yeni sanayi bölgeleri ortaya çıkmıştır (Tekeli, 1994).

İstanbul'da sanayinin gelişme biçimi beraberinde çeşitli kentsel sorunlar yaratmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde kentin Haliç sahillerinde, güneybatıda Marmara sahilinde, Yedikule-Küçükçekmece aksı üzerinde, Tophane-Beşiktaş, Beykoz ve Paşabahçe çevrelerinde oldukça seyrek olan sanayi tesislerinin yerini, 1950'lerden sonra kentin dört bir yanını kuşatan sanayi tesisleri almıştır. Sanayileşme ve beraberindeki göç dalgaları, kentte plansız ve ruhsatsız yapılaşmaya yol açmıştır (Anon., 1994).

1960'lı yıllarda sanayi faaliyetleri şehrin hemen her tarafında yayılmış olmakla beraber, şehir otoriteleri tarafından 'sanayi alanı' olarak saptanan semtlere de kısmen uyacak biçimde gruplaşmalar da ortaya çıkmıştır. Bu alanlar Avrupa yakasında; Levent, Bomonti, Kağıthane vadisi, Alibeyköy vadisi, Haliç çevresi, Rami, Topkapı, Eminönü, Zeytinburnu, Bakırköy ve Safraköy (Şekil 2.5), Anadolu yakasında ise; Maltepe-Cevizli ve Kartal-Taş Ocakları'dır (Şekil 2.6) (Tümertekin, 1997).

Bu döneme kadar kent merkezinin dışında kalan Büyükdere Caddesi, alandaki endüstriyel üretim tesisi sayısındaki artış sonucunda kentteki endüstriyel üretim alanlarından biri olmaya yönelik hızlı bir mekansal dönüşüm içine girmiştir. Kağıthane vadisi, Londra asfaltı gibi yerlerde ise sanayi yapıları, sanayi alanları ile ilişkilenmeden yerleşmişlerdir (Tümertekin, 1997).

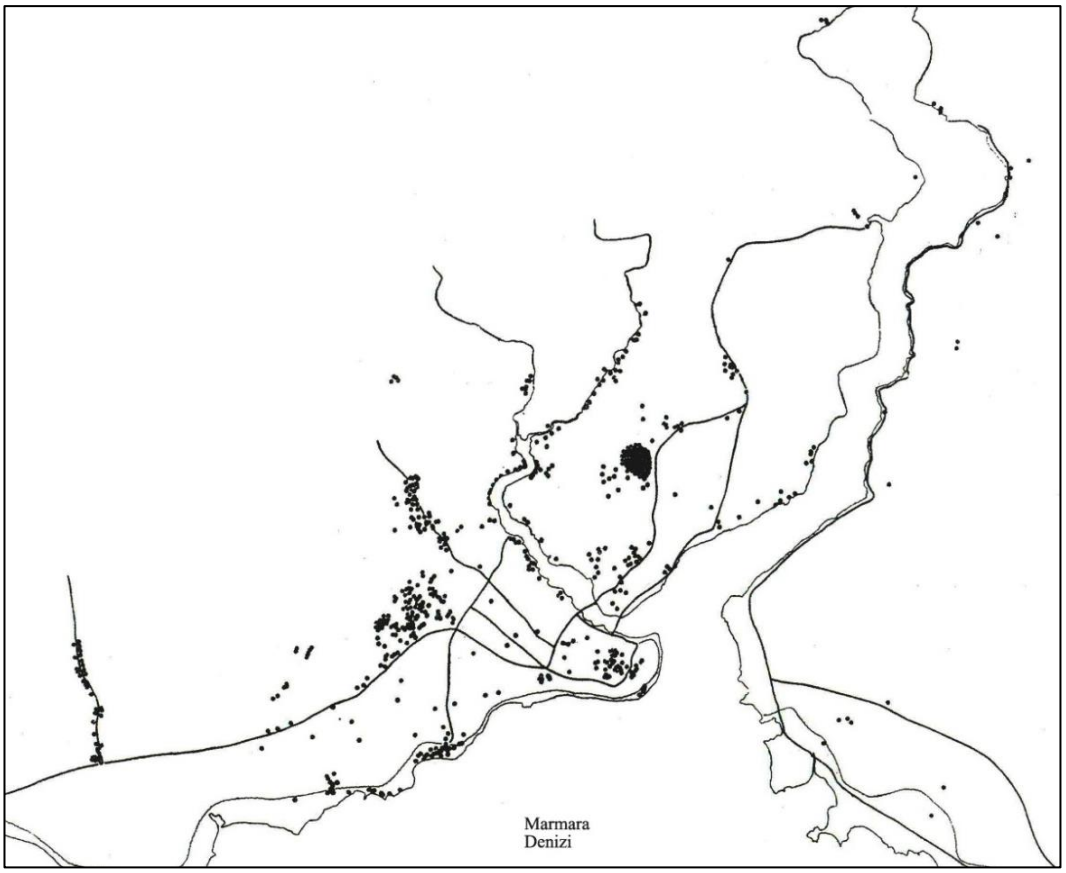

Şekil 2.5 : Harita 1A.1965 yılında İstanbul'da sanayi kuruluşlarının dağılışı, Avrupa Yakası (Tümertekin, 1997).

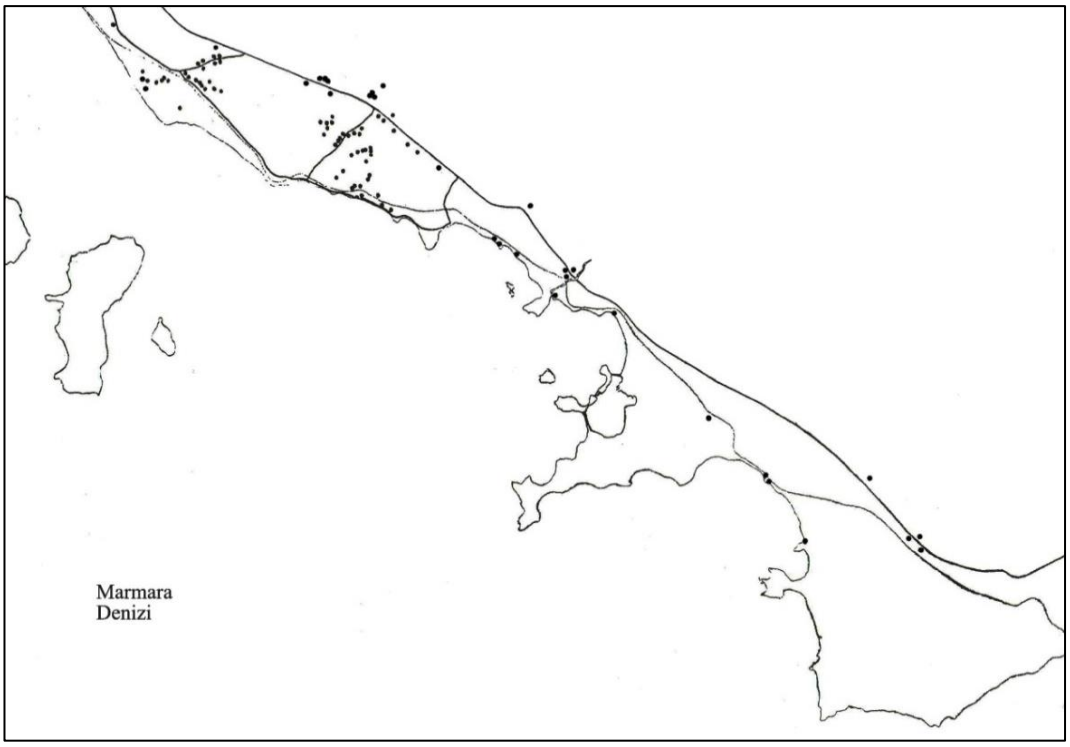

Şekil 2.6 : Harita 1B. 1965 yılında İstanbul'da sanayi kuruluşlarının dağılışı, Anadolu Yakası (Tümertekin, 1997).

1950-80 arası dönemde sanayi kuruluşlarını büyüklük bakımından şehir içinde ve şehir dışında yer alanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Genel olarak şehrin içinde bulunan sanayi tesisleri küçük ve eski, şehir dışındakiler ise yeni ve büyüktür (Anon., 1972). İstanbul'un 1950'li yıllarda planlama görevini üstlenmiş olan Danışman Heyeti, buradaki plansız oluşan yerleşmenin önüne geçmek, denetim altında tutabilmek ve sanayi kuruluşlarına rehberlik etmek amacıyla bölgeye sanayi planlaması yapmıştır. Böylece Mecidiyeköy-Levent-Şişli ve Bomonti çevresi sanayi alanları olarak ilan edilmiştir (Tekeli, 1994). İstanbul'da yaşanan sanayileşme beraberinde hızlı bir mekânsal değişim sürecini getirmiştir. Plansız yerleşmelerin önüne geçmek, bütüne yönelik denetim sağlamak ve yeni kurulacak sanayi kuruluşlarına rehberlik etmek amacıyla kent içinde belirli sanayi alanları belirlenmiştir. 1966 yılında hazırlanan İstanbul Sanayi Nazım Planı ile kent içindeki dokuz sanayi alanı; Ümraniye, Küçükköy, Kurtköy, Levent (oto sanayi), Bomonti, Levent, Halkalı, Topkapı ve Rami olarak belirlenmiştir (Çizelge 2.3) (İSO, 1981).

Çizelge 2.3 : 1966 Sanayi Nazım Planı'nda imalat sanayiine ayrılan alanlar (İSO, 1981).

Yöre	Kullanılan Alan (ha)	Boş Alan (ha)	Toplam Sanayi (ha)
Rami Sanayi Bölgesi	43.50	167.00	210.50
Topkapı Sanayi Bölgesi	58.30	147.00	207.30
Halkalı Sanayi Bölgesi	43.90	225.00	268.90
Levent Sanayi Bölgesi	13.00	37.00	50.00
Bomonti Sanayi Bölgesi	6.60	15.00	21.60
Levent Oto Sanayi Bölgesi	4.70	4.50	9.20
Kurtköy	-	285.00	285.00
Küçükköy	-	25.00	25.00
Ümraniye	-	63.00	63.00
Toplam Alan	170	968.50	1140.00

Sanayi Nazım Planı ile kentte fiziksel mekân anlamında büyük değişikliklerin yaşandığı yerler Anadolu yakasında; Maltepe-Kartal-Tuzla-Yakacık-Çayırova aksı, Avrupa yakasında ise; Londra Asfaltı boyunca Zeytinburnu, Bakırköy, Sefaköy, Halkalı, Avcılar, Eyüp, Rami, Alibeyköy, Gaziosmanpaşa, Haliç, Bomonti, Kâğıthane, Büyükdere'dir. 1970–1980 yılları arasındaki dönemde Boğaz Köprüsü'nün açılması, gelişen kara, hava ve deniz ulaşım sistemleri, kentteki endüstriyel alanların mekânsal dağılımını etkileyen faktörler olmuştur. Bu dönemde

uygulanan ve sanayi alanlarını teşvik edilen alanlar dışında tutan Üçüncü Kalkınma Planı'na rağmen sektör büyümeye devam etmiştir (Yerliyurt, 2008).

1950-80 arası dönemde yaşanan ekonomik, sosyal, yönetsel gelişmeler kentin makro-formunda ve mekansal yapısında değişiklikler yaratmıştır. Bu dönemde kente yönelik çeşitli mekansal müdahalelerin yapıldığı görülmektedir. Bunlardan biri kentteki ulaşımı geliştirmek amacıyla yeni arterler açmak şeklinde gerçekleştirilen uygulamalardır. Tarihi dokudaki pek çok yapı Barbaros Bulvarı, Büyükdere Caddesi, Vatan Caddesi, Millet Caddesi ve Edirne Asfaltı gibi arterleri açmak için yıkılmış, Menderes İmarı olarak adlandırılan uygulama ile eski dokunun bir bölümü yok edilerek yeniden yapılaşma yöntemine gidilmiştir. Bu süreçte kentte değişimin gerçekleştiği diğer bir alan ruhsatsız konut alanlarıdır. Sanayileşme süreci ile kırdan kente göç ve neden olduğu nüfus artışı beraberinde gecekondulaşmayı getirmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007).

1950-80 arası dönem kentin çok boyutlu değiştiği ve dönüştüğü bir süreçtir. Kentlerde yaşanan ekonomik gelişmeler ve sanayileşmenin artması, beraberinde hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme ve gecekondulaşma gibi sorunları getirmiştir. 1960'larda kentin kuzeybatısında, Kâğıthane, Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Bakırköy'den başlayıp, Küçükçekmece ve Silivri'ye doğru genişleyen sanayi tesisleri, Büyükdere Caddesi boyunca kurulan fabrikalar, Gülhane, Kuştepe, Güzeltepe, Çeliktepe, Sanayi mahallesi gibi gecekondu bölgelerini ortaya çıkarmıştır (Anon., 1994). 1950-80 yılları arasında dünyanın eski kent alanlarında endüstrinin yer değiştirmesinden kaynaklanan ciddi nüfus ve sermaye kayıplarına karşın, İstanbul'un, aldığı yoğun göçlerle merkezden çepere doğru genişlediği görülmektedir (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

1980–2000 arası dönem: 1980'li yıllarda uygulamaya konan neo liberal politikaların gereği olan özelleşmeler ile başlayan yeniden yapılandırma uygulamalarının odağında ekonominin merkezi olan kentler yer almaktadır. Teknolojik gelişmeler, üretim biçimlerinin değişmesi, finans, hizmet, iletişim gibi hizmetlerin gelişmesi tüm dünyada sosyo-ekonomik yapıyı büyük oranda etkilemiştir. Bu dönemde kentlerde dönüşüm bir süreç olarak kabul görmektedir. 1980'lerde yaşanan bu değişim ve dönüşümler Türkiye'yi de etkilemiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde kabul edilen içe dönük ekonomi politikası ve sanayileşme stratejileri yerini liberal ekonomiye ve dışa dönük açılımlara bırakmıştır. 1980 tarihli İstanbul Metropoliten Alan Nazım

Planı'nda sanayi alanlarına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Bu süreçte İstanbul'un doğal, tarihi ve kültürel değerlerinin bütün halinde korunarak gelişimi öngörülmüştür. Bu bağlamda alınan kararlar;

- Sanayinin metropoliten alandan taşınması (*desantralizasyon*),
- Merkezler kademelenmesi,
- Merkezi İş Alanları (MİA)'nın ana merkez olarak gelişmesi,
- Sanayi alanlarının planlanması,
- Sanayi kirliğinin ve çevreye verilen zararın teknolojik önlemlerle yok edilmesi şeklinde sıralanabilir (Yerliyurt, 2008).

1987 yılında İSO (İstanbul Sanayi Odası) tarafından yapılan sanayi tesisleri sayımı sonuçlarına göre 1980-90 yılları arasında İstanbul'da 10 kişiden az işçi çalıştıran küçük ölçekli sanayi tesisi 40221, 10-24 kişi çalıştıran orta ölçekli sanayi tesisi 2582 ve 25 kişiden fazla çalıştıran büyük ölçekli sanayi işletmesi 1969 adettir (Tekeli, 1994).

1990'lı yıllarda kent içinde Eminönü, Beyoğlu, Fatih, Beşiktaş, Şişli, Üsküdar, Bayrampaşa, Zeytinburnu ve Kadıköy gibi ilçelerde yoğun olarak bulunan sanayi tesisleri çevre kirliliği oluşturmaları nedeniyle baskı altındadır. 1993 yılında Kazlıçeşme ve Haliç'te yer alan endüstri tesislerinin yer değiştirmesi bu baskının sonucunda gerçekleşmiştir. Merkezdeki arsa değerlerinin artması da kent içindeki sanayinin yer değiştirmesini hızlandıran diğer bir faktördür. Büyükdere Caddesi'ndeki sanayi alanlarının iş merkezlerine dönüşümünü bu sürecin en belirgin yansıması şeklinde düşünmek mümkündür (DPT, 2000).

İstanbul'da 1950 sonrası yer değiştiren sanayi kuruluşlarının yeri Şekil 2.7'de gösterilmiştir. Şekilde her nokta yer değiştiren bir sanayi kuruluşunu temsil etmektedir. Yer değiştiren sanayi kuruluşlarının iş kolları ise makine, plastik eşya, sağlık malzemesi ve ilaç şeklindedir (Şekil 2.7) (Tümertekin, 1997).

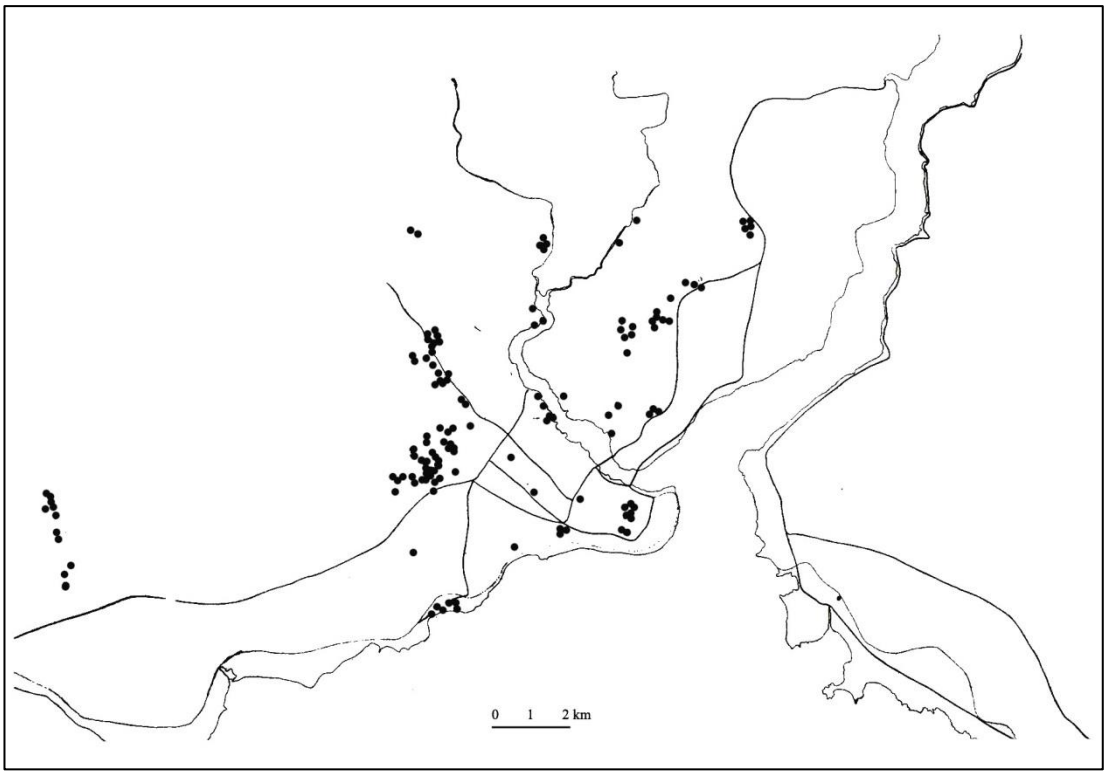

Şekil 2.7 : Yer değiştirmiş sanayi kuruluşları (Tümertekin, 1997).

1995 yılı Nazım Planı'nda, kent içinde merkezde kalan sanayi alanlarının büyük bir kısmı hizmet fonksiyonuna dönüşecek alanlar olarak belirlenmiştir. Söz konusu sanayi alanlarındaki 'mekânsal yetersizlikler, kullanım uyumsuzlukları ve kentsel değer artışları' desantralizasyonun nedenleri olarak gösterilmiştir. Sanayiden arınan alanları, çöküntü alanı olmaktan kurtarmak için sıhhileştirme ve dönüşüme yönelik kararlar alınmıştır. 'Dünya Kenti İstanbul' vizyonuyla oluşturulmuş planda ayrıca İstanbul'un tarih, bilim, kültür, ticaret, hizmet ve sanat şehri vizyonuna sahip olmasını sağlamaya yönelik adımlar atılması amaçlanmıştır (Baz, 2008).

1980-2000 yılları arası büyük kentlerin dışa açık liberal ekonomiden ve küreselleşmeden etkilendiği dönemdir. Kent içinden kent dışına taşınan sanayi alanlarının işlevsiz ve boş kalan yapıları, hizmet ve finans odaklı merkezi iş alanlarına dönüşmeye başlamıştır (Ataöv ve Osmay, 2007).

2000 sonrası dönem: 2000 sonrası dönemde ekonomik politikalar, sosyo-ekonomik düzen, yerel-özel işbirliğinin artması gibi değişimlerle beraber kent, bundan önceki dönemlerden farklı biçimde büyük parçalar halinde ve dönüşerek büyümektedir (Tekeli, 2005). Dönüşümün ilk defa 'strateji' olarak tanımlandığı bu dönemde, kent ulusal ve uluslararası talepler doğrultusunda biçimlenmektedir. Kentte bulunan her

şey (insan, mekân, kültür, yaşam) bu anlamda dönüşüm kapsamına girmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007).

İstanbul'da 2006 yılında mevcut sanayi alanı 10.476 hektar ve işgücü sayısı 1.250.000'dir. Öngörülen sayının çok üzerinde olan sanayileşmenin, kentin fiziksel ve ekolojik yapısını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu amaçla 2007 yılında İstanbul Metropoliten Planlama Bürosu tarafından hazırlanan 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı'na göre;

- Metropoliten alan içerisindeki sanayi alanlarının 'sanayi işlevi farklılaştırılacak alanlar' olarak belirlenmesi,
- Ekonomik ömrünü tamamlamış sanayi tesislerinin desantralizasyonuna gidilerek, yeni işlevlere yer açılması,
- Sanayi ekonomisinden bilgiye dayalı hizmet ekonomisine geçiş sürecinde sanayiden boşalan alanlarda; kültür endüstrileri, eğitim, bilişim, finans sektörü, prestij alanları, otel bölgeleri, kültür ve kongre merkezleri, festival ve fuar alanlarının gelişmesi öngörülmüştür (Yerliyurt, 2008).

Planda, kentte bulunan sanayi alanlarına yönelik dönüşümün zorunlu hale geldiği belirtilmektedir. Bu kapsamda İstanbul'daki 4.706 ha sanayi alanının çeşitli fonksiyonlara dönüştürülebileceği öngörülmektedir (Baz, 2008). İstanbul Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi tarafından İstanbul'da yer alan sanayi alanlarına yönelik üç temel yaklaşım geliştirilmiştir (Şekil 2.8).

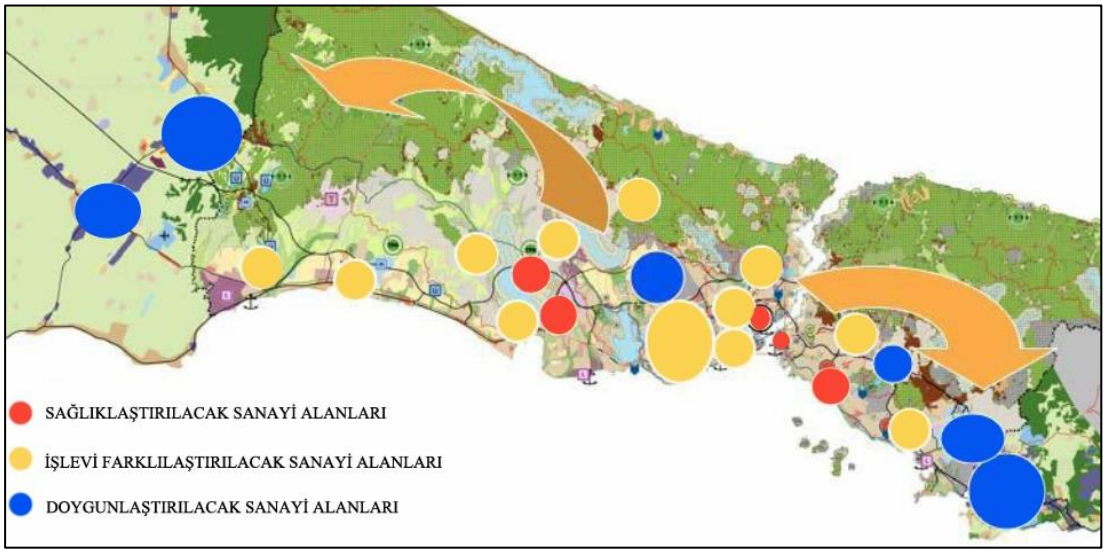

Şekil 2.8 : İstanbul Metropoliten Alanı'nda sanayi alanlarına yönelik üç temel yaklaşım (Baz, 2008).

Sağlıklaştırılacak sanayi alanları; kent içinde su havzalarına yakın ve kirletici sanayi niteliğinde olan alanlardır. Bu alanlara yönelik sanayi gelişiminin kendi içinde sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve yeniden organize edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda belirlenen alanlar; Dudullu, Bahçeşehir, Gürpınar, Kıraç ve Büyükçekmece şeklindedir.

İşlevi farklılaştırılacak sanayi alanları; kent içinde merkezi konumda olan ancak mekân yetersizlikleri, kullanım uyumsuzlukları ve kentsel değer artışları gibi nedenlerden dolayı yer değiştirmesi veya işlevini farklılaştırması öngörülen alanlardır. Bu alanlar; İkitelli, Zeytinburnu, Bayrampaşa, Kartal, Samandıra, Sarıgazi, Sultanbeyli, Silivri, Gaziosmanpaşa, Maltepe ve Kadıköy şeklindedir. Bu alanlarda çalışan mevcut 223.000 işgücünün, doygunlaştırılacak sanayi alanlarına transfer edilmesi planlanmaktadır.

Doygunlaştırılacak sanayi alanları; İstanbul'da bulunan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ulaşım, kapasite, alan büyüklüğü gibi yönlerden sağlıklaştırılması ile değerlendirilmesi planlanan alanlardır. Bu alanlar; İkitelli, Tuzla, Beylikdüzü ve Tekstilkent şeklindedir (Çizelge 2.4) (Baz, 2008).

Çizelge 2.4 : İstanbul Metropoliten Alanı'nda sanayi alanlarına yönelik müdahale alanları ve potansiyelleri (Baz, 2008).

	Bölgeler	Mevcut İstihdam	Öneri İstihdam	Toplam
1. Sağlıklaştırılacak sanayi alanları	Dudullu, Kıraç, Bahçeşehir, Gürpınar, Büyükçekmece	854.900	-	854.900
2. İşlevi farklılaştırılacak sanayi alanları	İkitelli, Kartal, Zeytinburnu, Bayrampaşa, Silivri, Samandıra, Sarıgazi, Maltepe, Gaziosmapaşa, Kadıköy	223.000	-	-
3. Doygunlaştırılacak sanayi alanları	İkitelli OSB, Tuzla OSB, Dudullu OSB, Beylikdüzü OSB, Tekstilkent	172.100	223.000	395.100
İMA Toplam		1.250.000		1.250.000
4. İstanbul yakın çevre	Gebze, Çorlu, Çerkezköy	86.100	374.000	460.000
Toplam		1.336.100		1.710.100

2.2 Endüstri Mirası Kavramı

Endüstri Mirası kavramı ilk olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında, teknolojik gelişmeler sonucu işlevini yitiren, zamanla kullanışsız ve değersiz hale gelen, bu nedenle yok olma tehdidi altında olan endüstri yapıları üzerindeki tartışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Zaman içinde endüstrileşmiş ülkelerde "endüstri mirası" kavramı hızla gelişmiş ve miras olarak nelerin nitelendirileceği konusu üzerine tartışılmış ve içeriği de zamanla genişletilmiştir (Alfrey ve Putnam**,** 1992).

Endüstri mirası kavramının temelde çelişki ile doğduğu söylenebilir. Çelişkinin nedeni, miras olarak değerlendirilen objelerin ve yapıların niteliğidir. Çünkü endüstri mirası kavramının ortaya çıkışına kadar olan süreçte miras kapsamına giren değerler endüstri öncesi ya da dışı olup, bu değerlerin belirlenmesinde estetik kaygılar ön planda yer almıştır. Endüstri mirası kavramının ortaya çıkışı ile beraber endüstriyel kültür de kendi özel nesnelerini idealleştirme ihtiyacı hissetmiştir (Alfrey ve Putnam**,** 1992). Bu bağlamda endüstri mirası tanımı ve kapsamına yönelik çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

Tanyeli (2000), Endüstri Mirası'nı; "mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliğinin gerçekleştiği özgül mimariden oluşan kültürel miras" şeklinde tanımlamaktadır. 2003 yılında yayımlanan Nizhny Tagil Endüstri Miras Tüzüğü'nde ise endüstri mirası ve kapsamı şu şekilde açıklanmıştır:

> Endüstri Mirası, tarihsel, teknolojik, toplumsal, mimari ya da bilimsel değeri olan sanayi kültürünün kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar; binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler ve fabrikalar, maden yatakları işletme ve arıtma yerleri, depolar ve kilerler, başka bir yere de aktarılıp kullanılabilen enerji üretilen yerler, ulaşım hatları ve bütün altyapıları, değişik tarzda inşa edilmiş konutlar, ibadet yerleri ya da eğitim yapılan yerlerdir. (Nizhny Tagil Endüstri Miras Tüzüğü, 2003)

Kıraç'a göre (2001) endüstri mirası kapsamındaki kaynaklar; taşınır kültür varlıkları olarak nitelendiren objeler ile taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelendirilen yapılar ve endüstriyel peyzajlardır. Objeler, yapılar ve peyzajlar tipolojik olarak çok farklı ögeler olarak endüstriyel mirasta yer almaktadır.

Endüstri mirasının tanıtılması, korunması ve değerlendirilmesi konusunda uluslararası çalışmalar yürüten Uluslararası Anıtlar ve Sitler Kurulu (International Council on Monuments and Sites - ICOMOS), Avrupa Sanayi Mirası Rotası (The European Route of Industrial Heritage - ERIH) ve Uluslararası Endüstri Mirasını

Koruma Komitesi (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage - TICCIH) gibi kuruluşlar önemli rol üstlenmektedir. Endüstri mirasının korunması ile ilgili çalışmaları olan kuruluşlardan biri 1965 yılında kurulan ICOMOS'dur. ICOMOS 2006 yılı bildirgesinde endüstri mirası, "Fabrikalar, büyük tarım işletmeleri, dökümevleri, maden ocakları, tren istasyonları ve diğer sanayi mirası tipleri, dinsel sitler ve çoğunlukla kendilerine öncelik tanınan konutlarla aynı öneme sahip bir çalışma ve üretim yerinin göstergeleri" şeklinde tanımlanmıştır (ICOMOS 2006).

ICOMOS 2013 yılı bildirgesinde ise daha genel bir tanımla, kullanım dışı kalmış üretim alanları, yerleşim ve içinde bulundukları peyzajın, sanayi mirası kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Endüstri mirası kapsamına girecek varlıklar bazı kaynaklarda daha detaylı tanımlanmakla beraber, temelde aynı noktaları işaret etmektedir. Bu anlamda genel olarak endüstri mirası kapsamında; üretim yapıları olarak fabrikalar, ulaşım yapıları (demiryolu ve liman yapıları, kanallar, köprüler vb.), depolar, ambarlar, işçi yerleşmeleri ve endüstriyel peyzajlar sıralanabilir.

Endüstri mirası konusundaki bilinci geliştirmek, yapılan çalışmaları göstermek ve endüstri yapılarına yönelik turistik ilgi yaratmak amacı taşıyan uluslararası örgütlerden biri, 1999 yılında kurulmuş olan ERIH'dir. ERIH, benzer bir yaklaşımla, endüstri mirası tarihini bir değer olarak nitelendirip, endüstri mirasının bu yaklaşımla değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Endüstri mirası konusuyla ilgilenen diğer bir kuruluş, TICCIH, 1973–1978 yılları arasında gerçekleşen toplantılar neticesinde 1978 yılında resmi olarak kurulmuştur. Komite, üç yılda bir uluslararası toplantılar düzenleyerek, endüstri mirası, sorunları ve korunması ile ilgili olarak yayınladığı bülten ve dergileriyle konuya ilişkin tartışmaları gündemde tutmaktadır. Bu bağlamda endüstri yapıları yapıldıkları dönemin sosyal, kültürel ve mimari özelliklerinin birer yansıması olmakla beraber, endüstriyel tarihin teknik bilgilerinin de birer kanıtı ve belleği olarak görülmeleri nedeniyle kültürel miras kapsamına girmektedir.

Kültürel miras bağlamında endüstri yapıları; Kültürel miras, toplumun ya da belli bir sosyal grubun korumak ve geleceğe taşımak istediği önemli soyut ve somut değerler olarak tanımlanabilir (LeBlanc, 1993). ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi kültürel mirası, toplumun varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtı olarak görmektedir. Kültürel mirasın, "emanet" kavramıyla

özdeşleştirilerek içerdiği tüm değerleriyle birlikte gelecek nesillere aktarılması toplumsal bir sorumluluktur. Bu açıdan somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel, estetik, simgesel, sosyal, ekonomik, dini hatta politik değerler içermesi bakımından değerlidir (ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, 2013). UNESCO, 1972'de sunduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre kültürel miras olarak nitelendirdiği değerleri şu şekilde sıralamıştır:

> **Anıtlar:** Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.
>
> **Yapı toplulukları:** Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.
>
> **Sitler:** Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

Kentsel bellek bağlamında endüstri yapıları; Bellek kavramı sözlükte "yaşanılanları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, hafıza" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2015). Mekân ise, belleğin içinde saklanan bilgilere göre tanımlanan nesneler olarak, fiziksel, aidiyet ve sosyolojik değerlerle bütünleşik üç boyutlu biçimsel bir hacimdir (Assmann, 2001). Belli bir kültürel değeri yansıtan mekânlar, insanların hayatlarını zenginleştirmekte ve mekâna karşı derin bir bağlılık hissi uyandırmaktadır. Çünkü bu mekânlar, orada var olmuş kimliğin ve deneyimlerin birer kanıtıdır ve insanların yarattığı uygarlığın belleği, başka bir deyişle bilgi arşivleri olarak değer taşımaktadır. Tarihten izler taşıyan, kültürel bakımdan zengin bu yerler, bizlere geçmişte ve şu anda kim olduğumuzu anlatmaktadır (Burra Tüzüğü, ICOMOS, 1999).

Neill'e göre (1997), ortaya çıktıkları dönemin mimarisini, kültürünü yansıtan ve dönemine tanıklık etmiş endüstri yapı ya da yapı grupları kentli için anlam içermekle beraber, nostaljik bir tutumun ötesinde bugünün kolektif deneyimini de taşımaktadır. Bu kapsamda endüstri yapıları, kültürel değerlerinin yanı sıra toplumsal belleği yansıtan referanslara sahiptir. Geijerstam (2006) benzer şekilde, endüstri alanlarını bireysel ve toplum belleği için birer sembol, metafor, tutunma noktası ve geçmişin kaynağı olan kültürel bir miras şeklinde tanımlamaktadır. Farklı dönemlere ait teknoloji, kültür ve mimariyi barındıran endüstri yapılarının, kente adapte

olabildikleri sürece sürekliliğini koruduğu görülmektedir. Soğancı'ya göre (2001) bunun gerçekleşebilmesi endüstriyel alan ve yapıların korunması, rehabilitasyonu ve uygulama sürecinde özgün nitelikleri ile karakteristiklerinin olduğu kadar, gizlenmiş anlamlarının ve belleklerinin de ortaya çıkarılması ve sonunda kimliklerinin yeni bir anlayışla yeniden yorumlanması ile mümkün olabilir.

Endüstri mirası ile ilgili yapılan tüm bu çalışmalar neticesinde birçok ülkede, endüstriyel alanlar, miras kapsamında değerlendirilmiş ve bu alanların korunarak canlandırılması büyük önem kazanmıştır. Endüstri mirasına yönelik yeniden değerlendirme projelerinde kültürel dönüşümler öne çıkmaktadır. Kültürel projelerde öncü olan endüstri yapıları bu anlamda "kültür endüstrisi" olarak nitelendirilmektedir. Endüstri yapılarının 'miras' olarak değerlendirilmesindeki sorunlar temelde bu yapıların miras olarak algılanmasına yönelik eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde endüstri yapılarının çoğunun dağınık halde bulunması, kayıt altına geçirilmemiş olması ve estetik açıdan belli bir anlayışın dışında kalmaları gibi durumlar endüstri yapılarının miras olarak değerlendirilmesi sürecinde görülen diğer sorunlardır.

2.3 Koruma Kavramı

Koruma kavramı sözlükte, değişime karşı bir tutuma karşılık gelmekle beraber yeterli bir tanımlama değildir. Tekeli'ye göre (1988) "koruma kavramı temelde değişmeye karşı çıkmayı, onu yadsımayı içermektedir, ama gerçekte bu olanaksızdır. Burada sözü edilen sadece değişme ile korumanın nasıl bağdaştırılabileceği" konusudur.

Alfrey ve Putnam ise (1992), koruma kavramını kültürel değerleri güvenceye alma olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda koruma; taşınmaz kültür varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri olarak tanımlanmaktadır (Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Mevzuatı, 1990). Riegl'e göre (1998) koruma kavramı, bir zamanlar varolmuş, tekrar varolamaz, gelişim zincirinde yeri doldurulamaz ve yerinden kaldırılamaz halkayı temsil etmektedir.

Koruma kavramı kapsamında, nelerin korunacağı ve neden korunacağı 'koruma değeri'ni tanımlamamıza yardımcı olmaktadır. Riegl'e (1998) göre, tarihi yapıların

korunması sürecinde üç çeşit değerden söz edilebilir. Bunlardan ilki, yapının eskiliğinden dolayı kazandığı yaş değeri (*Alterswert*); ikincisi, dönemini temsil etmesi ile kazandığı tarihsel değer (*Historischer Wert*) ve sonuncusu, sanatsal değeri (*Kunstwert*) olarak sıralanabilir. Riegl'in diğer bir kavramı, kullanım değeri (*Gebrauchswert*) olarak tanımladığı değer, diğerlerine göre daha geri plandadır.

Alfrey ve Putnam'a göre (1992) koruma, endüstri mirası tehlike altında iken gerçekleştiği için bir eylemden çok tepki niteliği taşımaktadır. Bununla beraber, endüstri mirası söz konusu olduğunda henüz tutarlı bir ölçütler dizisi yoktur. Buna karşılık, ICOMOS ise korumaya yönelik belli ölçütler belirlemiştir. Yapı, yapı grubu veya yapı parçasının korunması gerekli kültür varlığı niteliğini kazanabilmesi; özgünlük, bütünlük, tarihsel değer, belgesel değer, estetik ve sanatsal değer, teknik ve teknolojik değer, enderlik - teklik değeri, grup değeri, kullanım değeri ve folklorik değeri gibi etkenlerden bir veya birkaç tanesine sahip olmasıyla mümkündür (ICOMOS, 2013).

Endüstri yapılarını korumaya yönelik atılacak adımlar, Avrupa Konseyi'nde (1987) şu şekilde sıralanmıştır;

- Koruma politikaları, içinde birçok disiplin barındıran 'endüstri mirası' kavramına dayanmalıdır.
- Endüstriyel mirasın korunmasına yönelik mali yönden yasal düzenlemeler geliştirilmelidir.
- Firmaların arşivlerinin korunması sağlanmalıdır.
- Toplum ölçeğinde endüstriyel miras hakkında bilgilendirme yapılmalıdır.
- Avrupa düzeyinde ortak eylem etkinliği özendirilmelidir.
- Üniversitelerde konu ile ilgili araştırmalar yapılması sağlanmalıdır.
- Endüstriyel miras hakkında envanterler hazırlanmalıdır.
- Büyük endüstriyel komplekslerin korunması sırasında maliyetin ülkeler arasında paylaşılması sağlanmalıdır.

Endüstri mirasının korunması konusunda ortaya çıkan tüm görüş ve ölçütlerle beraber koruma gerekliliğinde kamu yararı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Korumanın kamu yararını oluşturan sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlar bu

noktada önem kazanmaktadır. Korumanın sosyal boyutunu, toplumun kabul ettiği çevre ve yapıların sürekliliğinin sağlanması gerekliliği oluşturmaktadır. Bu anlamda geçmişin göstergelerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan bir kimse, kültürün sürekliliğini kolayca edinecek ve tarih bilincine sahip olacaktır. Burada öngörülen süreklilik yeni yaşamın içinde geçmişin simgelenmesi şeklinde gerçekleşecektir (Tekeli, 1988). Endüstri yapıları, sahip oldukları özgün karakterleri ile kent kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kent kimliğini oluşturan yapılı çevre ise insan türünün ortak hafızası şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kimliğin zenginliği, aynı zamanda Neill'in belirttiği gibi (1997) kentteki sosyal ve kültürel yaşantı zenginliğini de ifade etmektedir. Endüstri mirasının, toplumsal ve kültürel nedenlere bağlı olarak korunması; tarihsel bilincin oluşması ve geleceğe kaynak oluşturması bakımından önemlidir. Endüstri mirasının özgün nitelikleri ile sürekliliği bulundukları çevrede görsel ve estetik değer oluşturur. Bu durum bireylerin duygu ve düşünce yapısının gelişmesini sağlamakla birlikte, çevreye bağlılıklarını da arttırmaktadır.

Endüstri yapılarının korunması ekonomik açıdan da büyük kazanımlar sağlamaktadır. Bunun nedeni işlevini hızlı teknolojik değişimler sonucu kaybeden ve çoğunlukla atıl vaziyette kalan endüstri yapılarının önemli ve geniş bir yapı stokunu oluşturmalarıdır. Aynı zamanda kalıcılık esasına göre yapılan endüstri yapıları güven veren ve sağlamlık hissi uyandıran bir algıya sahiptir. Yeniden kullanılarak, kente adapte olabilen endüstriyel alan ve yapılar, bulundukları çevrede ekonomik canlanmaya ve turizme katkı sağlamaktadır.

Endüstri mirasının hızla yok olmasının temel nedeni korumaya yönelik kararların eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Köksal'a (2005) göre endüstri mirasına yönelik koruma sorunlarını; koruma kararları ve korumaya bakış, ekonomik nedenler, bilimsel çalışmaların yetersizliği, yeniden işlevlendirme ve uygulama sırasında karşılaşılan sorunlar şeklinde sıralamak mümkündür. Koruma sürecinde ortaya çıkan, endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım aşamalarında karşılaşılan ödenek sorunları ve kırsal alanda yer alan yapılara ulaşımdan kaynaklanan sorunlar ise çoğunlukla ekonomik temellidir. Endüstri mirasının korumaya yönelik sorunları genel anlamda şu şekilde sıralanmaktadır:

- İşlevini yitiren endüstri yapılarının terk edilme sonrasında bakımsızlık nedeniyle hızlı bir yıpranma sürecine girmeleri,

- Endüstri mirasına yönelik ayrıntılı belgeleme çalışmalarının bireysel birkaç uygulama dışında henüz kapsamlı olarak yapılamamış olması,
- Ülkemizde henüz 'endüstri mirası' kavramıyla ilgili tanımların ve bu yapılara yönelik koruma anlayışının eksikliği,
- Endüstri yapılarının estetik, görsel ve işlevsel açıdan farklı ve standart koruma normlarının dışında yapılar olmaları,
- İşlevini yitiren endüstri yapılarının bir kısmının yeniden kullanım projeleriyle kente adapte edilirken, bir kısmının çeşitli nedenlerle yıkılması,
- Çoğu yasal koruma altında olmayan endüstri yapılarına yönelik müdahalelerin genel denetleme ve yönlendirmeden uzak öznel kararlara bağlı olması (Bu anlamda bir koordinasyon ve ulusal strateji eksikliği söz konusudur),
- Endüstri yapılarına yönelik plansız ve sürdürülebilirlikten uzak müdahalelerin yapıların özgünlüğünü ve bütünlüğünü bozarak, geri dönüşümü olmayan zararlar vermesi, endüstri yapılarının yeniden inşa edilmesi sürecinde fabrikaların özgün niteliğinin tamamen yok edilmesi,
- İşlevini devam ettiren endüstri yapılarında, günümüz ihtiyaçlarına ve teknolojisine uygun yeni düzenlemeler yapılırken özgün donanımın satılarak ya da devredilerek yenilenmesi, mekânsal değişiklikler yapılması.

2.4 Dönüşüm Kavramı

Kentler, canlı varlıklar gibi doğan, büyüyen, yapıları sürekli değişen toplumsal birimlerdir (Keleş, 2004). Bu anlamda kentler, her dönemin kendine ait farklı sosyal, ekonomik ve teknolojik dinamikleri doğrultusunda değişen koşullara göre yeniden şekillenmekte ve dönüşmektedir. Bu dönüşümler sayesinde kent kendi sürekliliğini sağlamaktadır. Dönüşüm olgusu kentin sürekliliğini sağlayan yeniden yorumlama durumu olarak, zamanın gereklerine göre, geçmişten aktarılan her değeri de güncellemektedir. Bu nedenle, kent ve mekânda dönüşüm, zamanın sürekliliği içinde kaçınılmaz olmaktadır.

Tekeli'ye göre (2003) dönüşüm kavramı, "kentin parçalarının nitelik değiştirmesi" ya da "kentin evrimsel bir oluşum geçirmesi" biçiminde tanımlanabilir. Tekeli'nin bu noktada vurguladığı yapısal değişim sürecidir. Kent, sürekli bir değişme ve dönüşme baskısı altındadır ve dönüşümün sürekli gerçekleştiği bir mekânı temsil etmektedir.

Değişen nüfus hareketleri, kent ekonomisindeki ve ulaşım ağındaki gelişmeler, teknolojik yenilikler, yapısal eskimeler, afet riskleri, yasadışı yapılaşma gibi durumlar çoğu zaman kentteki dönüşümün nedenleri olmaktadır.

Dönüşüm, zaman içindeki değişiklikleri de içerdiğinden, herhangi bir şehrin gelişimini anlamayı, kenti tanımayı ve kavramayı beraberinde getirmektedir. Bu anlamda dönüşüm kentsel mekânın fiziksel, sosyal ya da ekonomik anlamda değişimi ve kentin makro-formuna yönelik müdahale biçimlerini içermekle beraber, sadece bunlardan ibaret değildir. Dönüşüm aynı zamanda küresel, politik, ekonomik ve sosyal boyutları ile var olan, yeniden yapılanan ve günlük yaşantımızı biçimlendiren bir olgudur.

2.4.1 Kentlerde dönüşüm süreçleri

Thorns'a göre (2004) kentler ilk kuruldukları zamandan bugüne birkaç dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümlerden ilki, 19. yüzyılda modern sanayi şehirlerinin ortaya çıkışı ve kırsaldan şehre hızlı geçiş sürecinin şehirde yarattığı çok boyutlu değişim sürecidir. Sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreci, kentsel mekânı ihtiyaç duyduğu doğrultuda değiştirmiştir. Üretim sistemi tarıma ve insan gücüne dayalı olan bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan endüstrileşme faaliyetleri ile birlikte farklı iş kollarında çeşitli endüstri tesisleri kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentlerdeki büyük yıkımlar ve Avrupa'nın yeniden inşa süreci, ikinci önemli kentsel dönüşüm evresi olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte sanayileşme hız kazanmış, erken sanayileşmiş ülkelerde sanayiler kent dışına taşınmıştır (Türkün ve Kurtuluş, 2005).

20. yüzyılın son çeyreğinde ise ulusal ve modern sanayi şehir sisteminden, küresel bilgi sistemine geçişle beraber yeniden şekillenen üretim modelleri ve mekânsal yapılar kentin üçüncü dönüşüm evresini oluşturmaktadır. Bu anlamda kentteki son dönüşüm evresi, bilgi ve enformasyon çağı olarak adlandırılan döneme geçişle beraber yaşanmıştır. Bu dönemde dönüşüm, küresel, ekonomik, politik ve sosyal yapılardan günlük yaşantımızı biçimlendiren tarzlara kadar her seviyede olmaktadır. Günümüzde evlerde, mahalle, şehir, bölge ve ülkelerde daha önce mümkün olmayan bir şekilde küresel bir kültür paylaşılmaktadır (Thorns, 2004). Küreselleşme dönemi olarak tanımlanan bu dönemde kentler, finans ve hizmet sektörünün ihtiyaçlarına uygun biçimde yeniden yapılanmaya başlamışlardır. Küreselleşme, günümüzde

sosyal ve fiziksel çevreyi değiştiren, 21. yüzyılın en önemli dönüşüm etkeni olarak nitelendirilmektedir. Giddens (1984), modernliğin bir sonucu şeklinde tanımladığı küreselleşmeyi, kilometrelerce ötedeki olayların yereli biçimlendirdiği, dünya çapındaki olay ve toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak görmektedir. Aslanoğlu (2000) benzer şekilde, yerelde yaşanan dönüşümlerin küresel süreçlerden etkilendiğini ve küreselleşmenin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Küreselleşme, endüstri sonrası dönem için ekonomik anlamda yeniden yapılanma sürecinin baş aktörü olmuştur. 1980 ve 1990'lı yıllarda küresel ve yerel değişimlerin analizi önem kazanmıştır. Dünya'nın entegre olmuş tek bir "ekonomik mekan" olarak görülmesi, sanayisizleşme süreci ile birlikte kentin fiziksel ve sosyal yapısında önemli dönüşümler başlatmıştır (Smith, 1996). Bu aşamada endüstri kentleri "desantralizasyon" süreci sonunda üretimden tüketime doğru evrilmektedir.

Sanayisizleşme ilk olarak 1970'li yıllarda değişen üretim yapısı ile beraber özellikle kentlerde ağır sanayi alanlarının terk edilmesi şeklinde başlamıştır. Bu dönemde yeni üretim tekniklerinin yaygınlaşması ile beraber, geleneksel üretim yapan şirketler küresel piyasa ile rekabet edemez duruma gelmiş ve teknolojik yetersizlikler sonucu birçok fabrika kapanmıştır. 1970'lerden günümüze uzanan ve devam eden süreçte, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ve bu duruma eş zamanlı olarak gelişen sanayisizleşme süreci, yeni bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Sanayisizleşme; sanayi üretimindeki düşüşle beraber sanayi payının yerine hizmet sektörüne geçişi, diğer bir anlamda emek yoğun istihdam profilinden, bilgi yoğun istihdam profiline doğru artışı tariflemektedir.

Smith (1996) bu dönemde kentte dönüşümü biçimlendiren süreci; banliyöleşme ve rant farkının ortaya çıkması, ileri kapitalist ülkelerdeki sanayisizleşme ve beyaz yakalı istihdamının büyümesi, mekânın merkezileşmesi ve aynı zamanda sermayenin merkezsizleşmesi, tüketim biçimlerindeki değişme ve demografik değişimler şeklinde özetlemektedir. Urry ise (1995) 1980 sonrası dönüşüm sürecini ekonomi tabanlı olarak nitelendirmektedir ve bu süreçte "yer"in tüketim merkezlerine dönüştüğünü, insanların bir yere ilişkin anlamlı buldukları şeyleri (endüstri, tarih, binalar, yazın, çevre) zaman içinde kullanarak azaltmakta, bitirmekte veya tüketmekte olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda 1980 sonrası meydana gelen işlevsel değişiklikler ve ortaya çıkan yeni mekânsal ihtiyaçlar doğrultusunda kent çok boyutlu olarak değişim ve dönüşüm sürecine girmiş, kentsel mekânlar yeniden

biçimlenmeye başlamıştır. Üretim şekillerinin değişmesi, teknolojik gelişimler ve küreselleşme ile beraber kentler sanayi ve üretim odaklı mekânlardan, hizmet mekânlarına doğru evrilmektedir. Üretim sektöründeki küçülme ve servis sektörünün büyümesi mekânsal değişim ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiştir. Küresel etkilerle beraber kent merkezlerindeki endüstri alanları, lüks konut, ticaret ve büro alanlarına, otel ve kongre merkezlerine dönüşmeye başlamıştır (Urry, 1995).

2.4.2 Endüstriyel alanların dönüşümü

"Sanayi... - kentin dönüşümünde gerçek bir öncü" (Rossi, 1982).

Son yıllarda, teknolojinin gelişmesi ile beraber fiziksel ve sosyal çevrede önemli dönüşümler yaratan küreselleşme, endüstri kentlerini de büyük ölçüde değiştirmiştir. Modern kentten, post-modern kente geçiş süreciyle beraber, kentte dönüşüme uğrayan yapı gruplarından birisi "endüstri yapıları"dır. "Çoklu zaman katmanları ve kültürel aktiviteleri temsil etmelerinden dolayı mekânın ve insanların kimliğinin bir parçası" (Loures, 2008) sayılan endüstri yapıları, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen koruma ve miras anlayışı ile beraber 'miras' olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durum, endüstriyel alan ve yapıların yeniden kullanımını gündeme getirmiştir (Şekil 2.9).

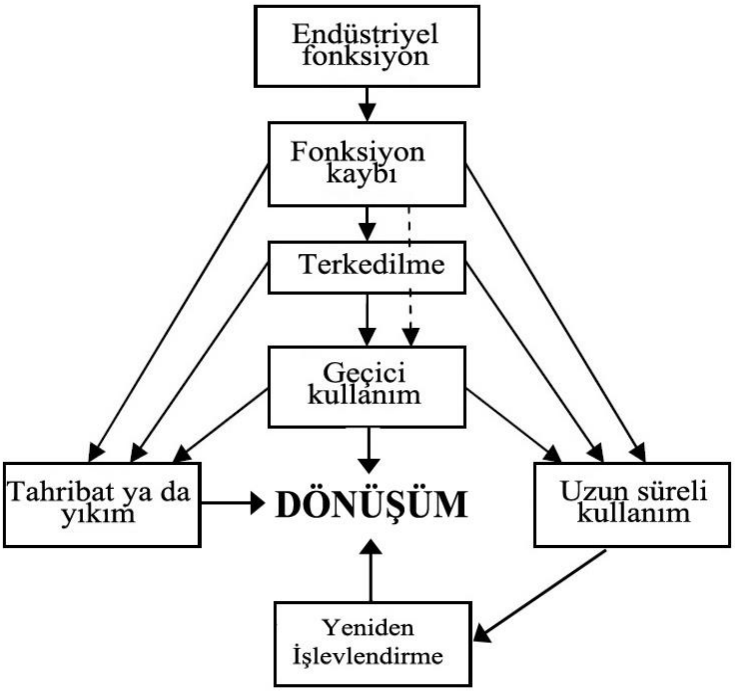

Şekil 2.9 : İşlevini yitiren endüstri yapılarının geleceği (Lepel, 2006).

Yapıldıkları dönemde kentin dışında kalan, hızlı kentleşme ve kent çeperinin genişlemesiyle beraber artık kent içinde yer alan endüstri alanlarının, üretim biçimlerinin ve hammadde kaynaklarının değişmesi, teknolojik ilerlemeler, sanayi üretiminin kent dışına kaydırılmasıyla ve artan rant değerleri nedeniyle günümüzde aktif kullanımları pratik anlamda mümkün olmamaktadır. Endüstri kuruluşlarının üretim alanlarını kent dışına taşımaları ile beraber işlevsiz kalan endüstriyel alanlar bir süre sonra kapanmış ve zamanla yıpranmaya başlamıştır. Kent merkezlerinin iş ve ticaret merkezlerine dönüşmesi, yaşanan arsa sıkıntısı gibi kentsel değişim sorunları, merkezi konumda bulunan endüstri alanlarının dönüşümünü hızlandırmıştır.

Endüstri yapılarının işlevsiz kalmaları ve sonrasında yaşanan süreç, endüstriyel miras için büyük tehlike oluşturmaktadır. İşlevini kaybeden endüstri yapılarının sağlam bir konstrüksiyona sahip olmalarına rağmen, terk edilmeleri neticesinde yapısal olarak yıpranmaları kaçınılmazdır. Bu süreçte, endüstri yapılarının makine tesisatının sökülerek donatısının yok edilmesi ve bundan dolayı konstrüksiyonun zarar görmesi de söz konusudur. Bu noktada endüstri yapılarına ilişkin dönüşüm müdahaleleri önem kazanmaktadır. Föhl'e göre (1995) teknolojik açıdan yetersiz kalan, kenti kirleten tarihi fabrikaların işlevini yitirmeleri ve kapatılmaları tüm dünyada karşılaşılan bir durumdur. Ancak endüstri yapılarını bilinçli bir şekilde tahrip etmek kabul edilebilir bir durum değildir. Endüstriyel dönemin önemli temsilcisi olan, sadece teknolojik açıdan değil, sosyal, kültürel ve ekonomik bir dönüşümün izlerini taşıyan bu yapılara yönelik tüm dünyada koruma ve yeniden değerlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Böylece işlevini yitiren ve kent içinde sorunlu hale gelen endüstriyel alanların, çağdaş yaşam koşullarına ve güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek bütüncül planlama yaklaşımları sayesinde yeniden kente kazandırılmaları söz konusu olmaktadır (Roberts ve Skyes, 2000).

Koruma ve miras bilincinin gelişmesi ile beraber, endüstri yapılarına yönelik yeniden işlevlendirme örneklerinde, çoğu zaman kültür odaklı ve kamu yararına dönüşümler söz konusudur. Atagök'e göre (2000), bu durum kent içinde büyük makro-formlara sahip endüstri alanları için çok doğal bir gelişmedir. Geniş fabrika, depo, antrepo, gazometre ve tren istasyonları son yıllarda çağdaş sanat yapıtları için uygun mekânları oluşturmaktadır. Özellikle son yıllarda artan dönüşüm projeleri ile beraber, endüstriyel mirasın korunarak değerlendirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması,

toplumun kültürel kimliği, toplumsal belleğin yaşatılması ve geleceğe aktarılması açısından önemli görülmektedir. Machin ve Powell (1990) endüstri yapılarının yeniden kullanımındaki önemli olasılıkları ve yararları şu şekilde sıralamaktadır:

- Endüstriyel yapıların strüktür açısından dayanıklı olmaları, düzenli bakım ve onarımlar ile yeniden kullanıma uygun olmaları,
- Endüstri yapılarının, alan ve boyutları bakımından çeşitli kullanımlara uyarlanabilmeleri,
- Yapısal biçimleri ve konumlarıyla çoğu sektörün yerleşmek isteyeceği alanlarda/bölgelerde olmaları,
- Konumları nedeniyle verimli su kaynakları, ulaşım bağlantılarına yakınlık, alansal büyüklükleri gibi özelliklere sahip olmaları,
- Mevcut altyapı olanaklarının iyi olması ve mülkiyet sorunu taşımamaları.

2.4.2.1 Endüstriyel alanlarda dönüşüm ilkelerinin belirlenmesi

Endüstri yapılarının dönüşüm sürecinde öne çıkan strateji ya da ilkeler yol gösterici olması bakımından değerlidir. Endüstri mirasına yönelik yeniden değerlendirme uygulamaları temelde koruma odaklıdır. Örneğin Höhmann (1992) endüstri mirasına yönelik değerlendirme yöntemlerini:

- herhangi bir müdahale yapmadan veya en az müdahale ile yeni bir işlev vermeksizin olduğu gibi koruma,
- çok az bir değişimle ve eski işlevine yakın bir işlevle koruma,
- yapıya müze işlevi vererek koruma,
- endüstri yapılarını yeni bir işlevle yeniden kullanma şeklinde sıralamıştır.

Bu anlamda endüstri alanların dönüşümü planlanırken üzerinde durulması gereken genel ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Endüstri yapılarının ‘miras’ kapsamında değerlendirilmesi, yasal koruma altına alınması ve bu yapılara yönelik ayrıntılı belgeleme çalışmalarının yapılması, bu çalışmanın tekil yapı ölçeğinde değil, bütüne yönelik kapsamlı bir şekilde yapılması,
- Endüstri yapılarının bir bütün halinde özgün donanım ve nitelikleriyle beraber korunması, yapının içinde bulunduğu çevre ya da kendine ait peyzajın bütünlük kapsamında değerlendirilmesi,

- Kentte çoğu zaman sorunlu alanlar olarak tanımlanan endüstriyel alanlara yönelik müdahalelerde, üst ölçekte ve bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi, böylelikle kent kimliğine zarar verecek kopuk ve parçacıl yaklaşımların önüne geçilmesi,
- Uygulama öncesinde yeterli araştırma yapılması ve bilimsel bir yol izlenmesi, müdahalelerin konunun uzmanları tarafından yapılması ve düzenli olarak takip edilmesi (Föhl, 1995),
- Endüstri yapısının kentin ulaşım sistemiyle entegrasyonunun sağlanması,
- Dönüşüm sürecinde kamu yararı gözetilmesi,
- Dönüşüm projelerinde ekonomik açıdan devlet desteğinin sağlanarak endüstriyel alanlara yönelik talebin arttırılması,
- Tarihi yapılara gelecek herhangi ek ya da yapılarda yeni yapıların, mevcut binaların geçmişini aynen taklit etmemesi, yeni yapı ya da ek'in, alandaki mimari birikime saygılı bir biçimde tasarlanması ile ölçek, yükseklik, biçim, kitle, cephe düzeni, düşey ve yatay çizgilerin vurgulanması ve detaylarda bu saygı ve özenin ifade edilmesi (Stratton, 2000a),
- Yeniden işlevlendirme uygulamalarında, yapıya yüklenen yeni fonksiyonun sürdürülebilirliği bağlamında esneklik, değişebilirlik gibi ileriye dönük tasarım anlayışlarının geliştirilmesi,
- Yapılan dönüşümlerin kentte ekonomik ve sosyal yönden katkısının düşünülmesi,
- Karma kullanım projeleri ile kentsel canlılık sağlanmasına yönelik adımlar atılması,
- Dönüşüm sürecine katılımın çok aktörlü olmasına dikkat edilmesi, yerel kullanıcı katılımının dönüşüm sürecinin başından itibaren sağlanması, yerel otorite, yatırımcı, finansör, uygulayıcı, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, koruma kurulu gibi çok ve çeşitli aktörlerin katılımı ile dönüşümün sosyal boyutuyla da başarıya ulaşmasının sağlanması.

2.4.3 Kentte dönüşüm biçimleri

Kentlerde çeşitli nedenler sonucu çöküntüye uğrayan kent içi alanların dönüşümü farklı içerik ve ölçekte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kentte yaşanan dönüşüm sürecinde görülen dönüşüm türleri;

i. Kentsel Dönüşüm,
ii. Koruma ve Restorasyon,
iii. Rehabilitasyon (İyileştirme / Sağlıklaştırma),
iv. Rekonstrüksiyon (Yeniden inşa etme),
v. Yenileme,
vi. Soylulaştırma,
vii. Yeniden işlevlendirme

şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu müdahale biçimleri ölçek ve içerik bakımından farklılık gösterse de kente yönelik önemli müdahalelerdir. Bu süreçte yıkım ve rant merkezli kullanım gibi tartışmalı eylemler de ortaya çıkmaktadır (Kayın, 2013).

Kentsel dönüşüm: Kentsel dönüşüm kavramı, bozulma ve çökmeye uğrayan kentsel dokunun kapsamlı ve bütünleşik yaklaşımlarla yeniden ele alınmasına yönelik uygulanan strateji ve müdahalelerdir. Roberts ve Sykes (2000), kentsel dönüşümü bir alandaki ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşulların iyileştirilmesini sağlamaya çalışan bir vizyon ve eylem olarak nitelendirmektedir. Bu aynı zamanda, ekonomik etkinliklerin iyileştirilmesini, toplumsal işlerliği ve bütünleşmeyi sağlamayı, çevresel ve ekolojik dengeyi yeniden sağlamayı bir arada düşünen bütünleşik bir eylem şeklinde tanımlanabilir. Kentsel dönüşüm müdahaleleri ile;

- fiziksel, işlevsel, ekonomik ve sosyal ömrünü tamamlamış kent dokularının (endüstriyel alan ya da yapı, gecekondu vb.) iyileştirilerek kente ekonomik ve sosyal olarak yeniden kazandırılması,
- kent merkezi ya da bir bölümünün günün değişen koşullarına göre yeniden planlanması,
- kentte işlevini yitirerek ekonomik ömrünün tamamlamış endüstriyel alanlarının yeniden değerlendirilmesinin sağlanması,
- doğal afet sonucu yıkılan ya da bu riski taşıyan alanların sağlıklaştırılması ve uygun müdahale biçimlerinin gerçekleştirilmesi,
- kentte tarihi dokudaki fiziksel yıpranmayı durdurarak, bu alanların yeniden ele alınması ya da işlevlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Kentsel dönüşüm kavramının tarihsel süreçte birçok farklı tanım ve kapsamlarda ele alındığı ve uygulandığı görülmektedir. Endüstri Devrimi sonrası artan sanayileşme ile beraber kentlerde plansız yapılaşma ve sağlıksız konut alanlarının ortaya çıkışı bu

alanlara yönelik 'kentsel yenileme' müdahalelerini zorunlu kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kentlerdeki büyük yıkımlar, özellikle Avrupa'daki kentlerin yeniden inşa sürecini (*urban reconstruction*) başlatmıştır. 1950-80 yılları arası dönemde, kent çeperlerinin genişlediği ve buna bağlı olarak banliyölerin oluştuğu görülür. Kentsel gelişimin (*urban development*) yoğun olarak görüldüğü bu dönemde, kent merkezinde kalan çöküntü alanları kamu yararı odaklı kentsel iyileştirme (*urban improvement*) ve kentsel yenileme (*urban renewal*) projeleri için potansiyel alanları oluşturmuştur (Çizelge 2.5) (Ataöv ve Osmay, 2007).

Çizelge 2.5 : Dünyada kentsel dönüşümün evrimi (Roberts ve Sykes, 2000).

Politika türü **Dönem**	**Ana Strateji**	**Mekansal Vurgu**	**Aktörler**
1950'ler *Yeniden İnşa*	Kasaba ve kentlerdeki eski alanların yeniden inşaası	Merkezde ve çeperdeki gelişimin yer değiştirmesi	Kamu sektörü yatırımları (Bazı özel sektörlerin de dahil olduğu)
1960'lar *Yeniden canlandırma*	1950'lerin stratejisine devam edilmesi, banliyö ve çeperin gelişimi	1950'lerin stratejisine devam edilmesi, buna paralel olarak mevcut alanlarda sağlıklaştırma müdahaleleri	Özel sektör yatırımlarının etkisinin artması
1970'ler *Yenileme*	Yerinde yenileme ve çeperde gelişimin devam etmesi	Eski kentsel alanlarda daha kapsamlı yenileme	Kamu sektöründe kaynak sıkıntısı, özel sektör yatırımlarının artması
1980'ler *Yeniden gelişim*	Gelişim, yeniden gelişim ile ilgili büyük projelerin üretimi	Büyük ölçekli yer değiştirme ve yeniden geliştirme projeleri	Kısıtlı kamu fonu ile özel sektör baskın yatırımlar
1990'lar *Dönüşüm*	Daha kapsamlı politika ve uygulamalar ile bütüncül müdahale yöntemleri	1980'lerden daha mütevazı müdahale türleri, miras ve korumanın önem kazanması	Kamu, özel ve gönüllü fonlar arasındaki dengenin artması

1980 sonrası dönemde koruma ve kültürel miras kavramlarının öne çıkması ile beraber, kentlerdeki atıl ve çöküntü alanların (sanayi, konut vb.) yeniden ele alınması, kente entegrasyonu gibi konulardaki çalışmalar ivme kazanmıştır. 1990'lı

yıllarda ise kentte ağırlıklı olarak gerçekleşen dönüşüm biçimleri kentsel koruma (*urban conversation*), kentsel yenileme (*urban renewal*) ve kentsel dönüşüm (*urban regeneration*) şeklindedir. Bu dönemlerde Avrupa'da gerçekleşen dönüşüm projelerinin koruma odaklı, planlı katılımın sağlandığı ve çok aktörlü işbirliğine önem veren uygulamalar olduğu görülmektedir. Dönüşüm uygulamalarında çöküntü haline gelmiş tarihi kent merkezlerinin sosyal ve ekonomik açıdan iyileştirilmesi, tarihi değeri olan sanayi ve ticaret alanlarının canlandırılması, küçük ve orta büyüklükteki tarihi kentlerin korunması hedeflenmektedir (Drewe, 2000).

Türkiye'de kentsel dönüşüm küresel süreçlerden etkilenmiş ve yapılan müdahaleler bu doğrultuda şekillenmiştir. Dönüşüm biçimlerinin fiziksel müdahalenin ötesinde sosyal ve ekonomik boyutlarıyla önem kazandığı görülmektedir. Kentsel dönüşüm kavramı ilk olarak 'yenileme' olarak tanımlanmış, sonrasında yeni boyutlar kazanmış ve farklı dönüşüm biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, ilk kentsel dönüşüm uygulamaları yıkıp yeniden yapma şeklinde gerçekleşirken, sonraki süreçte mevcut dokuyu koruma amaçlı tarihi, kültürel ve çevre değerlere duyarlı iyileştirme uygulamaları öne çıkmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007). Ataöv ve Osmay (2007), Türkiye'deki kentsel dönüşüm süreçlerini üç dönem üzerinden incelemektedir;

1. Dönem (1950-1980): Ekonomik büyüme politikalarının yaygınlaştığı, endüstrileşmenin ve kentleşmenin arttığı bu dönemde, kırdan kente göç ile beraber gecekondulaşma artmıştır. Kentte endüstri yapılarının sayısı artarken, bu tesislerin çevresinde gecekondu alanları gelişmektedir. Kentte plan ile belirlenen endüstri alanlarında yapılan tesisler ile kentin yeşil alanları azalmakta, kentin mevcut dokusu ve yapısı değişmekte, dönüşmektedir.

2. Dönem (1980-2000): Bu dönemde küreselleşmenin ve dışa açık liberal ekonomik politikaların büyük oranda etkilediği metropol kentlerde yerleşim alanları merkez dışına kaymış ve kent içindeki endüstri kent dışına transfer edilmiştir. Bu dönemdeki dönüşüm, kent içi konut alanları ile birlikte endüstri, merkez ve kıyı alanlarında gerçekleşmiştir. Kentte yaşam kalitesi düşmüş çöküntü alanlarında yenilenme, sağlıklaştırma veya yeniden canlandırma, tarihi alanlarda ise soylulaştırma biçiminde dönüşüm örnekleri görülmektedir.

3. Dönem (2000 ve sonrası): Bu dönemde dönüşüm artık 'strateji' olarak planlanmakta ve uygulanmaktadır. Özelleştirmelerle beraber dönüşüm süreci

hızlanmış, kamu-özel ortaklıkları artmıştır. Bu dönemde, farklı kent parçalarının 'kentsel yenileme' uygulamalarıyla farklı kullanımlar için dönüştürüldüğü görülmektedir (Çizelge 2.6).

Çizelge 2.6 : Türkiye'de 'kentsel dönüşüm' olgusunun dönemlere göre değişimi (Ataöv ve Osmay, 2007).

Dönüşüm Değişkenleri ve Uygulamaları	**1950 – 1980**	**1980 – 2000**	**2000 sonrası**
Yapısal / Bağlamsal	• Ekonomik büyüme • Kentlere göç ve hızlı kent nüfus artışı	• Ekonominin dışa açılması • Küreselleşme • Kentsel nüfus artışı	• Özelleştirme; AB ilişkileri • Doğudan batıya göç
Kentsel Makroform	• Azman Kent'lerin ortaya çıkışı (merkezde yoğunlaşma)	• Çok merkezli metropoliten kentleşme (kentsel yayılma; ruhsat dışı yapılaşmanın yasallaşması)	• Bölgesel yayılma (merkezlerin farklılaşması, yeni ilişki ağlarının kurulması)
Kentsel Dönüşüm Uygulamaları	• Gecekondu bölgelerinin *sağlıklaştırılması*; • Kent merkezindeki çöküntü alanların *yeniden yapılandırılması* ve *kentsel yenileme*	• Yaşam kalitesi düşük riskli alanlarda *kentsel yenileme*, *sağlıklaştırma* ve *ıslah-imar* uygulamaları; • Tarihi alanlarda *soylulaştırma*	• Kentsel alanlarda *yenileme;* • Konut alanlarının *iyileştirilmesi* ve *yeniden geliştirilmesi*; • Tarihi konut alanlarında *soylulaştırma*

Kentsel koruma (Olduğu gibi koruma): 'Kentsel koruma' ya da 'olduğu gibi koruma' kavramı, yapıda zaman ve kullanıma bağlı olarak oluşan tahribatı dondurmaya yönelik yapılan kısmi ya da bütüncül temizleme ve sağlamlaştırma yöntemlerini kapsamaktadır. Bu anlamda restorasyon uygulamalarını da içermektedir. Kentsel koruma, geçmişten gelen fiziksel, toplumsal, kültürel ve ekonomik değerlerin yok olmasını engellemeye, görsel ve fiziksel devamlılığını sağlamaya yönelik müdahalelerdir. Kentsel koruma yöntemi sürekli mali kaynak

gerektirdiği için yeniden işlevlendirme yöntemine göre daha masraflı olduğu düşünülmektedir. Tophane-i Amire, Darphane-i Amire örneklerinde olduğu gibi korumaya yönelik müdahale ve uygulamaları bu anlamda başarılı bir kentsel koruma ve restorasyon çalışması olarak düşünmek mümkündür (Kıraç, 2001).

Rehabilitasyon (İyileştirme / Sağlıklaştırma): Sözlük anlamı esenleştirme, ıslah etme, iyileştirme, sağlıklaştırma gibi çeşitli tanımlara sahip uygulamanın temel amacı, yeterli altyapısı olmayan alanları sınırlı yatırımlarla fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla yeterli hale getirmektir. Tekeli'ye göre (2003), sağlıklaştırma (*upgrading*) ve ıslah-imar (*improvement*) planları, mevcut dokunun korunmasına yönelik dönüşüm türleridir. Rehabilitasyon uygulamaları koruma ve restorasyon sürecinde çoğu zaman birlikte görülmektedir.

Rekonstrüksiyon (Yeniden inşa etme): Rekonstrüksiyon kavramı, Mimarlık Sözlüğü'nde; "İlk şekline getirme; yok olmuş bir yapıya ilişkin bir belge, bilgi ve varsa kalıntılardan yararlanılarak eski şeklini yapma" olarak tanımlanmıştır (Hasol, 2002). Tamamen yok olmuş ya da bir kısmı mevcut yapıların güvenilir belgelere dayanarak belirli hazırlık aşamalarından geçtikten sonraki özgün hale getirme çalışmaları olarak tanımlanan rekonstrüksiyon uygulaması ile yapıların yeniden işlevlendirilerek kente ve sosyal yaşama adapte olmaları hedeflenmektedir (Kıraç, 2001).

Kentsel Yenile(n)me: Radikal bir müdahale biçimi olan kentsel yenileme (urban renewal), eskiyi yıkıp yeniden yapılaşmaya giden dönüşüm uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Tekeli, 2003). Kentsel yenileme ile yıkılan kent parçalarında altyapı, ulaşım, kentsel alan ve rekreasyon gibi çeşitli düzenlemelerin yeniden yapılması söz konusudur. Stratton'a göre (2000a) yenileme, yeniden üretimi gündeme getirmiştir. Yeniden üretme genel anlamda yapının korunması ile gelişmiş yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Bu tür dönüşüm biçimi ile yaşam kalitesi düşmüş bir alana yeni imar hakları verilerek alandaki yaşam kalitesi ve rantın yükseltilmesi amaçlanmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007). Özel girişimciler açısından karlı ve cazip bir yöntem olarak görülmektedir (Torlak, 2003). Büyükdere Caddesi üzerinde bulunan ve büyük bir kısmı 1950 sonrasında yapılmış olan endüstri tesislerinin, bölgenin Merkezi İş Alanı'na dönüşümünde yaşadığı yeniden yapılaşma süreci bu anlamda kentsel yenile(n)meye örnek olarak verilebilir.

Soylulaştırma: Soylulaştırma kavramı ilk olarak 1964 yılında Sosyolog Ruth Glass tarafından kullanılmıştır. Soylulaştırma süreci batıdaki kentlerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında göçmen grupları ve yoksul kesimleri yaşadığı kent içi alanların, 1960-70'li yıllarda yeniden yapılanma sürecine girmesi ve bu alanların yatırım için cazip alanlar olması ile başlamıştır. Banliyöler yerine kent merkezlerinde yaşamayı seçen orta sınıfın -özellikle bekar ve çocuksuz yaşayan çiftlerin- tercihlerinin bu alanlara doğru kayması sonucunda kentlerde fiziksel ve sosyal değişim süreci başlamıştır (Şen, 2005). Tarihi kent merkezlerindeki yenilenmeyle beraber, bu alanlarda yaşayan dar gelirli kesimin yerini yüksek gelirli kesim almıştır. Bu anlamda soylulaştırma, kentteki fiziksel değişimden çok sosyal değişimi ifade etmektedir. Savage ve Warde (1993) soylulaştırma sürecini ve etkilerini şu şekilde özetlemektedir:

- Tarihi alanlardaki yeniden yerleşim ve bu yerleşimlerdeki yoğunlaşma, yerleşik bir grubun daha yüksek bir toplumsal statüdeki başka grup tarafından yerinden edilmesine yol açar.
- Yapılı çevrede meydana gelen dönüşüm, mekandaki belirli estetik özellikleri ön plana çıkarmakta ve yeni yerel hizmetlerin oluşumunu da gündeme getirmektedir.
- Soylulaştırma kültür, yaşam biçimi, tüketici tercihleri ve sınıf ilişkileri gibi ayrımlarla bölünmüş olan kişileri bir araya getiren bir oluşumdur.
- Mülkiyet değerlerinin ekonomik olarak yeniden düzenlenmesi yapı endüstrisi için ticari fırsatlar yaratmaktadır. Bu sistemin kapsamını belirleyen ise yerel mülkiyetteki özel sahipliktir.

Soylulaştırmaya yönelik eleştirel yaklaşımlar ise yerinden etme meselesi ve son dönemdeki kentsel yenilemelerdeki neoliberal politikaların etkisi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Şen'e göre (2005) soylulaştırma, iyileştirmeden öte çok yönlü bir değişimi içermekte ve kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası olarak gerilemiş kent içi alanlarda hem mekânsal hem de sınıfsal değişim ve ayrışmanın çarpıcı bir örneğidir. Eski kent içi alanların mülkiyet ve arazi değerleri üzerinden kentsel rant yaratılması, yeni orta sınıfın kentteki bu alanlara talebinin artması ve mülkiyetin değerlenmesi, işçi sınıfının yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu açıdan soylulaştırma belirli sınıfların ayrıcalıklı konuma gelmesi ile mekânsal ve toplumsal eşitsizlik yaratan bir etkiye sahiptir.

İslam'a göre (2003) ise soylulaştırma bir yandan toplumsal ayrışmaya ve değişime neden olurken diğer taraftan yeniden yapılanma için fırsatlar sunmaktadır. Soylulaştırmanın gerçekleştiği bölgede fiziksel bir yenileme sağlaması, kent içindeki ölü tarihi alanların restore edilerek iyileştirilmesi ve görsel açıdan çekicilik kazanması bölgenin turizm potansiyeline de etki etmekte, bölgeyi sosyal ve ekonomik olarak canlandırmaktadır.

Yeniden işlevlendirme: Yeniden işlevlendirme, kentte sosyo-kültürel, fiziksel açıdan çöküntü sürecinde bulunan, çoğu zaman işlevini kaybederek ekonomik canlılığını yitirmiş alanların günün ihtiyaçlarına uygun şekilde yeniden değerlendirilmesidir. Yeniden işlevlendirilen yapılar tarihi ya da işlevini kaybetmiş yapılar olabilmektedir, böylece hem kültürel mirasın korunması hem de sosyal ve ekonomik kazanımlar sağlanmakta, sürdürülebilirlik açısından da dünyanın birçok yerinde benimsenen ve sıkça karşılaşılan bir uygulama söz konusu olmaktadır. Kıraç'a göre (2001), yeniden işlevlendirme, miras kapsamında sayılan endüstri yapılarının korunması ve yeniden ele alınması sürecinde en uygun dönüşüm modelidir. Yeniden işlevlendirme yöntemi ile yapının korunması, geçmiş ve günümüzdeki yeni işlevine uygun şekilde yeniden onarılması ve günün koşullarına cevap verecek şekilde yeniden hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. Endüstri yapılarına yönelik yeniden işlevlendirme uygulamalarına bakıldığında bu yapıların çoğunlukla kültür (müze, sergi), eğitim (üniversite), konut (loft) olarak yeniden kullanıldıkları görülmektedir (Köksal, 2000).

Yeniden işlevlendirmenin nedenlerine bakıldığında kültürel, çevresel ve ekonomik boyutlar öne çıkmaktadır. Endüstri yapılarının birer kültürel miras olarak kabul edilmesi ve geleceğe aktarılması gerekliliği, yeniden işlevlendirmenin kültürel boyutunu oluşturmaktadır (Altınoluk, 1998). Endüstriyel alan ya da yapıların içinde bulunduğu çevrenin değişimi gerçekleştiğinde bu alanlara yönelik dönüşüm ve yeniden kullanım ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ekonomik açıdan işlevini yitirmiş yapıların değerlendirilmesi, yeni bir yapının inşasına göre %50 ile %80 arası oranda daha avantajlı olmaktadır (Highfield, 1987). Ayrıca yeniden işlevlendirme sürecinde düşük enerji tüketiminin sağlanması ve dönüşümün eski malzemelerin kullanımıyla gerçekleşmesi gibi ekonomik avantajlar sağlanabilmektedir. Severcan ve Barlas'a (2007) göre, sanayi mirasının uygun şekilde korunması ve yeniden işlevlendirilmesi çeşitli nedenlerden dolayı önemlidir, bunlar:

- Kent merkezlerinde ve kıyı alanlarda bulunan endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi ile bu alanların sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda canlanması sağlanmaktadır,
- Endüstri yapıları kapladıkları geniş alanlar nedeniyle endüstri parkı ya da açık hava teknoloji müzesi gibi işlevler için önemli alanlardır,
- Endüstriyel alan ya da yapılar içerdikleri yapı stoku nedeniyle birçok farklı işlev için uygun olmakla beraber genellikle kültürel aktiviteler için iyi bir potansiyel oluşturmaktadır,
- Sembolik ve anıtsal özelliklere sahip endüstri yapılarının korunması, algının ve aidiyet hissinin güçlenmesi, toplumsal belleğin sürekliliğinin sağlanması gibi nedenlerden dolayı önemli görülmektedir,
- Endüstri yapıları özgün ve dönemsel mimari özelliklere sahiptir. Bu alanların yeniden işlevlendirilmesi hem kültürel mirasın geleceğe aktarılması hem de kamuya karşı duyulan sorumluluk duygusu bakımından önem taşımaktadır.

Stratton (2000a), endüstri yapılarındaki tipolojik farklılıkların yeniden işlevlendirme sürecinde önemli rol oynadığını belirtmektedir. Stratton'a göre;

- Tek katlı endüstri yapıları endüstriyel kullanım, eğitim ve depolama gibi işlevler için idealdir. Katlı endüstri yapıları ise ofis ve konut olarak değerlendirilebilir,
- Endüstri yapılarındaki kat yüksekliklerinin fazla oluşu modern teknoloji teçhizatları için avantaj sağlamaktadır,
- Endüstri yapılarındaki açık iç mekân strüktürü ve kolonlar arası mesafe tasarım sürecinde esneklik sağlamaktadır.

Benzer şekilde, yatayda geniş bir alana sahip endüstri yapıları (hal, fabrika vb.) kültürel etkinlikler için uygun mekânlar olmaktadırlar. Gazhane, su kulesi ya da silo gibi dairesel formlu ve çok katlı yapılar uzay bilimi kuleleri, dalış okulları gibi çeşitli fonksiyonlara dönüşmektedir (Köksal, 2000). Bazı araştırmacılar yeniden işlevlendirme sürecinde özgün işlev ile yeni işlevin birbiriyle örtüşmesi gerektiğini savunmaktadır (Şekil 2.10) (Altınoluk, 1998).

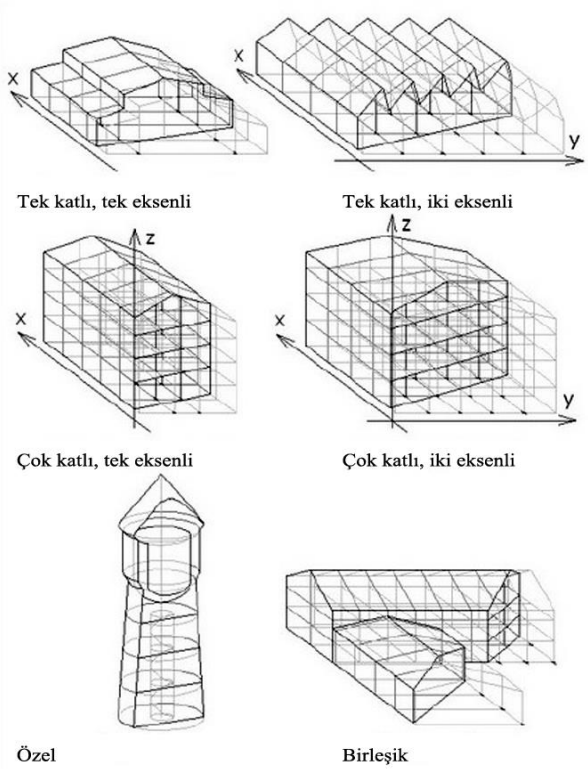

Şekil 2.10 : Endüstri yapılarının tipolojisi (Lepel, 2006).

Kentin "üretim mekânları" olan endüstri yapılarının dönüşümü sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla bu özelliğini sürdürecek şekilde değerlendirilmektedir. Föhl'e göre (1995), dönüşüm uygulamalarında iç mekân donatılarının kaldırıldığı, fabrikaların sadece cephelerinin korunduğu yaklaşımların sayısı çoktur. Endüstri yapılarına yönelik müdahalelerin temelde koruma ilkesine dayandırılması gerektiği belirtilmekte, yapının mekânsal ve strüktürel nitelikleri ile teknik donatıya yönelik müdahaleler konusunda dikkatli olunmasının altı çizilmektedir. Köksal (2005), yeniden işlevlendirme sürecinde endüstri yapısının mimari ve teknik özelliklerinin tam anlamıyla analiz edilmemesi nedeniyle yapılara geri dönüşü olmayan müdahalelerin yapıldığını belirtmektedir. Endüstri yapılarındaki yeniden işlevlendirme uygulamaları, koruma bağlamında amaç olmaktan öte araç niteliğinde olmaktadır. Bu durumun sebepleri olarak; niteliksiz ve hızlı müdahaleler, müdahalelerin uzman kişilerce yapılmaması, denetim eksikliği ve uygun işlev seçimine yönelik yetersiz çalışmalar gösterilmektedir.

3. DÜNYADA ENDÜSTRİ YAPILARINDA DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

Bu bölümde bölgesel ve tekil yapı ölçeğindeki nitelikli dönüşüm örnekleri ele alınmaktadır. Bölgesel ölçekteki dönüşüm uygulaması örnekleri için; Ruhr (Almanya), Docklands (İngiltere), Pobleneu (İspanya) ve Pittsburgh (Amerika) seçilmiştir. Tekil yapı ölçeğinde ise; Tate Modern (İngiltere), Van Nelle Tütün Fabrikası (Hollanda), Lingotto Araba Fabrikası (İtalya), Nordkraft (Danimarka), Viyana Gazometreleri (Avusturya), MASS MoCA (ABD) ve MoMA QNS (ABD) örnekleri incelenmiştir.

3.1 Bölgesel Ölçekte Dönüşüm Uygulamaları

Gelişmiş ülkelerde 1970-80'li yıllarda uygulanan ağır sanayi ve liman tesislerinin kapatılması ve boşaltılması, yerine hafif sanayi ve hizmet sektörünün geliştirilmesi politikaları doğrultusunda boşaltılan endüstri tesisleri atıl vaziyette kalarak zamanla köhneleşmiş ve kentlerde çöküntü alanları oluşturmuştur. Bunun üzerine birçok ülkede bu alanlara yönelik dönüşüm kararları alınmış, alanlar ve yapıların rehabilite ya da restore edilerek ve çoğu zaman da işlevleri değiştirilerek kente yeniden kazandırılmaları amaçlanmıştır.

3.1.1 Ruhr, Almanya

Ruhr bölgesi, Duisburg'tan Dortmund'a uzanan 4.400 km^2 alan içinde on yedi kentin oluşturduğu, 5.5 milyonluk nüfusuyla Avrupa'nın yüksek nüfuslu endüstriyel alanlarından biridir. Bölge zengin kömür ve maden ocaklarına sahiptir. 14. yüzyıldan itibaren kömür çıkarılmasına rağmen, bölgede madenciliğe yeterince önem verilmemiştir. 18. yüzyıl sonuna kadar tarımsal faaliyetler için kullanılan alan, endüstri devrimi ile beraber demir ve çelik üretimini arttırmış ve Avrupa'nın en büyük endüstri bölgesi olmuştur. Bu dönemde birçok fabrika açılan bölgenin nüfusu 1850-1925 yılları arasında 400.000'den 3.800.000'e ulaşmıştır. 1958 yılında yaşanan krizle beraber alandaki fabrikalar kapanmaya başlamıştır. 1980'lerde alanda işlevini yitirmiş fabrikalar, kömür ve maden işletmeleri, gaz depoları, fırınlar ve tersaneler bulunmaktadır. Son otuz yılda Ruhr Bölgesi önemli dönüşümler geçirmiştir. Kültürel

miras kapsamına alınan endüstriyel alan ve yapılar, kültür odaklı dönüşümlerin odağı olmuştur. Turizm ve hizmete yönelik dönüşümlerle cazibe merkezi haline gelen bölge ekonomik ve sosyal yönden yeniden canlanmıştır. Bölgenin merkezinde yer alan Emscher Park, Ruhr Bölgesi dönüşüm projesi kapsamında North Rhine yönetiminde Uluslararası Yapı Sergisi (IBA) projesi ile yeniden değerlendirilmiştir (Şekil 3.1) (Hospers, 2002).

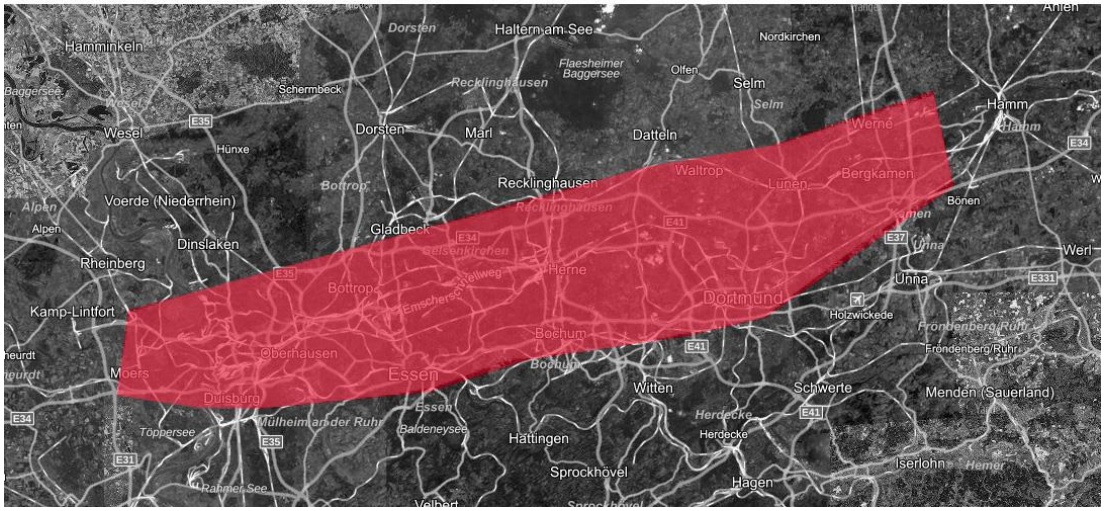

Şekil 3.1 : Ruhr Bölgesi (Url-2).

1989-1999 yılları arasında 800 km^2'lik alanda gerçekleştirilen 120 projenin 60 tanesi ulusal ya da uluslararası mimari proje yarışmalarıyla seçilmiş ve uygulanmıştır. Emscher Park projesinin temel hedefleri; bölgenin ekoloji ve kültür odaklı ekonomik canlanmasını sağlamak ve "işlevini yitirmiş endüstri alanlarını açık alan, rekreasyon ve kültürel kaynaklardan oluşan bir ağa dönüştürmek" (Labelle, 2001) olarak ifade edilmiştir. Proje kapsamında öncelikli hedef Emscher Nehri'ni temizlemek ve bölgede endüstri parkı oluşturmaktır. Endüstri mirasını tematik rotalarla tanıtmak amacıyla "Endüstri Kültürü Rotası" (*Route of Industrial Culture*) adıyla bisiklet ve yaya yürüyüş yolları tasarlanmıştır (Labelle, 2001). Emscher Park projesi kapsamında; Oberhausen Gazometresi, Zollverein Kömür İşletmesi, Essen Tasarım Merkezi, Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu, Duisburg-Nord Endüstri Parkı gibi dönüşüm projeleri gerçekleştirilmiştir. Dönüşüm projeleri Rem Koolhaas (OMA), Foster+Partners, SANAA gibi önemli mimarlık ofisleri tarafından tasarlanmıştır. Endüstriyel alanların dönüşümüne yönelik önemli ve nitelikli bir örnek olarak kabul edilen Ruhr Bölgesi, 2010 yılında İstanbul (Türkiye) ve Pecs (Macaristan) ile beraber Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir (Hospers, 2002).

Oberhausen Gazometresi: Oberhausen Gazometresi, Ruhr Bölgesi'nde yeniden işlevlendirilen bir endüstri yapısıdır (Şekil 3.2). 1988 yılında kapanan gazometre, IBA Projesi kapsamında yeniden ele alınmış ve 1994 yılında sergi alanına dönüştürülmüştür. 100 metrelik tavan yüksekliği, alışılmamış bir mekân kurgusu ile tarihi gazometre bugün en çok kullanılan sergi mekânlarından biridir. Oberhausen Gazometresi'ni bugüne kadar 3 milyonun üzerinde turist ziyaret etmiştir (Şekil 3.3) (Url-3).

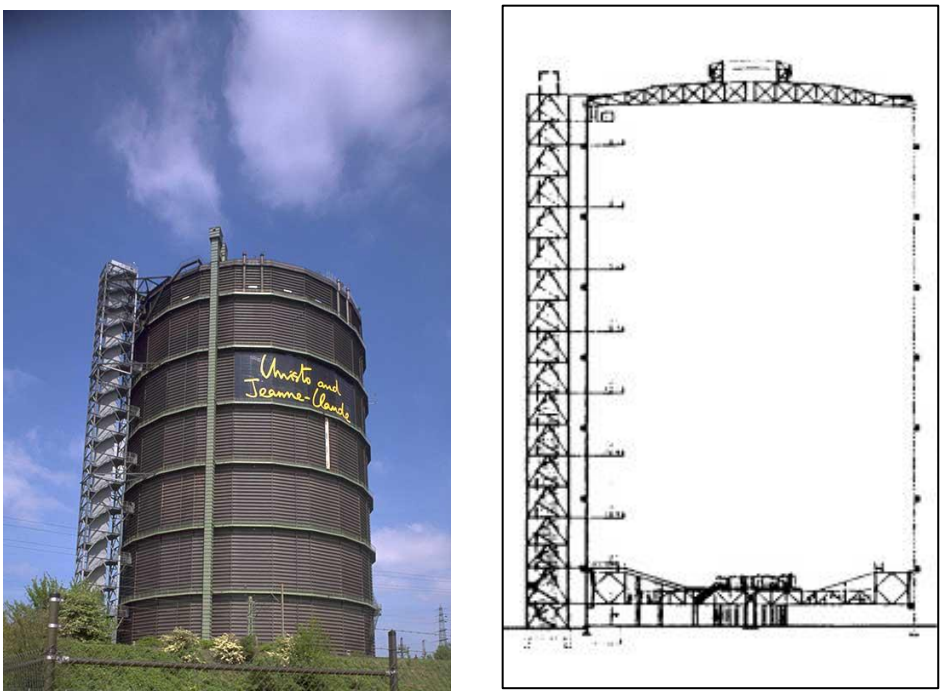

Şekil 3.2 : Oberhausen Gazometresi görünüş ve kesit çizimi (Url-3).

Şekil 3.3 : Gazometre'de Christo'nun Big Air Package Sergisi, 2013 (Url-4).

Zollverein Kömür Maden İşletmesi: IBA projesinde Endüstri Kültürü Rotası'nın en önemli duraklarından biri olan Zollverein Kömür Maden İşletmesi ise 1932 yılında

Essen şehrinde açılmış ve 1986 yılında kapanana dek Almanya'nın en önemli maden işletmelerinden biri olmuştur. Zollverein Kömür Maden İşletmesi 100 hektarın üzerinde bir alanda olup Shaft 12, Shaft1/2/8 ve fırın binalarını kapsamaktadır (Şekil 3.4) (Url-3).

Şekil 3.4 : Zollverein Kömür Madeni görünüş (Url-3).

2001 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası listesine alınmasının ardından alanın yeniden değerlendirilmesi için ilk olarak OMA tarafından masterplan hazırlanmıştır. Bu kapsamda bölgede bulunan endüstriyel tesislerden biri olan Zollverein Kömür Madeni, 2007 yılında müze ve sergi alanı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yapının yeniden işlevlendirme planı OMA ve Heinrich Böll ortaklığında hazırlanmıştır. 12.000 m^2'lik alanda Ruhr Endüstri Müzesi, ziyaretçi merkezi, sergi ve tasarım alanları gibi birimler mevcuttur (Şekil 3.5) (Url-5).

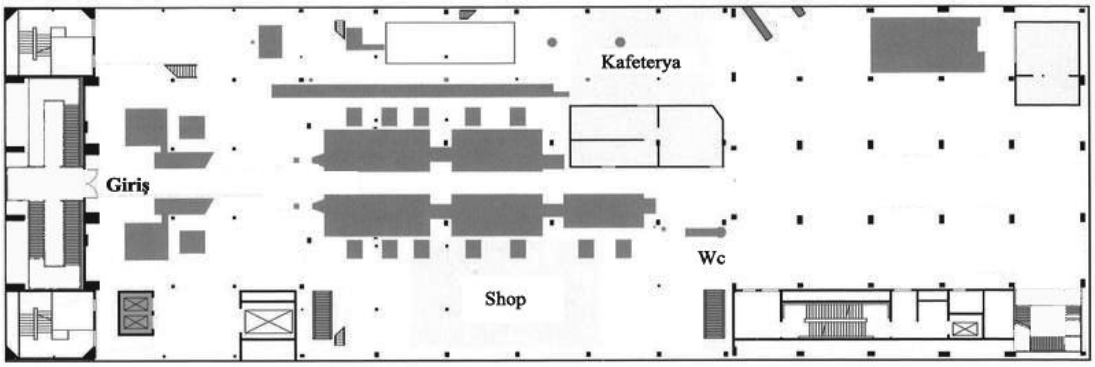

Şekil 3.5 : Ruhr Müzesi yeniden işlevlendirme planı (Url-5).

Yeniden işlevlendirme sürecindeki ana ilke, yapının tarihi ve endüstriyel kimliğini koruyarak çağdaş kullanımlara yönelik düzenlemeler yapmaktır. Bu bağlamda yapının içerisinde bulunan endüstriyel donatılar yerinde korunmuş, endüstriyel mirasın kendini sergilemesi sağlanmıştır. Alanı bugün yılda 1.500.000 milyon kişi ziyaret etmektedir. Zollverein kompleksi endüstriyel kültürün çağdaş bir temsilcisi olması bakımından önemli görülmektedir (Url-5).

Essen Tasarım Merkezi: Zollverein Kömür Madeni kompleksi içindeki diğer bir dönüşüm örneği Essen Tasarım Merkezi olarak yeniden işlevlendirilen eski bir elektrik santralidir. 5000 m^2 alana sahip endüstri tesisinin kırmızı renkli I metal kolonları, kırmızı tuğla cephesi ile endüstriyel camları yapının özgün mimari karakterini oluşturan özelliklerdir (Şekil 3.6) (Url-6).

Şekil 3.6 : Essen Tasarım Merkezi (Url-6).

1997 yılında yeniden işlevlendirilerek tasarım ve sergi alanına dönüşen yapının yeniden işlevlendirme projesi Foster+Partners mimarlık ofisine aittir. Yapının dönüşüm sürecinde ilk olarak restorasyon uygulaması yapılmış ve özgün olmayan ekler kaldırılmıştır. İç mekânda bulunan ve 1930'lara ait olan kazanlar korunmuştur. Kalıcı ve geçici sergi alanlarının oluşturulmasında esnek ve dönüşebilen elemanlar kullanılmıştır (Şekil 3.7) (Şekil 3.8) (Url-6).

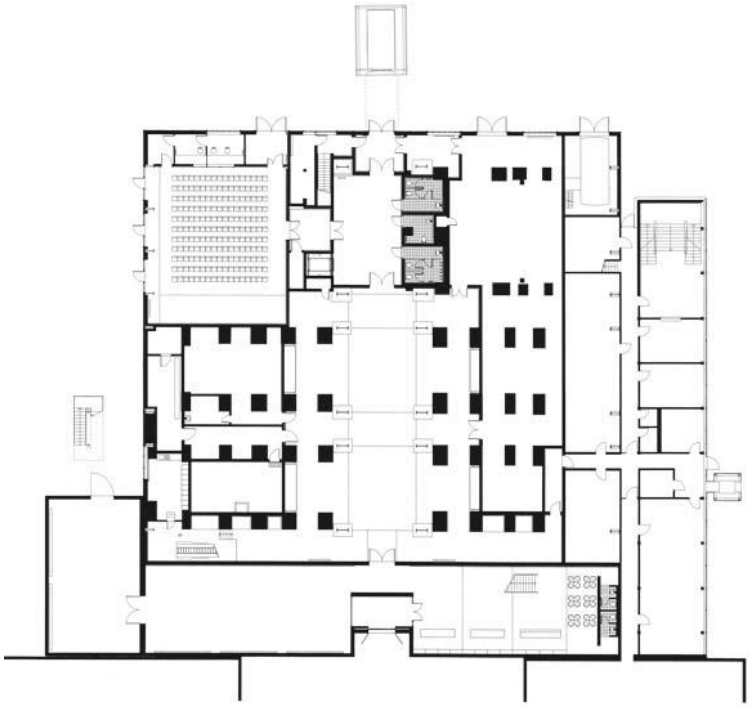

Şekil 3.7 : Essen Tasarım Merkezi, yeniden işlevlendirme planı (Url-6).

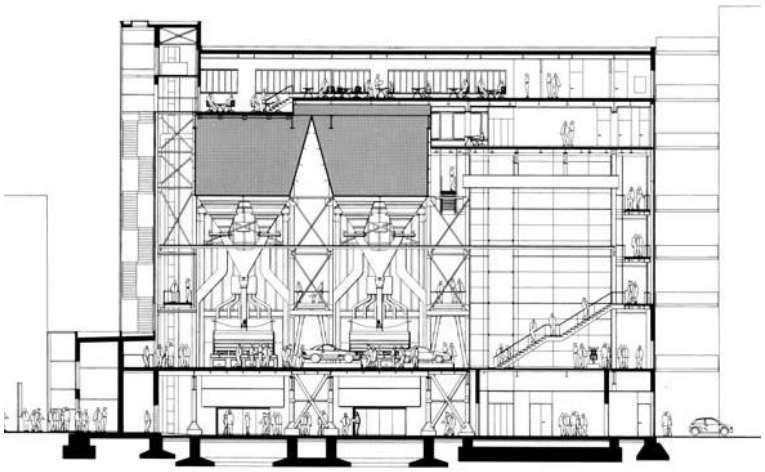

Şekil 3.8 : Essen Tasarım Merkezi, kesit çizimi (Url-6).

Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu: Zollverein'de endüstri yapılarının yeniden kullanımı ile bölgede inşa edilen ilk yeni yapı bir okul binasıdır. Yapının bulunduğu alan eski kömür ocakları ve fabrikalar ile yeni konut alanları arasında bir sınır oluşturması bakımından önemli görülmektedir. 2002 yılında açılan uluslararası yarışmada SANAA tarafından tasarlanan proje seçilmiştir. Proje 2006 yılında tamamlanmıştır. Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu, ölçüleri 35mx35mx35m olan kübik bir forma sahiptir. Dört kat ve çatı terası ile toplamda 7000 m^2 alana sahiptir (Şekil 3.9) (Url-7).

Şekil 3.9 : Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu görünüşü (Url-8).

Yapının boyutları ve cephe düzenlemesi bakımından bulunduğu tarihi çevre ile uyum sağladığı düşünülmektedir. Açık plan şeması ve farklı yüksekliklere imkân vermesi ile esnek kullanıma olanak sağlaması amaçlanmıştır. Cephedeki açıklıklar gün ışığını alacak ve çevre ile görsel iletişim sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Zollverein Okulu'nun giriş katında; çok amaçlı konferans salonu, kamuya açık alanlar ve kafeterya, ikinci katta tasarım atölyeleri, üçüncü katta kütüphane, dördüncü katta ise idari birimler ve çalışma alanları bulunmaktadır (Şekil 3.10) (Url-8).

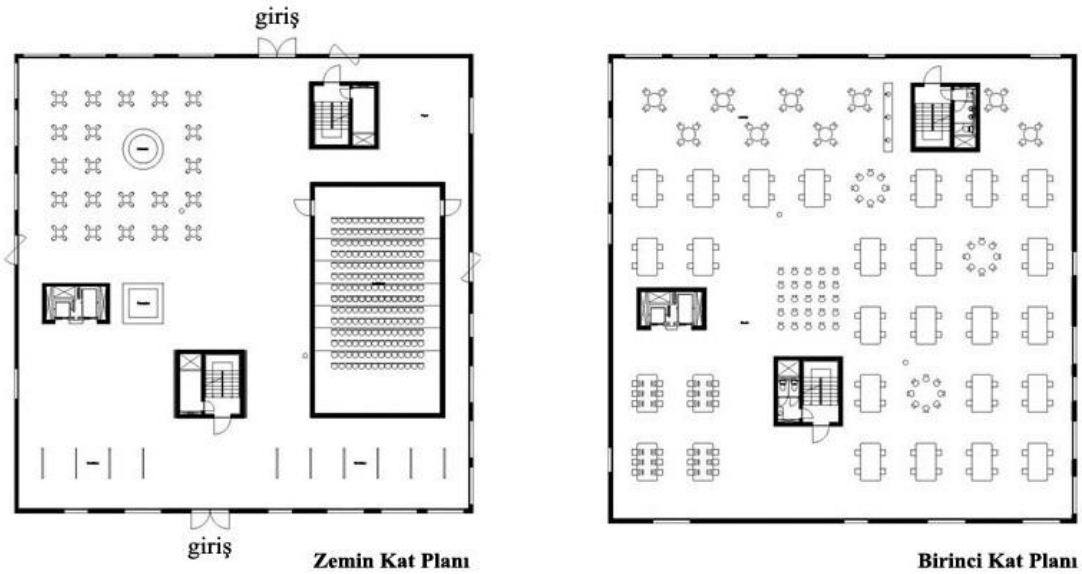

Şekil 3.10 : Zollverein Tasarım ve Yönetim Okulu kat planları (Url-8).

Duisburg-Nord Endüstri Parkı: Duisburg şehrinde yer alan Duisburg-Nord Endüstri Parkı ise 1903-1985 yılları arasında işlevini sürdürmüş ve 1994 yılında IBA projesi kapsamında yeniden ele alınmıştır. Latz+Partners tarafından alana yönelik geliştirilen projede endüstriyel alandaki bileşenler (demir yolu ağı, çelik iskeleler, kanal sistemi,

anıtsal özellik taşıyan kömür ambarları) tamamen korunmuş, fonksiyonları değiştirilerek aktivite alanlarına dönüştürülmüştür. Endüstri ve peyzaj parkına dönüşen alanda endüstriyel üretime kısmen devam edilmekte bu arada park, kendi florasını yetiştirmektedir. Ekolojik kaygıların ön planda tutulduğu dönüşüm projesinde alandaki mevcut endüstri yapıları yeniden işlevlendirilerek rekreatif ve kültürel (sergi ve müze olarak) amaçlı yeniden kullanıma açılmıştır (Şekil 3.11) (Url-9).

Şekil 3.11 : Duisburg Nord Endüstri parkı görünüşler (Url-10).

Ruhr Bölgesi'nde gerçekleşen dönüşüm projesinde kamu ve özel işbirliği sağlanmıştır. Açık spor ve performans alanları, çocuklar için oyun alanları ve dalış merkezine dönüşen gazometre proje kapsamında gerçekleştirilmiştir. Alandaki çelik fabrikası için gece aydınlatması yapılmıştır. Ruhr bölgesinde yaşanan dönüşüm bugün endüstriyel alanların dönüşümü için sembol niteliğindedir. Bu anlamda Ruhr dönüşüm projesinin stratejileri ve yaklaşımları şu şekilde sıralanmaktadır:

- Proje, kapsamlı, üstü ölçekli planlama ve program çerçevesinde oluşturulmuş ve on yıllık bir sürece yayılmıştır,
- Yerel yönetimlerin, halkın, sosyal derneklerin ve özel sektör yatırımcılarının sürece katılımı sağlanmış, ulusal ve uluslararası proje yarışmaları açılmıştır,
- Endüstriyel mirasın korunmasına yönelik bilincin oluşturulması önemsenmiştir,
- Yeniden işlevlendirme uygulamalarında endüstri yapı ve donatıların bütün halinde korunmasına çalışılmıştır,

- Ekoloji, sürdürülebilirlik kaygıları ön planda tutulmuş ve açık yeşil alan düzenlemeleri bu bağlamda ele alınmıştır,
- Dönüşümün ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları bütüncül olarak düşünülmüştür,
- Kamu yararı odaklı çözümler geliştirilmiştir,
- Yeniden işlevlendirme projelerinde seçilen işlevler; konut, kültür sanat merkezleri, bilimsel araştırma merkezleri ve park şeklindedir. Karma işlev ile alanın kent ekonomisine ve sosyal hayata katkısı ile beraber yeniden canlandırılması sağlanmıştır.

3.1.2 Docklands, İngiltere

Londra'da Thames Nehri kenarında bulunan Dok alanları, 13 km boyunca uzanan ve çok sayıda tersane, depo, imalathane ve tamirhane barındıran endüstriyel bir limandır. Özel şirketler tarafından kurulan liman yapıları, 1909 yılından beri Londra Liman Otoritesi tarafından yönetilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ağır hasar gören alanda 1950 sonrasında yenileme çalışmaları başlatılmıştır. Endüstriyel üretimin konteynerler aracılığıyla taşınması ve bu sistemin daha geniş alan ve derin limanlara ihtiyaç duyması ile liman zaman içinde işlevini kaybetmiştir. 1960-80 yılları arasında fonksiyonunun büyük kısmını kaybetmiş bölgede fiziksel ve sosyal çevre hızla çöküntü sürecine girmiştir. İşyerlerinin kapanması beraberinde kentte ve özellikle bu bölgede işsizliğe ve sosyal anlamda büyük problemlere neden olmuştur (Şekil 3.12) (Basatemur, 2001).

Şekil 3.12 : Docklands bölgesinin Londra kenti içindeki yeri (Url-11).

Limana yönelik yeniden canlandırma çalışmaları için 1981 yılında Londra Dockları Geliştirme Ortaklığı (London Docklands Development Corporation – LDDC) kurulmuştur. LDDC tarafından geliştirilen Londra Dok Alanları Dönüşüm Projesi'nin hedefleri;

- Bölgedeki tersanelerin kapanması ile ortaya çıkan ekonomik, fiziksel ve sosyal çöküntünün ortadan kaldırılması,
- Kent merkezinin uluslararası bir ticari merkez haline dönüştürülmesi,
- Projenin, bir arazi ve proje geliştirme mantığı içinde serbest piyasa koşulları içinde gerçekleşmesinin sağlanması,
- Planlama, tahsis, kamulaştırma ve pazarlama vb gibi kamu yetkilerinin tek elde toplanması,
- Ekonominin canlandırılması ve iş olanaklarının canlandırılması şeklinde sıralanmıştır (LDDC, 1997).

Bölgeye yönelik talebi arttırmak ve bir cazibe merkezi yaratmak için yatırımcı şirketlere ve özel sektöre vergi muafiyeti, finansman gibi konularda çeşitli ayrıcalıklar sağlanmıştır. Bununla beraber LDCC'ye planlama ve mali açıdan sağlanan çeşitli ayrıcalık ve haklar ile süreci hızlandırmak amaçlanmıştır. 1981 ile 1994 yılları arasında bölgedeki dönüşüm hız kazanmıştır. Londra Dokları Geliştirme Ortaklığı, dönüşüm projesi kapsamında alanı; Surrey Dokları, Isle Dok, Wapping ve Limehouse ile Royal Dok alanları olarak bölgelere ayırmış ve her bölge için farklı işlevler önerilmiştir. Dört bölgedeki endüstriyel alanlar genellikle konut, ticari, sanayi, havalimanı, kültürel, karma işlevli kullanım ve hafif endüstriye yönelik dönüşümler geçirmiş olmakla beraber her bölgenin bazı özellikleri bulunmaktadır. Liman ve iskelelerin bir bölümü marina ve su sporları olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Basatemur, 2001).

Surrey Docks: Konut olarak planlanan bölgede ticaret, sanayi, spor, marina, rekreasyon gibi yan işlevler de bulunmaktadır. 300 adet yeni konut ve birçok ofis mekânı düzenlemesi ile birlikte tarihi depo ve antrepolar konut, ofis ve kültürel kullanımlara yönelik dönüşümler geçirmiştir.

Isle of Dogs: Ağırlıklı olarak ofis ve ticaret fonksiyonlarına yönelik finans merkezi olarak planlanmıştır. Bu kapsamda teknoloji ağırlıklı büyük yatırımcıların bu bölgede yer seçmeleri teşvik edilmiştir. SOM mimarlık ofisi tarafından geliştirilen

2025 master planında ofis alanlarının olduğu toplam 29 hektar alanın 2/3'ü açık kamusal alan olarak kullanımı planlanmış ve kamusal alanların içinde büyük bir meydan düzenlenmesi öngörülmüştür. Plan dahilinde bölgede yaklaşık 200 hektarlık Girişim Bölgesi (*Enterprise Zone*) yer almaktadır. Söz konusu girişim bölgeleri için hızlandırılmış imar izni ve bazı vergi muafiyetleri getirilmiştir. Girişim Bölgesi'nin en önemli projesi 50.000 kişilik istihdam yaratması planlanan Canary Wharf'dır. Proje kapsamında işlevini yitiren tersane ve liman alanları merkezi iş alanına yönelik radikal bir dönüşüm geçirmiştir (Şekil 3.13) (Şekil 3.14) (Crosbie, 2005).

Şekil 3.13 : 1986 yılında Canary Wharf görünümü (Url-12).

Şekil 3.14 : 2012 yılında Canary Wharf görünümü (Url-12).

Merkezi İş Alanı niteliğindeki bölgede çok sayıda yüksek katlı yapı inşa edilmiştir. mimar Cesar Pelli tarafından tasarlanan ve 1988-91 yılları arasında inşa edilen One Canada Square alandaki ilk gökdelen yapısıdır. 236 metre yüksekliğindeki kırk sekiz katlı yapı, kare prizma formu ve piramit çatısı ile kent içinde bir simge niteliğindedir (Crosbie, 2005). Cesar Pelli ve Adamson ortaklığında tasarlanan ve 2001 yılında inşa edilen Citigroup binası ve Norman Foster tarafından tasarlanan HSBC Tower bölgede inşa edilen diğer önemli projelerdir. 2002 yılında yapımı tamamlanan otuz dokuz katlı HSBC Tower yapıldığı tarihte İngiltere'nin ikinci yüksek binası konumundadır (Şekil 3.15) (Url-13).

Şekil 3.15 : Canary Wharf Tower (ortada), HSBC Tower (solda) ve Citigroup (sağda) görünüşleri (Url-13).

Wapping ve Limehouse: Dört bölge içinde Londra merkezine en yakın olan bölgede, daha çok el sanatları, stüdyo ve imalathaneler bulunmaktadır. Bölgeye yüklenen hafif sanayi, otel, yat limanı, eğlence alanı gibi fonksiyonlarla alan, ticaret ve rekreasyon ağırlıklı dönüşüm yaşamıştır. Bölgede işlevini yitirmiş endüstri yapılarının bir kısmı yeniden işlevlendirilmiştir. Bunlardan biri, Thames Nehri kıyısında 1870'lerde inşa edilen ve çay deposu olarak kullanılan Oliver's Wharf binasıdır. Yapı 1969 yılına kadar işlevini sürdürmüş, bu tarihten sonra kapanmıştır (Şekil 3.16) (Şekil 3.17) (Şekil 3.18) (Cantacuzino, 1975).

Şekil 3.16 : Oliver's Wharf görünüşü (Url-14).

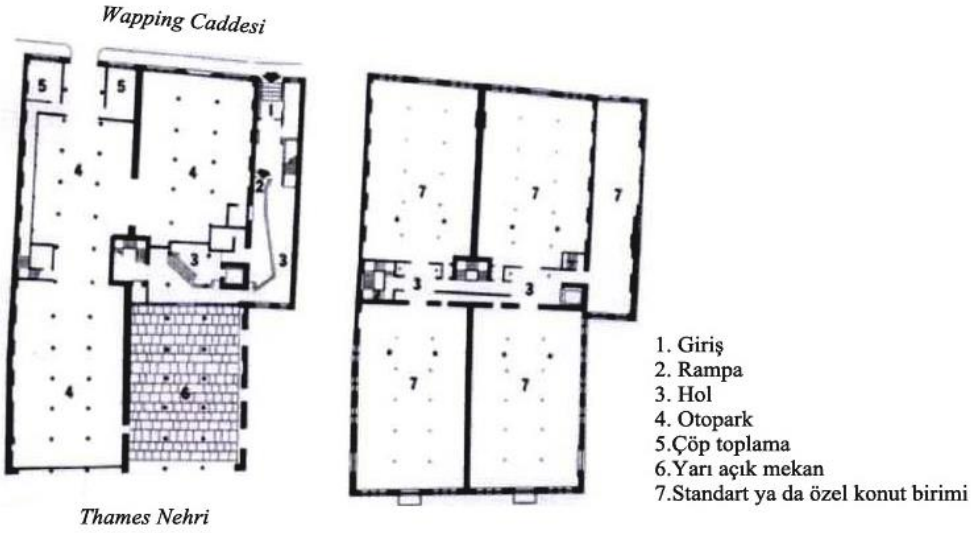

Şekil 3.17 : Oliver's Wharf binası, zemin ve birinci kat planları (Cantacuzino, 1975).

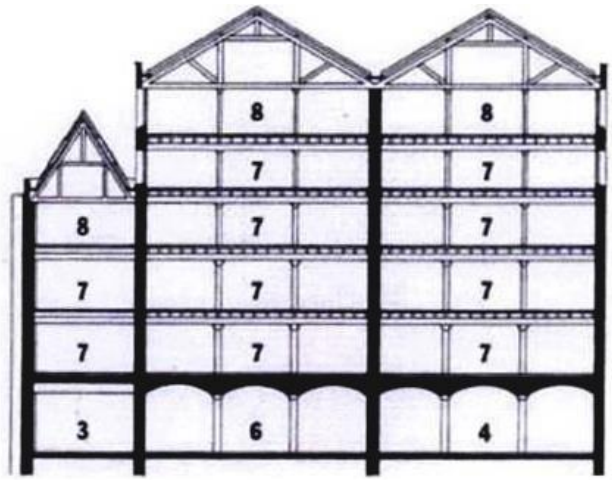

Şekil 3.18 : Oliver's Wharf binası, kesit (Cantacuzino, 1975).

1971 yılında özel girişimciler tarafından satın alınan yapı, aynı yıl The A.J. Goddard mimarlık ofisi konut olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Altı katlı yapının her katı dört

ayrı bölüme ayrılarak toplamda 23 adet açık planlı konut birimi oluşturulmuştur (Şekil 3.19). Yapının iç mekânındaki metal kolon ve ahşap kiriş gibi güçlü yapısal elemanlar korunmuştur (Şekil 3.20) (Cantacuzino, 1975).

Şekil 3.19 : Oliver's Wharf, plan tipolojileri (Cantacuzino, 1975).

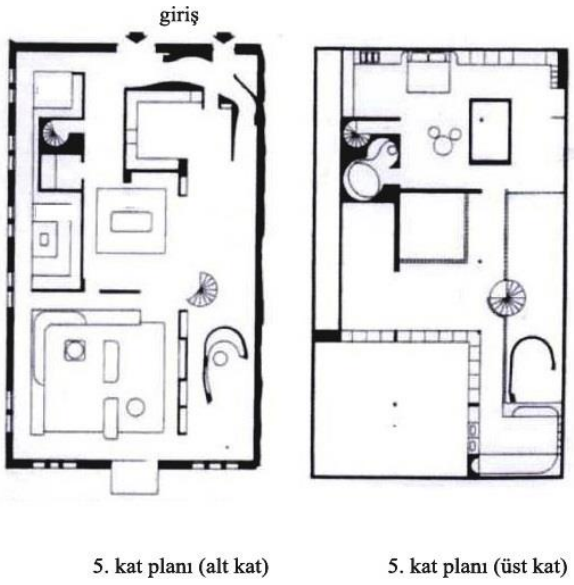

Şekil 3.20 : Oliver's Wharf, beşinci kat planı (Cantacuzino, 1975).

Wapping ve Limehouse bölgesine dönüştürülen diğer bir endüstri yapısı Tobacco Dock binasıdır. Eski bir endüstri yapısı olan bina restore edilip yeniden işlevlendirilerek içerisinde stüdyo, ofis, dükkan ve galerilerin olduğu bir aktivite alanı olmuştur. Dönüşümdeki temel ilke var olan özgün doku ve onun bileşenlerinin korunması ve yeniden kullanımasıdır. Bu bağlamda ana mekânda ihtiyaç duyulan havalandırma ve ışık, kolonlar çıkarılarak oluşturulan dört avlu ile sağlanmıştır. Açık

alanlar aynı zamnda ticari fonksiyonlar için düzenlenmiştir. Tarihi tesiste zamanla oluşan tahribatın önüne geçebilmek amacıyla modüler hafif çelik sistem ve cam elemanlar kullanılmıştır (Şekil 3.21) (Url-15).

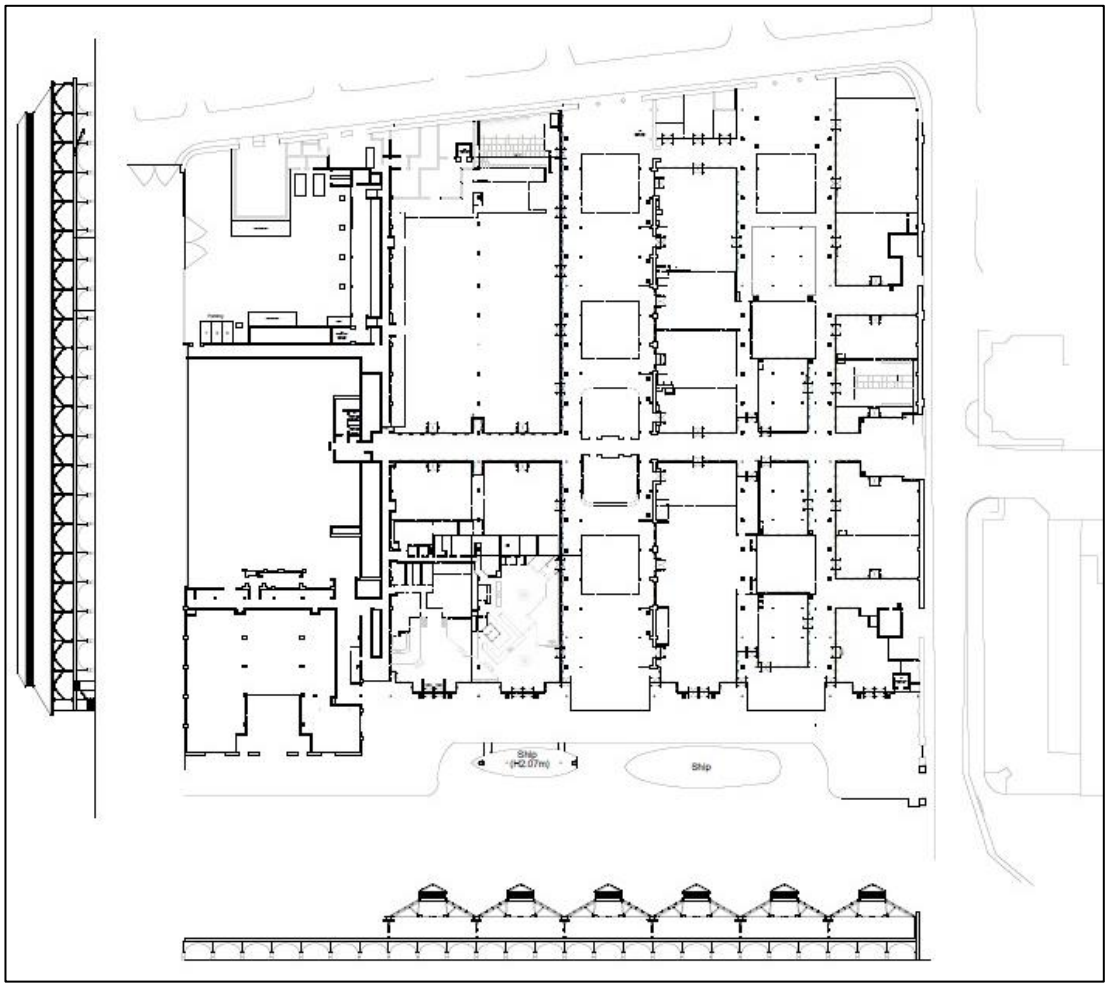

Şekil 3.21 : Tobacco Dock zemin kat planı ve kesitler (Url-15).

Royal Docks: Londra şehir merkezine en uzak noktada bulunan Royal Dokları, diğer alanlara göre en fazla açık yeşil alan ve suyun bulunduğu bölgedir. 270 hektarlık alana sahip olması ve konumsal özellikleri düşünülerek alanda rekreasyon odaklı dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu anlamda bölgedeki dönüşüm süreci yol, köprü, hafif raylı sistem ile bir bölge içi ulaşım ağı ve havaalanının inşası ile başlamıştır. 1987'de Üçüncü Londra Havaalanı'nın bu bölgede hizmete girmesi, Avrupalı yatırımcılar için bir fırsat olarak görülmüştür. Gelişme merkezleri ve uydu gelişmeler bu bölgenin özelliğidir. Bölgede diğer alanlarda olduğu gibi konut, sanayi, depolama, ticaret gibi işlevler de yer almaktadır. Bölgede 3000 kadar konutun yer alacağı konut projesi dışında 25,000 kişilik su sporları stadyumu, marina, sergi ve fuar alanı, ofis binaları ve otellerin olduğu projeler geliştirilmiştir. Londra Dok Alanları dönüşüm projesinde

bölgenin kentle ulaşım ilişkisini kurmak için Dockland Hafif Raylı Sistemi (DLR) kurulmuştur. Ayrıca karayolu bağlantısı geliştirilerek, kısa uçuşlar için havaalanı yapılmıştır. Tüm bu gelişmeler alanın yeniden canlanmasına büyük katkılar sağlamıştır. Önemli bir konut ve iş merkezi alanına dönüşen bölgenin nüfusu son 20 yılda ikiye katlanmıştır. Bölgede 2700 firma yeniden faaliyete geçmiş ve 85.000 kişilik istihdam ile en üst düzeyde kullanım sağlanmıştır (LDCC, 1997).

Londra Dok alanlarındaki dönüşüm sürecine yönelik eleştiriler Canary Wharf Docks bölgesindeki iskele ve depoların bir kısmının yıkılmış olması, projelerin lüks yatırımlara olanak sağlaması, yerel halka yönelik ihtiyaçları karşılamaması ve kamu yararının gözetilmemesine yönelik olmuştur. Bölge halkı tarafından kamu yararının gözetilmediğine dair eleştirilere yönelik bu konuya çok ağırlık verilmiş ve özellikle uygun fiyatlı sosyal konutlar üzerinde durulmuştur (Gülersoy, 1995). Altınoluk bu durumu planlama eksikliğinin işlevsel dönüşüme olan etkisi şeklinde yorumlamaktadır (Altınoluk, 2000). Artan tepki ve eleştiriler sonrası LLDC'nin tasfiyesi sağlanmış, yerel yönetim sorumluluğu almıştır. Yönetimin kamu yararına getirdiği çözümler kimi zaman yatırımcılar açısından problem yaratmıştır. Bütüncül planlamaya yönelik eksiklikler ve çelişkiler bunun nedeni olarak düşünülmektedir (Basatemür, 2001).

3.1.3 Pobleneu, İspanya

İspanya'da endüstriyel üretim merkezlerinden biri olan Poblenou, Barcelona'ya bağlı geniş bir mahalledir (Şekil 3.22). 1960'lı yıllarda endüstriyel üretimin yavaşlaması ile beraber bölgede 1300'den fazla fabrika kapanmıştır. 1992 yılında bölgeye yönelik yeniden canlandırma önerisi gündeme gelmiş ve bu bağlamda alana yönelik 22@ Barcelona projesi hazırlanmıştır (Demirtaş ve Esgin, 2006). 22@ Barcelona projesinin temel stratejisi, geleneksel endüstriyel üretim modelinden, yeni teknoloji tabanlı üretim biçimlerine geçişi sağlamaktır. 22@ projesinde öne çıkan tasarım ilkeleri; merkezilik (*centrality*), aktivite odakları, esneklik, eğitim ve yenilik alanları, gelişmiş altyapı, yeni konut üretimi ve çekim noktaları yaratılması şeklindedir. Proje temelde endüstriyel üretim alanlarına yönelik bilgi ve iletişim teknolojisi odaklı dönüşümler hedeflemektedir, bu bağlamda medya, ITC, enerji ve MedTech sektörlerine yönelik yatırımlar yapılmıştır. Pobleneu'da 200 hektarlık alanda gerçekleşen dönüşüm müdahalelerine ticaret, konut, kültür ve eğlence farklı işlevler

de eklenerek alanın kente sosyal ve ekonomik yönden adaptasyonu sağlanmıştır. Eski fabrikalar ve depolar loft, galeri ve tasarım stüdyoları gibi farklı üretim modellerini yansıtan mekânlar olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 3.23) (Url-16).

Şekil 3.22 : Pobleneu Bölgesi (Url-17).

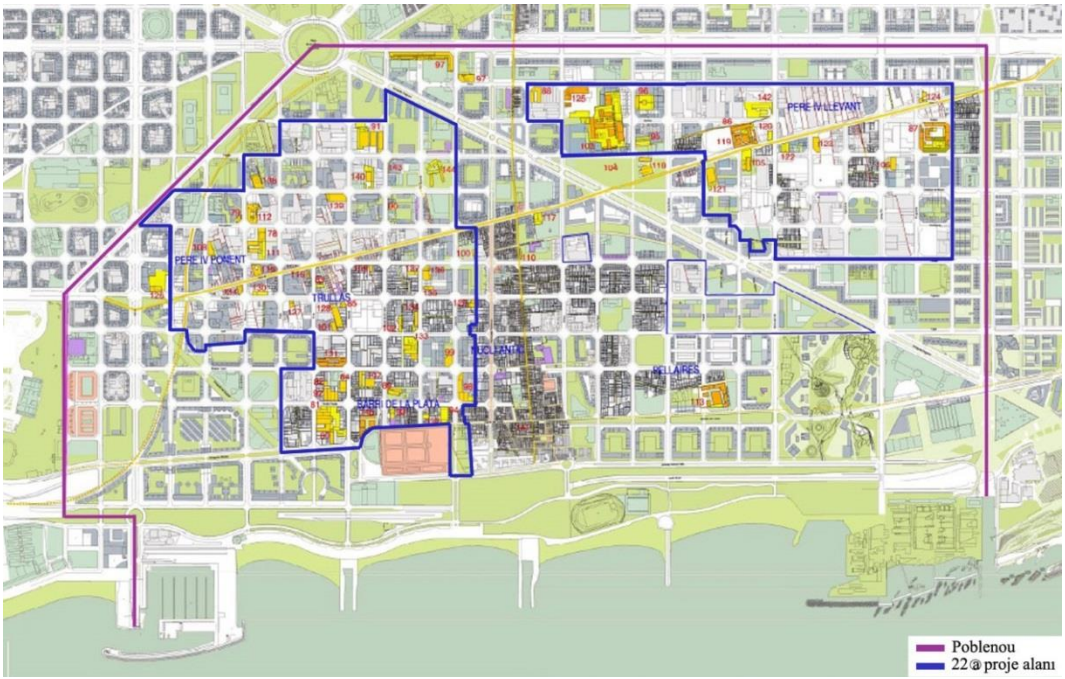

Şekil 3.23 : Barselona Pobleneu dönüşüm projesi (Url-16).

22@Barcelona projesi kapsamında bölgede bulunan endüstri yapıları konut, ofis, üniversite, kültür merkezi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Merkezi iş alanı olarak

belirlenen bölgede ise yüksek katlı ofis binaları, teknoloji ve medya merkezleri tasarlanmıştır (Demirtaş ve Esgin, 2006).

Can Gili Vell: Poblenou bölgesinde yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarından biri 19. yüzyıl sonunda inşa edilmiş eski bir un değirmenidir. 1970 yılında kapanan yapı 2009 yılında ofis ve apartman olarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 3.24). Yeniden işlevlendirme projesi BCA mimarlık ofisine aittir. Proje alanında bulunan endüstri tesisi korunmuş ve ihtiyaç duyulan ek mekânlar için yeni yapı tasarlanmıştır (Şekil 3.25) (Url-18).

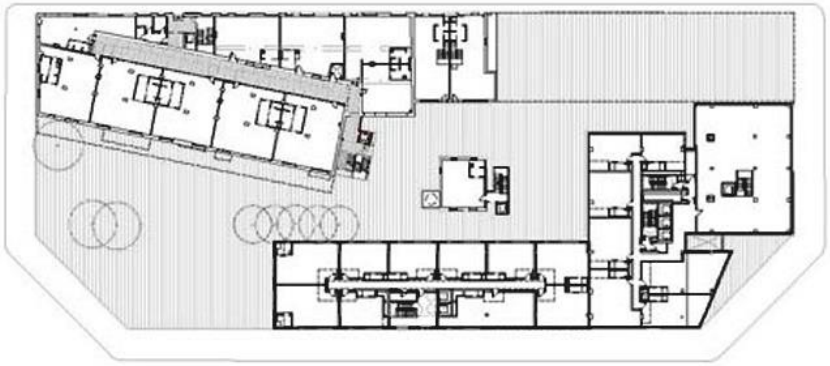

Şekil 3.24 : Can Gili Vell dönüşüm sonrası planı (Url-18).

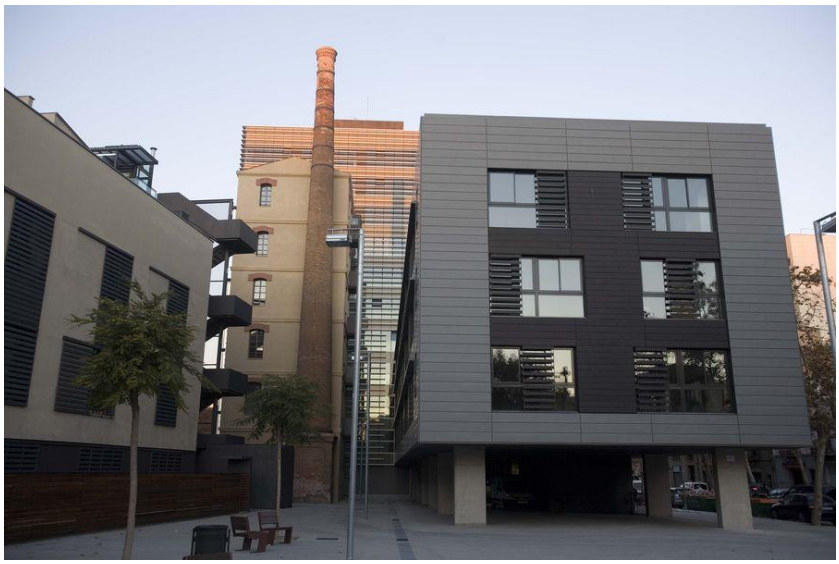

Şekil 3.25 : Can Gili Vell görünüşü (Url-18).

Can Framis: Diğer bir dönüşüm örneği müze olarak yeniden işlevlendirilen eski bir endüstri yapısıdır. 2009 yılında tamamlanan yapının toplam alanı 5.468 m^2'dir (Şekil 3.26). Yapının yeniden işlevlendirme projesi BAAS mimarlık ofisine aittir. Projenin konsepti alanın endüstriyel kimliği ile kültürel dönüşümü sağlamaktır. Bu bağlamda

alanda atıl durumda bulunan eski iki fabrika binası restore edilmiş ve yapılar, aralarında tasarlanan yeni ek ile birbirine bağlanmıştır (Şekil 3.27) (Url-19).

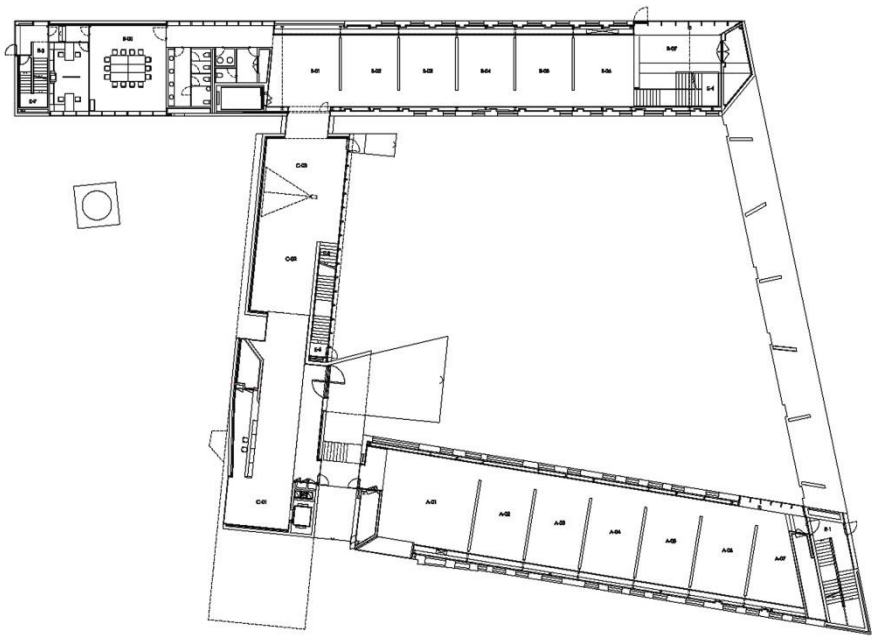

Şekil 3.26 : Can Framis Müzesi zemin kat planı (Url-19).

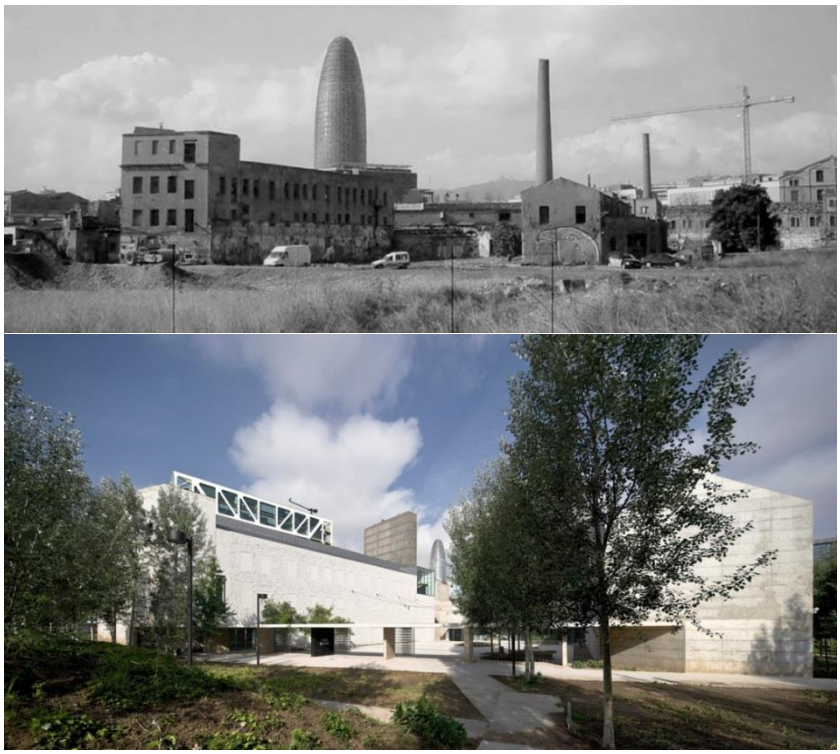

Şekil 3.27 : Can Framis Müzesi dönüşüm öncesi ve sonrası görünüşleri (Url-19).

Agbar Tower: Poblenou bölgesindeki sosyal ve kültürel dönüşümlerin yanı sıra bölgede aynı zamanda iş ve teknoloji odaklı değişimler de yaşanmaktadır. 2005 yılında inşa edilen ve mimar Jean Nouvel tarafından tasarlanan Agbar Tower bu

anlamda Barcelona'nın ikonu niteliğinde bir yapıdır. 144 metre yükseliğinde ve otuz sekiz katlı olan yapının planı merkezde bir çekirdek ve çekirdek etrafındaki esnek mekânlardan oluşacak şekilde tasarlanmıştır (Şekil 3.28) (Url-20).

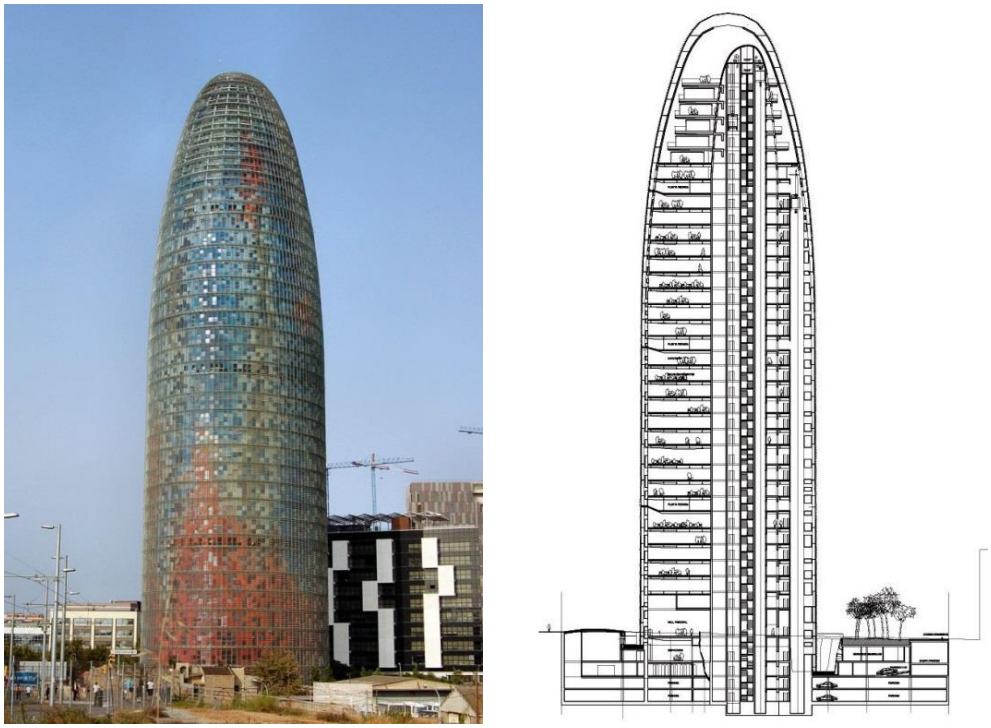

Şekil 3.28 : Agbar Tower görünüşü ve kesit çizimi (Url-20).

22@Barcelona dönüşüm projesinde öne çıkan konulardan birisi tasarım ve uygulama sürecinin esnek tutulmasıdır. Bu bağlamda bölgenin %47'sini kapsayan altı odak noktasının öncelikli olarak ele alınması düşünülmüştür. Diğer alanların dönüşümüne ivme kazandıracak olan altı bölgeye yönelik finansman desteği kamu tarafından karşılanmıştır. 3.200.000 m²'lik alanda gerçekleşecek proje ile 100.000 ile 300.000 arasında yeni iş alanı yaratılarak, bölgedeki iş hacminin %4'ten %15'lere çıkarılması hedeflenmiştir (Demirtaş ve Esgin, 2006). Yerel halkın projeye destek vermemesi sonucu dönüşüm sürecine katılım hedeflenen düzeyde olmamıştır. Buna karşılık, 22@ projesi işlevini yitirmiş endüstriyel alanların dönüşümü ve kent ile yeniden ilişkilendirilmesi gibi birçok açıdan nitelikli ve önemli bir dönüşüm projesidir. 22@Barcelona projesinde öne çıkan tasarım ilkeleri şu şekildedir:

- Teknoloji ve kültür odaklı üretime yönelik projeler geliştirilmesi ve teşvik edilmesi ile alanın tekno-park özelliği kazanması,
- Ofis, ticaret ve kültürel etkinlik alanları ile istihdam olanaklarının arttırılması, böylece kente ekonomik katkının sağlanması,

- Tarihi kent merkezinin kimliğinin korunması,
- Eski sanayi ve ticari yapıların konut amaçlı dönüştürülerek konut ihtiyacının karşılanması,
- Kıyı alanların yeniden işlevlendirilerek kente ve kentliye kazandırılması,
- Yerel sanatçı ve zanaatkarlara yönelik çalışma ve sergi alanlarının oluşturulması ile kültürel aktivitelerin arttırılması ve kültür endüstrilerinin teşviki,
- Çekim noktaları ve farklı işlevlerle beraber bölgenin kente adaptasyonunun sağlanması,
- Dönüşüm sürecinin esnek tutulması,
- Sanayi alanlarının kirlilik probleminin çözülmesi ve yeni kentsel mekan ve peyzajı ile önemli bir kentsel imaj alanı oluşturulması (Demirtaş ve Esgin, 2006).

3.1.4 Pittsburgh, Amerika

Amerika'nın doğusunda Pensilvanya eyaletinde bulunan Pittsburgh, ülkenin beşinci önemli sanayi ve çelik endüstri merkezi oluşundan dolayı 'çelik şehri' olarak bilinmektedir (Şekil 3.29). Endüstri merkezi olmasının yanı sıra bankacılık, finans, elektronik, otomotiv endüstrisi gibi alanlarda da merkez konumunda olan şehir 1970-80'li yıllardaki 'sanayisizleşme' süreci ile beraber bu alanlardaki hakimiyetini büyük ölçüde kaybetmiştir (Url-21).

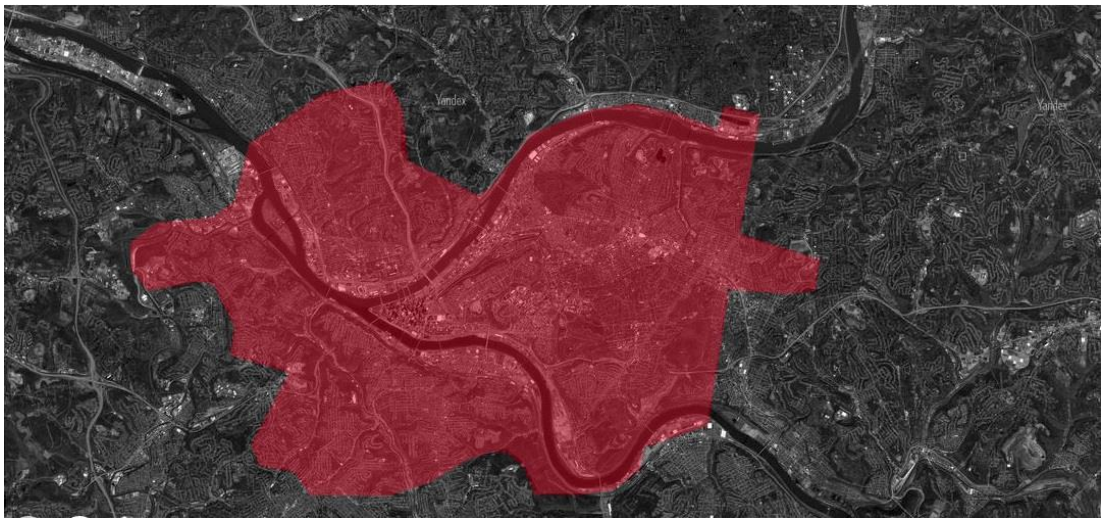

Şekil 3.29 : Pittsburgh (Url-22).

1970 sonrasında yaşanan ekonomik kriz ile şehirde bulunan birçok endüstriyel üretim tesisi kapanmış, işsizlik artmış ve bölgedeki nüfus hızla azalmıştır. Bölgedeki ekonomik ve sosyal çöküntünün etkilerinin ortadan kaldırmak ve bölgeyi yeniden canlandırmak için 1985 yılında "Strategy 21" dönüşüm projesi hayata geçirilmiştir. Strategy 21 projesi yerel ve özel işbirliği odaklı olması bakımından önemlidir. Projede özel sektör girişimcileri ACCD (Allegheny Conference on Community Development), Carnegie Mellon ve Pittsburgh Üniversiteleri ile yerel yönetim beraber çalışmışlardır (Cowell, 2015). Strategy 21 projesinin hedefleri şu şekilde tanımlanmıştır;

- Yerel endüstriyel üretimin gerekli teknoloji yenilik ve destekler ile devamlılığını sağlamak, endüstrinin geleceğini şekillendirmek,
- İşlevini yitirmiş sanayi alanlarına (*brownfields*) yönelik teknoloji ve ticaret odaklı yeniden işlevlendirme projeleri geliştirmek,
- Sosyal hayat kalitesini yükselterek bölgenin yerleşim ve turist potansiyelini arttırmak,
- Yeni ve çeşitli istihdam alanları oluşturarak bölgedeki işsizlik sorununu yok etmek (Caliguiri, R. S. vd., 1985).

Çok boyutlu bir dönüşüm ve yeniden canlandırma projesi olan Strategy 21 kapsamında Pittsburgh şehrinin ulaşım bağlantıları geliştirilmiştir. Bu bağlamda Uluslararası Pittsburgh Havaalanı geliştirilmiş ve ek bağlantı yolları oluşturulmuştur. Pittsburgh için geliştirilen Strategy 21 projesi yerel-özel (yatırımcı, üniversite vb.) işbirliğini desteklemesi ve eğitim, araştırma-geliştirme, kültür odaklı yeniden üretimi hedefleyen geniş kapsamlı bir dönüşüm projesi olması bakımından önemlidir. 1985 yılında başlayan proje günümüzde devam etmektedir. Proje, uzun vadeli ve programlı olması bakımından önemli ve nitelikli bir dönüşüm uygulamasıdır. Bölgenin endüstri, teknoloji, pazarlama ve iletişim merkezi olmasını amaçlayan proje, modern dünyanın gereklilikleri ile tarihsel koruma arasındaki dengeyi yakalamayı hedeflemiştir. Bu anlamda eski endüstriyel alanların ve yapıların korunarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Strategy 21 projesi kapsamında endüstri alanlarına yönelik birçok dönüşüm örneği mevcuttur (Caliguiri, R. S. vd., 1985).

Nabisco Fabrikası: Google Pittsburgh Ofisi olarak yeniden işlevlendirilen eski Nabisco Fabrikası bu süreçte gerçekleşen dönüşüm projelerinden biridir. 1917

yılında inşa edilen ekmek fabrikası 1998 yılına kadar işlevini kaybederek kapanmıştır (Şekil 3.30) (Url-23).

Şekil 3.30 : Nabisco Fabrikası - Google Pittsburgh Ofisi (Url-23).

Yapının yeniden kullanıma yönelik restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları Strada mimarlık ofisi tarafından yapılmıştır. Dönüşüm projesinde sürdürülebilirlik esas alınmış, fabrikanın özgün yapı strüktürü korunmuş ve özgün materyaller yeniden kullanılmıştır. İç mekân tasarımlarında kullanılan çelik ve dar köprü unsurları Pittsburgh'un 'köprüler şehri' olarak anılmasına atıf şeklindedir. Fabrikanın doğal ışığa sahip oluşu, iç mekân yüksekliği ve konumu tasarım sürecinde avantaj sağlayan diğer faktörlerdir (Şekil 3.31) (Url-23).

Şekil 3.31 : Nabisco Fabrikası iç mekân dönüşümü (Url-23).

Andy Warhol Müzesi: 1911 yılında inşa edilen ve maden ürünleri satışı yapan sekiz katlı fabrika 1994 yılında müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yapının yeniden işlevlendirme projesi Richard Gluckman tarafından yürütülmüştür. Proje Carnegie Enstitüsü, Dia Sanat Vakfı ve Andy Warhol Görsel Sanatlar Vakfı işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Yeniden işlevlendirme projesi kapsamında tarihi fabrikada sergi, galeri, tiyaro, çalışma alanları ve yönetim birimleri bulunmaktadır (Şekil 3.32) (Url-24).

Şekil 3.32 : Andy Warhol Müzesi cephe ve iç mekân görünüşü (Url-24).

3.2 Tekil Yapı Ölçeğinde Dönüşüm Uygulamaları

Tekil yapı ölçeğinde Tate Modern (İngiltere), Van Nelle Tütün Fabrikası (Hollanda), Lingotto Araba Fabrikası (İtalya), Nordkraft (Danimarka), Viyana Gazometreleri (Avusturya), MASS MoCA (ABD) ve MoMA QNS (ABD) örnekleri incelenmiştir.

3.2.1 Tate Modern, İngiltere

Londra Doklar Bölgesi'nde yer alan Bankside enerji santrali 1947'de Glos Gilbert Scott tarafından tasarlanmış ve 1965 yılında inşa edilmiştir (Şekil 3.33). İşlevini yitirdikten sonra tarihi yapının yeniden işlevlendirilmesine yönelik açılan uluslararası mimari proje yarışmasında Pritzker ödüllü mimar Jacques Herzog ve Pierre de Meuron tarafından önerilen Çağdaş Sanat Müzesi Projesi kabul edilmiştir (Url-25).

Şekil 3.33 : Tate Modern geçmişte görünüşü (Url-25).

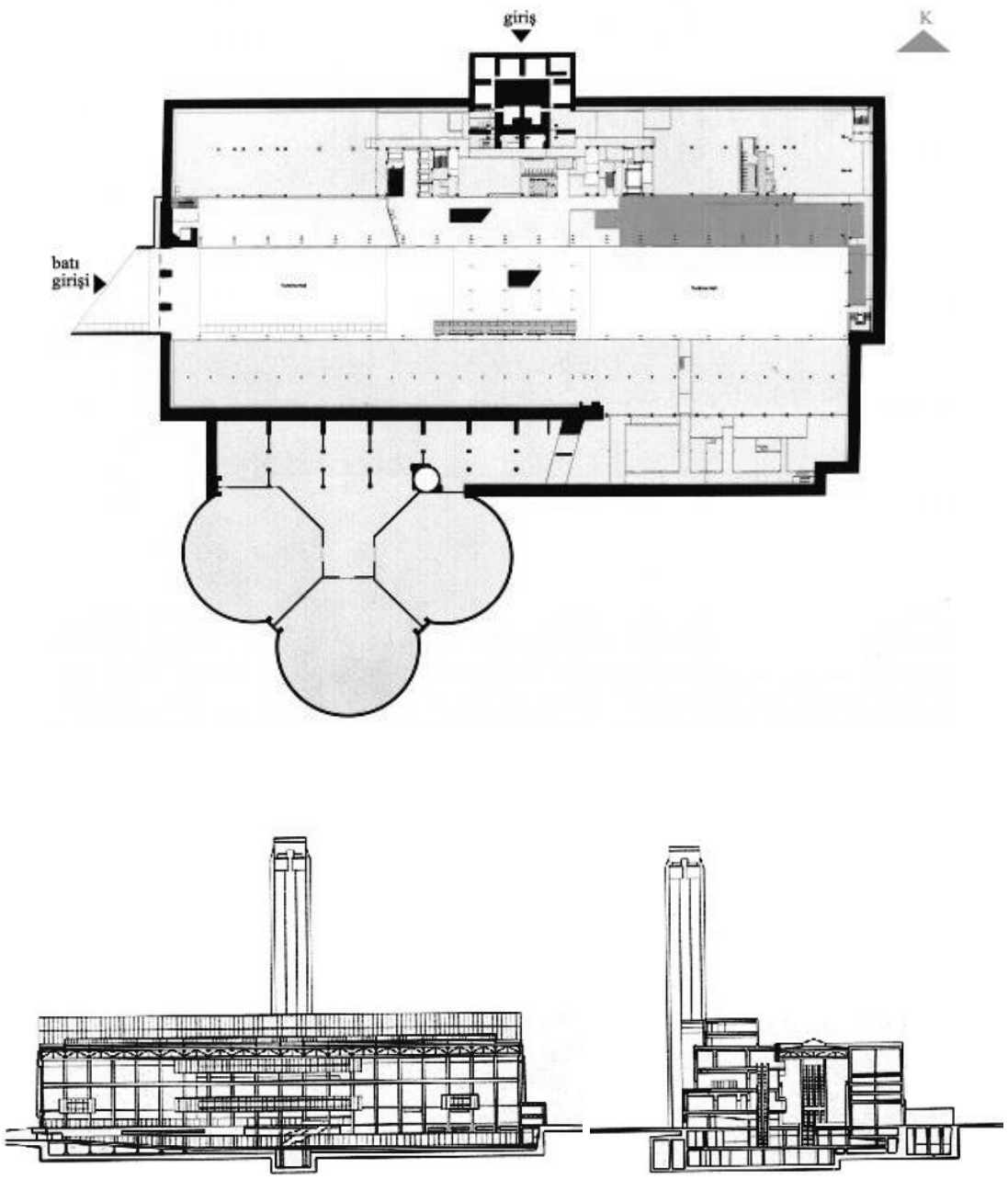

Şekil 3.34 : Tate Modern zemin kat planı ve kesit çizimleri (Url-25).

"Kültür Santrali" (*Cultural powerhouse*) olarak nitelendirilen Tate Modern Müzesi 2000 yılında kullanıma açılmıştır. Tate Modern yeniden işlevlendirme projesinde endüstriyel izler belli ölçülerde günümüze taşınabilmiştir. Yapının özgün plan ve strüktürüne yönelik radikal bir müdahale olmamıştır fakat yapı içindeki donatı gerekli mekânsal boşluğu sağlamak amacıyla kaldırılmıştır. Dönüşüm sürecinde binanın ana karakteri korunarak, yapının kütlesel etkisi, sembolik öğeleri ve cephe özellikleri sürdürülmüştür. Yapının özgün mimari özelliklerinin, pencere ve açıklıklarının olduğu gibi korunduğu görülmektedir. Proje kapsamında yapıdaki

açıklıklar doğal ışıktan maksimum düzeyde fayda sağlamaya yönelik yeniden düzenlenmiş, böylece aydınlatma sorunu çözülmüştür. Yeniden işlevlendirme kapsamında müze işlevinin yanı sıra bilgilendirme merkezi, çok amaçlı salonlar, eğitim ve workshop alanları ile kafe, satış ofisi gibi birimler oluşturulmuştur. 35 metre yükseklikte ve 152 metre uzunlukta büyük bir türbin alanı ve kazanlardan oluşan eski santral binası günümüzde büyük heykellerin sergilenmesinde kullanılmaktadır. Sergilerin bulunduğu galeriler için yapı bloklara ayrılmıştır (Şekil 3.35) (Stratton, 2000b).

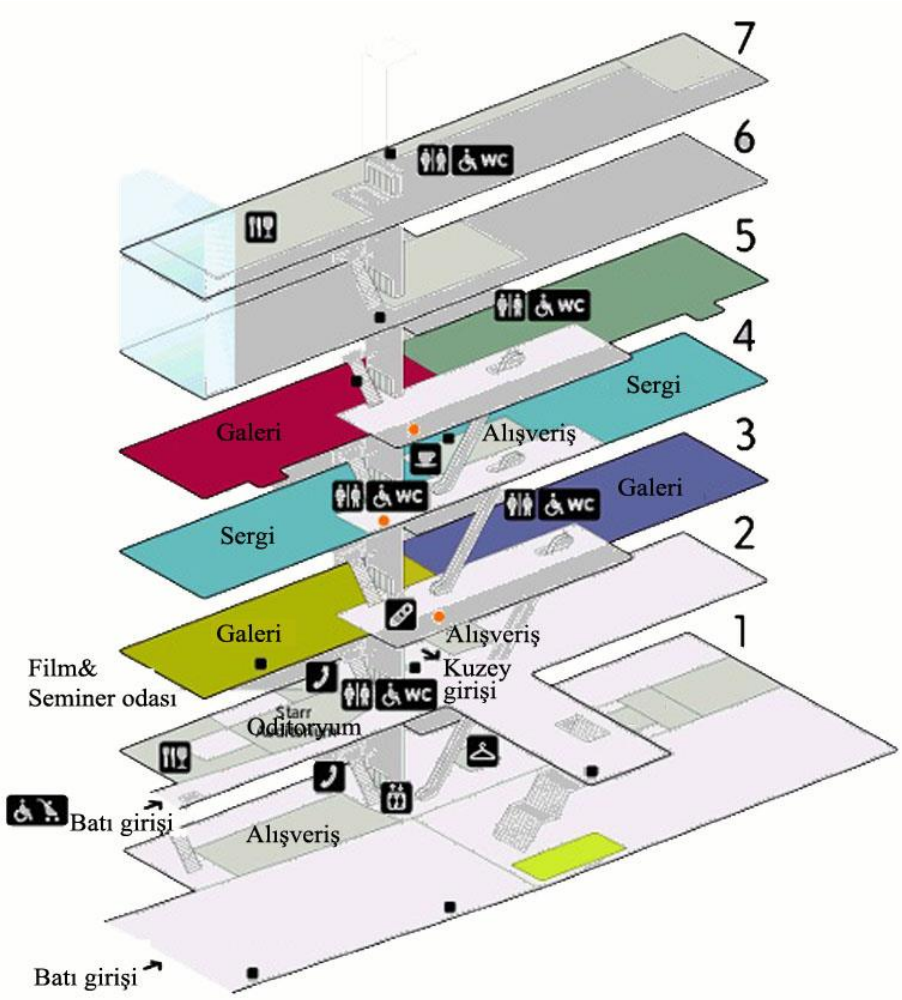

Şekil 3.35 : Tate Modern işlev dağılımı (Url-25).

Müzede 2010 yılında başlayan genişletme çalışmaları günümüzde devam etmektedir. Yapının güneyinde yer alan, eski santrale ait üç yeraltı petrol tankının üzerine inşa edilecek on katlı ek binada gösteri, performans alanları ve galerilerin yer alması planlanmıştır (Şekil 3.36) (Url-25).

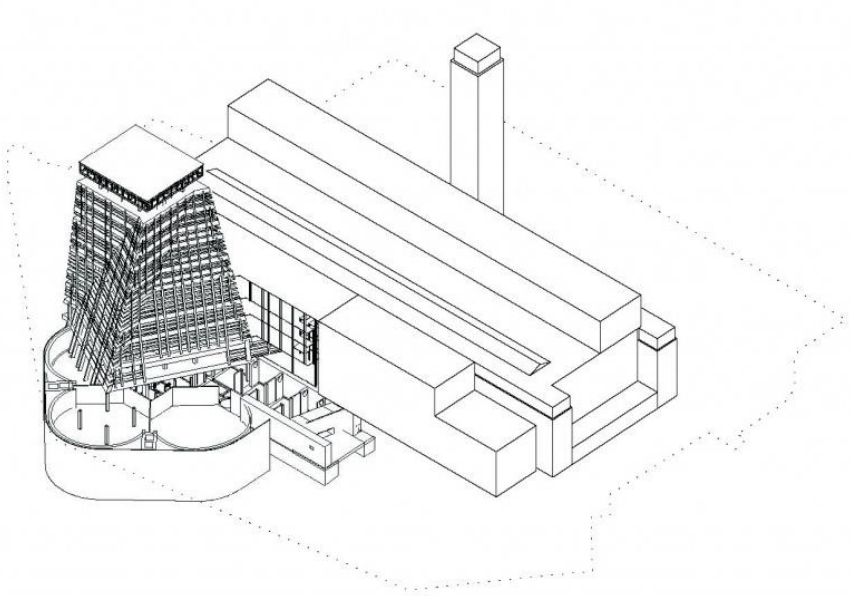

Şekil 3.36 : Tate Modern ek yapı (Url-25).

Yerel otoriteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasında işbirliği sağlanarak başlatılan projenin hedefleri; Bankside bölgesini yaşama, çalışma ve turistik açıdan cazibe merkezi haline getirmek, bölgeye sosyal ve ekonomik kazanımlar sağlamaktır. Tate Modern'in yeniden işlevlendirme sürecinde endüstri mirasının korunmasına yönelik minimum müdahele ilkesinin benimsenmesi ve dönüşüm sürecinde uluslararası bir yarışma düzenlenerek katılımın sağlanması olumlu bulunurken, iç mekan donatısının kaldırılması olumsuz bulunmuştur (Şekil 3.37) (Stratton, 2000b).

Şekil 3.37 : Tate Modern günümüz görünüşü (Url-26).

3.2.2 Van Nelle Tütün Fabrikası, Hollanda

Rotterdam'da bulunan Van Nelle Tütün Fabrikası, 1925-30 yılları arasında mimar Leendert van der Vlugt tarafından inşa edilmiştir. Fabrika, Hollanda modern mimari akımının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. 60.000 metrekarelik yapı grubunu içeren betonarme fabrika kendi içinde üç binadan (sekiz katlı tütün, altı katlı kahve ve üç katlı çay fabrikası) oluşmaktadır. Binaların iki ucunda ve aralarında yapıları birbirine bağlayan merdivenler bulunmaktadır. Yapılar arasında planlanmamış ve sonradan eklenen çapraz uzantılar fabrikanın özgün karakterini oluşturan elemanlardır. Fabrika zaman içerisinde ihtiyaçlara karşılık verebilmek amacıyla çeşitli değişimler geçirmiştir. "Yeşilin içinde modern ve şeffaf bir çalışma ortamı" oluşturmayı hedefleyen fabrika Amerikan "gün ışığı fabrikası" (*daylight factory*) modelinde inşa edilmiştir (Şekil 3.38) (de Jonge, 2002).

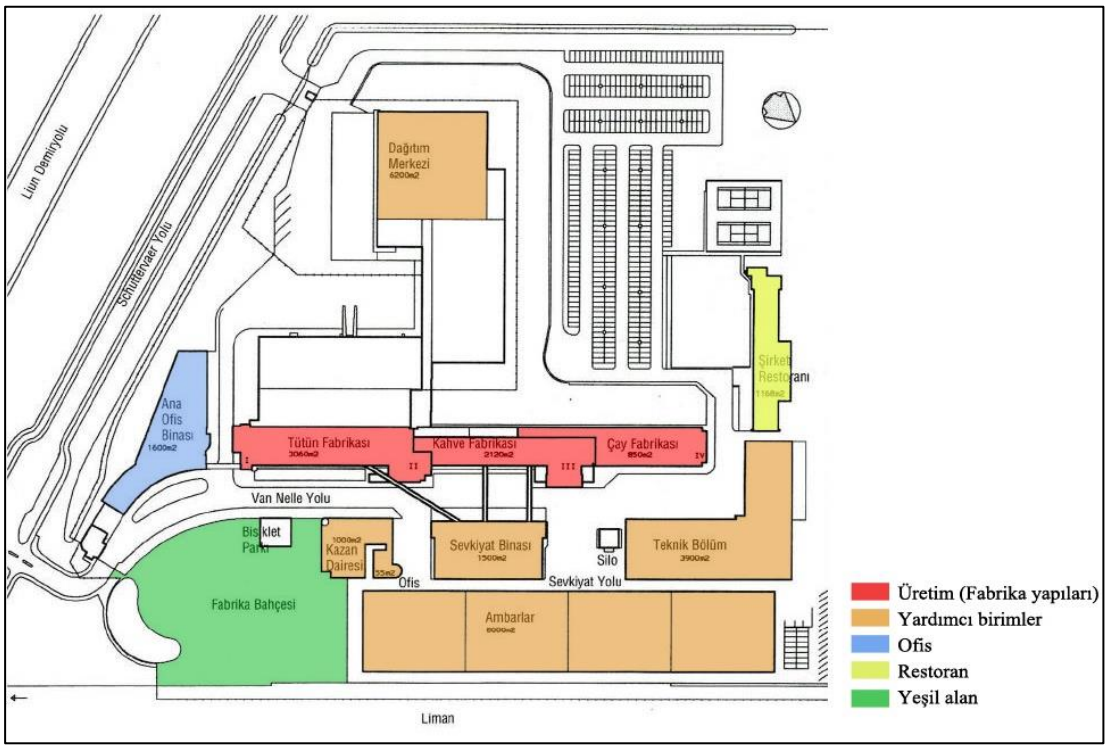

Şekil 3.38 : Van Nelle fabrikası vaziyet planı (de Jonge, 2002).

Fabrika 1995 yılına kadar çay, kahve ve tütün üretimi yapmış, bu tarihten sonra kapanarak yıkılma tehdidi altına girmiştir. 1998 yılında bir özel girişimci tarafından satın alınan fabrika için 2000 yılında dönüşüm projesinin ilk aşamasına başlanmıştır. Yapının restorasyon ve yeniden işlevlendirme projesi mimar Wessel de Jonge'a aittir (Şekil 3.39) (de Jonge, 2002).

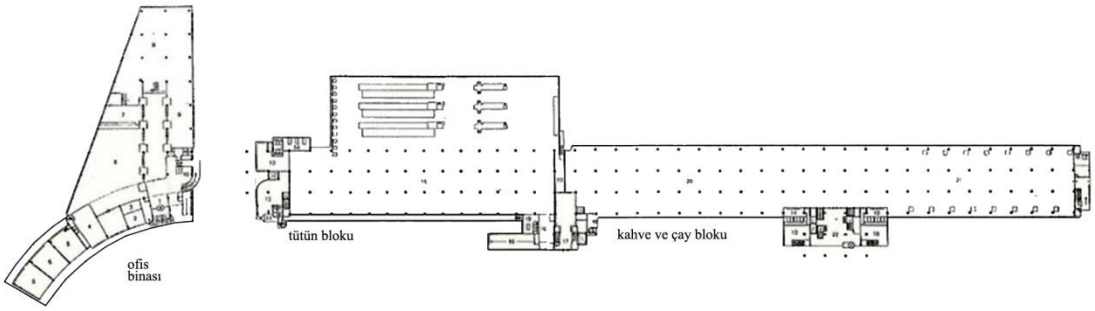

Şekil 3.39 : Van Nelle fabrikası planı (Url-27).

Van Nelle Tasarım Fabrikası olarak yeniden işlevlendirilen yapıya, eski ile yeni arasında diyalog sağlayan, modern toplumun ihtiyaçlarına yönelik fonksiyonlar yüklenmiş, tarihi fabrikada medya, iletişim, mimarlık gibi hizmetlere yönelik üretim mekânları oluşturulmuştur. Sürdürülebilir tasarım anlayışı ile ele alınan fabrikada elektrik ihtiyacı yenilenebilir kaynaklardan sağlanmakta ve LED aydınlatma sistemi kullanılmaktadır (Şekil 3.40) (Url-27).

Şekil 3.40 : Van Nelle fabrikası geçmiş ve günümüzdeki görünümü (Url-27).

Van Nelle Fabrikası dönüşüm projesi, sürece katılımın sağlanması ve dönüşümün niteliği açısından önemli örneklerden birisidir. Endüstri mirasının korunması ve sürekliliğinin sağlanması noktasında endüstri yapısının, donatı ve peyzajı ile bütüncül şekilde ele alındığı görülmektedir. Fabrikaya yönelik mekânsal müdahaleler fabrikanın özgün dokusuna ve özgünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yapılmıştır. Yapının cam ve çelikten oluşan cephesi ile iç mekândaki tavan ve mantar şekilli kolon başlıkları özgün haliyle korunmuştur. Bugünün ihtiyaçlarına yönelik adapte edilen fabrikaya bu süreçte iç ve dış mekân karakterini ve bütünlüğünü bozmayacak şekilde müdahaleler yapıldığı görülmektedir (Şekil 3.41) (de Jonge, 2002).

Şekil 3.41 : Van Nelle iç mekânın dönüşümden önce ve sonra görünüşleri (Url-27).

Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesine yönelik nitelikli dönüşüm örneklerinden biri olan Van Nelle Tasarım Fabrikası 2014 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmış ve 2015 yılında dünyadaki en güzel 25 fabrikadan biri olarak seçilmiştir (Url-28).

3.2.3 Lingotto Araba Fabrikası, İtalya

1916-20 yıllarında mimar Giacomo Matte Trucco tarafından tasarlanan ve Fiat tarafından kurulan fabrika Avrupa'daki en büyük ve modern araba üretim tesisidir. Fabrika aynı zamanda modüler kalıp kullanılarak yapılan ilk betonarme yapı olma özelliğini de taşımaktadır. 500 metre uzunluğundaki beş katlı yapının çatı katı deneme sürüşleri için tasarlanmıştır (Şekil 3.42) (Url-29).

Şekil 3.42 : Lingotto Araba Fabrikası (Url-29).

1982 yılında kapanan fabrikanın yeniden işlevlendirilmesi için Fiat tarafından bir yarışma açılmış ve yarışma sonucunda mimar Renzo Piano tarafından tasarlanan proje seçilmiştir. Fabrikanın tasarım ve yapım süreci 1991-2003 yılları arasında aşamalı olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3.43) (Şekil 3.44) (Url-29).

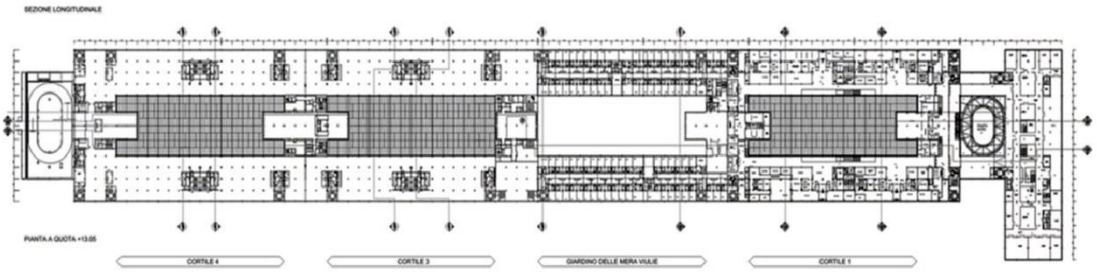

Şekil 3.43 : Lingotto Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, plan (Url-29).

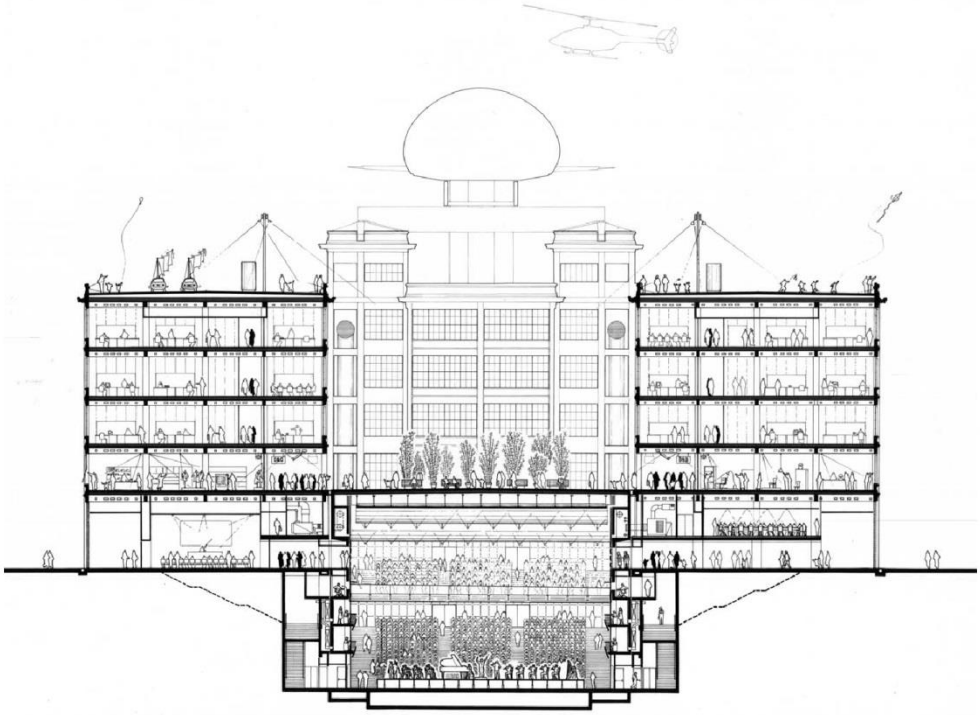

Şekil 3.44 : Lingotto Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, kesit (Url-29).

Koruma ve yeniden işlevlendirme projesinin temel ilkesi, tarihi fabrikanın özgün mimari kimliğinin korunarak çok amaçlı bir merkeze dönüştürülmesi şeklindedir. Fabrikanın iç mekanları oditoryum, konferans merkezi, konaklama, ofis, seri ve satış alanları gibi fonksiyonlarla yeniden düzenlenirken, cephede herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Fabrikanın çatı kısmında yer alan helikopter pisti ve toplantı odası olarak kullanılan 'Bubble' ise yapıya ek olarak tasarlanmıştır (Şekil 3.45) (Url-29).

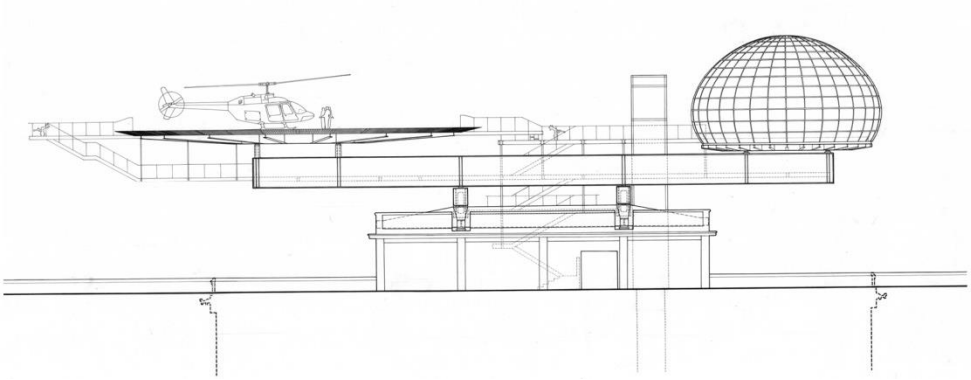

Şekil 3.45 : Lingotto Fabrikası, Bubble (Url-29).

3.2.4 Nordkraft, Danimarka

Danimarka'nın sanayi kenti olan Aalborg'da bulunan Nordkraft elektrik santrali 1909 yılında inşa edilmiştir. Yapının mimarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. İşlevini kaybeden endüstri yapısına yönelik yeniden işlevlendirme çalışmaları 2010 yılında tamamlanmıştır. Nordkraft projesi, Aalborg yerel yönetimi, DGI (Danimarka Spor Birliği) ve Skråens Venner ortaklığı ile hayata geçirilmiştir (Şekil 3.46) (Url-30).

Şekil 3.46 : Nordkraft günümüzde görünüşü (Url-31).

Endüstri yapısının dönüşümündeki temel amaç yapının endüstriyel ve özgün kimliğinin korunarak kültür, spor ve eğitim aktiviteleri ile yeniden canlandırılmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda iç mekânda bulunan betonarme strüktür ve yüksek tavanlı odalar özgün haliyle korunmuştur (Şekil 3.47) (Url-31).

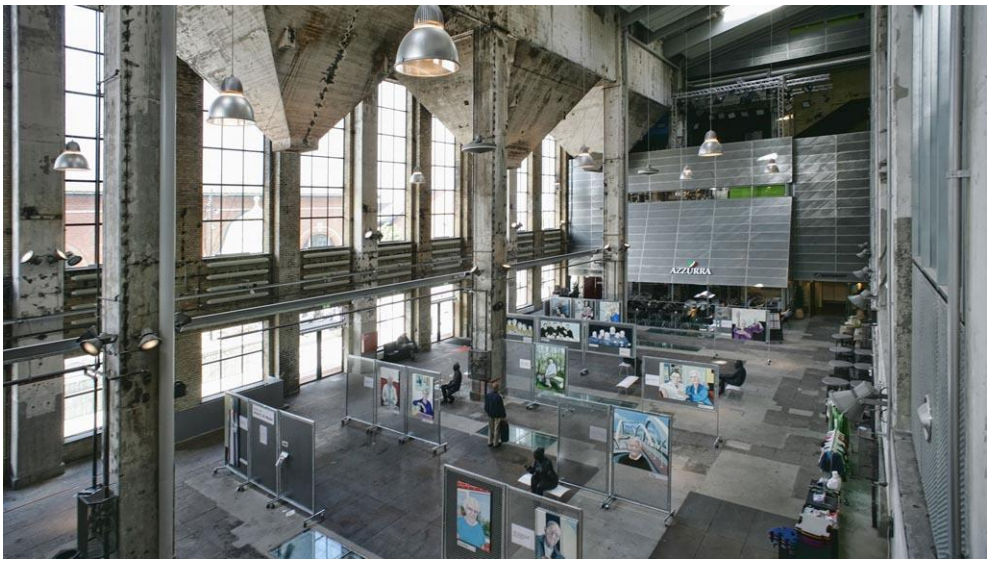

Şekil 3.47 : Nordkraft iç mekân görünüşü (Url-31).

Nordkraft dönüşüm projesi ile atıl ve terk durumdaki elektrik santrali ‘kültür ve rekreasyon santraline’ dönüşmüştür. 30.500 metrekarelik alanda müzik, spor, tiyatro, sanat ve eğitimine yönelik çeşitli aktivite alanları tasarlanmıştır (Şekil 3.48) (Url-31).

Şekil 3.48 : Nordkraft-fonksiyon dağılımını gösteren kesit (Url-32).

3.2.5 Viyana Gazometreleri, Avusturya

Viyana Gazometreleri 1886 ve 1899 yılları arasında uluslararası bir yarışma sonucunda Alman mühendis Schimming tarafından inşa edilmiştir. Şehrin gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen dört gazometrenin konstrüksiyonu demir strüktür ve bu strüktürü saran tuğla duvarlardan oluşmaktadır. Her bir gazometrenin iç yarıçapı 62.85 metre ve gazometrelerin en yükseğinin uzunluğu 72.5 metredir.

Gazometreler 1970 sonlarına kadar işlevine devam etmiş ve bu tarihten sonra işlevini yitirmiştir. 1981 yılında yasal koruma altına gazometrelerin içerisindeki endüstriyel donatılar bu süreçte sökülmüştür (Şekil 3.49) (Wehdorn, 2002).

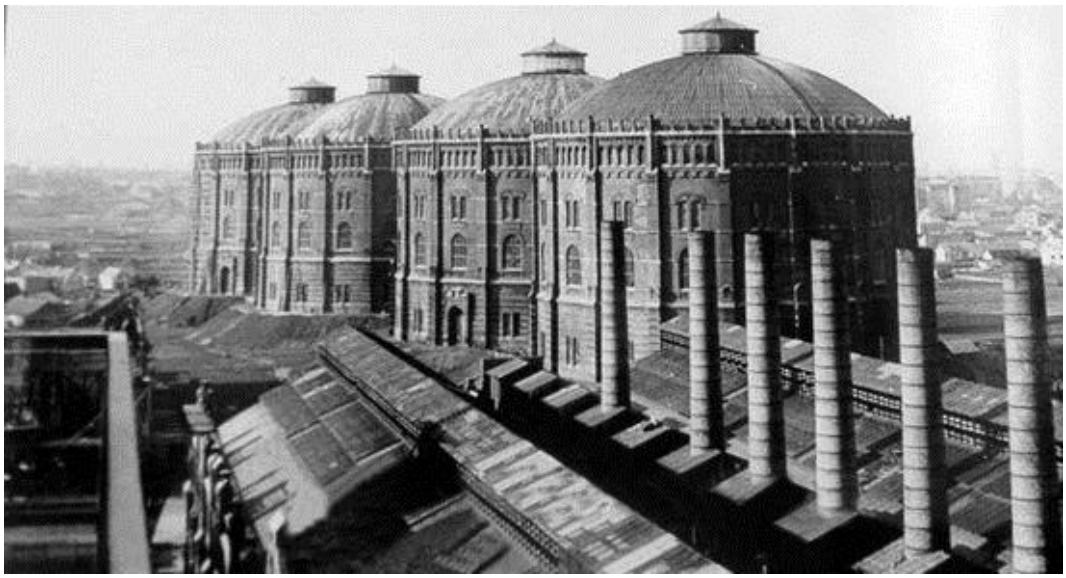

Şekil 3.49 : Viyana Gazometreleri geçmiş görünümü (Url-33).

Gazometrelerin yeniden kullanımına yönelik ilk çalışmalar 1995 yılında başlamıştır. Yeniden işlevlendirme sürecinde Jean Nouvel, Coop-Himmelblau (Wolf D. Prix&Helmut Svviczinsky ve ortakları), Manfred Wehdorn ve Wilhelm Holzbauer gibi ünlü mimarlar tarihi gazometreler için çeşitli öneriler geliştirmiştir. Bu süreçte yapıların dış kabukları korunurken iç mekâna yönelik planlamalar farklılık göstermiştir (Url-34). 1999 yılında başlayan 2001 yılında tamamlanan proje kapsamında; 844 adet yaşama ünitesi, yaklaşık 10.100 m^2 ofis, 17.650 m^2 alışveriş ve eğlence merkezi bulunmaktadır. Ek olarak B binasında 3.000 kişilik bir eğlence salonu mevcuttur. Giriş kotunda bulunan ve Rudiger Lainer'in tasarladığı eğlence ve alışveriş merkezi ise gazometre binalarını birbirine bağlamış ve alanı yeni bir kent merkezine çevirmiştir (Şekil 3.50) (Wehdorn, 2002).

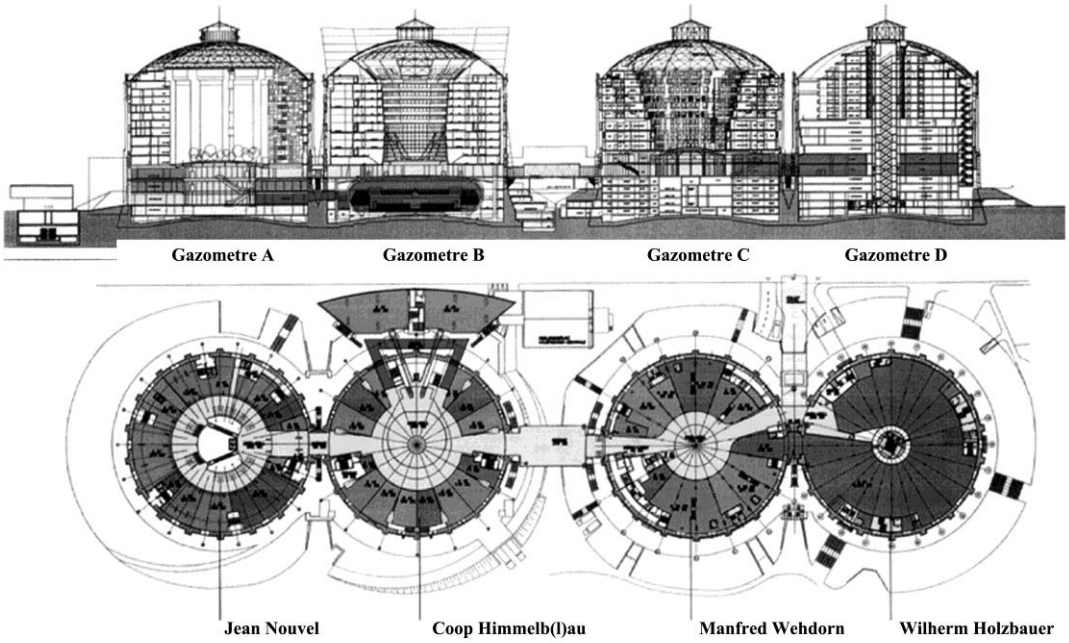

Şekil 3.50 : Gazometrelerin giriş kotunda birbirleriyle bağlantısı (Url-33).

Gazometre A: Jean Nouvel tarafından hazırlanan proje kapsamında Gazhane A yapısında alt katlardan üst katlara doğru sırasıyla otopark, alışveriş merkezi, bürolar ve konutlar yer almaktadır (Şekil 3.51) (Url-33).

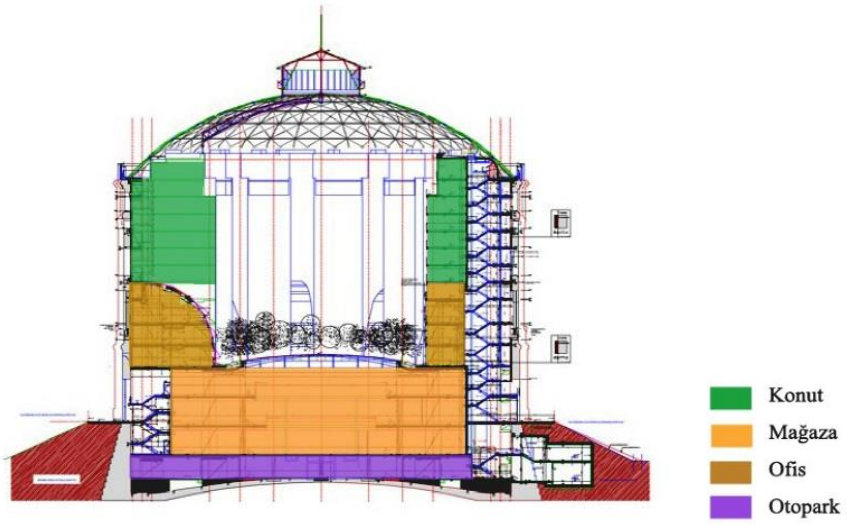

Şekil 3.51 : Gazometre A fonksiyon dağılımı (Url-33).

Gazometre B: Yeniden işlevlendirme projesi Coop Himmelblau'a ait yapı kabuğu içinde alt katlardan üst katlara doğru sırasıyla otopark, gösteri-eğlence alanı, alışveriş merkezi, öğrenci oteli ve farklı tipte konutlar bulunmaktadır (Şekil 3.52). Mevcut binanın yanında fonksiyonun dışarıdan da görülmesine imkân veren yeni bir yapı bloku eklenmiştir (Şekil 3.53) (Url-33).

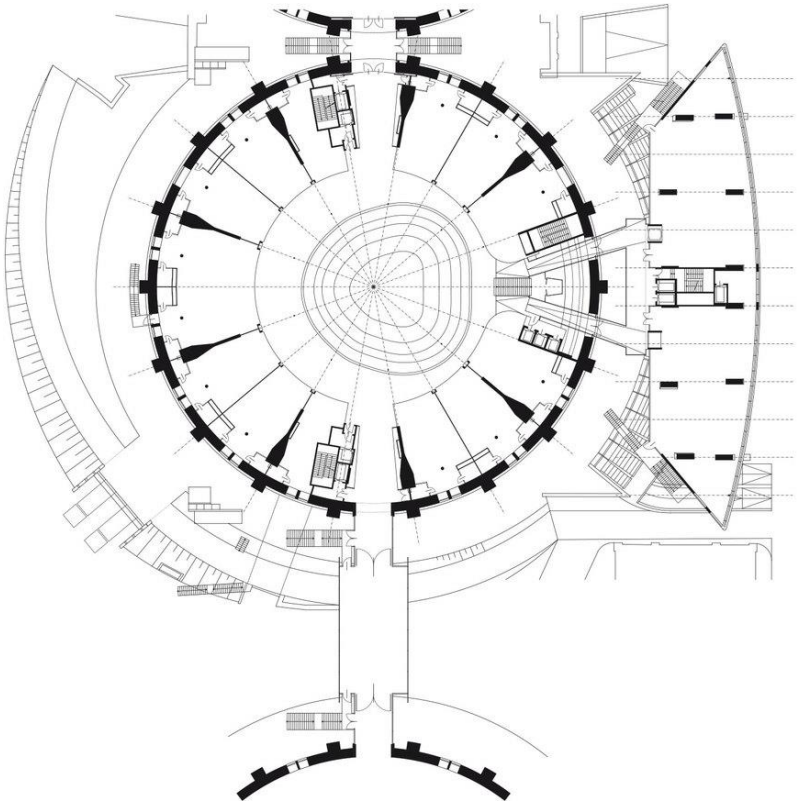

Şekil 3.52 : Gazometre B, birinci kat planı (Url-33).

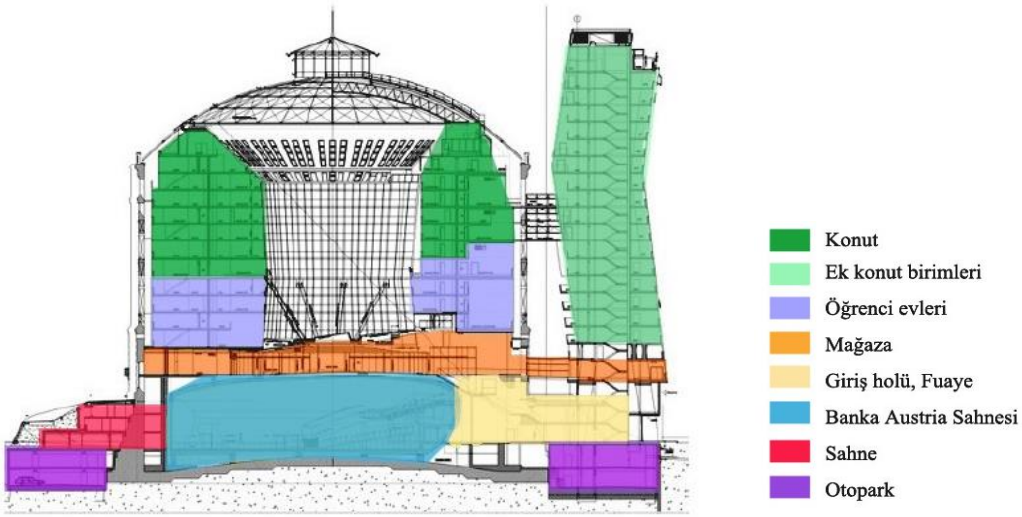

Şekil 3.53 : Gazometre B fonksiyon dağılımı (Url-33).

Gazometre C: Manfred Wehdorn tarafından tasarlanan projenin konsepti 'bina içinde bina' olarak tanımlanmıştır. Wehdor'un projesindeki üç temel ilke yeni işlevlerin net düzeni, yüksek yaşam kalitesinin yakalanması ve yalın bir mimari dil olarak ifade edilmiştir. Yapı içerisinde diğer gazometrelerle benzer şekilde konut, ofis, eğlence ve alışveriş merkezi ve otopark bulunmaktadır. Dış kabuk içerisinde tasarlanan yeni ek yapı altı düşey parçadan oluşmaktadır. Düşey parçalar arasındaki boşluk ile binanın

tarihi dokusunun algılanması ve yeni konut avlusu için ek aydınlatma sağlanması amaçlanmıştır (Şekil 3.54) (Wehdorn, 2002).

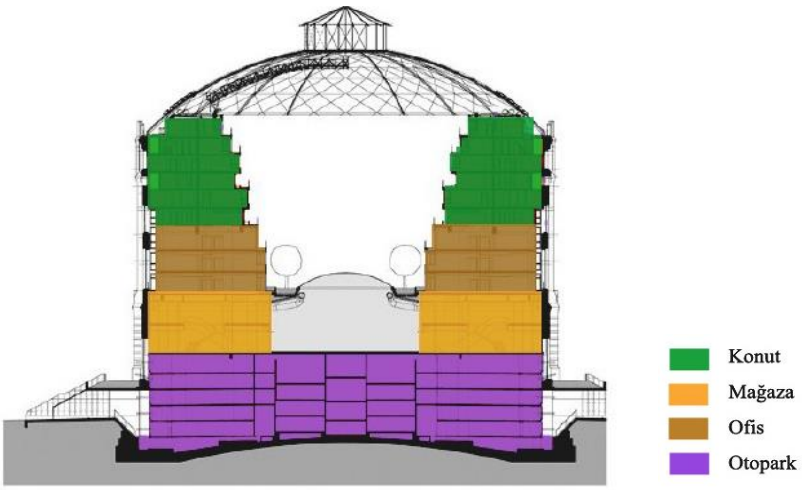

Şekil 3.54 : Gazometre C fonksiyon dağılımı (Url-33).

Gazometre D: Wilhelm Holzbauer tarafından tasarlanan projede alt katlardan üst katlara doğru sırasıyla otopark, alışveriş merkezi, büro (Viyana Şehir Arşivi büroları) ve konut birimleri yer almaktadır. Gazometrenin iç mekân planlaması merkezi bir çekirdek etrafında kurgulanmıştır. Geçmişte çatıyı taşıyan çelik konstrüksiyonlar yeşillendirme amacıyla kullanılmıştır. Kubbeli çatı ise ahşap malzeme ile yenilenmiştir (Şekil 3.55) (Cimcoz, 2002).

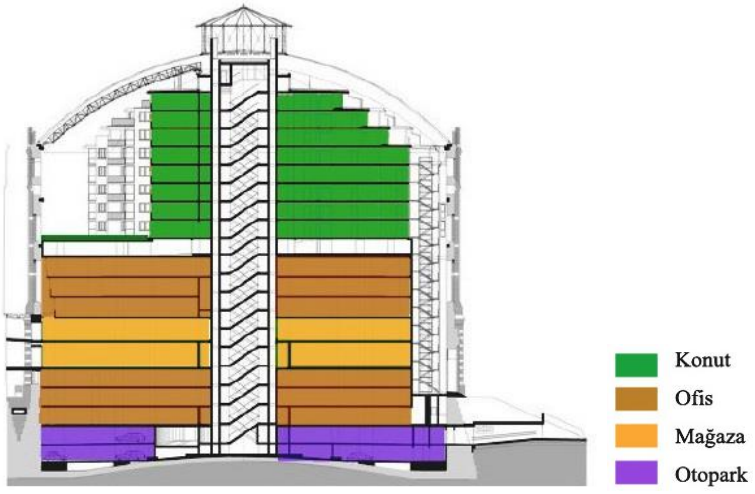

Şekil 3.55 : Gazometre D fonksiyon dağılımı (Url-33).

Viyana kent dokusunun gelişimi için bir fırsat olarak düşünülen Gazometre projesi, U3 metrosunun uzatılması ve kuzey-doğu karayolunun yapılması ile kentin ulaşım sistemine entegre edilmiştir. Kent içinde işlevini yitirmiş bir endüstri tesisinin yeniden işlevlendirilerek kente ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımlar sağlaması

projenin önemli özellikleridir. Ancak tasarlanan mekânların işlevi karşılamakta yetersiz kalması ve yapıların özgün dış kabuğuna yeni açıklıklar eklenmesi projenin eleştirilen unsurlarıdır.

3.2.6 MASS MoCA, ABD

North Adams'da bulunan endüstri yapısı Arnold Baskı Şirketi tarafından 1890'ların sonunda büyük bir kısmı tamamlanarak açılmıştır. Bir süre tekstil üretimi yapan endüstri kompleksi 1942 yılında kapanarak yerini bir elektrik şirketine bırakmıştır. 1942-85 yılları arasında işlevini sürdüren fabrika, bu tarihten sonra çeşitli ekonomik nedenlerle kapanmıştır. İşlevini yitiren endüstri tesisinin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunları iyileştirmek amacıyla fabrikanın kapanış tarihinden bir yıl sonra yeniden değerlendirme çalışmaları başlamıştır. 45.000 metrekarelik alanda yirmi sekiz yapı grubundan oluşan endüstri tesisinin dönüşümünde kamu ile beraber yerel ve özel aktörler rol oynamıştır (Şekil 3.56) (Url-35).

Şekil 3.56 : MASS MoCA görünüşü, 1988 (Url-35).

MASS MoCA'da bulunan endüstri yapılarının yeniden işlevlendirme çalışması Bruner&Cott mimarlık ofisi tarafından yürütülmüştür. Tasarım ve uygulama sürecinde alanda bulunan her bir yapının tarihi ve endüstriyel kimliği, güncel durumu, olası kullanımları ve yeniden işlevlendirme maliyeti düşünülmüştür (Şekil 3.57). 1999 yılında tamamlanan dönüşüm projesinin temel ilkeleri; mevcut endüstri yapısının korunması, sergi işlevi ile beraber yapının yeniden canlandırılması ve bölgenin sosyal ve ekonomik çöküntüden kurtarılması şeklinde sıralanmıştır. 9.300

m^2'lik sergi alanı ve on dokuz galerisi ile Amerika'daki en büyük çağdaş sanat ve performans alanlarından birisi niteliğindedir (Url-36).

Şekil 3.57 : MASS MoCA yeniden işlevlendirme planı (Url-36).

MASS MoCA Çağdaş Sanatlar Merkezi'nde; sergi alanları, otel, kafe, satış alanları gibi çeşitli birimler mevcuttur. Yapı, hacmi ve genişliği sayesinde geleneksel müze galerilerine sığmayacak büyüklükte sanat eserlerinin sergilenmesine olanak sağlamaktadır. Yılda ortalama 120.000 kişinin ziyaret ettiği MASS MoCA Çağdaş Sanatlar Merkezi ile bölgeye projenin de temel misyonlarından biri olan sosyal ve ekonomik canlılık kazandırılmıştır. (Şekil 3.58) (Url-35).

Şekil 3.58 : MASS MoCA günümüz görünüşü (Url-35).

3.2.7 MoMA QNS, ABD

New York Queens bölgesinde 13.000 metrekarelik alanda yer alan fabrika yapısının yapım yılı ve mimarına ulaşılamamıştır ancak yapının bir süre MoMA (*Museum of Modern Art*) tarafından depo olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şekil 3.59) (Url-37).

Şekil 3.59 : MoMA QNS görünüş (Url-37).

Yapının eğitim ve kültürel amaçlı yeniden kullanımına yönelik çalışmalar 1999-2002 yılları arasında Michael Maltzan ve Cooper&Robertson mimarlık ofisleri ortaklığında yürütülmüştür. Yapı içerisindeki galeri, yönetim ve eğitim birimleri Cooper&Robertson, dış cephe düzenlemesi ise M. Maltzan tarafından tasarlanmıştır (Şekil 3.60) (Url-37).

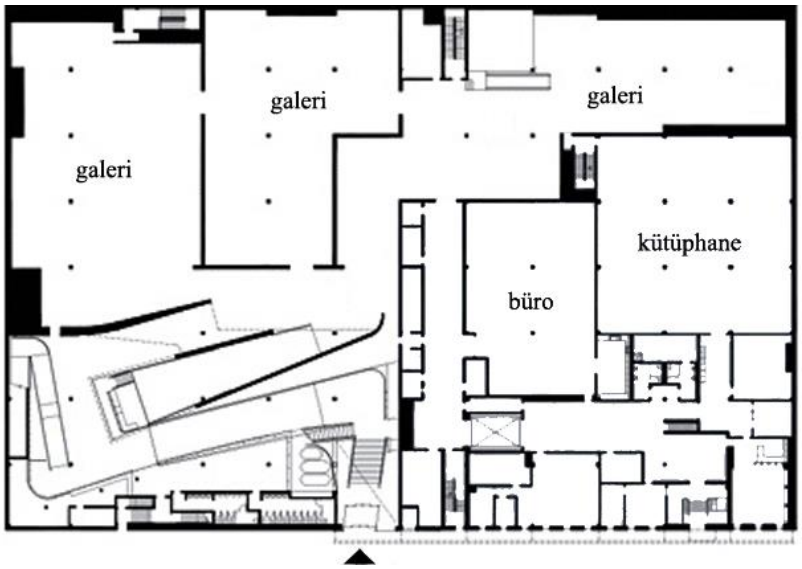

Şekil 3.60 : MoMA QNS plan (Schittich, 2003).

Dönüşüm projesinin temel ilkesi ihtiyaç duyulan müze ve sergi alanlarının oluşturulması sürecinde fabrikanın özgünlüğü ve bütünlüğünü korunmak olmuştur. Bu kapsamda müzede çağdaş ve modern ürünlerin yanında fabrikaya ait özgün ürünler de sergilenmektedir. Üretimin yanında depolama işlevi de olan fabrikanın bu özelliği korunmuştur. Fabrikaya sergileme ve depo işlevinin yanı sıra araştırma laboratuvarları ile dijital görüntü stüdyoları da eklenmiştir (Şekil 3.61) (Schittich, 2003).

Şekil 3.61 : MoMA QNS iç mekân rampa görünüşü (Url-37).

Fabrikanın iç mekânının esnek tasarlanmış olması ve mekanın farklı kullanımlara uygunluğu yeniden işlevlendirme sürecinde kolaylık sağlamıştır. Yapılan müdahaleler endüstri yapısının ileride değişebilecek fonksiyonlarına adapte olabilecek nitelikte gerçekleştirilmiştir. "Değişim" ve "hareket" konseptiyle tasarlanan iç mekânda yer alan çeşitli rampalar yapıyı farklı açılardan deneyimleme olanağı sunmaktadır (Schittich, 2003).

3.3 Endüstriyel Alanların Dönüşümünde Ortak Planlama İlkeleri

Bu bölümde incelenen bölgesel ve tekil yapı ölçeğindeki endüstri alanlarına yönelik dönüşüm uygulamalarında öne çıkan dönüşüm ve planlama ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Endüstriyel mirasın yerinde ve bütüncül şekilde korunması, bu anlamda endüstriyel alan ya da yapının, özgün mekânsal özellikleri, donanımı ve peyzajı ile bütüncül şekilde ele alınması,

- Projelerin kapsamlı, üst ölçekli planlama ve program çerçevesinde alanında uzman kişi ve kurumlar ile birlikte oluşturulması ve uzun vadede aşamalı olarak uygulanması,
- Dönüşüm projelerinin kentleri uluslararası anlamda marka ve çekim merkezi haline getirmeyi hedeflemesi,
- Endüstriyel alanların kentsel ihtiyaçlara cevap verebilecek ve kentle bütünleşebilecek şekilde yeniden değerlendirilmesi, uygun fonksiyon seçimi ve mekanın özelliklerine göre yapıların yeniden işlevlendirilmesi,
- Yeniden işlevlendirme sürecinde farklı zaman aralıklarında kullanıma olanak sağlayabilecek karma fonksiyonların tercih edilmesi, bu sayede kente yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel kazanımlar sağlanması,
- Yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarında ileriye dönük olarak ihtiyaçlara ve değişimlere cevap verebilecek esnek ve sürdürülebilir uygulamaların tercih edilmesi,
- Dönüşümde kamu yararının ön planda tutulması,
- Yerel otorite, sivil toplum kuruluşları, üniversite, koruma kurulu ve özel kuruluşların katılımı ile çok aktörlü dönüşümün sağlanması,
- Kıyı kentlerinin dönüşüm sürecinde su ile bütünleşmesinin sağlanması,
- Endüstriyel alan ya da yapıların kentin ulaşım ağına entegrasyonunun sağlanması,
- Endüstri yapılarının çevreye verdikleri zarar ve tahribatın ortadan kaldırılmasına ve kent ekolojisini iyileştirmeye yönelik adımların atılması.

4. ALAN ÇALIŞMASI: İSTANBUL'DA ENDÜSTRİ YAPILARININ DÖNÜŞÜMÜ

İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet sonrası döneme ait çok sayıda endüstri yapısı bulunmaktadır. Alan çalışması kapsamında her iki döneme ait otuz iki endüstri yapısı ele alınmıştır (Şekil 4.1). İncelenen endüstri yapıları dönüşüm biçimlerine göre;

i. Yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları,
ii. Yenilenen endüstri yapıları,
iii. İlk işlevine devam eden endüstri yapıları,
iv. Dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları

olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır. Seçilen örnekler yapım tarihine göre sıralanmıştır. Yeniden işlevlendirilen ve yenilenen endüstri yapıları dönüşümü gerçekleşmiş olan endüstri yapılarıdır. Endüstri yapılarına yönelik yapılan çalışmada endüstri yapısının özgün çizimlerine ve görselleri ile yeniden işlevlendirme ya da yenileme projesine ait veriler karşılaştırılmış ve gerçekleşen mekânsal dönüşümler irdelenmiştir. Dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları ise işlevinin yitirdikten sonra boş ve atıl vaziyette olan ya da yıkılmış ancak henüz bir uygulamanın başlamadığı endüstri yapıları olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Sayıları çok az olmakla beraber ilk işlevine devam eden endüstri yapıları da geçirdikleri çeşitli mekânsal dönüşümlerle beraber ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bölüm sonunda ise incelenen endüstri yapılarına yönelik analiz tablosu ve 'İstanbul Dönüşüm Haritası' oluşturmuştur.

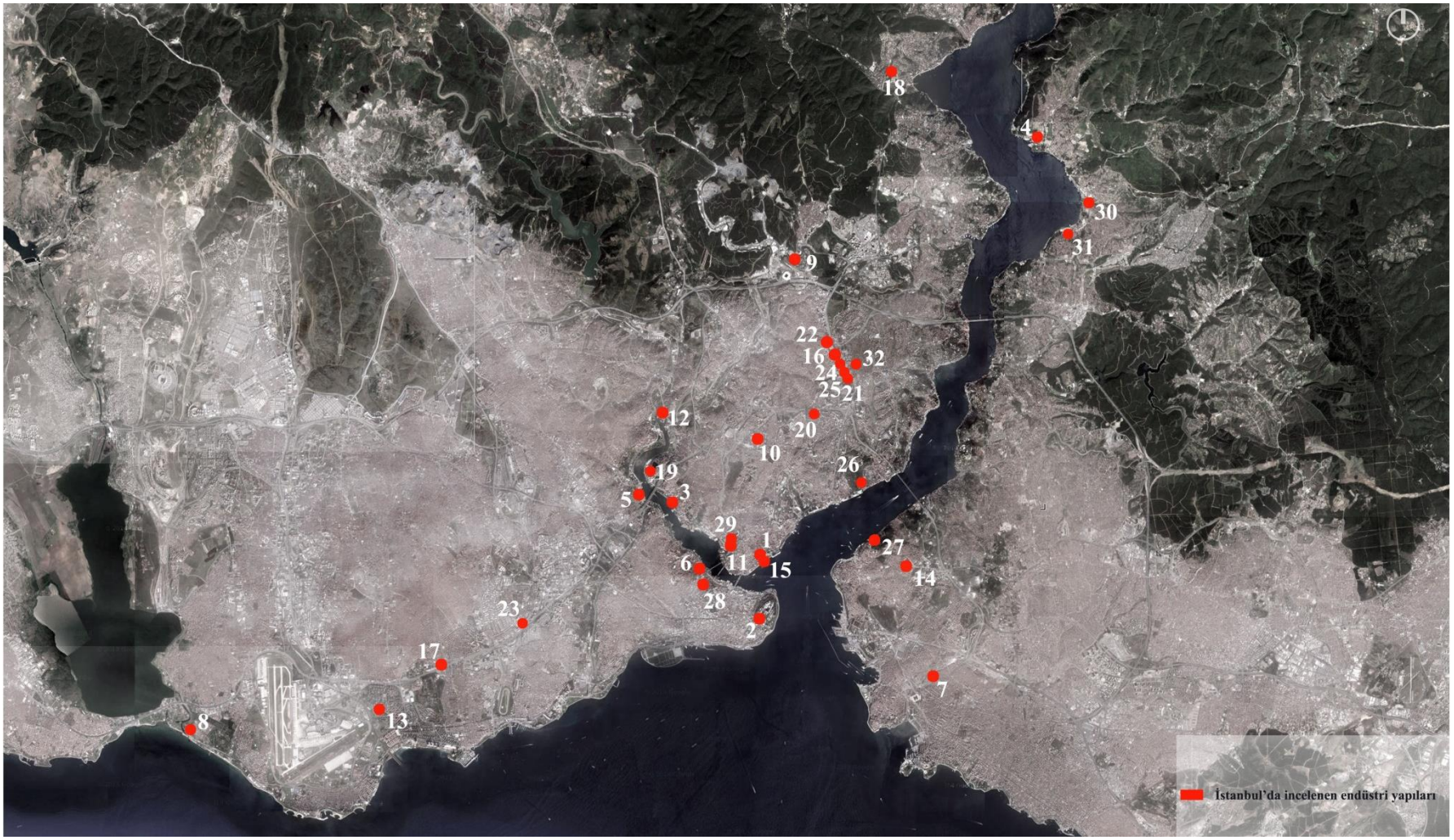

Şekil 4.1 : Alan çalışması kapsamında İstanbul'da incelenen endüstri yapıları.

4.1 Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapıları

Bu bölümde incelenen endüstri yapılarının sayısı on yedi adettir. Yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları büyük bir kısmı kültürel olmak üzere bunun yanı sıra eğitim, ticari ve çeşitli etkinlik alanları gibi işlevlerle yeniden kullanıma açılmıştır.

Tophane-i Amire / Sergi Alanı ve Kültür Sanat Merkezi (1)

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından yapımları başlatılan top döküm tesislerinden biri olan Tophane-i Âmire 1453-1470 yılları arasında kurulmuştur. 1719 yılında çıkan yangında büyük zarar gören tesise ait olan ve günümüze ulaşan dökümhane binası ise 1730-40 yılları arasında inşa edilmiştir (Kubilay, 1994). Yapıldığı dönemde kompleks niteliğinde olan endüstriyel tesiste bulunan ve günümüze ulaşan yapılar iki dökümhane ve kalıphane binasıdır. Büyük dökümhane dikdörtgen planlı ve üzeri beş kubbe ile örtülüdür. Küçük dökümhane ise kare planlı ve tek kubbe ile örtülüdür. Tek katlı olan yapılar yüksek iç mekânlara sahiptir (Şekil 4.2) (Kıraç, 2001).

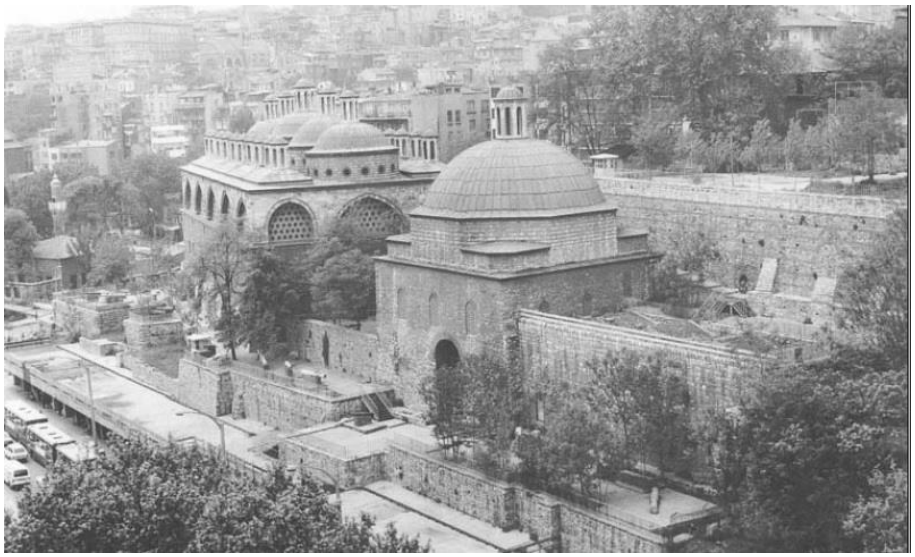

Şekil 4.2 : Tophane-i Amire geçmişte görünümü (Gönen, 1995).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra önemini yitirmesi sonucu terk edilen yapının 1955 yılında Menderes dönemindeki yol genişletme çalışmaları sırasında bir kısmının yıkıldığı ve böylece külliye özelliğinin kaybedildiği belirtilmiştir. Tophane-i Amire, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 14.07.1978 gün ve 10538 sayılı karar ile tescil edilmiştir (Şekil 4.3) (Köksal, 2005).

TOPHANE-İ AMİRE

SERGİ ALANI ve KÜLTÜR SANAT MERKEZİ

Konum: Tophane

Kuruluş Yılı: 1730-40

Eski İşlev: Top dökümhanesi

Yeni İşlev: Kültürel (Sergi)

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel, Üniversite

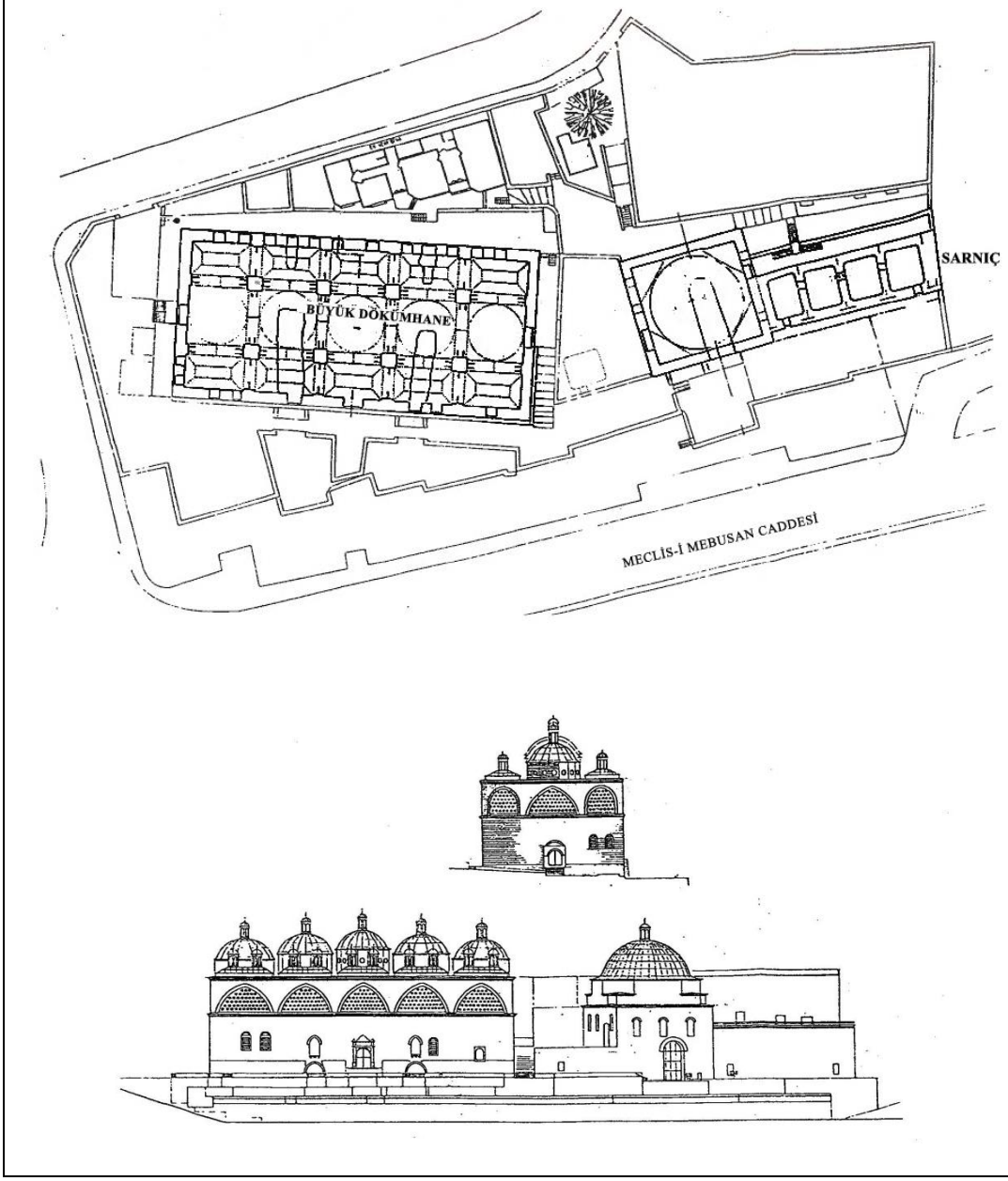

Şekil 4.3 : Tophane-i Amire planı ve görünüşleri (Kıraç, 2001).

Yapının yeniden kullanımına yönelik ilk çalışmalar 1955 yılında yapının Askeri Müze olarak kullanılmasına yöneliktir. Uygulanmayan bu projenin ardından 1993 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne devredilen tarihi yapının restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları Haluk Sezgin ve Philippe Robert tarafından yürütülmüştür. Günümüze ulaşan kalıphane ve iki dökümhaneden oluşan 1200 m²'lik alan sergi, kültür ve sanat merkezine dönüştürülmüştür. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapı restore edilmiş ve bütüncül koruma anlayışı benimsenmiştir. Yapının planına yönelik herhangi bir müdahale gerçekleşmemiştir, özgün durumdaki tek mekân kullanımı günümüzde de sürmekte ve yapı etkileyiciliğini bu sayede koruyabilmektedir. Benzer şekilde yapıların tarihî duvar ve çatı örtüsü korunmuş ve herhangi bir ek bezeme kullanılmadan yalın haliyle bırakılmıştır (Kariptaş vd., 2012). Tophane-i Amire Kültür Sanat Merkezi içerisinde; Tophane-i Amire Beş Kubbe, Tophane-i Amire Tek Kubbe ve Tophane-i Amire Sarnıçlar olmak üzere üç ayrı sergi holü bulunmakta ve bu mekânlarda ulusal ve uluslararası sergiler düzenlenmektedir (Şekil 4.4). Yeniden işlevlendirme sürecinde MSÜ, özel kuruluşlar, Fransız girişimciler ve Fransız Büyükelçiliği projeye finansal açıdan destek vermiştir (Gönen, 1995).

Şekil 4.4 : Tophane-i Amire iç mekân görünüşleri (Nart, 2015).

Tophane-i Amire'ye yönelik dönüşüm projesi, dönüşümünün koruma, restorasyon ve yeniden işlevlendirme şeklinde gerçekleşmesi ve yapıya kültürel işlev yüklenmesi bakımından önemli görülmektedir. Dönüşüm sürecinde kamu yararının ön planda olması ve dönüşüm sürecine farklı aktörlerin katılımı gibi hususlar dönüşümün niteliğini olumlu yönde arttırmıştır (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 : Tophane-i Amire günümüzdeki görünümü (Nart, 2015).

Darphane-i Amire / Sergi Alanı (2)

Yapımı 18. yüzyıl sonlarında tamamlanan Darphane; dökümhane, çarkhane, sikkehane, teksirhane, tamirhane, kalıp atölyesi gibi çeşitli birimlerin oluşturduğu yapı grubundan oluşmaktadır. Bir avlu içerisinde yer alan kargir yapıların kat sayıları iki ve üç arasında değişmektedir. Geniş açıklıklara sahip mekânlarda metal çatı konstrüksiyonu bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde mali düzen için oldukça önemli olan Darphane, madeni para ile saray için altın, gümüş, hatıra sikkeleri, mücevher üretimi yapmıştır (Kıraç, 2001).

1967 yılına kadar işlevini devam ettiren yapı bu tarihten sonra bir süre atıl vaziyette kalmıştır. 1981 yılında Darphane Eminliği binası ile avlunun kuzeybatı köşesinde bulunan yapı, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne, dökümhane binası ise, İstanbul Restorasyon Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü'ne devredilerek yeniden kullanılmaya başlanmıştır. 1995 yılında yap-işlet-devret modeli ile 49 yıllığına Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'na tahsis edilen yapının tahsisi, 1996 yılında Koruma Kurulu tarafından kaldırılmıştır. Darphane-i Amire, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 21.09.2005 gün ve 1276 sayılı karar ile tescil edilmiştir (Köksal, 2005). Tarih Vakfı'ndan alınarak, 2009 yılında TÜRSAB'a devredilen Darphane-i Amire binaları 2012 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri kapsamına alınmış ve restorasyon çalışmalarının ardından 2014 yılında yeniden açılmıştır (Şekil 4.6).

DARPHANE-İ AMİRE

SERGİ ALANI

Konum: Sultanahmet

Kuruluş Yılı: 18. yy

Eski İşlev: Sikke ve altın üretimi

Yeni İşlev: Sergi alanı

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

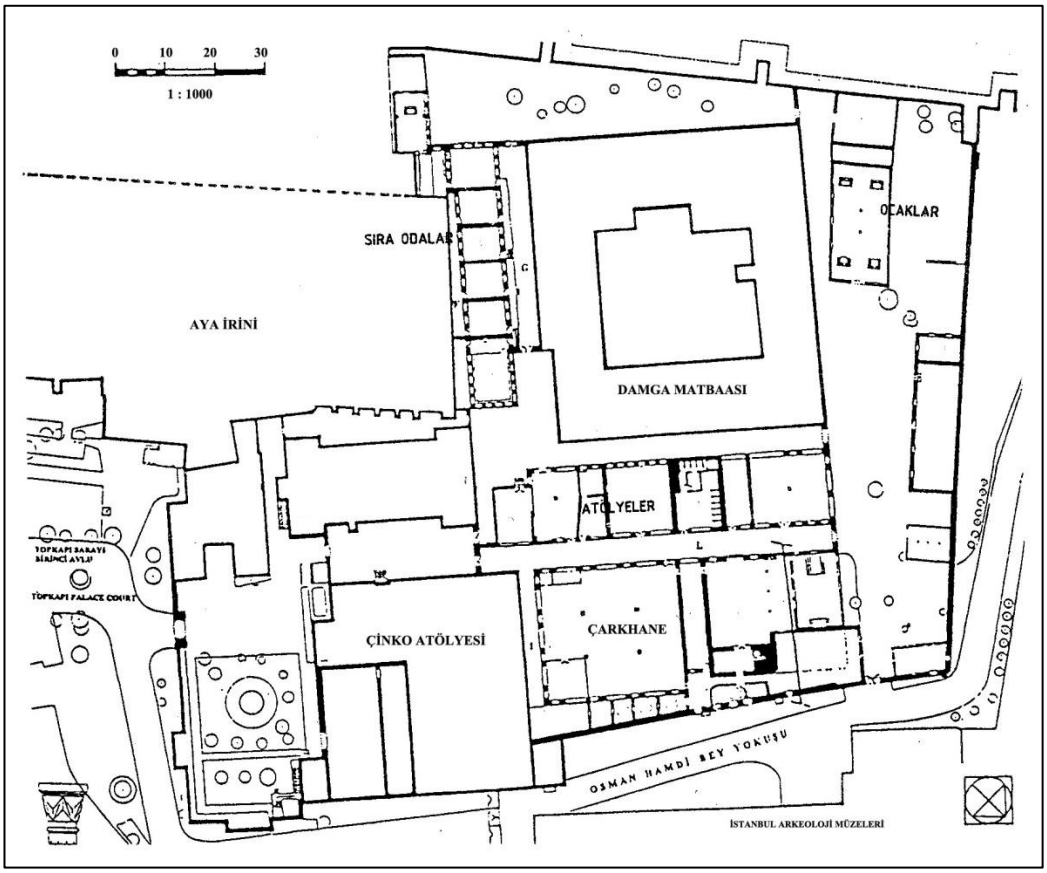

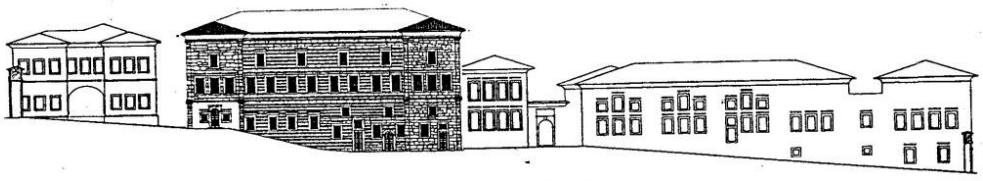

Şekil 4.6 : Darphane-i Amire planı ve görünüşü (Kıraç, 2001).

Darphane-i Amire'ye yönelik dönüşüm süreci restorasyon ve yeniden işlevlendirme şeklinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte endüstriyel kompleksin özgün plan ve mekânsal özellikleri korunarak müdahale boyutu minimum tutulmuştur. Habitat II zirvesi sürecinde "Dünya Kenti İstanbul", "Anadolu'da Konut ve Yerleşme" ve "Darphane'den İstanbul Müzesi'ne" gibi çeşitli sergilerin gerçekleştiği tarihi yapılar, 2007 yılına kadar 600 kültür-sanat etkinliği ile bir milyonun üzerinde ziyaretçiye ev sahipliği yapmıştır (Cengizkan, 2007). Günümüzde de çeşitli sergilerin yapıldığı Darphane-i Amire'nin kültürel fonksiyonlarla yeniden işlevlendirilmesi ve dönüşümde kamu yararı gözetilmesi olumlu bulunmuştur (Şekil 4.7).

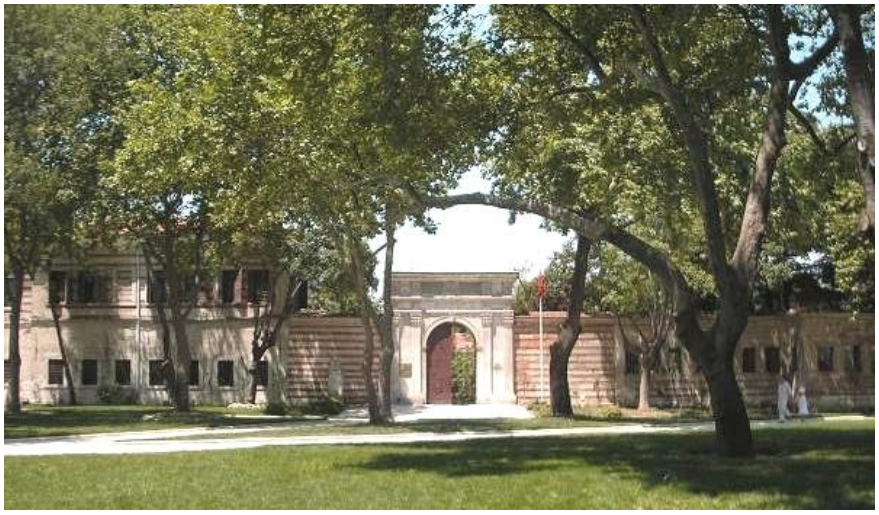

Şekil 4.7 : Darphane-i Amire görünüşü (Nart, 2015).

Lengerhane ve Şirket-i Hayriye / Rahmi Koç Müzesi (3)

1703-30 yılları arasında inşa edilen yapı adını, gemileri sabitlemek için denize atılan zincir ve çapaya verilen lengerin döküldüğü mekândan almıştır. Lengerhane binası bodrum ve zemin kattan oluşan kare planlı bir yapıdır. Yapının üstü beş kubbe ve tonozla örtülüdür. Dökümhane olarak kullanılan endüstri yapısının, Cumhuriyet sonrası dönemde Cibali Tütün Fabrikası'nın deposu olarak kullanıldığı bilinmektedir (Tanyeli, 1995). Lengerhane binası İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 26.09.1990 gün ve 2109 sayılı karar ile 2. derece, avludaki küçük taş bina ise üçüncü derece tarihi eser olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005). Tescil edildikten bir yıl sonra Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından satın alınmış ve restore edilerek yapıya müze işlevi verilmiştir (Şekil 4.8) (Şekil 4.9) (Tasarım, 2001).

LENGERHANE VE HASKÖY TERSANESİ

RAHMİ KOÇ MÜZESİ

Konum: Hasköy

Kuruluş Yılı: 1703-30

Eski İşlev: Lenger üretimi, Tersane

Yeni İşlev: Kültürel (Müze)

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

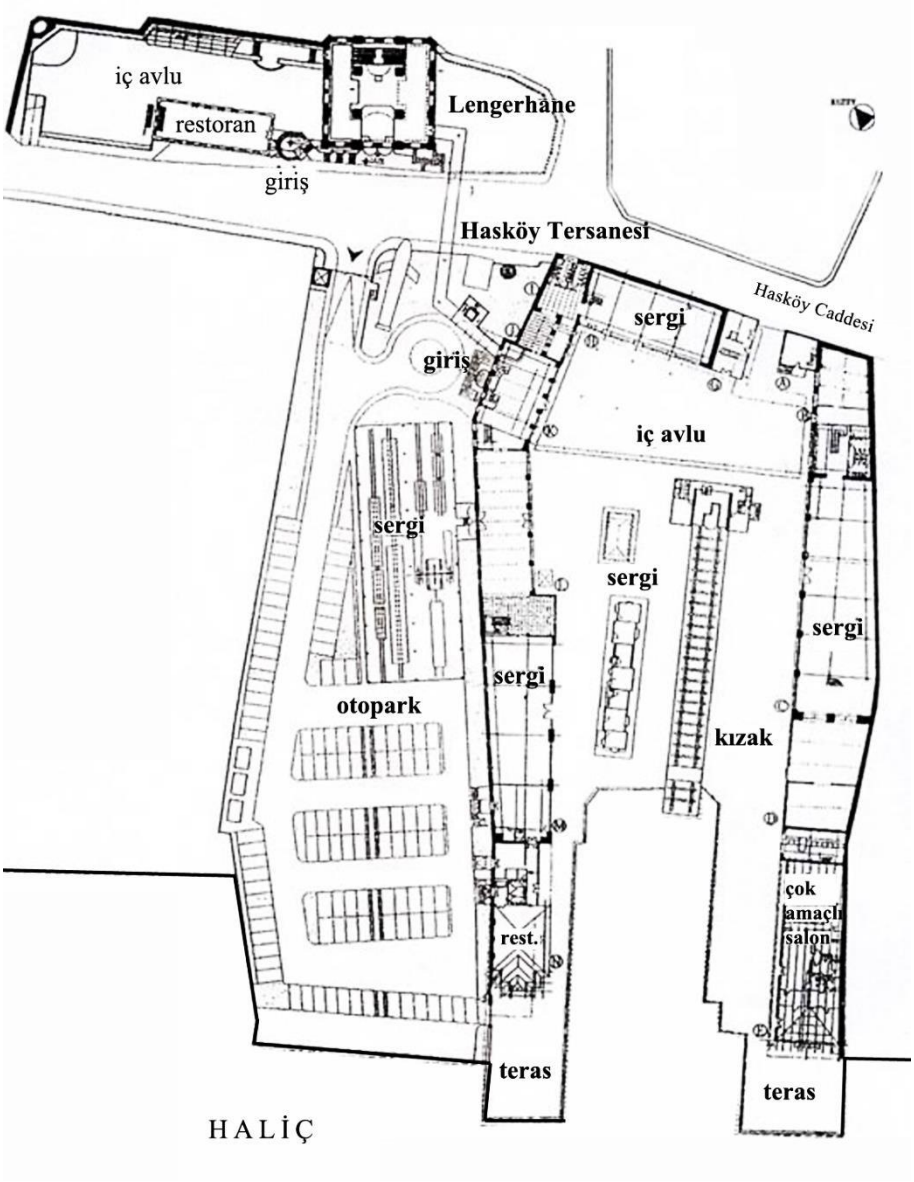

Şekil 4.8 : Şirket-i Hayriye Tersanesi ve Lengerhane, yeniden işlevlendirme sonrası planlar (Tasarım, 2001).

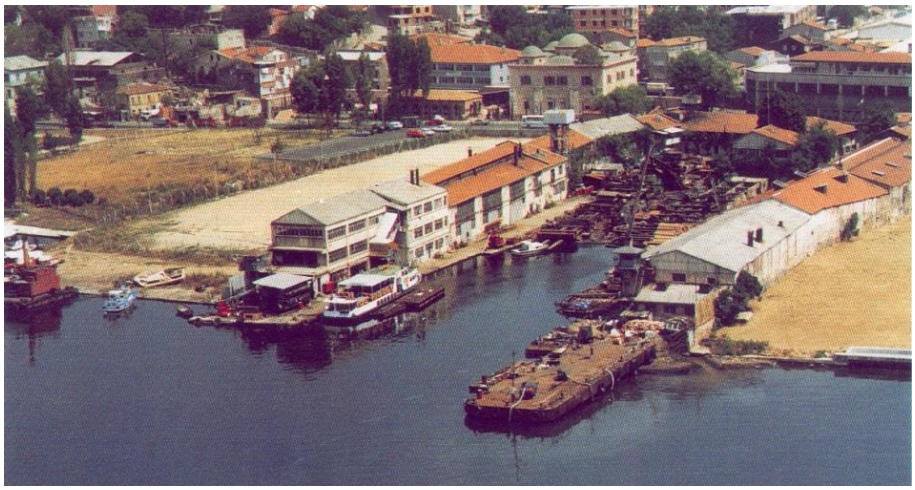

Şekil 4.9 : Şirket-i Hayriye Tersanesi ve Lengerhane (Tasarım, 2001).

Endüstri müzesi olarak yeniden işlevlendirilen Lengerhane binasına hemen karşısındaki Hasköy Tersanesi'nin de eklenmesiyle genişletilen müze 2001 yılında tamamlanmıştır. Birbirinden bağımsız iki endüstri yapısı kültürel işlev verilerek kente yeniden kazandırılmıştır Yeniden işlevlendirme sürecinde özgün plan şeması korunarak, yapıların mekân bütünlüğünü bozmayacak şekilde ara kat eklemeleri yapılmıştır. Tersane binasına ek olarak tasarlanan sergi alanında şeffaf cam yüzey ile görsel geçirgenlik sağlanmıştır. Endüstri yapısının özgün donatısının bir bölümü marangozhane ve tamirhane birimlerinde sergilenmektedir. Tersane binasına yüklenen fonksiyonlar açık ve kapalı sergi alanları, çok amaçlı salon; Lengerhane binasına yüklenen işlevler ise müze ve restoran şeklindedir (Şekil 4.10) (Tasarım, 2001).

Şekil 4.10 : Haliç Tersanesi (solda) ve Lengerhane (sağda) görünümü (Nart, 2015).

Endüstri müzesi olarak Türkiye'de bir ilki temsil eden Rahmi Koç Müzesi'nin restorasyon ve yeniden işlevlendirme sürecine dair konunun uzmanlarınca çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Tanyeli'ye göre (1995) yapıda neyin sergileneceği konusuna

yönelik olarak yapılan düzenlemeler sırasında yapının özgün endüstriyel donanımlarının sökülmüş olması endüstri müzesi olacak yapı için doğru bir uygulama değildir, ikinci sınıf tarihi eser olarak tescil edilen endüstri yapısının kendisi ve donanımları kentteki endüstri mirasının sergilenmesi adına sergilenecek önemli nesnelerdir ve bu dönüşüm projesi tasarımında göz ardı edilmiştir. Köksal'a göre (2000), tersanenin özgün fonksiyonuna ve endüstriyel kimliğine dair yeterli bilgilendirmenin olmayışı, üretim teknikleri ve sürecine dair donatıların yerinde sergilenmemesi gibi durumlar müzenin canlılığını ve kurumsal fonksiyonunu zayıflatmaktadır (Şekil 4.11).

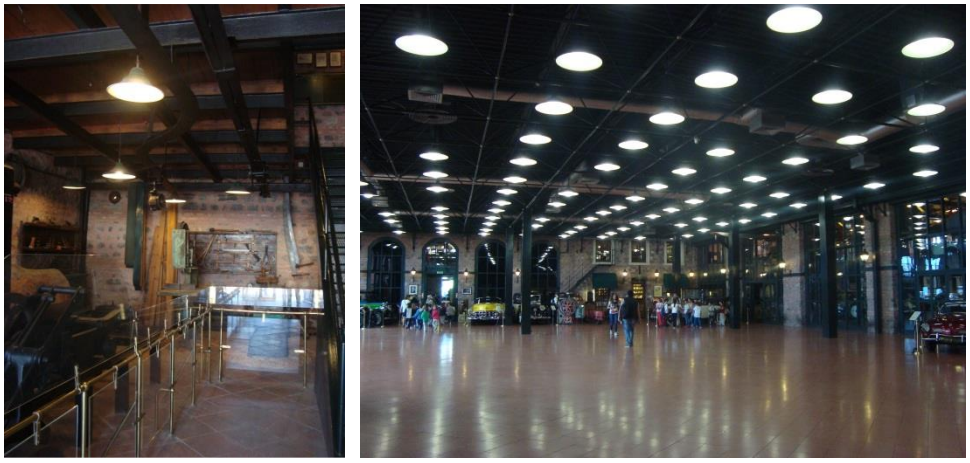

Şekil 4.11 : Rahmi Koç Müzesi iç mekân görünüşleri (Nart, 2015).

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası / Sinema Platosu (4)

1800'lü yılların başında Hamza Efendi tarafından kurulan ve deri imalathanesi olarak işlevlendirilen Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, 1810 yılında ordu tarafından alınarak fabrikaya dönüştürülmüştür. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecinde İstanbul'da inşa edilen en eski fabrikalardan biridir. Tesisin önceliği ordu için gereken palaska, kütüklük ve koşum takımları üretimidir. Fabrika 1816 yılında Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası adını almıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden Cumhuriyet'in kuruluşu ve sonrasına tanıklık etmiş olan fabrika 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiş, 1980 yılına kadar üretime devam etmiş, bu tarihten sonra üretimini yavaşlatmaya başlamıştır (Küçükerman, 1988b). 182.705 m^2'lik alana sahip Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası içerisinde üretim binası, kundura işletmesi, çarkhane, demirhane, depolar, ambarlar, atölyeler, idari binalar ve lojman binaları gibi çok sayıda yapı bloku mevcuttur. Söz konusu yapılar, alan içerisinde dağınık vaziyette bulunmakta ve kat sayıları bir ile dört

arasında değişmektedir. Fabrika, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 02.12.2004 gün ve 5944 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Şekil 4.12) (Köksal, 2005).

Şekil 4.12 : 1955 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (Küçükerman, 1988).

200 yıllık üretim tarihine sahip olan fabrika bu süreçte teknolojik yenilikler ve üretim modellerinin değişimine bağlı olarak çeşitli mekansal dönüşümler yaşamıştır. Bulunduğu çevrede ekonomik anlamda canlılık sağlayan fabrika 1999 yılında üretimini durdurmuş ve 2005 yılında özelleştirilmiştir. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, 2005 yılından beri "İstanbul Televizyon ve Sinema Stüdyosu" adıyla hizmet vermektedir (Şekil 4.13) (Url-38).

Şekil 4.13 : Günümüzde Kundura İmalathanesi (Nart, 2015).

BEYKOZ DERİ VE KUNDURA FABRİKASI

SİNEMA PLATOSU

Konum: Beykoz

Kuruluş Yılı: 1810

Eski İşlev: Deri ve kundura imalatı

Yeni İşlev: Sinema platosu

Dönüşüm Türü: Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

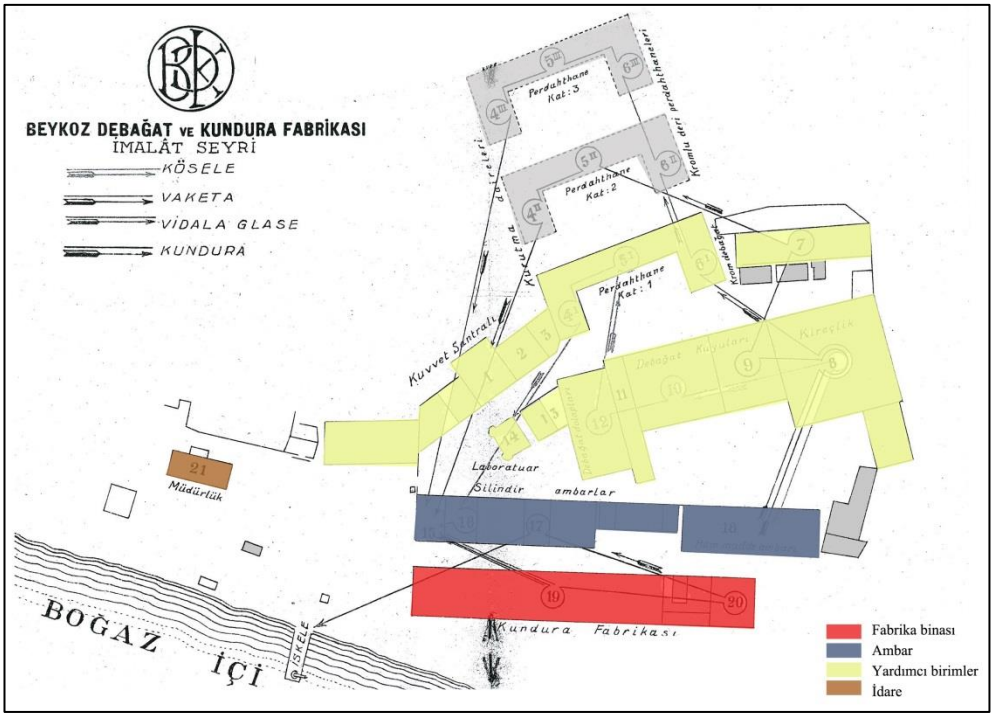

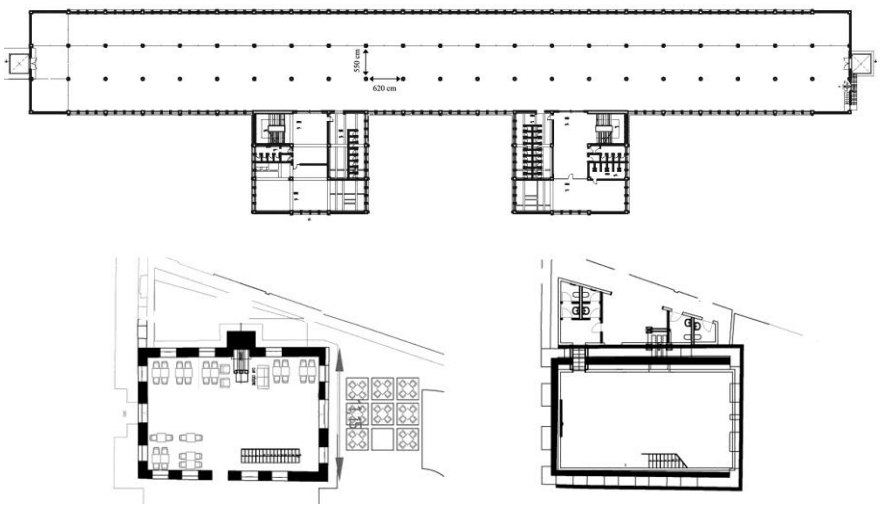

Şekil 4.14 : Vaziyet planı (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi), Kundura İmalathanesi kat planı ve Demirhane kat planları (Url-38).

Alanda yapılan incelemede tarihi yapılara dair herhangi bir koruma ve restorasyon çalışmasının olmadığı görülmüştür. Tarihi fabrikada restorasyon çalışmalarının yapıldığı tek bölüm demirhane binasıdır ve yapı günümüzde restoran olarak kullanılmaktadır. Kundura İmalathanesi'nin donatısı kaldırılmış, yapının özgün yapısal elemanları, malzemesi ve strüktürü büyük zarar görmüş durumdadır. Günümüzde yapı, reklam çekimleri için kullanılmaktadır. Endüstriyel tesisin içinde yer aldığı alanın bir bölümü ise sinema platosu olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte alanda çeşitli ek birimler inşa edilmiştir. Günümüzde devam eden çeşitli etkinlik ve çekimlerin tarihi fabrikaya zarar verdiği, alanın yeniden kullanımına olanak sağlayacak ve bölgeye sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda canlılık getirebilecek bir dönüşüm projesinin gerekli olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Kundura İmalathanesi iç mekan görünüşü ve Demirhane (Nart, 2015).

Feshane Giyim Fabrikası / Feshane Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi (5)

1833 yılında Padişah Abdülmecit tarafından Osmanlı ordusunun fes ve aba ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Feshane, Türkiye'nin gerçek anlamda ilk tekstil fabrikası olması bakımından önemlidir. Feshane aynı zamanda, Belçika'dan getirilen kolonları ile çelik konstrüksiyon yapının dünyadaki ilk örneklerinden biridir. Tek katlı kargir bir yapı olan Feshane'de atölye binası, idare ve depo gibi birimler bulunmaktadır. 1866 yılındaki yangından sonra 1868 yılında yeniden inşa edilmiştir. Üçüncü Paris Uluslararası Sergisi (1855), İstanbul Sergisi 'Sergi-i Umum-i Osmani' (1863) ve Şikago Uluslararası Sergisi (1893) Feshane'de dokunan kumaşların ödüllendirildiği sergilerden birkaçıdır. 'Feshane Mensucat A.Ş.' adıyla bilinen fabrika 1939 yılında Sümerbank'a devredilmiştir (Şekil 4.16) (Küçükerman, 1988a).

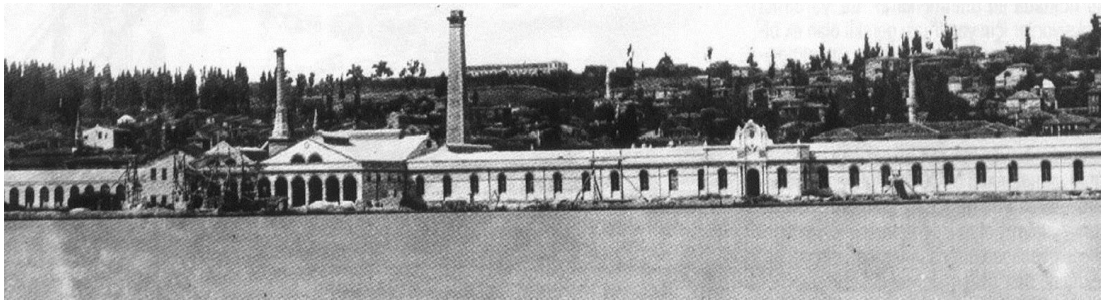

Şekil 4.16 : Feshane-i Amire, 19. yüzyılda görünümü (Küçükerman, 1988a).

Feshane, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 15.01.1977 gün ve 9591 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005). Feshane'ye yönelik çeşitli müdahaleler öncesi tesis içerisinde atölye binası, idare, depo gibi bölümlerin olduğu görülmektedir. 1986 yılında yapılan Haliç Çevre Düzenleme çalışmaları sürecinde boşaltılmış fabrika büyük dokuma salonu dışında yıkılmış, konfeksiyon bölümleri ise Bakırköy Fabrikası'na taşınmıştır (Küçükerman, 1988a). Feshane'nin yeniden kullanımına yönelik çalışmalar 1980'lerin sonunda başlamıştır. Üçüncü İstanbul Bienali için yürütülen restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları için Paris'te Musee d'Orsay'ın yeniden işlevlendirme projesini de gerçekleştiren Gae Aulenti davet edilmiştir. Türkiye'den mimar Reşit Soley bu süreçte mimara yardımcı olmuştur (Köksal, 2005). 1998 yılında ikinci kez restore edilen Feshane sergi, fuar, konser gibi işlevler için yeniden düzenlenmiştir (Şekil 4.17). Uygulanan yeniden işlevlendirme projesi ile 8000 m^2'lik alan; el sanatları çarşısı, kahveli çarşı, çok amaçlı salon, restoran, kafe olarak düzenlenmiştir (Şekil 4.18) (Şekil 4.19) (Ekiz, 2001).

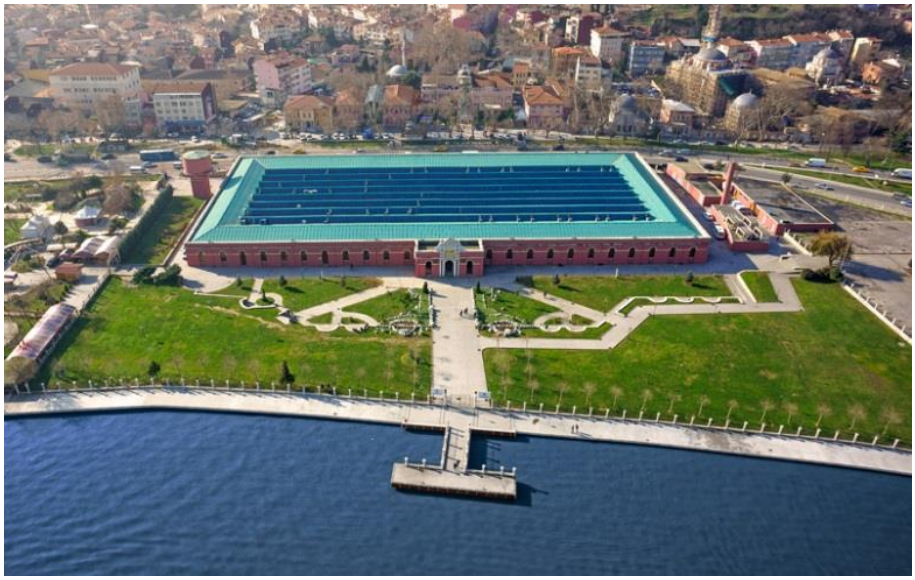

Şekil 4.17 : Feshane-i Amire günümüzde görünümü (Url-39).

FESHANE GİYİM FABRİKASI

FESHANE ULUSLARARASI FUAR, KONGRE ve KÜLTÜR MERKEZİ

Konum: Eyüp

Kuruluş Yılı: 1833

Eski İşlev: Fes ve giyim fabrikası

Yeni İşlev: Fuar ve sergi alanı

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu

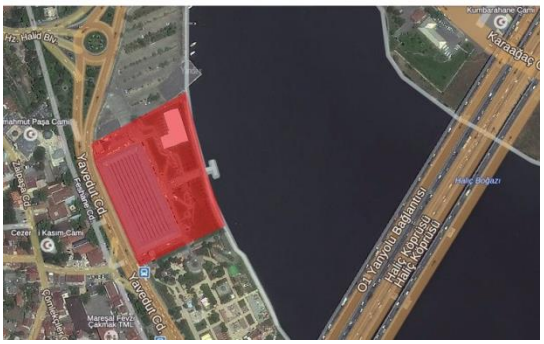

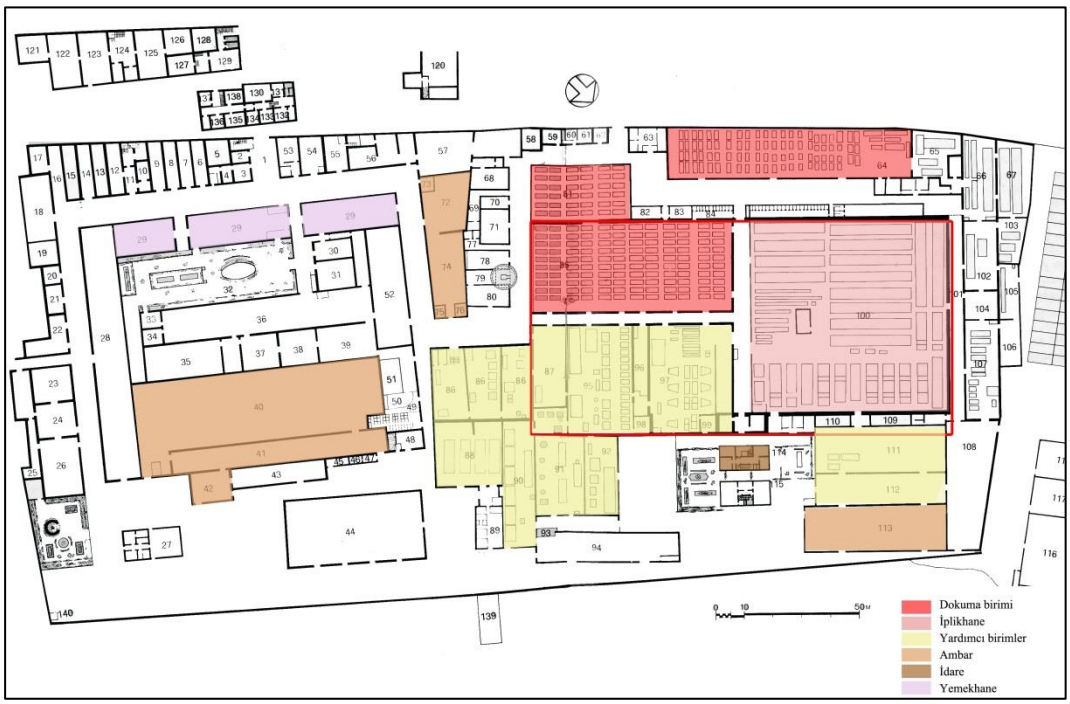

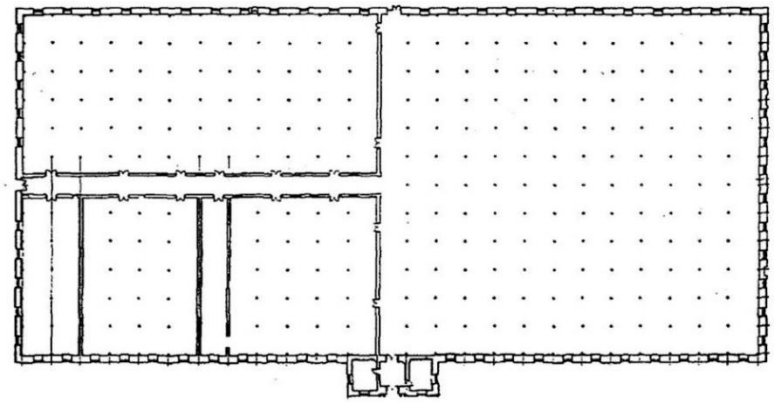

Şekil 4.18 : 1986 öncesi Feshane planı (Küçükerman, 1988a) ve plan rölövesi (İBB Harita Arşivi).

Şekil 4.19 : Feshane, yeniden işlevlendirme planı (Köksal, 2005).

Günümüzde Feshane çeşitli kültürel etkinlikler amacıyla kullanılmaktadır. Dönüşüm projesinin kültür odaklı ve kamu yararı amaçlı olması olumlu görülmüştür. Ancak özgün mekânsal karakteri ve iç donatısının bir bölümünü kaybeden Feshane'de, eski işleve ve endüstriyel kimliğe dair hiçbir referans olmaması ve iç mekâna yönelik ekler olumsuz bulunmuştur (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 : Çok amaçlı salon ve Kahveli Çarşı iç mekan görünüşleri (Nart, 2015).

Cibali Tütün Fabrikası / Kadir Has Üniversitesi ve Sergi Alanı (6)

1884 yılında tütün mamulleri üretmek amacıyla inşa edilen fabrikanın tasarımı Alexandre Vallaury ve Hovsep Aznavur'a aittir. Fabrika 20. yüzyıl başlarında Eugene Bottazi tarafından yapılan yeni mekân ve eklemelerle genişletilmiştir (Şekil 4.21) (Alioğlu, 1998).

Şekil 4.21 : Cibali Tütün Fabrikası geçmişteki görünüşü (Url-40).

10.385 $m^{2'}$lik arsa üzerinde 40.000 m^2 kapalı kullanım alanına sahip olan yapı; çalışanları, imalathaneleri, hastanesi, çocuk yuvası, bakkaliyesi, okulu, itfaiye ve spor birimleriyle bölgeyi sosyal ve ekonomik anlamda önemli derecede etkileyen bir endüstri merkezi olmuştur (Alioğlu, 1998). Fabrikanın avlu ve geçitlerle birbirine bağlanan birkaç yapıdan oluştuğu görülmektedir. Üç gruptan oluşan yapı kompleksinde; A, B, C, D, E blokları bir grup; G, H, I, J, K, L, M grupları bir grup; O ve P blokları ise diğer bir grubu oluşturmaktadır. 20. yüzyıl başında inşa edildiği tahmin edilen ilk iki gruptaki yapılar şeffaf üst örtülü bir geçit ile birbirine bağlanmaktadır (Şekil 4.22) (Alper, 2004).

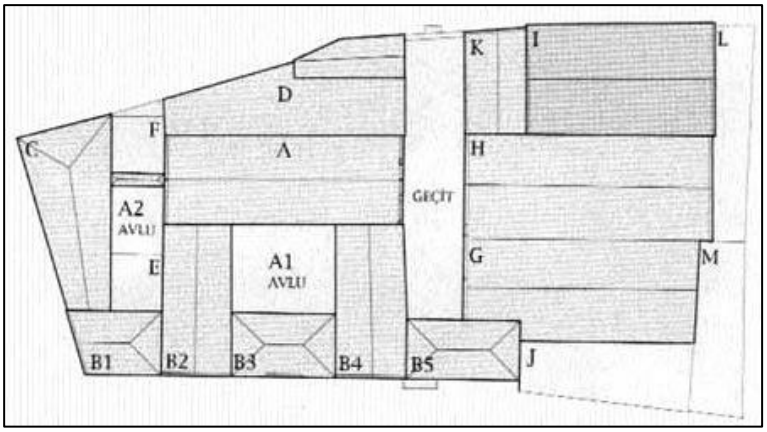

Şekil 4.22 : Cibali Tütün Fabrikası dağılım haritası (Alper, 2004).

1925 yılında TEKEL Genel Müdürlüğü'ne devredilen fabrika, İstanbul Sigara Fabrikası (1970) kuruluncaya kadar Cumhuriyet döneminin en önemli sigara ve tütün fabrikasıdır. Köksal (2005) 1994 yılında fabrikanın büyük oranda işlevini sürdürdüğünü ve tüm donanımın yerinde olduğunu belirtmektedir.

CİBALİ TÜTÜN FABRİKASI

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ ve SERGİ ALANI

Konum: Fatih

Kuruluş Yılı: 1884

Eski İşlev: Tütün ve puro üretimi

Yeni İşlev: Eğitim (Üniversite), Kültürel

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

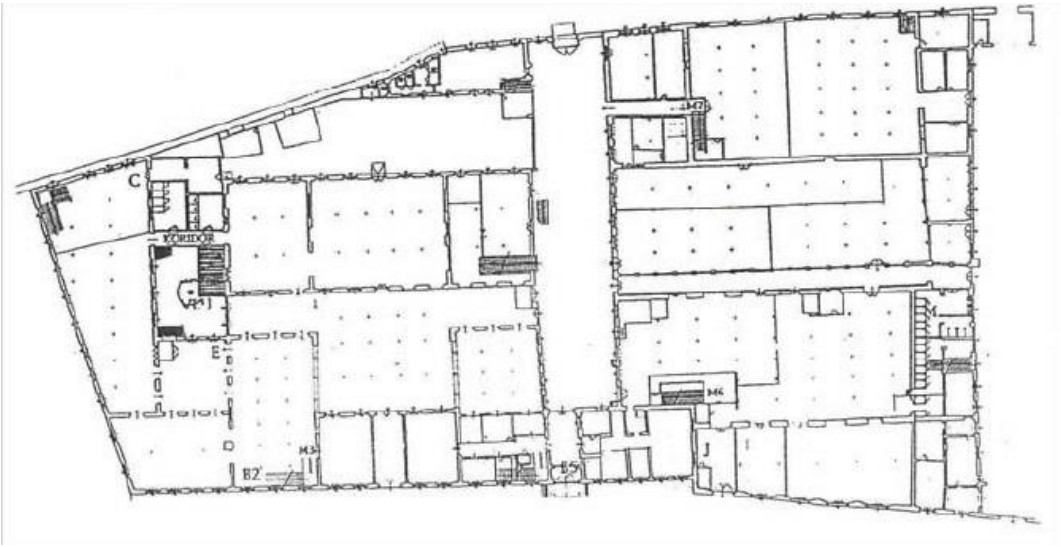

Şekil 4.23 : Cibali Tütün Fabrikası plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

1995 yılına kadar işlevini devam ettiren fabrika, TEKEL Genel Müdürlüğü'ne bağlı Maltepe Sigara Fabrikası'nın açılması ile işlevini yitirmiş ve büyük bir kısmı boşaltılmıştır. Maliye Bakanlığı aynı yıl binayı eğitim kurumu olarak değerlendirilmek üzere 29 yıllığına yap-işlet-devret modeli ile Kadir Has Vakfı'na devretmiştir. Fabrika, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 16.09.1997 gün ve 3618 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. 2000 yılında başlayan restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları sonucunda, 2002 yılında kampüsün resmi açılışı gerçekleşmiştir. Yeniden işlevlendirme projesi mimar Mehmet Alper'e aittir. Üniversite ve sergi alanı olarak yeniden işlevlendirilen Cibali Tütün Fabrikası, yönetim ve idari birimlerinin bulunduğu A blok; seminer, laboratuvar, çok amaçlı salonların yer aldığı B blok ve dersliklerin bulunduğu C blok olmak üzere üç bloka ayrılmıştır (Şekil 4.24) (Alper, 2004).

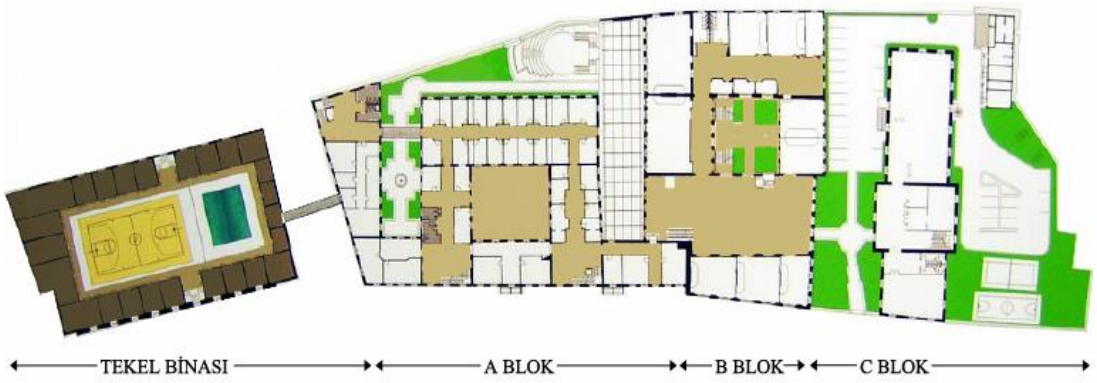

Şekil 4.24 : Cibali Tütün Fabrikası, yeniden işlevlendirme planı (Alper, 2004).

Cibali Tütün Fabrikası'nın restorasyon ve yeniden işlevlendirme sürecine dair dönüşüm ilkeleri, projenin mimarı Mehmet Alper (2004) tarafından şu şekilde özetlenmiştir;

- Yapının dönemine ait üslup, malzeme ve teknik özelliklerini taşıyan bölümlerinin yıkılmadan kullanılması,
- Özgün olmayan, sonradan eklenen niteliksiz eklerin ayıklanması ve öneriler getirilmesi,
- Yeni işlevin en az müdahale ve donatı ile sağlanması,
- Yapının geleceğe sağlıklı taşınabilmesi ve olası depremlere karşı güçlendirme çalışmalarının yapılması,
- Yapının teknolojik desteklerle günümüze ve geleceğe hazırlanması,

- Kullanılan detaylarla yapının orijinal haline atıf yapılması (globe lambalar ve tütün rengi duvarlar).

Şekil 4.25 : Kadir Has Üniversitesi caddeden görünüşü (Nart, 2015).

Cibali Tütün Fabrikası'nın restorasyon ve yeniden işlevlendirme sürecinde yapının özgün mimari bölümleri kullanılmış, sonradan eklenen dördüncü kat bu süreçte kaldırılmıştır. Yapının planı ana hatlarıyla korunmuş ancak iç mekâna ve sirkülasyona yönelik ekler yapılmıştır. Endüstriyel tesisin özgün kimliğine ait donatılar ise, bodrum katındaki makine idare panosu ve ray izleri ile duvarlardaki eski fotoğraflardan oluşmaktadır (Şekil 4.26) (Alioğlu,1998).

Şekil 4.26 : Cibali Tütün Fabrikası iç mekân dönüşümü (Url-40).

Hasanpaşa Gazhanesi / Hasanpaşa Gazhanesi Restorasyon ve Yeniden İşlevlendirme Projesi (7)

Hasanpaşa Gazhanesi 1891 yılında Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla Kadıköy-Kurbağalıdere'de kurulmuştur. 1931 yılında İstanbul Elektrik Şirketi'ne devredilen tesis, bir süre sonra zarar etmesinden dolayı devlet tarafından satın alınarak İstanbul Belediyesi Elektrik Tramvay Tünel İdaresi'ne bağlanmıştır (Akbulut ve Sorguç, 1994). 33.000 m²'lik alanda yirmi yapıdan oluşan Hasanpaşa Gazhanesi'nin 19. yüzyıldan günümüze ulaşan birimleri; idare binası (1891), sayaç atölyesi (1891) ve kömür deposudur. 1993 yılında işlevine son verilen gazhane, bu tarihten sonra bakımsızlık nedeniyle tahrip olmuş ve tesiste bulunan bazı yapılar yok olmuştur (Şekil 4.27) (Köksal, 2005).

Şekil 4.27 : Hasanpaşa Gazhanesi dönüşüm öncesi görünümü (Url-41).

Hasanpaşa Gazhanesi, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 25.10.1994 gün ve 3564 sayılı karar ile 2. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005). İşlevsiz kaldıktan sonra yıkılmasına yönelik karar alınan gazhane için Mimarlar Odası, Gazhane Gönüllüleri ve Kadıköy Belediyesi'nin araya girmesi sonucu yıkım kararı durdurulmuştur. Hasanpaşa Gazhanesi'nin sosyal ve kültürel merkez olarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik ilk adımlar çeşitli aktörlerin (mahalle sakinleri, meslek odaları, mimarlar) bir araya gelmesi ve anket çalışması ile başlamıştır. Mahallede yapılan anket sonucunda Gazhane'nin kültür merkezi ve yeşil alan olarak yeniden işlevlendirilmesine yönelik bir karar çıkmıştır (Arslan, 2010).

HASANPAŞA GAZHANESİ

HASANPAŞA GAZHANESİ KÜLTÜR MERKEZİ ve REKREASYON ALANI

Konum: Kadıköy

Kuruluş Yılı: 1891

Eski İşlev: Gaz ve elektrik üretimi

Yeni İşlev: Sosyal ve kültürel tesis

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu, Sivil inisiyatif, Üniversite

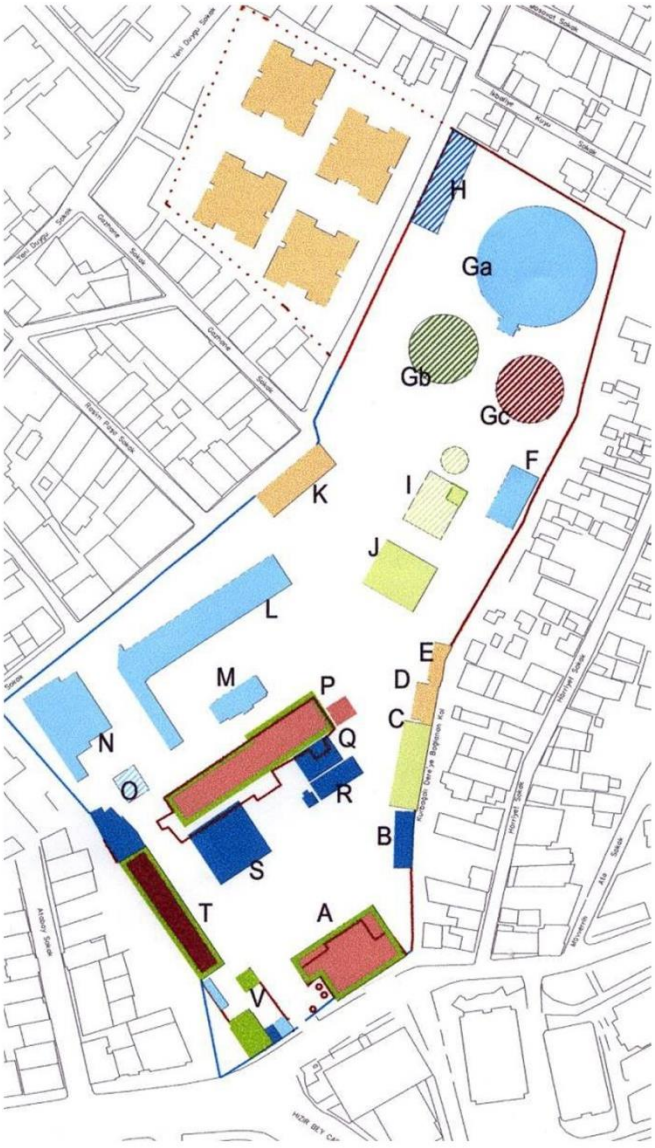

A	İdare
B	Ambar
C	Sayaç atölyesi
D	Soyunma-yıkanma
E	İtfaiye
F	Kompresör binası
Ga-b-c	Gazometre
H	Sundurma
Ia	Temizleyici tesis
Ib	Gaz Deposu
J	Sugazı tesisleri
K	Ambar
L	Kok nakil tesisi
M	Yeni fırın
Na	Süzücü
Nb	Makine Dairesi
O	Soğutucu
P	Kömür Depo
Q	Fırın
R	Eski Fırın
S	Temizleyici Tesis
Ta	-
Tb	Atölye ve duşlar
Tc	Ambar
U	-
Va	Lojman
Vb	Trafo
Vc	Bekçi
Vd	Doktor
Ve	Santral

Şekil 4.28 : Hasanpaşa Gazhanesi vaziyet planı ve fonksiyon dağılımı (G. Tanyeli arşivi, 2015).

İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden G. Tanyeli ve ekibi (D. Aslan, S. Aslan, Y. Salman, K. Kuzucular) gazhanenin rölöve ve restitüsyon çalışmalarını hazırlamış ve 2001 yılında onaylanan proje ile dönüşüm süreci başlamıştır. Ancak gazhaneye yönelik yeniden değerlendirme projesi uzun süre hayata geçirilememiştir. Tanyeli'ye göre bu durumun sebebi yıkım sürecindeki aktörlerin birlikteliği ve dayanışmasının uygulama aşamasında olmayışı ve iletişim eksikliğidir (Şekil 4.29) (Arslan, 2010).

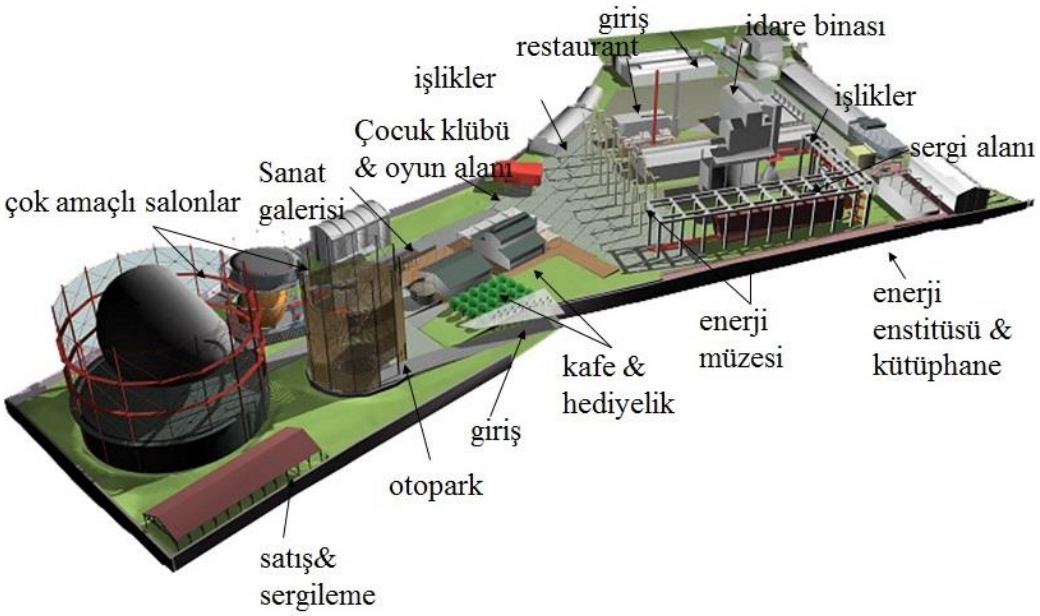

Şekil 4.29 : Hasanpaşa Gazhanesi yeniden işlevlendirme projesi (G. Tanyeli arşivi, 2015).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2013 yılında restorasyon çalışmalarını tekrar başlatmıştır. Restorasyon çalışmaları Üniversite ve Koruma Kurulu tarafından düzenli olarak kontrol edilmektedir. Gülsün Tanyeli kendisi ile yapılan görüşmede (2015) günümüzde inşa süreci devam etmekte olan gazhaneye yönelik geliştirilen yeniden işlevlendirme projesinin ilk halinden farklı olduğunu ve tasarım sürecinin devam ettiğini belirtmiştir. Proje tamamlandığı takdirde gazhane içerisinde; atölyeler, sergi binası, enerji müzesi, sanayi yapıları enstitüsü, enerji müzesi, sergi ve sinema salonu, çocuk bilgilendirme evi, çok amaçlı gösteri merkezi, info-box, açık pazaryeri, bilgi tünelleri, idari ve güvenlik binaları, kafeterya, restoran gibi çok sayıda birimin yer alması planlanmaktadır. 2015 yılında tamamlanması hedeflenen projede günümüzde temel güçlendirme çalışmaları ve üç katlı otopark inşaatı devam etmektedir (Şekil 4.30).

Şekil 4.30 : Hasanpaşa Gazhanesi'nde devam eden yeniden işlevlendirme çalışmaları (Url-41).

Hasanpaşa Gazhanesi yeniden işlevlendirme projesi, uygulama sürecinde problemleri olmasına karşın endüstriyel mirasın korunması ve yeniden işlevlendirilmesine yönelik olumlu niteliklere sahiptir. Projenin kamu yararı gözetmesi ve dönüşüm sürecinde yerel yönetimler, üniversite, Mimarlar Odası ve Gazhane Gönüllüleri isimli sivil inisiyatifin rol alması önemlidir. Dönüşüm projesinin kentteki toplumsal bellekte önemli bir yeri olan, bugün kullanılmayan bir alanı canlandırarak, bulunduğu çevre ve kente sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan katkı sağlamayı hedeflediği görülmektedir.

Küçükçekmece Kibrit Fabrikası / Kibrithane (8)

1893 yılında inşa edilen fabrika, kibrit üretimi amacıyla kurulan ilk endüstri yapısıdır. Tek katlı, geniş açıklıklı fabrikanın taşıyıcı sistemi kargir ve çatısı çelik konstrüksiyon şeklindedir. 1900'lü yıllarda üretimine son veren fabrika, geçmişte farklı kollara ayrılarak kauçuk imalathanesi ve mermer işlemesi gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermiştir (Şekil 4.31) (Kıraç, 2001). Fabrika 1991 yılında, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Köksal, 2005).

KÜÇÜKÇEKMECE KİBRİT FABRİKASI

KİBRİTHANE

Konum: Küçükçekmece

Kuruluş Yılı: 1893

Eski İşlev: Kibrit üretimi, Mermer atölyesi

Yeni İşlev: Etkinlik alanı

Dönüşüm Türü: Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

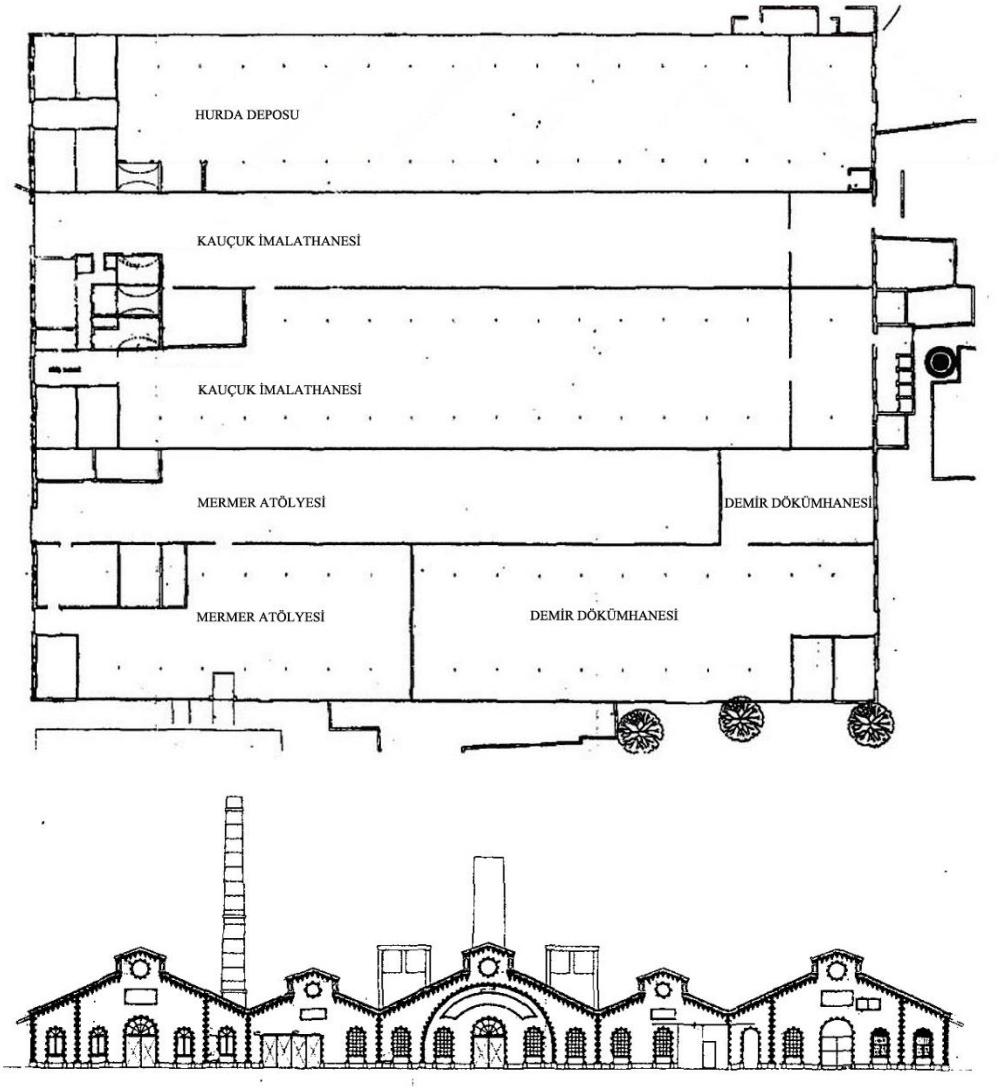

Şekil 4.31 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası planı ve ön cephe görünüşü (Kıraç, 2001).

Tarihi fabrika günümüzde “Kibrithane” adıyla, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ile benzer şekilde çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Alana yapılan ziyarette yapıda fiziksel eskime ve yıpranma olduğu görülmüştür, herhangi bir koruma, restorasyon işlemi görmeyen ve donatısının tamamı yok olan yapının özgün mekânsal özellikleri ve bileşenleri büyük zarar görmüştür (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası günümüz görünüşleri (Url-42).

Cendere Su Pompa İstasyonu / İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi (9)

1899 yılında kurulan Cendere Su Pompa İstasyonu, Hamidiye Su Tesisi’nden günümüze ulaşan yapılardan biridir (Şekil 4.33). 12.270 m²’lik alana yayılan tesis; 1200 m³’lük su deposu, su pompa istasyonu, depo, kazan dairesi, tamirhane, lojman, müdür ve işçi odalarından oluşmaktadır. 1980 yılına kadar işlevi devam eden tesis, bu tarihten sonra atıl vaziyette kalmıştır. Cendere Su Pompa İstasyonu, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 13.10.1993 gün ve 4994 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005).

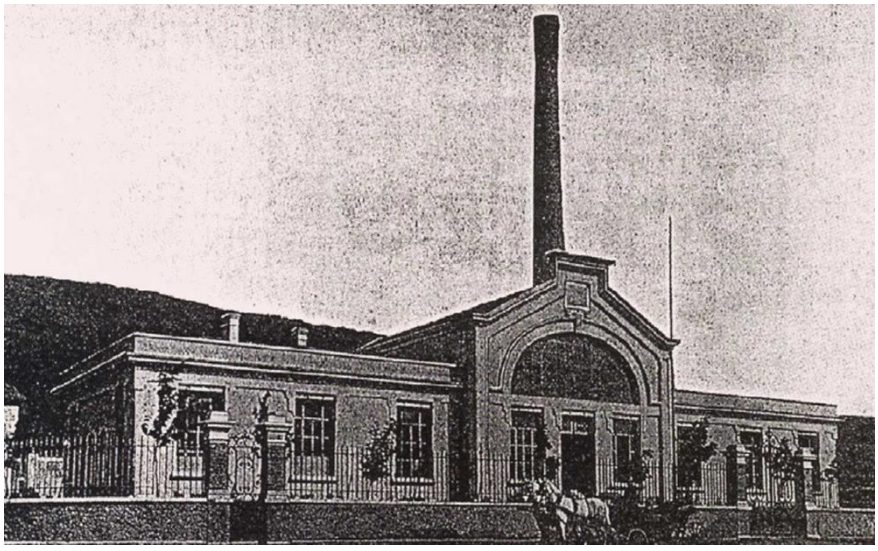

Şekil 4.33 : 1903 yılında yapının ön cephe görünüşü (Köksal, 2005).

CENDERE SU POMPA İSTASYONU

İSTANBUL SU MEDENİYETLERİ MÜZESİ

Konum: Maslak

Kuruluş Yılı: 1899

Eski İşlev: Su pompa istasyonu

Yeni İşlev: Kültürel (Müze)

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu, Üniversite

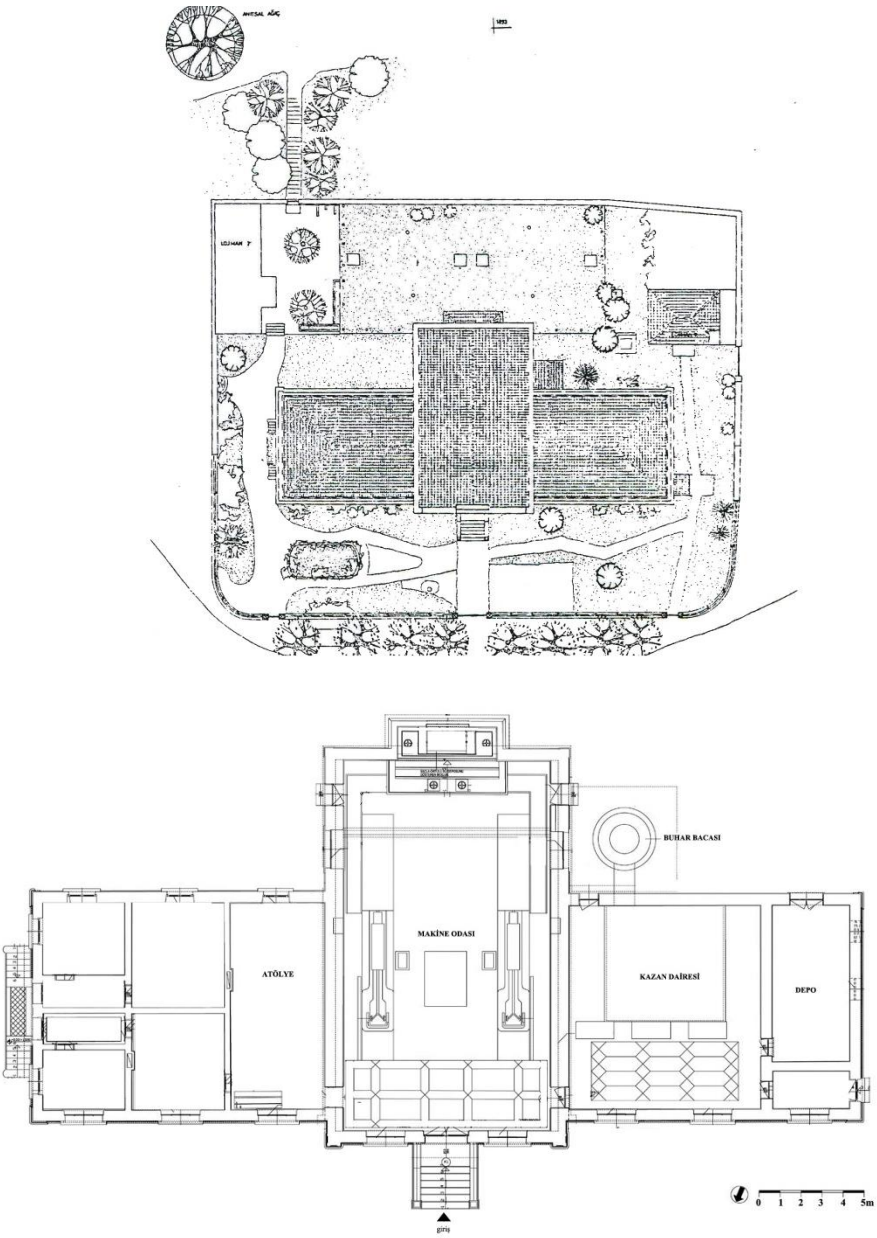

Şekil 4.34 : Cendere Su Pompa İstasyonu vaziyet planı (Kaya, 1998) ve Ana bina Restitüsyon planı (G. Tanyeli arşivi, 2015).

2005 yılında İSKİ tarafından müze olarak yeniden işlevlendirilmesi önerilen tesise yönelik çalışmalar 2006 yılında başlamıştır. Terkos Pompa İstasyonu'nun da proje kapsamına dahil edilmesi ile İstanbul için kentte suyun tarihçesine ve teknolojik gelişimine ışık tutacak nitelikte sergileme ve eğitim alanlarının oluşturulması amaçlanmıştır. İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı'ndan G. Tanyeli yönetimindeki proje ekibi (A. Erdem, N. P. Kahvecioğlu, H. L. Kahvecioğlu ve C. Altun) tarafından üstlenilen koruma, restorasyon ve yeni ek yapıları da içeren yeniden işlevlendirmeye yönelik dönüşüm projesi 2010 yılında tamamlanmıştır (Şekil 4.35). Proje kapsamında; alanda bulunan endüstri yapıları ve donanımlar bütüncül şekilde korunmuş ve yapılara yönelik gerekli restorasyon çalışmaları uygulanmıştır (Şekil 4.36) (Kayın, 2013).

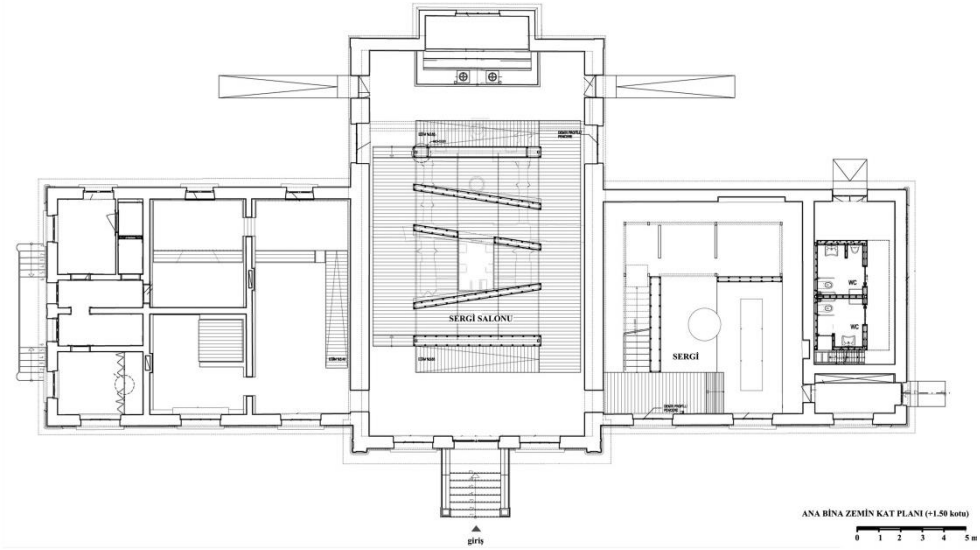

Şekil 4.35 : Cendere Su Pompa İstasyonu yeniden işlevlendirme projesi, zemin kat planı (G. Tanyeli arşivi, 2015).

Şekil 4.36 : Yeniden işlevlendirme sonrası iç mekan (G. Tanyeli arşivi, 2015).

Terkos Su İstasyonu Pompa Binası; kazan dairesi, dökümhane, kalıp atölyesi, idare binası, muavele merkezi ve iki bacadan oluşan yapı topluluğu şeklindedir. Kentin su konusundaki belleğine ilişkin önemli değerler barındıran endüstriyel tesise yeniden işlevlendirme sürecinde arşiv, yönetim binası, kafeterya ve ziyaretçi merkezi gibi işlevleri barındıran yapılar eklenmiştir. Proje kapsamında Terkos Pompa İstasyonu ve Cendere Pompa İstasyonu'nun aralarında kalan su kemeri, maksem, çeşme, bend vb. öğelerin de dahil edilmesiyle günlük gezi güzergâhı planlanmıştır. Kayın'a göre (2013), dönüşüm sürecindeki önemli unsurlar korumanın çok boyutlu (yapı, donatı, peyzaj bütüncül şekilde) ele alınması ve bütüncül korumaya dayalı nitelikli müdahaleler içermesidir. Endüstriyel mirasa yönelik itina yeni yapı tasarımlarında da görülmektedir. Dönüşüm projesi, kentin suya dair tarihçesinin nitelikli görseller ve nesnelerle sunulmuş olması, sergi alanlarında bilginin elektronik destekli sistemlerle aktarılması gibi özellikleriyle öne çıkmaktadır. Ayrıca projede tesisin "endüstri mirası" olarak kabulü, yeni işlev ile endüstri ve su kimliklerinin korunması, adaptasyon ve dönüşümle beraber gelen sosyal ve kültürel kazanımlar gibi olumlu özellikler görülmektedir. İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi projesi 2012 yılında, 13. Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde Yapı Dalı/Koruma-Yaşatma Başarı Ödülü kazanmıştır.

Bomonti Bira Fabrikası / Hilton Bomonti Otel, Kongre Merkezi ve Eğlence Alanı (10)

1890 yılında İsviçreli Bomonti kardeşler tarafından Feriköy'de kurulan fabrika İstanbul'daki ilk bira üretim tesisidir. Fabrikada biranın yanı sıra, kalıp buz ve gazoz da üretilmiştir. 1909'a kadar rakipsiz bir şirket olarak faaliyet gösteren fabrika, aynı yıl kurulan Büyükdere Nektar Bira Fabrikası ile 1912 yılında birleşerek Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi'ni kurmuşlardır (Zat, 1994a). Bira fabrikası bitişik nizamda bulunduğu parsel içerisinde ortada bir avlu oluşturacak şekilde inşa edilmiştir. Üretimin yapıldığı çok katlı üretim binası ile idare, makine dairesi, arşiv gibi küçük mekânların toplandığı üç katlı binadan oluşan Bomonti Bira Fabrikası, Alman bira fabrikalarının mimarisini yansıtmaktadır (Şekil 4.37) (Kıraç, 2001). 1938 yılında TEKEL'e geçen fabrika, 1990'ların başına kadar üretime devam etmiştir. Fabrika, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 25.02.1998 gün ve 9294 sayılı karar ile tescil edilmiştir (Köksal, 2005).

BOMONTİ BİRA FABRİKASI

HİLTON BOMONTİ OTEL, KONGRE MERKEZİ ve EĞLENCE ALANI

Konum: Feriköy

Kuruluş Yılı: 1902

Eski İşlev: Bira, kalıp ve buz üretimi

Yeni İşlev: Otel, Kongre ve Eğlence Merkezi

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

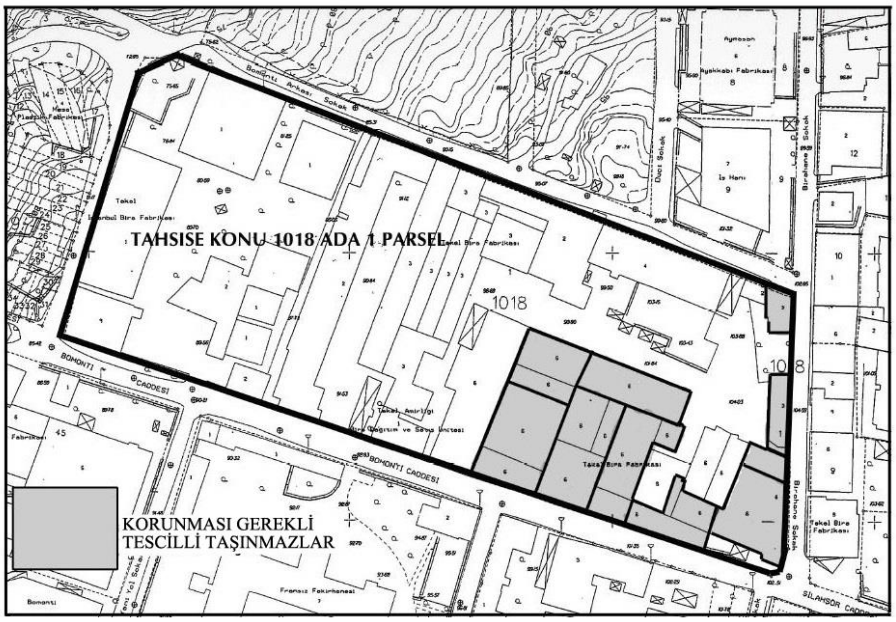

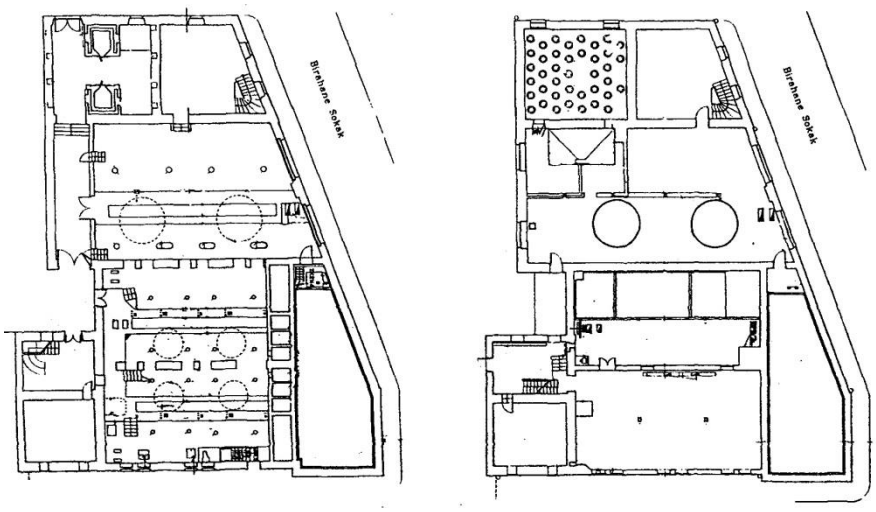

Şekil 4.37 : Bomonti Bira Fabrikası vaziyet planı (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım Genel Müd., 2005) ve kısmi plan (Akyurtlaklı, 1997).

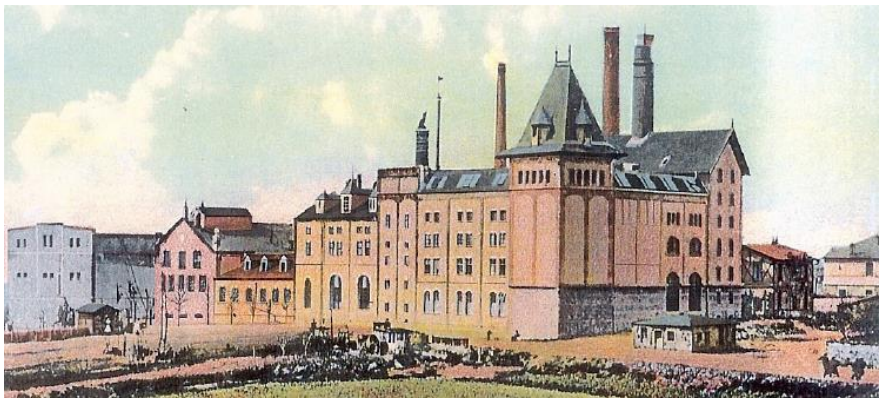

Şekil 4.38 : 20. yy başı Bomonti Bira Fabrikası (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2005).

İşlevsiz kaldıktan sonra özgün donatısı sökülen ve bakımsızlık nedeniyle yıpranan tarihi tesisin dönüşüm süreci TEKEL'in özelleştirilmesi ile başlamıştır. 2007 yılında yap-işlet-devret modeliyle özelleştirilen fabrika, 49 yıllığına IC Holding'e kiralanmıştır. Tarihi fabrikanın içinde bulunduğu kampüs için geliştirilen "Uluslararası Kongre ve Konaklama Merkezi Projesi" 2012 yılında başlamış ve 2014 yılında tamamlanmıştır. Alanda bulunan 120 yıllık tarihi fabrika ise Doğuş Grubu'na kiralanmış, tesisin kültür-sanat ve eğlence merkezi olarak şehre kazandırılmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Yapının güçlendirme ve restorasyon projesi Koşok İnşaat tarafından uygulanmıştır, projelendirme süreci ise mimar Han Tümertekin'e aittir (Şekil 4.39).

Şekil 4.39 : Bomonti Bira Fabrikası günümüz görünüşü (Nart, 2015).

Projenin mimarı H. Tümertekin kendisi ile yapılan görüşmede (2015) projeye dahil olma sürecinin güçlendirme ve restorasyon uygulamaları sonrasında başladığını belirtmiştir. Tümertekin, projenin ana hedeflerinden birinin alanda bitişik nizamda bulunan yapıların bütün olarak kurgulanması olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda yapılar arasında mevcut açıklıklardan oluşturulan geçitler ile yeni duruma uygun dolaşım sirkülasyonu oluşturulmuştur. Bira fabrikasının geçmişte, bulunduğu parsel içerisinde ortada bir avlu oluşturacak şekilde inşa edilmesine bir atıf olarak mevcut yapılara ek olarak tasarlanan çelik sundurma ile yeniden bir avlu oluşturulmuştur (Şekil 4.40). Alan içerisinde yeni ek olarak tasarlanan kış bahçesi ve asansör kulesinde ise çelik ve cam malzeme kullanılmıştır (Şekil 4.41).

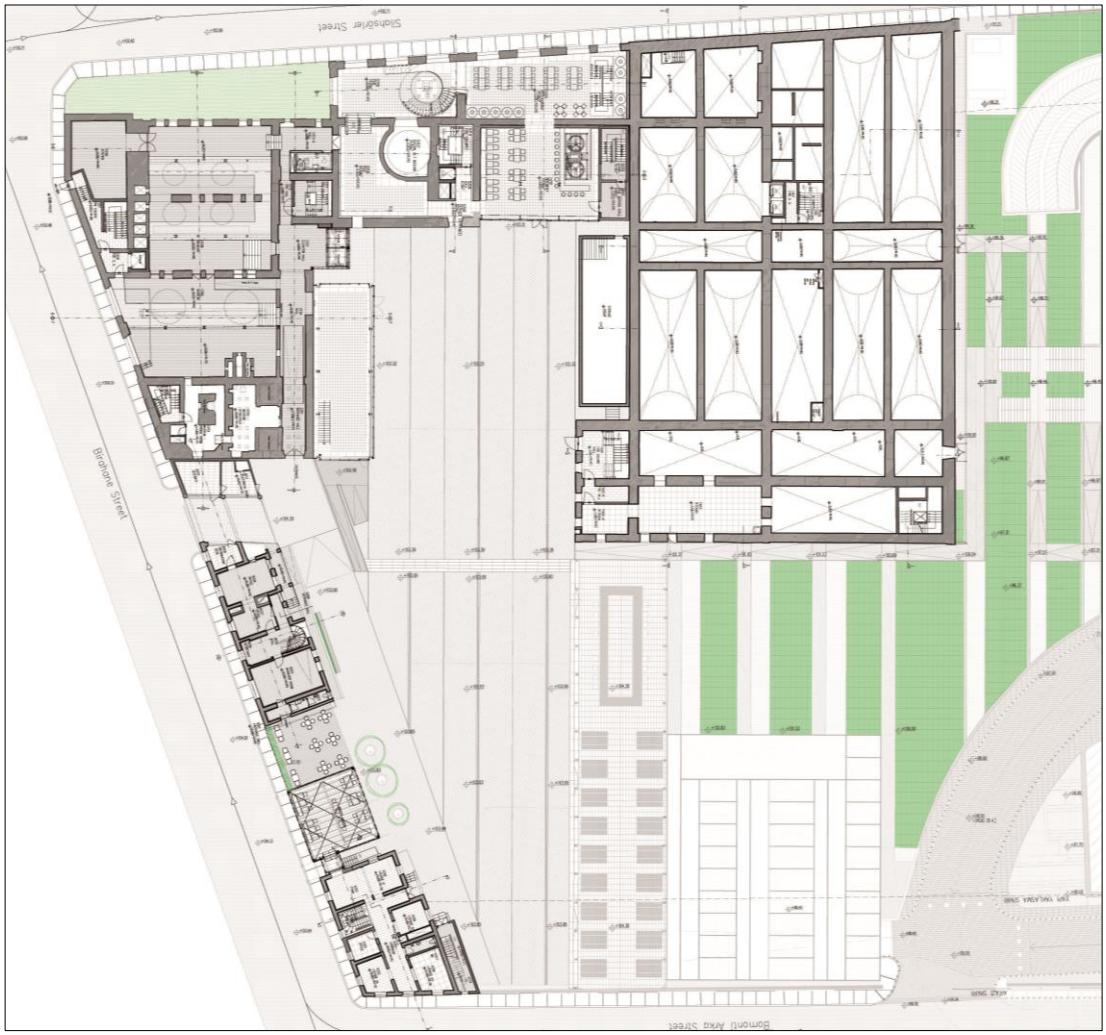

Şekil 4.40 : Bomonti Bira Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, zemin kat planı (Mimarlar ve H. Tümertekin arşivi, 2015).

Şekil 4.41 : Bomonti Bira Fabrikası yeniden işlevlendirme projesi, güneybatı cephesi (Mimarlar ve Han Tümertekin arşivi, 2015).

Restorasyon ve güçlendirme sürecinde yapının mimari kimliğinin önemli bileşenlerinden biri olan taş yüzeyler korunmuş, bazı alanlar ise 'püskürtme beton' (*shotcrete*) uygulaması ile kapatılmıştır. Ancak püskürtme beton yapılan alanların bir bölümü yapının özgün dokusunu göstermek amacıyla açıkta bırakılmıştır (Şekil 4.42) (H. Tümertekin, kişisel görüşme, 2015).

Şekil 4.42 : Bomonti Bira Fabrikası dönüşüm sonrası iç mekân görünüşü (Mimarlar ve H. Tümertekin arşivi, 2015).

Yapı içerisinde bulunan az sayıdaki endüstriyel donatı yerinde korunarak tasarım sürecine dahil edilmiştir. Endüstriyel tesisin zaman içerisinde büyük zarar gören doğramaları özgün haline benzer elemanlarla değiştirilmiştir (H. Tümertekin, kişisel görüşme, 2015).

Şekil 4.43 : Bomonti Bira Fabrikası dönüşüm sonrası iç mekân görünüşleri (Mimarlar ve H. Tümertekin arşivi, 2015).

Bomonti Bira Fabrikası'nda günümüzde kültür, eğlence ile birlikte yapının bira üretim kimliğini devam ettirmeye yönelik mekânların oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 : Bomonti Bira Fabrikası ve yeni yapıların görünümü (Mimarlar ve H. Tümertekin arşivi, 2015).

Kasımpaşa Tuz Ambarı / Reklam Ajansı (11)

Kasımpaşa'daki un fabrikası ile bitişik nizamda olan Kasımpaşa Tuz Ambarı'nın yapım tarihi 20. yüzyıl başları olarak düşünülmekte, mimarı ise bilinmemektedir. Kasımpaşa Tuz Ambarı Kasımpaşa Değirmeni'nin ambarlarından birisidir. Tek katlı yapı işlevsel biçimde tasarlanmıştır ve yalın bir mimarisi vardır. İç mekân yüksekliği on metreyi aşan Tuz Ambarı, dört ayrı galeri ve galerileri birbirine bağlayan holden oluşmaktadır. TEKEL tarafından bir süre tuz, alkol ve tütün deposu olarak kullanılan yapı 2008 yılında Medina Turgul DDB tarafından kiralanmış ve reklam ajansı olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Böylece Haliç bölgesinde yer alan endüstri yapılarında ilk defa kültür merkezi, müze ve eğitim (üniversite) işlevleri haricinde bir dönüşüm uygulaması gerçekleşmiştir (Şekil 4.45) (Kariptaş vd., 2012).

Şekil 4.45 : Tuz Ambarı caddeden görünüşü (Nart, 2015).

Restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları Erginoğlu&Çalışlar mimarlık ofisi tarafından uygulanan yapının dönüşüm ilkesi "korumacı bir anlayış odağında, çalışanlara yönelik yaratıcı ve modern çalışma ortamı sağlamak" şeklinde ifade edilmektedir. 3000 m^2 kapalı alana sahip yapıda ajansın farklı departman ve hizmet alanları dört ayrı galeriye yerleştirilmiştir (Url-43). K. Erginoğlu kendisi ile yapılan görüşmede (2015) dönüşüm sürecinde, iç mekândaki taş yüzeylerin özgün şekilde korunduğunu ve sağlamlaştırılarak tasarıma dahil edildiğini belirtmiştir. İhtiyaç duyulan hacimler ise cam ve çelik strüktürden oluşan, taş duvardan bağımsız ikinci bir kabuk ile oluşturulmuştur (Şekil 4.46).

KASIMPAŞA TUZ AMBARI

REKLAM AJANSI

Konum: Kasımpaşa

Kuruluş Yılı: 20. yy

Eski İşlev: Alkol, tuz ve tütün deposu

Yeni İşlev: Reklam Ajansı

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

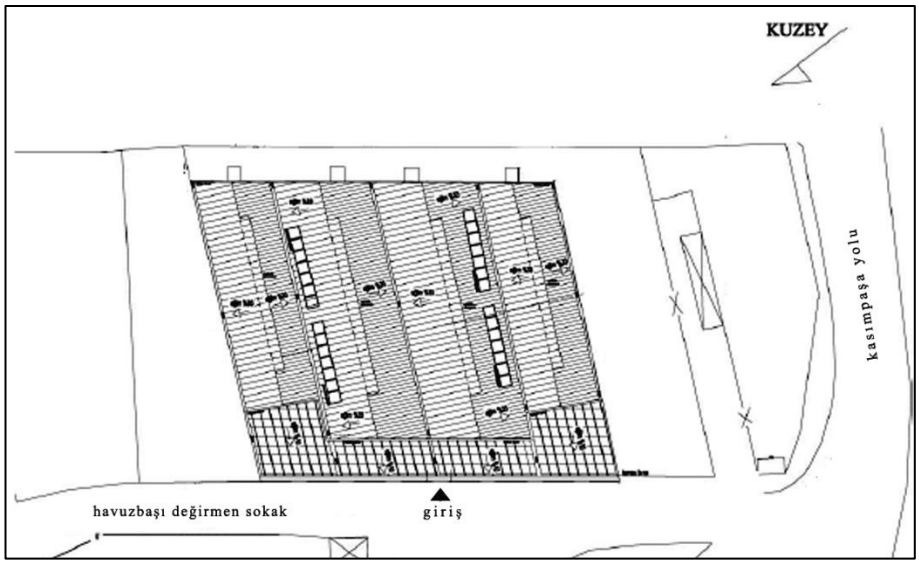

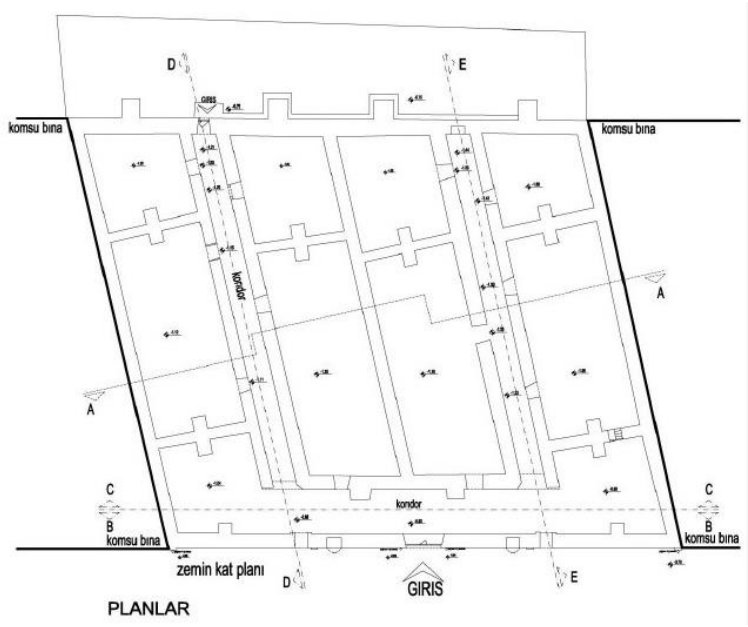

Şekil 4.46 : Tuz Ambarı vaziyet planı ve zemin kat planı (Url-43).

Yapının özgün görünümü tam olarak bilinmediği için binanın dış cephesindeki ana giriş ve pencerelerin konumu muhafaza edilmiş ve yapı yalın bir şekilde tek renk ile boyanmıştır. Yapıdaki katmanlaşmayı göstermek için taş duvar üzerindeki mevcut çelik çatı beyaza boyanırken, sonradan eklenen tüm çelik takviye elemanları siyaha boyanmıştır (Şekil 4.47) (Demirhan, 2011).

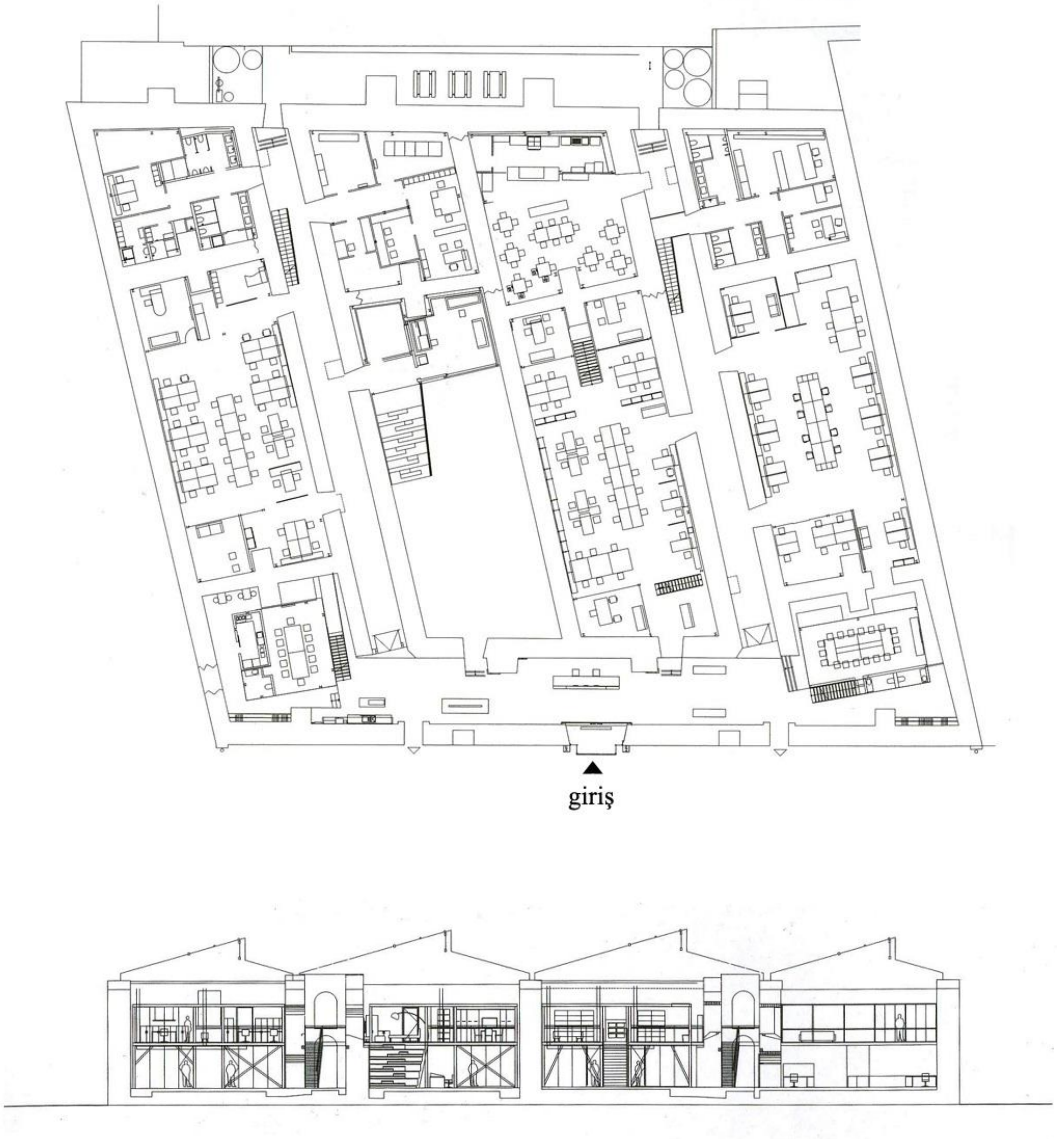

Şekil 4.47 : Tuz Ambarı yeniden işlevlendirme projesi, plan ve kesit (Demirhan, 2011).

Tuz Ambarı restorasyon ve yeniden işlevlendirme projesi, yapının özgün dokusunu ve kimliğini korumaya yönelik olması bakımından nitelikli bir örnek olarak görülmektedir. DDB Tuz Ambarı projesi, 2010 yılında XII. Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde Yapı Dalı/Koruma-Yaşatma Ödülü kazanmıştır (Şekil 4.48) (Url-43).

Şekil 4.48 : Tuz Ambarı, dönüşüm sonrası iç mekân görünüşleri (Url-43).

Silahtarağa Elektrik Fabrikası / Bilgi Üniversitesi ve Santral İstanbul (12)

Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1913 yılında Macar Ganz şirketi ile Bayındırlık Bakanlığı arasında imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Kâğıthane ve Alibeyköy Dereleri'nin ağzında 118.000 m²'lik bir alanda kurulan santral için bu alanın seçilmesinde, kurulacak olan termik santralin yakacak olarak kullanacağı kömürün deniz yoluyla nakli ile deniz suyu ve tatlı su kullanımına uygun olması önemli rol oynamıştır. İstanbul'un elektrik ihtiyacını 1938-52 yılları arasında tek başına, bu tarihten sonra ise kurulan diğer işletmelerle beraber sağlayan tesis aynı zamanda Türkiye ve İstanbul'un ilk termik santralidir. İstanbul'un en eski endüstri merkezi olan Haliç'te bulunan fabrikanın mimarisi, I. Ulusal Mimari Dönemi'nin özelliklerini taşımaktadır. Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın bulunduğu endüstri tesisinde; makine ve kazan daireleri, atölyeler, nakil tesisi, idare, lojman gibi birimler bulunmaktadır. Çoğu tek katlı olan yapıların taşıyıcı sistemi metal konstrüksiyon arası tuğla dolgu şeklindedir (Şekil 4.49) (Anon., 1994).

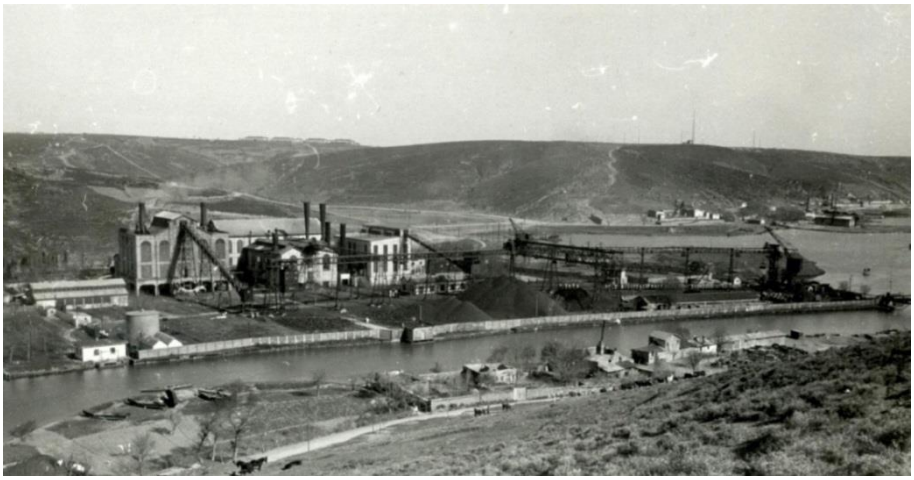

Şekil 4.49 : Silahtarağa Elektrik Fabrikası geçmişte görünüşü (Url-44).

SİLAHTARAĞA ELEKTRİK FABRİKASI

BİLGİ ÜNİVERSİTESİ / SANTRAL İSTANBUL

Konum: Kâğıthane

Kuruluş Yılı: 1913

Eski İşlev: Elektrik üretimi

Yeni İşlev: Eğitim (Üniversite), Kültürel

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

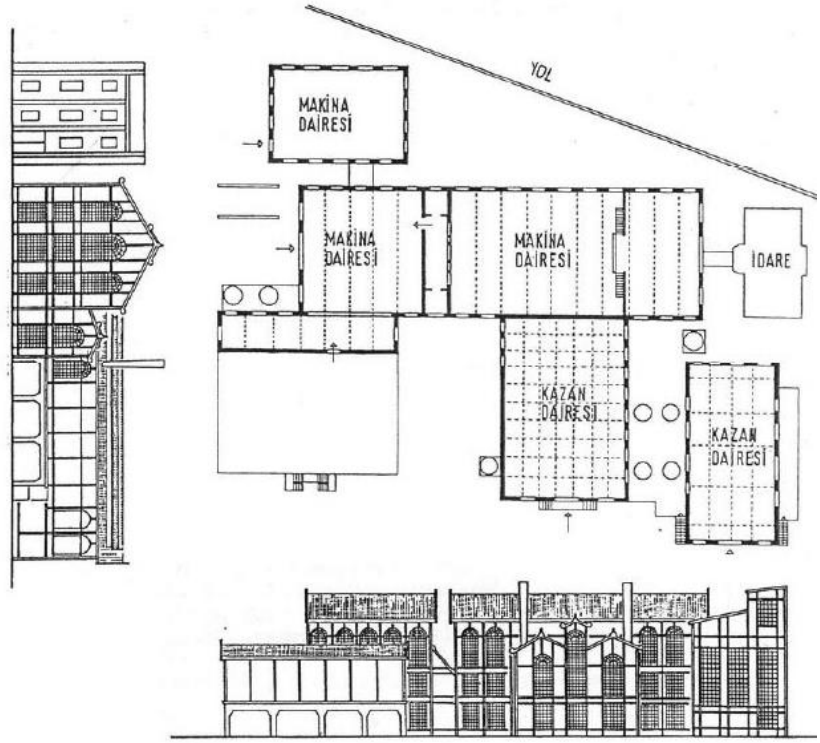

Şekil 4.50 : Silahtarağa Elektrik Fabrikası üretim birimleri planı ve görünüşler (Köksal, 2005).

Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1945 yılında İstanbul Belediyesi tarafından kurulan İETT tarafından işletilmiş, ardından 1963 yılında Etibank'a devredilmiştir ve 1970 yılına kadar Etibank tarafından işletilmiştir. 1970 yılında TEK'e devredilen tesisin üretimi bu tarihten sonra kısmen durdurulmuş, 1983 yılında ise tesislerin eskimesi ve soğutma suyunun temin edildiği Alibeyköy Deresi'nin kirlenmesi gibi nedenlerden dolayı kapatılmıştır (Url-45). Tarihi fabrika, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 06.03.1991 gün ve 2532 sayılı karar ile tescil edilmiştir (Köksal, 2005). İşlevsiz kalıp terkedilen fabrikadaki yapı ve donatılar bir

süre yıpranmaya maruz kalmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Cibali Tütün Fabrikası'na benzer bir yaklaşımla özelleştirilerek 29 yıllığına Bilgi Üniversitesi'ne tahsis edilen fabrika, kültür ve eğitim amaçlı yeniden işlevlendirilmiştir (Url-45).

2004 yılında başlayan ve büyük bir kısmı 2008 yılında tamamlanan projede restorasyon, yeniden işlevlendirme ve yeni yapı tasarımı gibi uygulamalar gerçekleşmiştir. Santral İstanbul projesinde genel planlama ve kararlar İhsan Bilgin, Emre Arolat ve Nevzat Sayın tarafından belirlenmiştir. Han Tümertekin ise bir sonraki aşamada projeye dahil olmuştur. Silahtarağa Enerji Santrali'nin Rölöve ve Restitüsyon projeleri ise DS mimarlık ofisi tarafından yapılmıştır. Santral İstanbul'da; Çağdaş Sanatlar Merkezi (ÇSM), Enerji Müzesi, kütüphane, eğitim binaları, bilgi merkezleri, konuklar için inşa edilen rezidans binaları ve rekreasyon alanları yer almaktadır (Url-45). Proje kapsamında; Çağdaş Sanatlar Merkezi N. Sayın ve E. Arolat, Enerji Müzesi H. Tümertekin ve diğer eğitim birimleri N. Sayın tarafından tasarlanmıştır. Ancak ÇSM binası ve kütüphane olarak yeniden işlevlendirilen kazan daireleri, üniversitenin talepleri doğrultusunda ek eğitim birimlerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler ile günümüzde devam etmekte olan Seyfi Arkan yapısının yeniden işlevlendirme projesi Nevzat Sayın'a aittir.

Santral İstanbul dönüşüm projesindeki temel düşünce, 21. yüzyıl dünyasının üretken enerjileri olan bilgi ve sanatı, elektriğin 20. yüzyıl başında oynadığı dönüştürücü role benzer biçimde değerlendirmektir. Yaratıcı enerji artık sanat, eğitim, bilgi ve kültür endüstrilerine kaymıştır ve Santral İstanbul projesi, Silahtarağa'yı kültür ve bilgi üretme alanı olarak kullanıma açarak, bu enerjileri en geniş haliyle açığa çıkarmayı ve yaygınlaştırmayı amaçlamıştır (Aksoy, 2009). Santral İstanbul'daki restorasyon ve yeniden işlevlendirme yaklaşımı ise temelde varolanın korunması ve iyileştirilmesi anlayışına dayanmaktadır. Bu bağlamda fabrika ve diğer birimlerde bulunan donatılar korunarak yeniden değerlendirme sürecine dahil edilmiştir. İşlevini yitirdikten sonra bakımsızlık nedeniyle zamanla yapıların bazılarının büyük oranda yıkıldığı, bazı kısımların kaybolduğu, bazılarının da iyileştirilerek korunmasının mümkün olduğu tespit edilmiş ve sonuçta her yapının durumuna göre tasarım yaklaşımı geliştirilmiştir (Şekil 4.51).

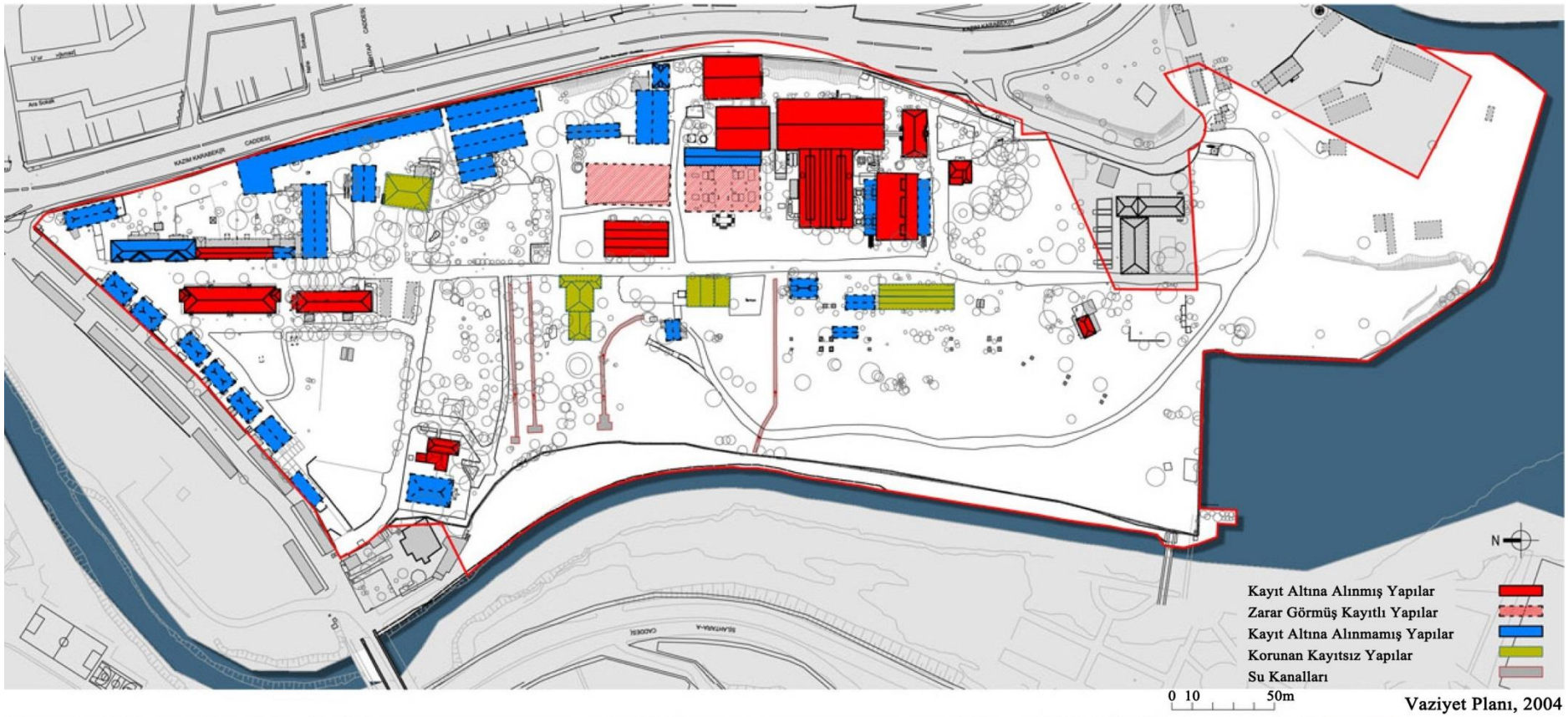

Şekil 4.51 : Santral İstanbul dönüşüm öncesi vaziyet planı ve yapıların analizi, 2004 (Url-46).

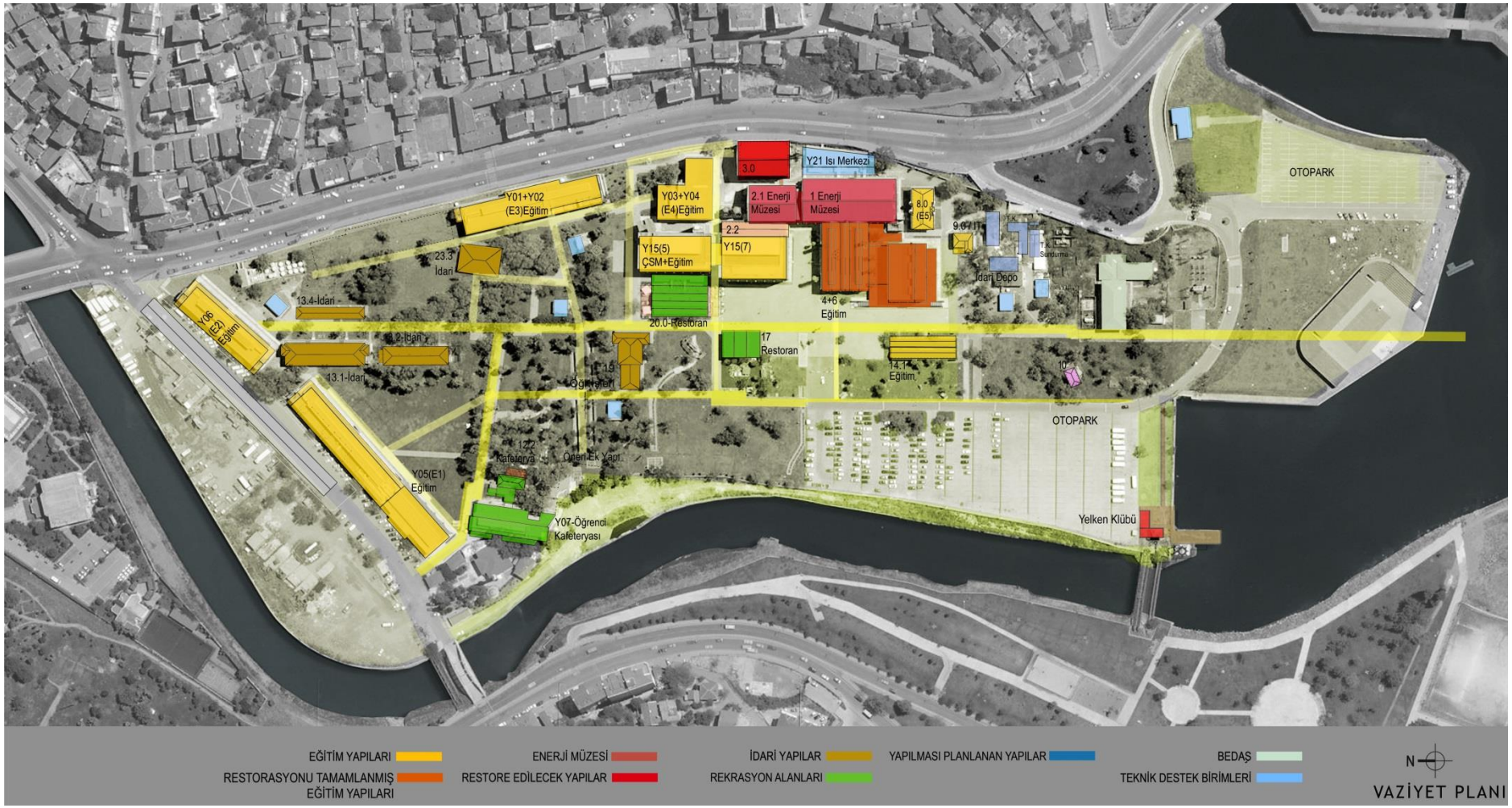

Şekil 4.52 : Santral İstanbul vaziyet planı, 2015 (NSMH arşivi, 2015).

Çağdaş Sanatlar Merkezi (ÇSM): 2007 yılında tamamlanan Çağdaş Sanatlar Merkezi, üretim birimlerinden yıkılmış olan 2 ve 4 numaralı kazan dairelerinin bulunduğu alanda tasarlanmıştır. 7.000 m^2 alana sahip yeni yapı, biçimsel olarak kazan dairelerinin izlerini ve yüksekliklerini referans almaktadır. Projenin tasarım yaklaşımı yıkılmış ve sadece temel izlerinin görüldüğü iki büyük kazan dairesinin geleneksel yaklaşımla sadece rekonstrüksiyon olarak ele alınmaları yerine eski yapıların izlerini referans alan yeni işlevin de düşünülerek yorumlanması ve soyutlanarak tasarlanması şeklindedir. Bu bağlamda tasarlanan Çağdaş Sanatlar Merkezi binası alanda bulunan ve eklektik bir biçimde birbiriyle bağlanan yapı gruplarına benzer bir yaklaşımla birbirinden bağımsız ancak ilişkili olarak tasarlanmıştır. Yapıya yeni bir giriş yerine Enerji Müzesi'nin bulunduğu 2 numaralı makine dairesinden geçiş verilmiş, böylece eski ve yeni bina, mekânsal olarak birbirine bağlanmıştır (Şekil 4.53) (Arolat vd., 2007).

Şekil 4.53 : Santral İstanbul ÇSM binası görünüşü (Nart, 2015).

ÇSM binası alanda bulunan eski endüstriyel yapılara benzer bir yaklaşımla yoğun ve ağır bir iç çekirdek ile onu olabildiğince dokunmadan örten, hafif ve yarı geçirgen bir dış cepheden oluşmaktadır. Cephe tasarımında ise eski yapıların delikli duvar ve pencerelerin oluşturduğu sistem bu kez betonarme ayaklar üzerine oturan ve tüm yapıyı saran bir metal tül şeklinde tasarlanmıştır (Arolat vd., 2007).

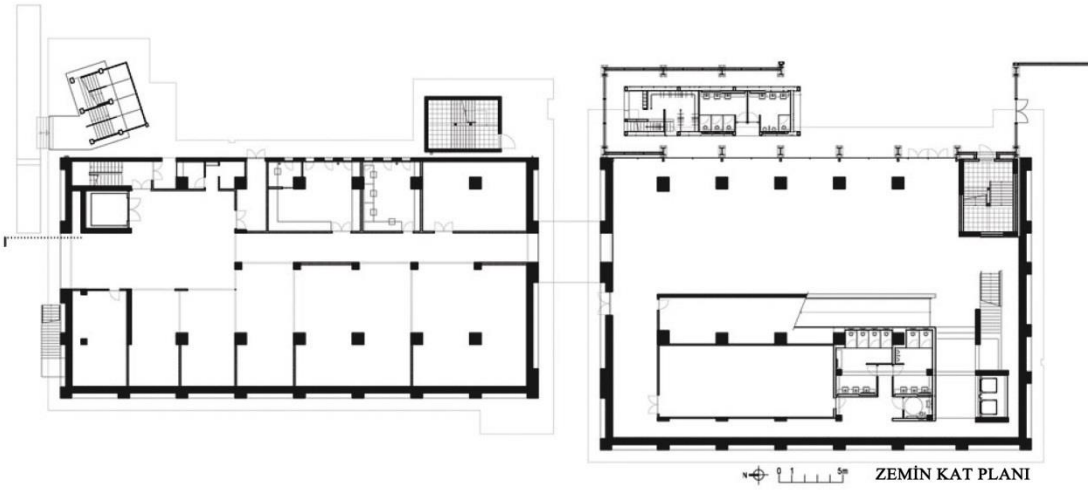

Şekil 4.54 : ÇSM binası, zemin kat planı (Url-46).

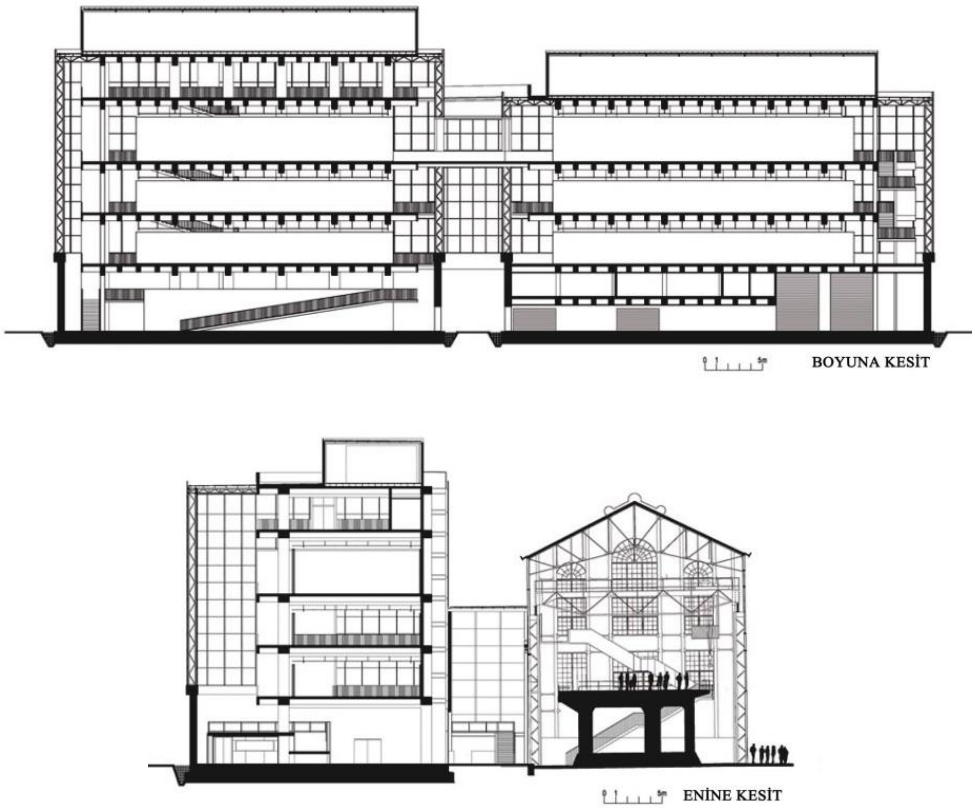

Şekil 4.55 : ÇSM binası, boyuna ve enine kesit (Url-46).

Çağdaş Sanatlar Merkezi olarak tasarlanan yapıda, üniversitenin isteği doğrultusunda çeşitli eğitim birimlerinin eklenmesi ile mekânsal ve işlevsel dönüşümler gerçekleşmiştir. Günümüzde ÇSM binası içerisinde; galeri, ofis ve sınıflar bulunmaktadır. Çağdaş sanat sergilerinin ve kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği Ana Galeri binası "International Architecture Awards 2010" ödülünü kazanmıştır.

Enerji Müzesi: Santral İstanbul projesi kapsamında alanda bulunan, 1913'te ve 1921'de inşa edildiği düşünülen 1 ve 2 numaralı makine daireleri, müze olarak yeniden işlevlendirilmiştir. 2005 yılında tamamlanan yapının yeniden işlevlendirme projesi mimar Han Tümertekin tarafından yürütülmüştür. Projede; C. Binan, G. Köksal, M. Kaptı, S. Aslan ve W. Ebert gibi uzmanlar danışmanlık yapmıştır. Toplamda 1738 m^2 taban alana ve 3876 m^2'lik kullanım alanına sahip Enerji Müzesi'nde ayrıca Enerji Oyun Alanı ile çeşitli ulusal ve uluslararası panellerin, konuşmaların ve seminerlerin gerçekleştiği Sinema/Seminer Salonu bulunmaktadır. Dönüşüm sürecinde mevcut endüstri yapısı güçlendirilmiş ve endüstriyel donatı yerinde korunmuştur (Şekil 4.56) (Url-47).

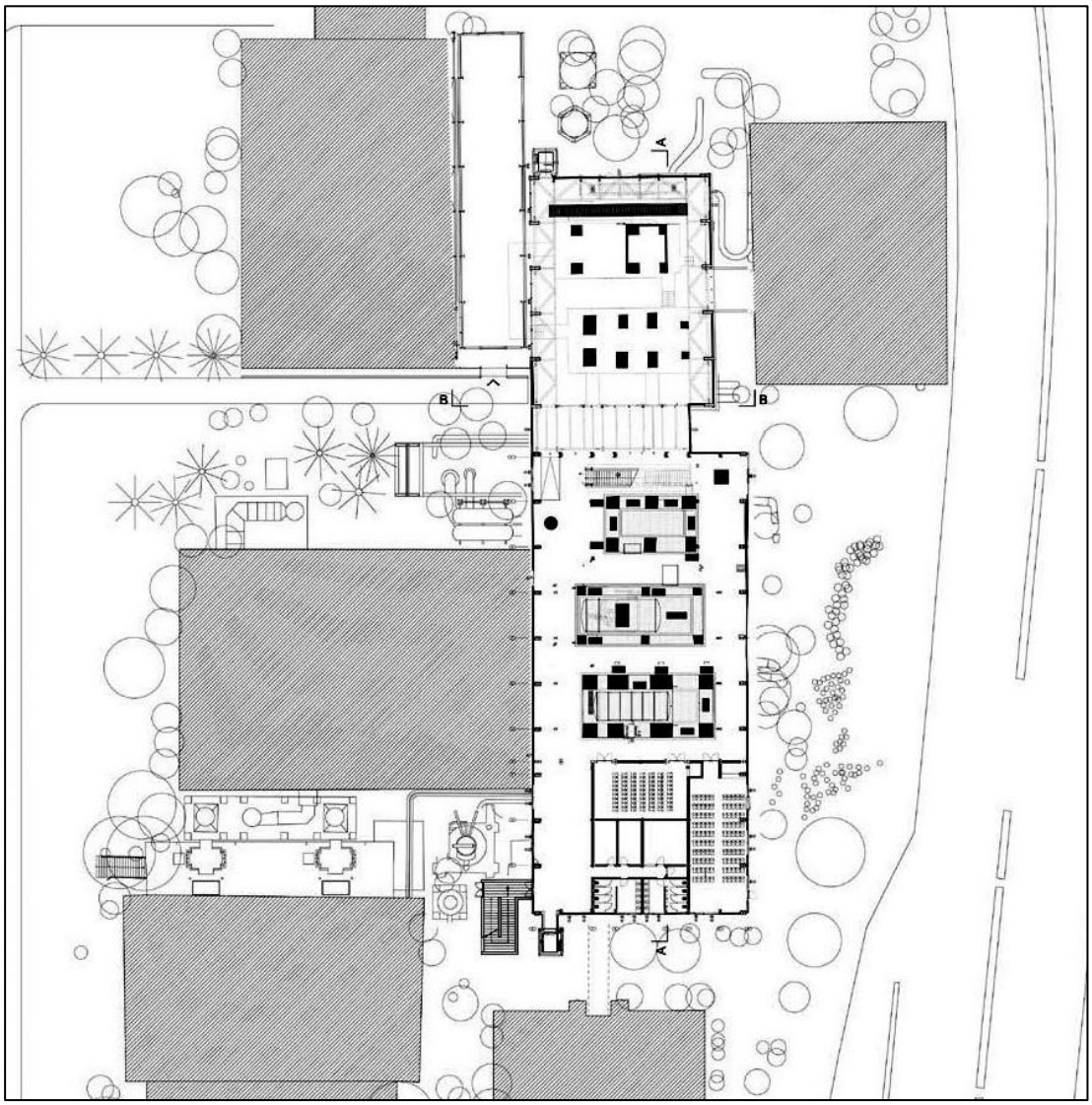

Şekil 4.56 : Enerji Müzesi, zemin kat planı (Url-47).

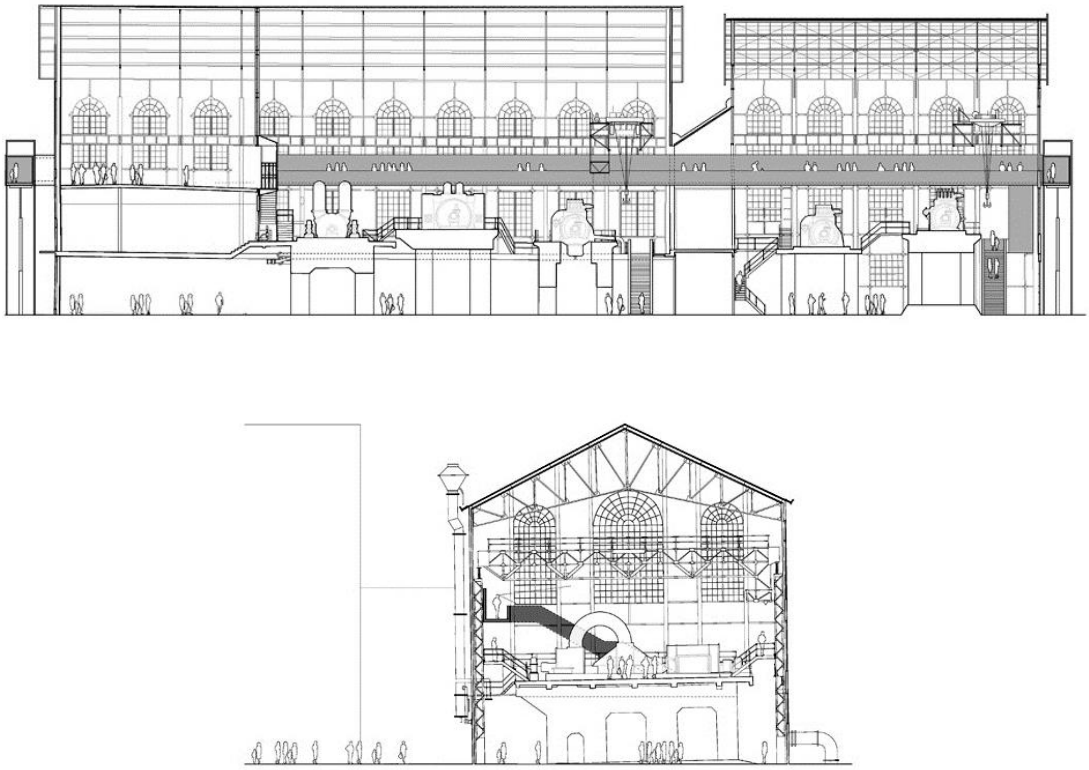

Şekil 4.57 : Enerji Müzesi, kesitler (Url-47).

Dönüşüm sürecinde ilk müdahale ‘olanı korumaya’ yönelik olarak, elektrik üretiminin durduğu 1983 yılından sonra çalışmadığı için paslanmaya başlayan türbin-jeneratör grupları ve diğer makinelerin uzman ekipler tarafından temizlenmesi ve özel bir koruyucuyla kaplanarak paslanmanın durdurulması şeklindedir (Url-47).

Şekil 4.58 : Enerji Müzesi iç mekân görünüşü (Nart, 2015).

Projenin mimarı H. Tümertekin kendisi ile yapılan görüşmede (2015), dönüşüm sürecindeki temel yaklaşımın minimum müdahale ilkesinin benimsenerek temelde var olan yapıların tümünün tekrar kullanılmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Makine daireleri yalnızca makineler için tasarlanmış, tasarımda elektrik santralinin çalışma şartları gereği insan faktörü iç mekân planlamasında göz önünde bulundurulmamıştır. Bu bağlamda yeniden işlevlendirme sürecinde, yapılan müdahaleleri geri planda tutarak yapının endüstriyel estetiği ve hacimsel büyüklüğünü ön plana çıkarmak önemli görülmüştür. Endüstriyel donatının yerinde ve bütüncül korunmasına yönelik yaklaşım ile beraber iç mekânda gerçekleşen en önemli müdahale sirkülasyona yönelik olmuştur. Endüstriyel donatıyı seyir düzleminde izletmek amacıyla merdiven, asansör ve yürüyen merdivenlerden oluşan yeni ve konforlu bir dolaşım sistemi oluşturulmuştur. Kazan dairelerinde bulunan işlevini yitirmiş durumdaki makineler, tribünler ve endüstriyel donatı yapay peyzaja dönüşmüştür. Sonradan eklenen dolaşım elemanlarında malzeme olarak cam, çelik ve ahşap kullanılmıştır. Yeni ekler kahverenginin farklı bir tonuna boyanarak, ziyaretçiye eski ile yeninin farkına varması ve zamanın oluşturduğu katmanları okuması için olanak sağlanmıştır (Şekil 4.59).

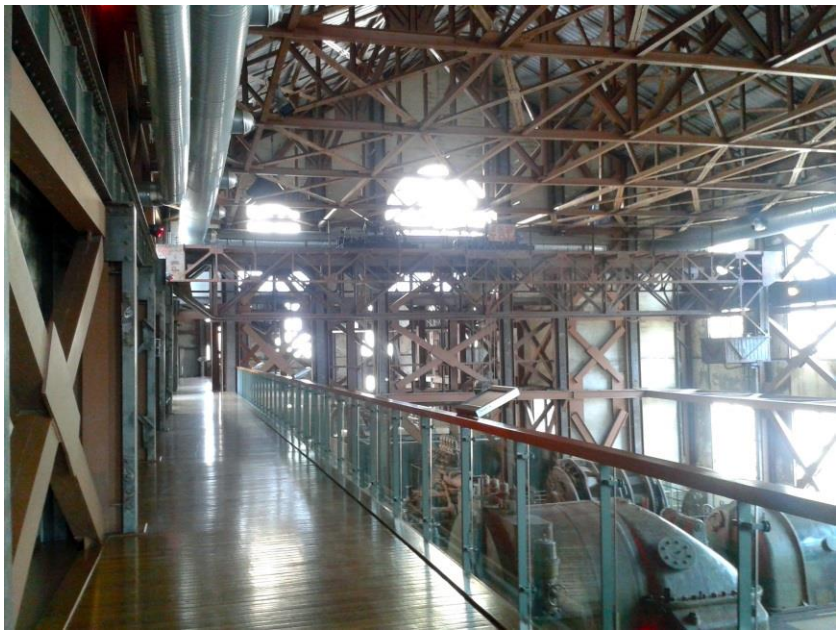

Şekil 4.59 : Enerji Müzesi iç mekân görünüşü (Nart, 2015).

1 numaralı makine dairesi içerisinde yer alan kontrol odası, kumanda aygıtları ve tüm teçhizat temizlenerek bütün olarak korunmuş, çalışmaya başladığı 1931 yılındaki görünümüne ulaştırılmıştır. Yapı içerisindeki borular, barındırdıkları zehirli izolasyon malzemesinden arındırılmış, arındırılamayacak ve onarılamayacak

durumdakiler ise kaldırılmıştır. Yapı içerisindeki türbin-jeneratör gruplarının paslanması önlenerek korunmuştur. Benzer şekilde strüktürel yapı da paslanması önlenerek aynen korunmuş, yapılan çelik güçlendirmeler ve sonradan eklenen elemanlar kahverenginin farklı bir tonuna boyanarak gösterilmiştir (Url-47). Kariptaş'a göre (2012) yapının özgün üslubundaki yalınlık, işlevi dönüştürülürken de korunmuştur. Yeni yapıda kullanılan malzemeler endüstri ve sanayi yapılarında kullanılan cins malzemelerden seçilmiş, renk ve doku olarak tarihi yapıyla uyumlu olmaları sağlanmıştır (Şekil 4.60).

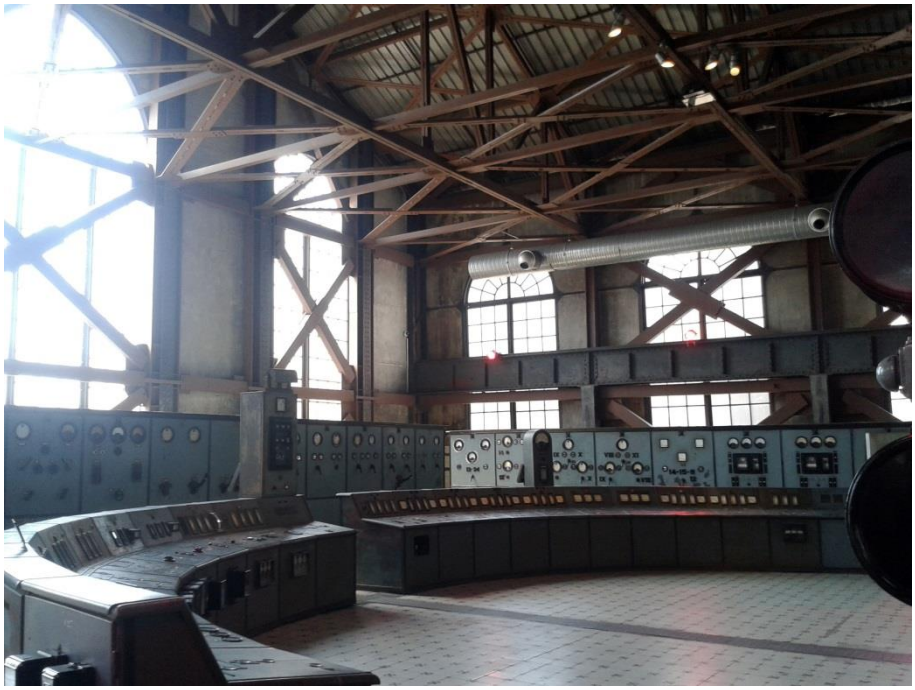

Şekil 4.60 : Kontrol odası görünüşü (Nart, 2015).

Türkiye'nin ilk endüstriyel arkeoloji müzesi olan Santral İstanbul Enerji Müzesi 2012 yılında Avrupa Müze Akademisi tarafından verilen "DASA ödülü"nü kazanmıştır (Url-47).

Kütüphane ve Eğitim Birimleri: Günümüzde kütüphane ve Mimarlık Fakültesi'nin bulunduğu 4 ve 6 nolu kazan dairelerine yönelik yeniden işlevlendirme çalışmaları mimar Nevzat Sayın tarafından yürütülmüştür. 2006 yılında başlayan onaylı söküm ve güçlendirme çalışmaları dışında yapılara 2013 yılına kadarki sürede, diğer yapıların öncelikli yapımı nedeniyle herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Proje kapsamında 4 ve 6 nolu kazan daireleri kütüphane ve Mimarlık Fakültesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Lisans stüdyoları, maket atölyesi ve sergi alanı 4 nolu binada; kütüphanenin büyük bir bölümü, jüri alanı, yüksek lisans stüdyoları, ortak

stüdyolar ile öğretim üyelerinin odaları ise 6 nolu binada yer almaktadır (NSMH arşivi, 2015).

Şekil 4.61 : Kütüphane ve Mimarlık Fakültesi görünüşleri (Nart, 2015).

Proje ofisi ile yapılan görüşmede (2015) dönüşüm sürecinde yapıya minimum müdahale anlayışının benimsendiği ve yapının endüstriyel donatısının tasarım sürecinde önemli bir veri olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Kazan dairelerinde bulunan ve üzerinde koruma kararı olan iki adet kazan, özgün şekilde ve yerinde korunarak tasarım sürecine dahil edilmiştir. Kazanları görünür kılmak ve kendini sergilemesini sağlamak amacıyla endüstriyel donatının etrafında belli bir mesafe bırakılmıştır. İç mekânlarda 'açık mekân' anlayışı benimsenmiş ve bu bağlamda iç hacimler akışkan ve şeffaf şekilde tasarlanmıştır (Şekil 4.62). Mimarlık Fakültesi ve kütüphane olarak işlevlendirilen yapının içerisinde yer alan atölye, sergi ve jüri mekânlarının açık işleve uygun birimler olması bu kurguyu desteklemiştir. Ancak üniversitenin öğrenci sayısını yüzde elli oranında arttırması, daha şeffaf olabilecek hacimleri daha dolu hale getirmiştir. Buna rağmen beş farklı seviyede birbiri ile ilişkili stüdyolar oluşturularak başta hedeflenen şeffaflık sağlanmaya çalışılmıştır. Zemin katta ortak mekânlarla birbirine bağlanan yapıların daha fazla noktadan birbirine bağlanmasını sağlamak amacıyla mevcut iki yapıya ek olarak üçüncü bir 'ara yapı' tasarlanmıştır. Yapılar arasında geçit oluşturacak ve konferans salonu olarak işlevlendirilecek yapının uygulaması ise henüz başlamamıştır (Şekil 4.63).

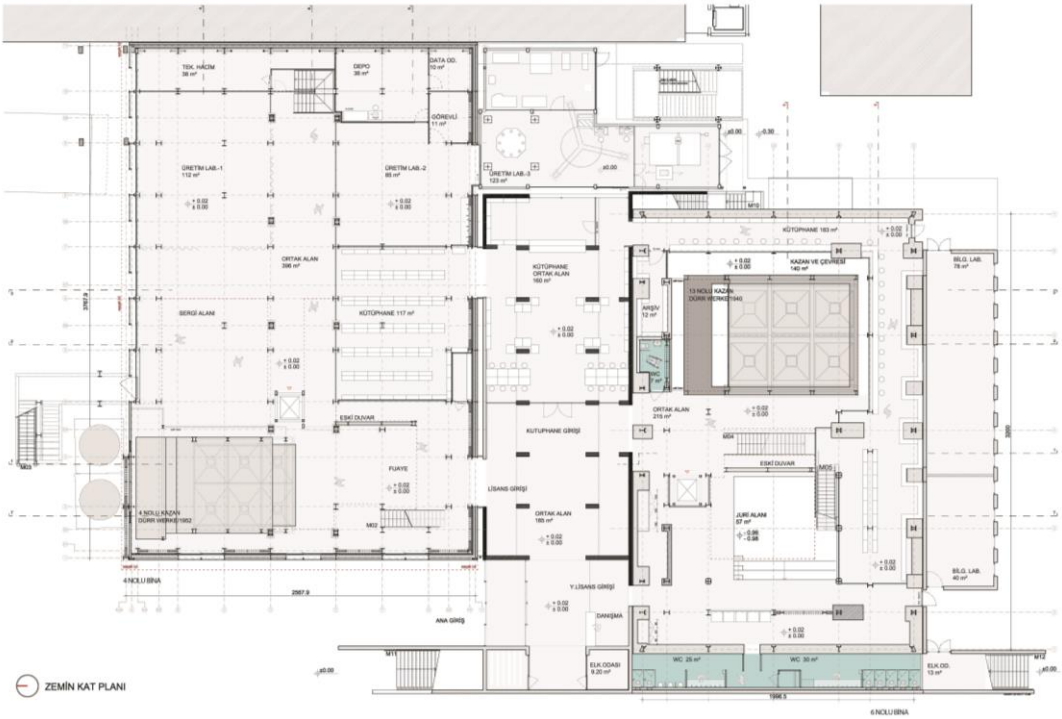

Şekil 4.62 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası zemin kat planı (NSMH arşivi, 2015).

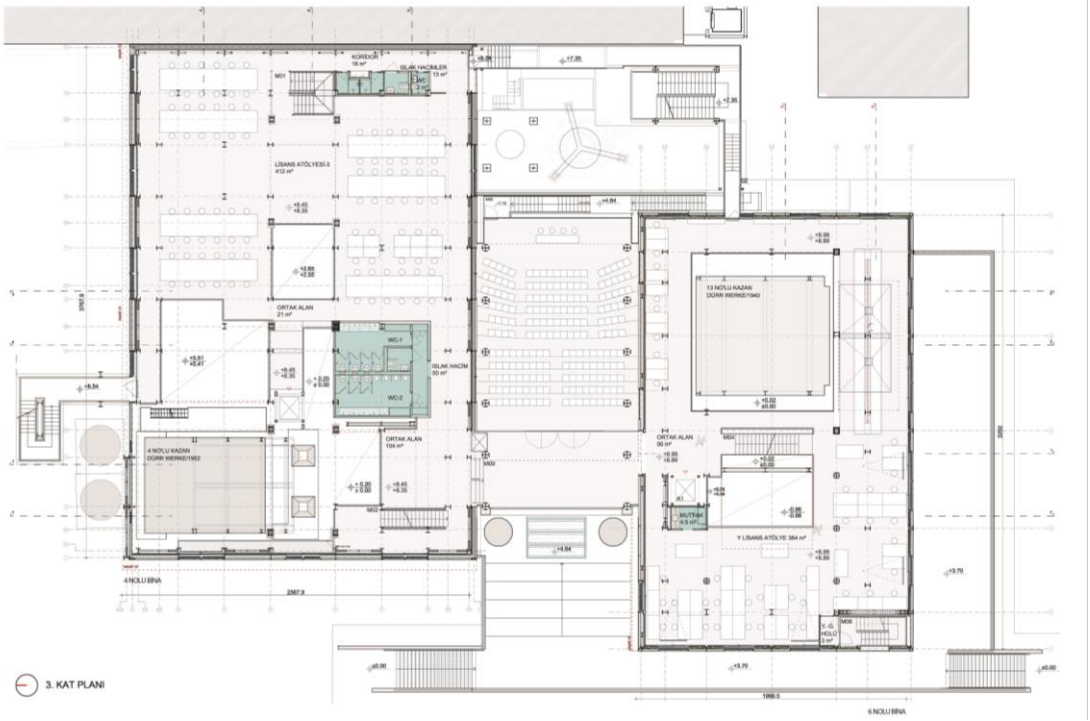

Şekil 4.63 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası üçüncü kat planı (NSMH arşivi, 2015).

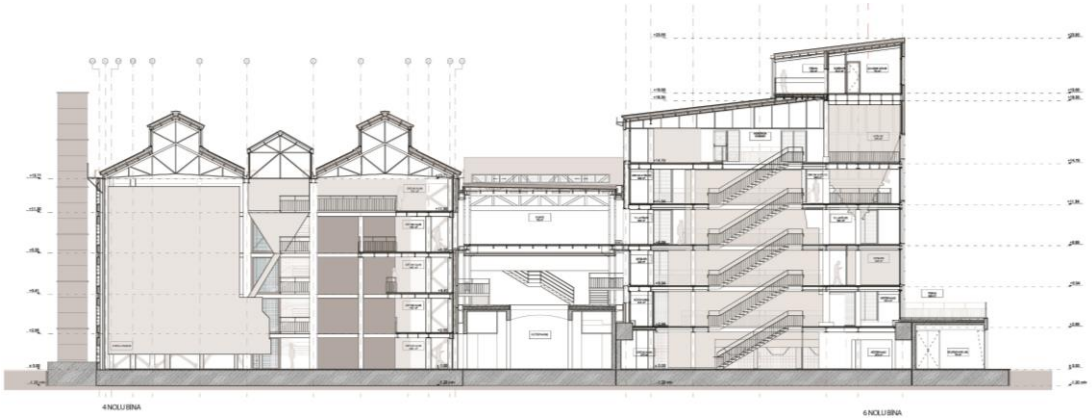

Şekil 4.64 : Kazan daireleri dönüşüm sonrası 1-1 kesit çizimi (NSMH arşivi, 2015).

Kazan dairelerinin ince bir zarf halinde yapılmış yapı kabuğu olduğu gibi korunmuş ve yapının içinde ikinci bir strüktür sistemi tasarlanmıştır. Eski yapının cephesinde ise daha fazla gün ışığı amacıyla cephe strüktürüne ve özgün cephe kimliğine uygun şekilde Anıtlar Kurulu tarafından onaylanan açıklıklar tasarlanmış ve uygulanmıştır (Şekil 4.65). İç mekâna sonradan eklenen strüktürel elemanlar farklı bir renk ile boyanmış ve tesisat sitemi ile benzer şekilde açıkta bırakılmıştır (Şekil 4.66) (NSMH arşivi, 2015).

Şekil 4.65 : Kazan daireleri cephede dönüşüm öncesi ve sonrası (NSMH arşivi, 2015).

Şekil 4.66 : Kazan daireleri iç mekânda dönüşüm öncesi ve sonrası (NSMH arşivi, 2015).

Santral İstanbul projesinde yeniden işlevlendirilen ya da yeni yapı olarak tasarlanan birimlerde çeşitli değişiklikler olmuştur. Örneğin kütüphane binasının karşısındaki info-box yapısı günümüzde eğitim birimi olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.67).

Şekil 4.67 : Eğitim birimi olarak kullanılan info-box binası (Nart, 2015).

Benzer şekilde kütüphane ve ÇSM binaları üniversitenin isteği doğrultusunda eğitim birimleri olarak yeniden dönüştürülmüştür. Günümüzde alanda eski yapılara yönelik dönüşüm ve yeniden işlevlendirme çalışmaları devam etmektedir. Son olarak 1944 yılında Seyfi Arkan tarafından tasarlanan 3 numaralı kazan dairesinin eğitim birimi olarak yeniden işlevlendirme sürecinin devam ettiği öğrenilmiştir. Proje N. Sayın tarafından yürütülmektedir (G. Keskin/NSMH, kişisel görüşme, 2015).

Şekil 4.68 : Enerji Müzesi (solda) ve Seyfi Arkan'ın yapısı (sağda) görünüşü (Nart, 2015).

Bakırköy İspirto Fabrikası / Bakırköy İspirtohane Binası Kültür Merkezi ve Müzik Okulu (13)

İspirto fabrikasının da içerisinde yer aldığı Bakırköy Baruthanesi 18. yüzyıl başında inşa edilmiştir. Barut üretiminin yapıldığı kompleks günümüze kadar çeşitli teknolojik yenileme ve ek yapılar ile beraber değişimler geçirmiştir. Geleneksel barut üretiminin yanı sıra dumansız barut üretimi için modern teknikler denenmiş ve bu süreçte gerekli olan ispirtoyu elde edebilmek amacıyla ispirto üretim tesisi kurulmuştur. Bu amaçla 1917 tarihinde inşa edilen ve 'İspirtohane' olarak da bilinen İspirto Fabrikası, Baruthane-i Amire yapı kompleksinin içinde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı ve iki katlı bir yapı olan İspirtohane'nin taşıyıcı sitemi çelik konstrüksiyondur (Şekil 4.69) (Anon., 2000).

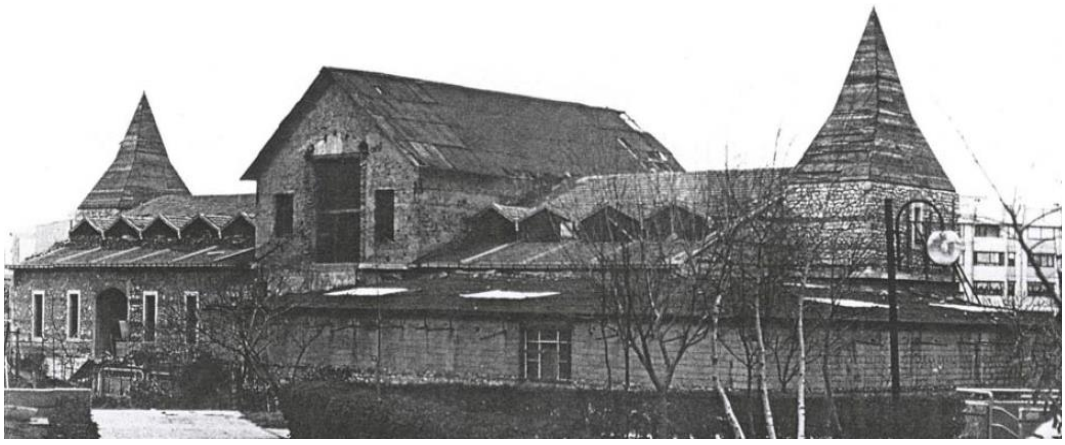

Şekil 4.69 : 1980 yılında İspirto Fabrikası (Köksal, 2005).

İspirtohane tesisi, işlevini Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına kadar sürdürmüş, Cumhuriyet sonrası dönemde ise sırayla Askeri Fabrikalar İdaresi, Makine Kimya Endüstrisi ve son olarak Türkiye Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir. Tesisin özgün mimari dokusu zaman içinde büyük zarar görmüştür. Baruthane, 1989 yılında 2. grup tarihi eser olarak koruma altına alınmıştır (Köksal, 2005). İşlevini ne zaman yitirdiğine dair kesin bir tarih olmayan İspirto Fabrikası, 1997 yılında Emlak Bankası'ndan 49 yıllığına kiralanmıştır. Aynı yıl, Bakırköy Belediyesi ve İTÜ arasında hazırlanan protokol ile üniversiteye bağlı çeşitli disiplinlerden (N. Akın, M. Çıracı, O. Hacıhasanoğlu Y. Kahya, M. Ocakçı, A. Özsoy, Z. Yılmaz, Y. Salman) sağlanan katılım sonucu dönüşüm süreci başlamıştır (Şekil 4.70) (Anon., 2000).

BAKIRKÖY İSPİRTO FABRİKASI

BAKIRKÖY İSPİRTOHANE BİNASI KÜLTÜR MERKEZİ ve MÜZİK OKULU

Konum: Bakırköy

Kuruluş Yılı: 1917

Eski İşlev: İspirto üretimi

Yeni İşlev: Kültür Merkezi, Müzik Okulu

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu, Üniversite

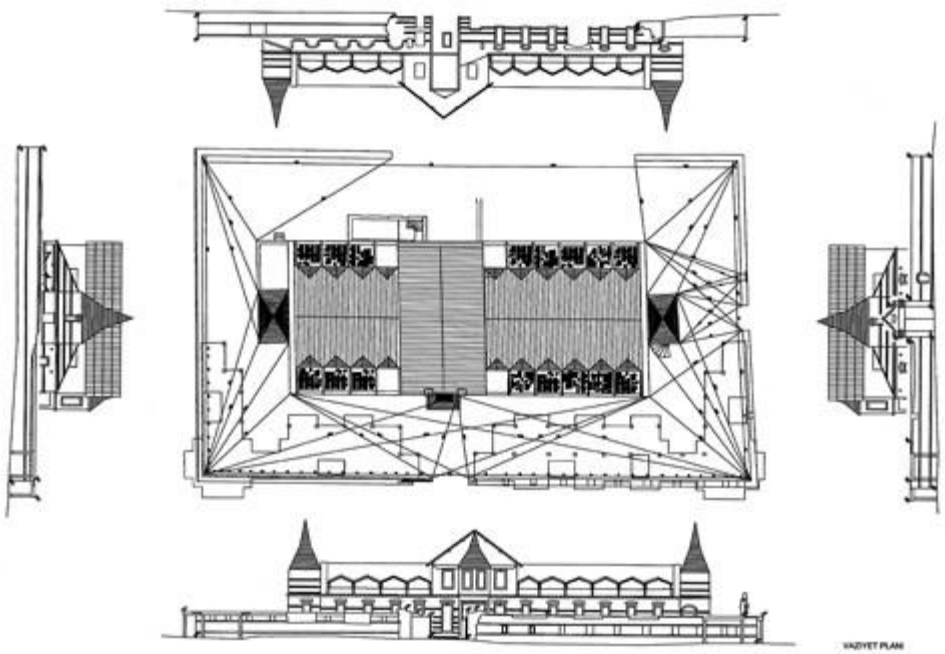

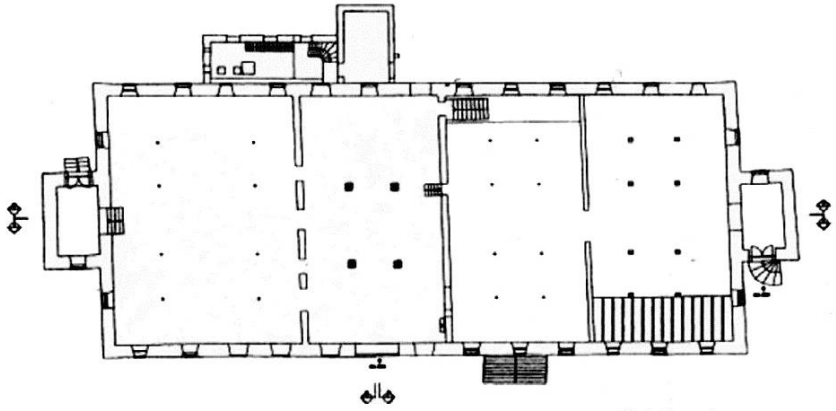

Giriş kat planı

Şekil 4.70 : İspirtohane vaziyet planı, giriş kat planı rölövesi (Anon., 2000).

Bakırköy İspirto Fabirkası, 2000 yılında Belediye Konservatuarı ve Kültür Merkezi olarak kullanıma açılmıştır. Yeniden işlevlendirme sürecinde ilk olarak restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Yapının mimari bütünlüğü, malzemesi ve donanımına yönelik minimum müdahale anlayışının esas alındığı dönüşüm sürecinde, hem dış hem de iç mekânda yapılan tüm yeni uygulamaların, tarihi binanın malzemesi ve formu ile uyumlu ancak farklı olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Yeni alüminyum pencere kafesleri, kullanılan malzeme ile günümüze ait olduklarını açıkça belli etmekte, ancak tarihî yapıdaki kafes formunu yineleyerek tarih yapıya referans vermektedir. Ek yapının benzer şekilde mimari tasarım, malzeme ve ölçek bakımından tarihi yapıyla uyumlu olduğu görülmektedir (Kariptaş vd., 2012).

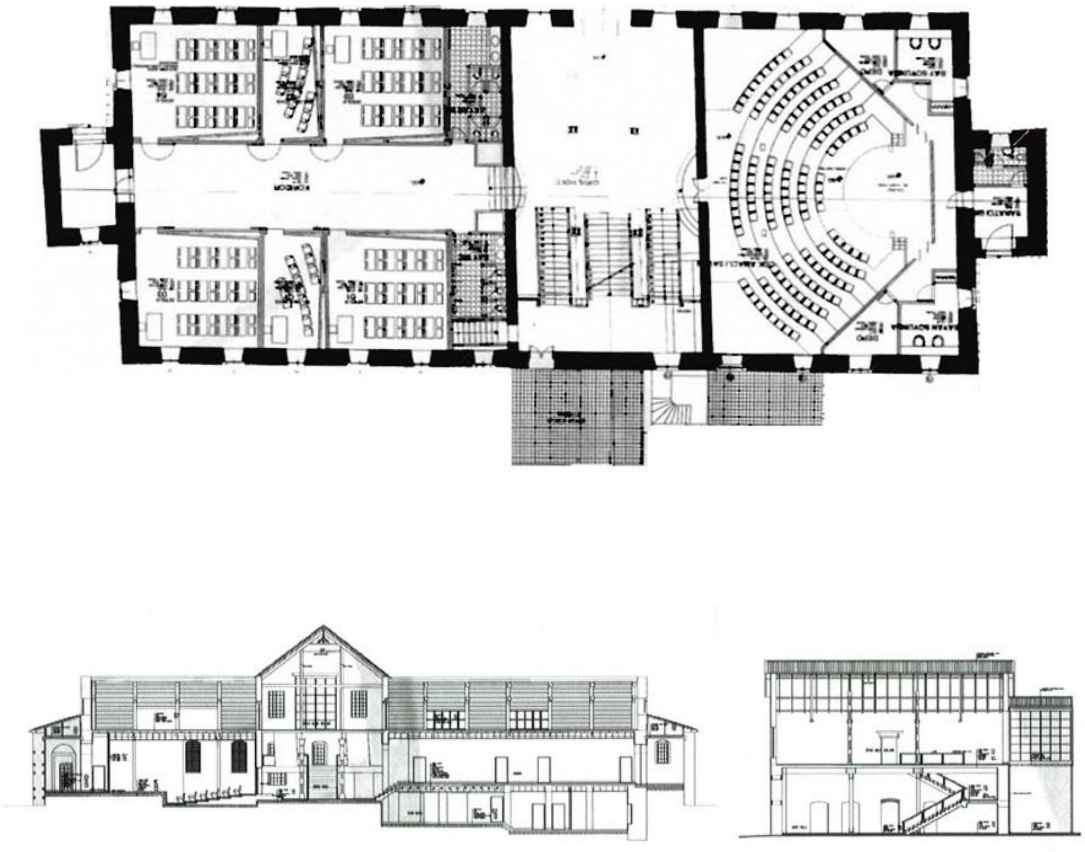

Şekil 4.71 : İspirtohane, yeniden işlevlendirme planı ve kesitler (Anon., 2000).

Dönüşüm sürecinde yerel yönetim ve üniversite işbirliğinin sağlanması ve çalışmanın alanında uzman kişilerce yürütülmesi olumlu bulunmuştur. Bakırköy İspirtohane Binası Kültür Merkezi ve Müzik Okulu projesi 2000 yılında, Ulusal Mimarlık Ödülleri kapsamında Yapı Dalı'nda Koruma-Yaşatma ödülü almıştır (Anon., 2000).

Şekil 4.72 : İspirtohane ek yapı ve iç mekân görünüşü (Url-48).

Üsküdar Elektrik Fabrikası / Bağlarbaşı Kültür Merkezi ve Ulaşım Müzesi (14)

Yapımına Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlanılan ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra tamamlanabilen Üsküdar Elektrik Fabrikası, tramvay hattı için gerekli elektriği üretmek amacıyla inşa edilmiştir. Üsküdar Elektrik Fabrikası'nın mimarı I. Ulusal Mimari akımının öncülerinden biri olan Ali Talat Bey'dir. Eklektik bir tavırla neo-klasik tarzda inşa edilmiş olan fabrikanın mimarisi I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin etkilerini taşımaktadır (Url-49). Endüstri tesisi; işletme, geniş iç hacimli bir elektrik fabrikası, fabrikaya geçişi olan iki katlı idare binası ve bu bina ile bağlantılı beş katlı bir kule, büyük bir tramvay garajı ve bekçi kulübesinden oluşmaktadır. Fabrikanın yanında bulunan kulenin, gözlem amaçlı yangın kulesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Günümüze ulaşan yapılar ise; tek katlı, yüksek iç hacimli fabrika yapısı, idare binası ve kuledir. Fabrikanın içerisinde o zamandan kalan ve trafo kaldırmakta kullanılan vinç bulunmaktadır (Şekil 4.73) (Köksal, 2005).

Şekil 4.73 : Üsküdar Elektrik Fabrikası (Url-49).

ÜSKÜDAR ELEKTRİK FABRİKASI

BAĞLARBAŞI KÜLTÜR MERKEZİ ve ULAŞIM MÜZESİ

Konum: Bağlarbaşı

Kuruluş Yılı: 1928

Eski İşlev: Elektrik üretimi

Yeni İşlev: Kültür Merkezi ve Müze

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu

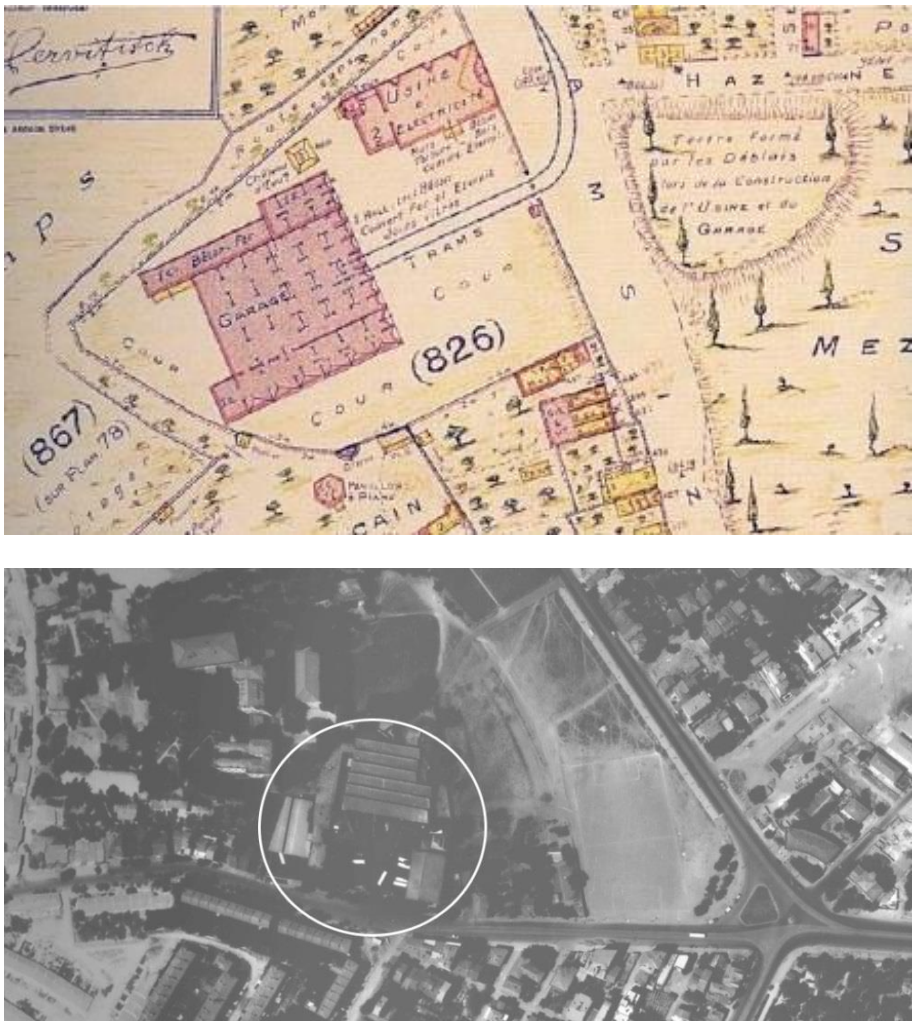

Şekil 4.74 : Üsküdar Elektrik Fabrikası, 1930 tarihli J. Pervititch haritası ve 1966 tarihli hava fotoğrafı (Url-50).

1965 yılına kadar işlevini devam ettiren yapı, bu tarihten sonra atıl kalmıştır. Garaj binası yıkılan, bakımsızlık nedeniyle içi tamamen boşaltılan ve özgün yapı detayları (döşeme ve tavan kaplamaları, pencereler) değiştirilen fabrika bir süre İETT

otobüslerinin garajı olarak kullanılmıştır. 1998 yılında İETT, İkitelli Garajı'nda kurulan Motor Yenileme Fabrikası'na taşınmış ve fabrika tekrar boş vaziyette kalmıştır. Bölgenin tarihi özelliği dikkate alınarak gerçekleştirilen dönüşüm projesi ile fabrikanın bulunduğu alana kültürel fonksiyonlar yüklenmiştir. Projenin uygulaması HEKTAŞ İnşaat tarafından yürütülmüştür (Şekil 4.75).

Şekil 4.75 : Ulaşım Müzesi'ne dönüştürülen fabrika yapısı (Nart, 2015).

Yeniden işlevlendirme projesi kapsamında tarihi elektrik fabrikası Ulaşım Müzesi'ne dönüştürülmüş ve kültür merkezi ek yapı olarak inşa edilmiştir. 2005-2008 yılları arasında inşa edilen yeni yapıda ise atölye, kurs derslikleri, seminer, tiyatro, dans ve toplantı salonları gibi birimler bulunmaktadır (Url-49). Üsküdar Elektrik Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilerek dönüşüm sürecine katılması ve bu süreçte kamu yararına yönelik adımlar atılması dönüşümün olumlu özellikleridir. Ancak, tarihi elektrik fabrikasının yan tarafında inşa edilen Bağlarbaşı Kültür Merkezi'nin tasarımında, tarihi yapının dikkate alındığını söylemek mümkün değildir, bu anlamda iki yapının mimari açıdan ilişkisi zayıf bulunmuştur.

Kuru Yük Ambar ve Antrepo Binası / İstanbul Modern (15)

Karaköy Limanı'nda bulunan 4 no'lu antrepo binası, Tophane Meydanı'nın 1957-58 yıllarındaki düzenlenmesi sırasında ambar olarak, Sedad Hakkı Eldem tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı Cumhuriyet sonrası modern mimarlık örneklerinden biridir ve endüstri mirası niteliğindedir (Şekil 4.76) (Url-51).

KURU YÜK AMBAR ve ANTREPO BİNASI

İSTANBUL MODERN

Konum: Tophane

Kuruluş Yılı: 1957

Eski İşlev: Kuru yük deposu

Yeni İşlev: Modern sanat müzesi

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

1 GİRİŞ
2 BİLET VE GÜVENLİK
3 HEYKEL SERGİSİ
4 FUAYE
5 VESTİYER
6 KÜTÜPHANE
7 FOTOĞRAF SERGİSİ
8 FUAYE
9 ÇOK MAKSATLI SALON
10 OFİSLER
11 DEPO
12 SİNEMA
13 OFİSLER
14 TUVALETLER
15 PERSONEL

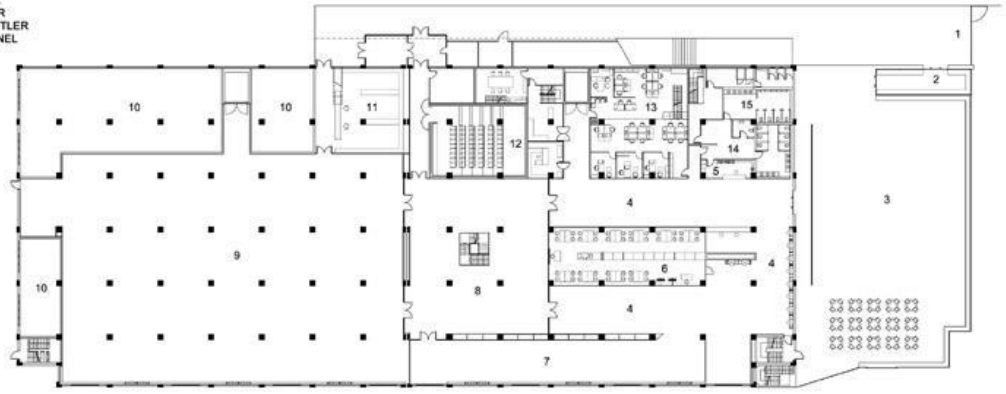

1 GİRİŞ
2 FUAYE
3 KALICI KOLLEKSİYON
4 GEÇİCİ KOLLEKSİYON
5 DÜKKANLAR
6 CAFE
7 TERAS
8 OFİS + DEPO
9 EĞİTİM ODASI
10 VESTİYER
11 BİLET VE GÜVENLİK
12 TOPLANTI ODALARI
13 TUVALETLER

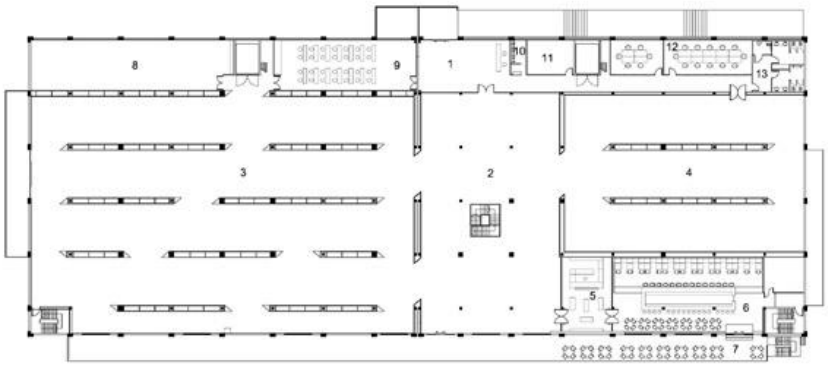

Şekil 4.76 : İstanbul Modern kat planları ve kesitler (Url-51).

1984 yılında yönetimi Türkiye Gemicilik İşletmesi (TGİ) adını alan Gemicilik ve Limanlar İşletmesi'ne devredilen yapı, 2004 yılında Eczacıbaşı şirketinin desteği ile Çağdaş Sanatlar Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yapının yeniden işlevlendirme projesi Tabanlıoğlu Mimarlık'a aittir (Şekil 4.77) (Url-52).

Şekil 4.77 : İstanbul Modern günümüz görünüşü (Nart, 2015).

İstanbul Modern binası 8000 m^{2}'lik alanda; müze, sergi ve eğitim salonları, ofis, tiyatro, kütüphane, restoran gibi birimler içermektedir. İstanbul Modern dönüşüm projesinde öne çıkan tasarım kriterleri ise şu şekilde sıralanmıştır;

i. Yapıya minimum müdahale ilkesinin benimsenmesi, bu kapsamda özgün strüktürel kimliğin korunarak ve iç mekanda yalınlık sağlanarak sanatsal ürünlerin ön plana çıkarılması,
ii. Beyaz/gri renk kullanımı ile sergi ürünlerinin ön planda olmasına olanak sağlayacak şekilde dengeli bir atmosfer yaratılması,
iii. Kullanılan saydam cam perdeler ile iç mekanda süreklilik ve esnekliğe imkan sağlanması, cephedeki açıklıkların manzaraya yönelik ve güneş ışığından maksimum fayda sağlamak üzere düzenlenmesi (Şekil 4.78) (Url-52).

Türkiye'nin ilk modern sanat müzesi olan İstanbul Modern, modern endüstri mirasının korunması, geleceğe aktarılması ve nitelikli bir dönüşüm uygulaması olması bakımından değerli bulunmaktadır.

Şekil 4.78 : İstanbul Modern iç mekân görünüşleri (Nart, 2015).

Neyir Trikotaj ve Konfeksiyon Fabrikası / Banka Binası (16)

1965 yılında Büyükdere Caddesi üzerinde inşa edilen yapının tasarımı Doğan Tekeli ve Sami Sisa'ya aittir. Yakın çevredeki diğer yapılarla benzer şekilde dar cephesi caddeye bakan yapı, arkaya doğru uzanan bir yerleşime sahiptir. Dört katlı fabrikanın katları, birbiri üzerine çıkma yapacak şekilde tasarlanmıştır. Cephesindeki dolu boş dengesi ve beton-cam-çelik kullanımı ile brütalist izler taşıyan yapı, geç modern döneme ait önemli bir örnektir. Kat planlarında görülen geniş açıklıklı iç mekân düzenlemesi, trikotaj makinelerinin yerleşiminde kolaylık sağlamak amacıyla yapılmıştır (Şekil 4.79) (Tekeli ve Sisa, 1994).

Şekil 4.79 : Neyir Fabrikası'nın Büyükdere Caddesi'nden görünüşü, 1963-64 (Tekeli ve Sisa, 1994).

NEYİR TRİKOTAJ VE KONFEKSİYON FABRİKASI

BANKA BİNASI

Konum: Levent

Kuruluş Yılı: 1965

Eski İşlev: Giyim üretimi

Yeni İşlev: Finans (Banka)

Dönüşüm Türü: Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

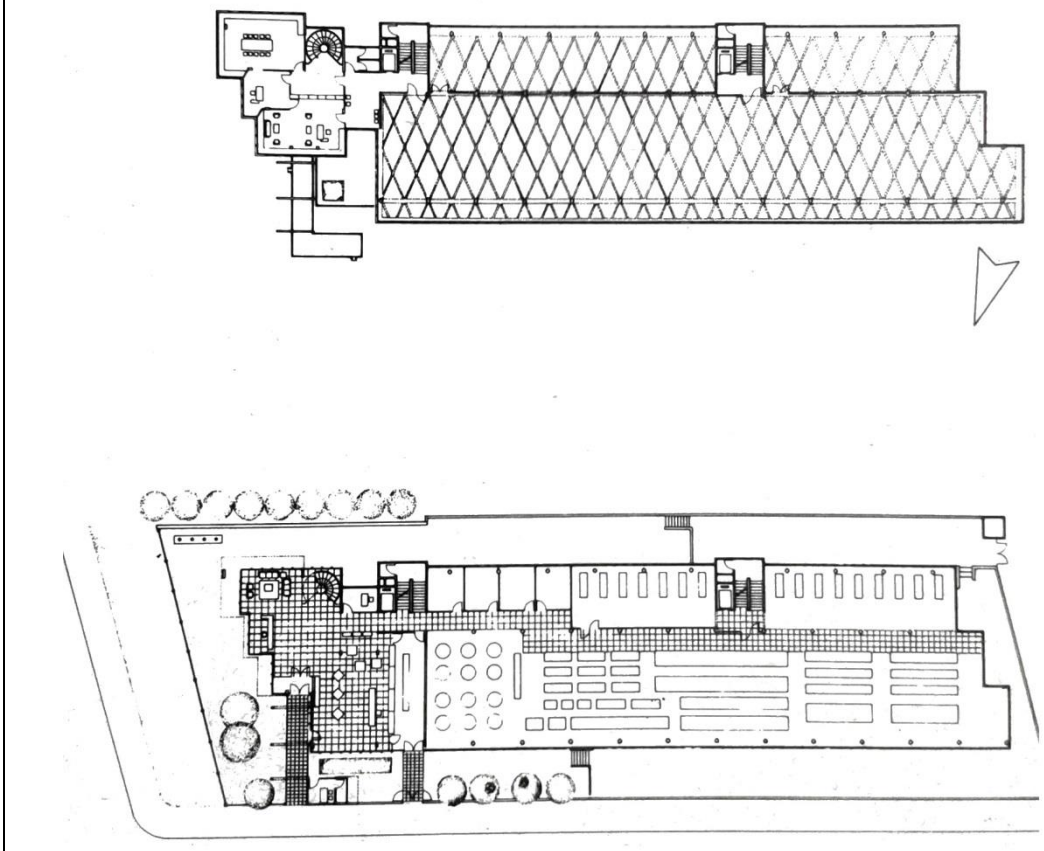

Şekil 4.80 : Neyir Fabrikası kat planları (Tekeli ve Sisa, 1994).

İşlevini yitirdikten sonra bir süre ofis olarak kullanılmış, bu dönemde eski fabrikanın cephe kaplaması değiştirilmiş ve yenilenmiştir. Bir dönem adliye binası olarak kullanılan yapı, günümüzde banka binası olarak kullanılmaktadır. İç mekândaki hacimsel düzen ve sirkülasyon büyük ölçüde değiştirilmiş, fabrikaya ait donatı tamamen kaldırılmıştır. Yapıldığı döneme ait geç modern mimari üslubun günümüze ulaşmış önemli örneklerinden biri olan yapıda gerçekleşen müdaheleler ile yapının özgün kimliğinin tamamen bozulduğu görülmektedir (Şekil 4.81).

Şekil 4.81 : Neyir Fabrikası günümüzde görünümü (Nart, 2015).

Pe-Re-Ja İleri Kimya Sanayi Fabrikası / Spor Mağazası (17)

Pe-Re-Ja İleri Kimya Sanayi Fabrikası**,** 1967 yılında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve çok sayıda yerel yöneticinin katılımıyla açılmıştır. Üç katlı fabrika binası ve girişte bulunan tek katlı satış biriminden oluşan tesisin, 1970'lerin geç modern mimari stilini yansıttığı görülmektedir. Bölümlendirilmiş cam cephe, mazgal biçimindeki saçaklar ve seramik rölyefleri ile bu anlamda Cumhuriyet sonrası modern mimariye yönelik önemli örneklerden biridir (Şekil 4.82) (Batur, 2006).

Şekil 4.82 : Pe-Re-Ja Fabrikası'nın yapıldığı yıllardaki görünümü (Url-53).

PE-RE-JA İLERİ KİMYA FABRİKASI

SPOR MAĞAZASI

Konum: Merter

Kuruluş Yılı: 1967

Eski İşlev: Kimya sanayi

Yeni İşlev: Spor Mağazası

Dönüşüm Türü: Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Özel

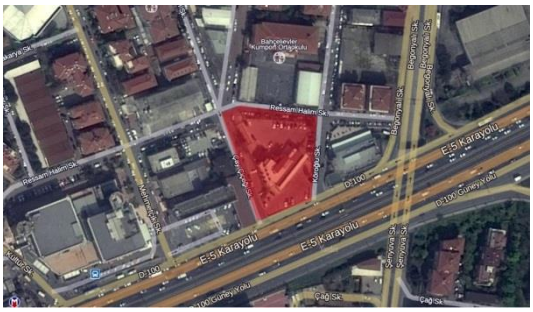

Şekil 4.83 : Pe-Re-Ja Fabrikası, 1982 (Url-54).

Fabrika işlevini yitirdikten sonra terk edilmiştir. Günümüzde ise bir spor mağazası olarak kullanılan yapı özgün mimari kimliğine dair hiçbir iz taşımamaktadır. Yapının ön kısmında bulunan tek katlı satış bölümü kaldırılmıştır. Cephe kaplaması tamamen değiştirilen fabrikanın iç mekân donatıları yok olmuştur. Modern mimari miras anlayışının yeterince gelişmemesi, fabrikaya yönelik herhangi bir koruma ve tescil olmayışı ve mülk sahibinin bireysel kararları gibi durumlar endüstri yapısının dönüşüm şeklini belirlemiştir (Şekil 4.84).

Şekil 4.84 : Pe-Re-Ja Fabrikası günümüzde görünümü (Nart, 2015).

4.2 Yenilenen Endüstri Yapıları

Bu bölümde ele alınan yapılar eskisi korunmadan tamamen yenilenen endüstri yapıları olup sayıları sekiz adettir. Yenilenen endüstri yapıları genellikle karma işleve yönelik dönüşüm geçirmiştir. Büyük bir kısmı Cumhuriyet sonrası dönemde inşa edilen ve modern endüstri mirası niteliğindeki bu yapıların yenilenerek çoğu zaman yok olması modern mimari miras açısından önemli kayıplardır.

Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası / Hastane (18)

1909 yılında Büyükdere'de kurulan Nektar Bira Fabrikası, Türkiye'nin ilk bira fabrikası olan ve 1890 yılında İsviçreli Bomonti kardeşler tarafından kurulan Bomonti Bira fabrikası ile 1912 yılında birleşmiştir. 1930 yılına kadar malt üretimi yapan fabrika aynı yıl '*The American Investment Corporation*' isimli bir Amerikan şirket tarafından satın alınmış ve şirket iki yıl sonra Büyükdere Kibrit Fabrikası'nı kurmuştur (Şekil 4.85) (Doğruel, 2000).

Şekil 4.85 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası (Taner, 2010).

Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası bulunduğu parsel içerisinde dağınık şekilde konumlanmıştır. Fabrika tesisi içinde; idare, lojman, marangozhane, atölyeler, ambarlar, nektar fabrikası gibi birimler bulunmaktadır. 1949 yılına kadar üretimin devam ettiği fabrika bu tarihten sonra kapanmıştır. Fabrika, Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 08.09.1978 gün ve 10625 sayılı karar ile tescil edilmiştir. Ancak 23.03.1984 gün ve 349 sayılı karar ile kurul tarafından tescil kararı geri alınmış, 27.12.1984'te 559 sayılı karar ile tekrar tescil edilmiştir (Köksal, 2005). 1989 yılında çıkan "Sanayi Tesislerinin Boğazdan Arındırılması Yasası" kapsamında fabrikaya ait donanım taşınmıştır (Doğruel, 2000).

BÜYÜKDERE KİBRİT VE NEKTAR FABRİKASI

HASTANE

Konum: Sarıyer

Kuruluş Yılı: 1909

Eski İşlev: Bira ve çakmaktaşı üretimi

Yeni İşlev: Hastane

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Kamu

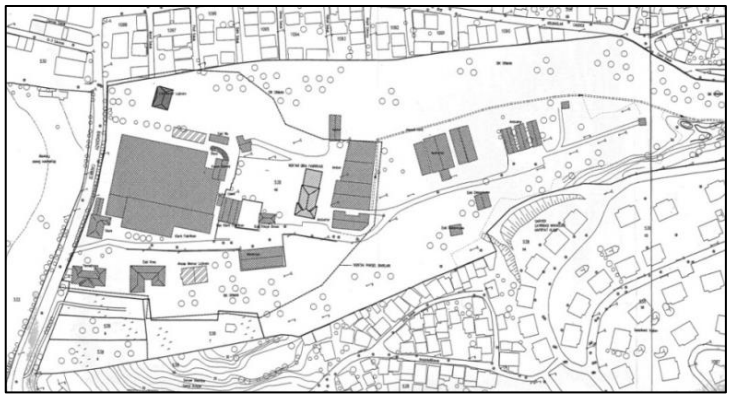

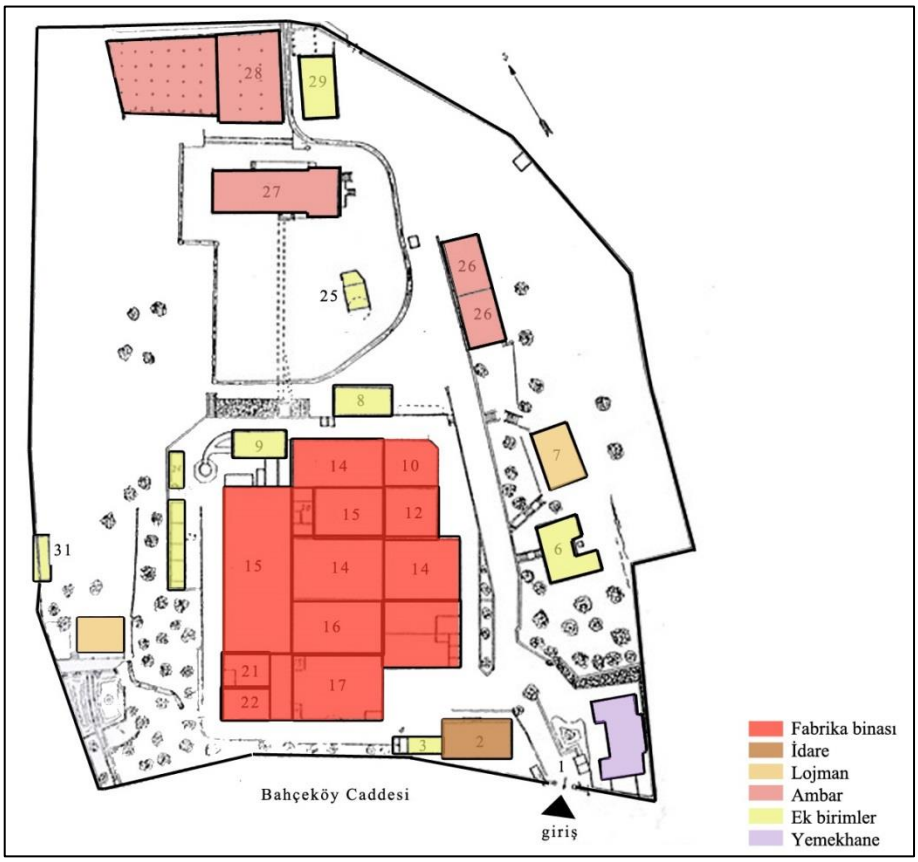

Şekil 4.86 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası vaziyet planı (Türk, 2004).

Fabrika işlevini kaybettikten sonra günümüze kadar farklı amaçlar için kullanılmıştır. TEKEL tarafından restore edilen fabrika yapısı bir süre lojman ve depo olarak kullanılmıştır. Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası'nın bulunduğu alanda bir otoyol tüneli inşa edilmiş, ardından tünel yanındaki alanda 350 kişilik Sarıyer Devlet Hastanesi projesi inşaatı başlatılmıştır. YDA İnşaat ve TOKİ ortaklığında yürütülen proje günümüzde devam etmektedir. (Şekil 4.87) (Url-55).

Şekil 4.87 : Hastane projesi inşaatı (Url-56).

Sütlüce Mezbahası / Sütlüce Kongre ve Kültür Merkezi (19)

Haliç'in kuzey kıyısı Sütlüce'de, mimar Vedad Tek tarafından tasarlanan (bazı kaynaklarda mezbaha mimarları olarak Ahmet Burhaneddin, Osman Fıtri ve Marko Logos'un bilindiği ve yapımda kullanılan çelik strüktürler, tuğla ve kiremitlerin yurtdışından getirtildiği söylenmektedir) mezbahanın yapımına 1919 yılında başlanmıştır. Mezbaha'da; ikisi kesim, biri de koruma ve muayene işlemlerine ayrılmış üç pavyon, dört ahır, personel odaları, lokanta gibi mekânları barındıran idare binası, buzhane, tamirhane ve garaj bulunmaktadır (Şekil 4.88) (Batur, 2003).

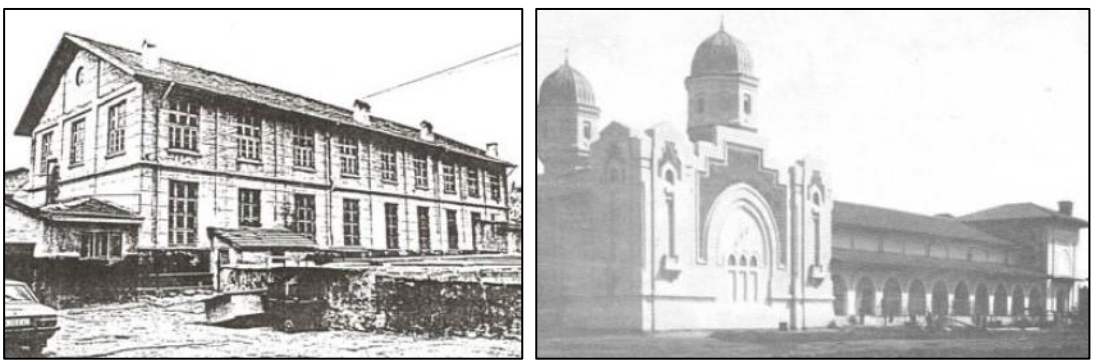

Şekil 4.88 : Vedad Tek tarafından yapılan kesimhane ve idare binası, 1987 (Köksal, 2005).

SÜTLÜCE MEZBAHASI

SÜTLÜCE KONGRE ve KÜLTÜR MERKEZİ

Konum: Sütlüce

Kuruluş Yılı: 1923

Eski İşlev: Et kesimi, satışı ve yönetim

Yeni İşlev: Kongre ve Kültür Merkezi

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Kamu

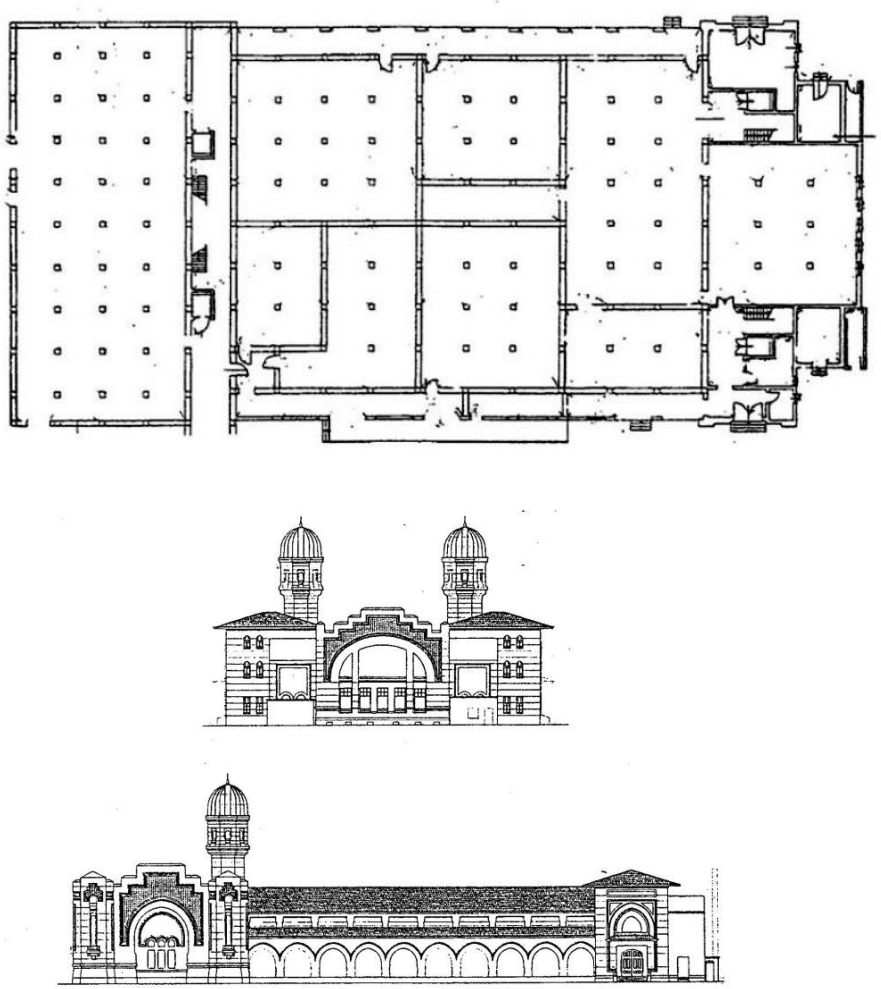

Şekil 4.89 : Sütlüce Mezbahası plan rölövesi (Kıraç, 2001).

I. Ulusal Mimari akımının özelliklerini taşıyan yapılar, metal taşıyıcı sisteme sahip ve kargirdir. 1923 yılında tamamlanan yapı kompleksi işletmeye açılmış ve sonraki yıllarda fabrikaya, soğuk hava tesisleri ve buz fabrikası gibi çeşitli birimler eklenmiştir (Batur, 2003). 1985'lere kadar şehrin en büyük et kesim yeri olan Sütlüce

Mezbaha'sının, Haliç Düzenleme Projesi kapsamında kültür merkezine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 11.03.1988 tarih ve 313 sayılı kararı ile mezbahanın Vedad Tek tarafından tasarlanan bölümlerinin kültür mirası olarak tescil edilmesine rağmen, taşıyıcı sistem sorunları nedeniyle kapatılan mezbaha, 1998 yılında yıkılmıştır. Bu süreçte yeterli belgeleme çalışmalarının yapılmaması sonucu yapıya dair mimari veriler mevcut değildir (Şekil 4.90) (Köksal, 2005).

Şekil 4.90 : 1930 yılında Sütlüce Mezbahası (Url-57).

2009 yılında tamamlanan Haliç Kongre Merkezi'nin projesi mimar Cengiz Eruzun'a aittir. Günümüzde kongreler, toplantılar, fuarlar, sergiler, film galaları gibi etkinliklerin gerçekleştiği Haliç Kongre Merkezi 16.000 m^2'si açık alan olmak üzere toplamda 102.000 m^2'lik bir alana sahiptir. Haliç Kongre Merkezi'nin mimarisinin yıkılan mezbaha ile benzer görünüşte ve daha büyük olduğu görülmektedir (Şekil 4.91).

Şekil 4.91 : Günümüzde Sütlüce Mezbahası (Nart, 2015).

Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası / Quasar İstanbul (20)

1930 yılında inşa edilen Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası'nın tasarımı Robert Mallet-Stevens'a aittir. Fabrika simetrik ön cephesi, betonarme saçak ve terasları, yataydaki geometrik vurgu ile modern mimarlığa dair döneminin önemli temsilcilerinden biri olarak nitelendirilmiştir. Fabrikanın giriş bölümünün üst kısmında tasarlanan cam tuğla tonoz açı ile fabrikaya doğal ışık girişi sağlanmıştır (Batur, 2006). 48.000 m²'lik alan üzerinde kurulu fabrikada; kazan dairesinin bulunduğu 1850 m²'lik ana bina ve 120 m²'lik yönetim binası bulunmaktadır. Ambar, sosyal tesis ve lojman gibi birimler fabrikaya sonradan dâhil olmuştur (Zat, 1994b). 1960'lı yıllarda Ali Sami Yen stadı yapımı için alanın yaklaşık 13.000 m^2'si Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü'ne, 1971 yılında ise çevre yolu için 11.000 m^2'si Karayolları Bölge Müdürlüğü'ne verilmiştir. Tesisteki Mallet-Stevens tasarımı olan iki katlı giriş yapısı ise yol yapımı sırasında yıkılmıştır (Şekil 4.92) (Tanyeli, 2007).

Şekil 4.92 : Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası (Kambek, 2005).

2000 yılına kadar üretime devam eden yapı, bu tarihten sonra üretimini Bilecik'te yeni açılan fabrikaya taşımış ve işlevsiz kalan fabrika kısa sürede ciddi zarar görmüştür. 2003 yılında ise fabrikanın üretim birimlerindeki tadilat projesi ile yapı bir süre ofis olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Bu süreçte yapının kuzey cephesine sonradan eklenen idare bloğu ile yapının özgün mimari kimliği büyük zarar görmüş, yapı elemanları ve malzemesinde bozulmalar gerçekleşmiştir (Kambek, 2005).

MECİDİYEKÖY LİKÖR VE KANYAK FABRİKASI

QUASAR İSTANBUL

Konum: Mecidiyeköy

Kuruluş Yılı: 1930

Eski İşlev: Likör ve kanyak üretimi

Yeni İşlev: Ofis, Konut, AVM

Dönüşüm Türü: Yenileme, Rekonstrüksiyon

Dönüşüm Aktörü: Kamu Özel Ortaklığı

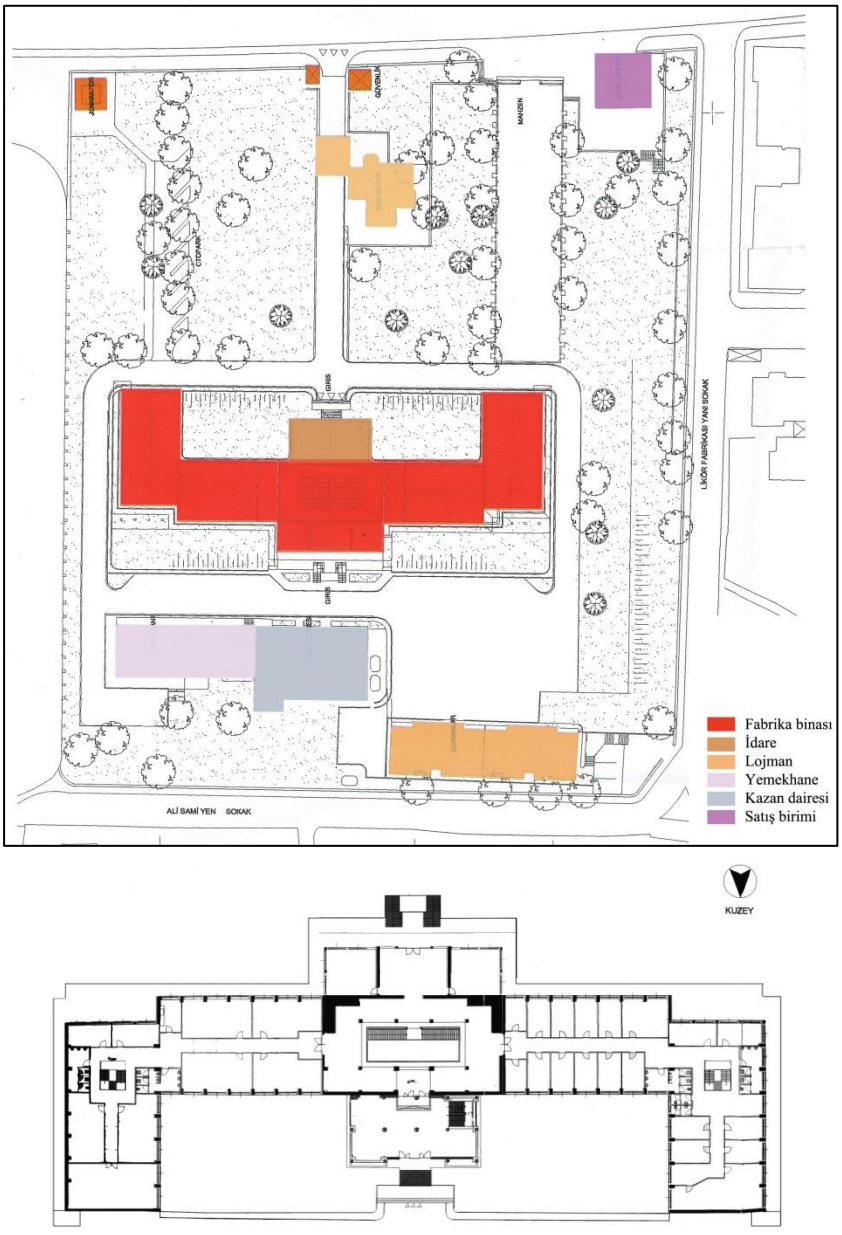

Şekil 4.93 : Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası vaziyet planı ve zemin kat planı (Kambek, 2005).

Tarihi fabrika ve peyzajının tescil edilmesine yönelik başvuru sonucunda ise fabrikanın 20. yüzyılın ilk endüstri yapılarından biri olmasına rağmen yapının zaman içerisinde geçirdiği fiziksel ve işlevsel değişiklikler sebebiyle tescil niteliklerini taşımadığından tescil edilmesine gerek olmadığına karar verilmiştir (Kambek, 2005). Ancak 2006 yılında aynı kurul tarafından yapıya tescil kararı verilmiştir (Şekil 4.94) (Tanyeli, 2007).

Şekil 4.94 : Fabrikanın arka cephe görünüşü (Köksal, 2005).

TEKEL mülkiyetindeki yapı grubu, TEKEL'e ait diğer tesislerin birçoğu gibi özelleştirilmiştir. Özelleştirme sonrası alanın konumu ve rant değeri gibi durumlar, yakın çevrede dönüşen birçok endüstri yapısı gibi bu alanın da karma işleve yönelik bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Modern mimarlık mirası olarak nitelendirilen ve Robert Mallet-Stevens'ın Türkiye'deki tek yapısı olan tarihi fabrikanın mecburi yıkımı, modern endüstriyel mirasa yönelik büyük bir kayıptır. Alanda 2012 yılında yapımına başlanan ve ofis, konut, AVM gibi işlevlerin yer alacağı karma işleve dönük bir proje olan 'Quasar İstanbul'un yapım süreci günümüzde devam etmektedir (Şekil 4.95). Proje mimar Emre Arolat tarafından yürütülmektedir. Proje ofisinden alınan bilgiye göre (2015), dönüşüm öncesinde yapının strüktürel olarak yetersiz olduğu ve mevcut strüktür ile varolamayacağı konunun uzmanlarınca tespit edilmiştir. İşlevsiz kalarak kapatılan yapının temeli açığa çıkmış ve yapı strüktürel olarak büyük zarar görmüştür. Strüktürel iyileştirme için yapının özgün unsurlarından kolon ve kirişlerin güçlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır, ancak bu şekilde yapılacak bir iyileştirmenin yapının özgün bileşenlerini dramatik şekilde değiştirecek bir müdahale olması nedeniyle bu yöntem tercih edilmemiştir. Benzer şekilde yapıya dönemsel eklenen bölümler ve cephesel düzenlemeler yapıda yıpranmalara yol açmıştır. Yapının merdiven, zemin kaplaması, doğrama, kapı vb. özgün mimari elemanlarının büyük ölçüde değiştirildiği

belirlenmiştir. Alana yönelik geliştirilen yenileme projesinde, eski yapının rekonstrüksiyon uygulaması ile özgün biçimde yeniden inşa edilmesi ve tüm izlerinin korunması planlanmıştır. Bu bağlamda yapının sökümü aşamasında bina katman katman soyularak bazı özgün veriler tespit edilmiş ve kaydedilmiştir. Tekrar kullanımı mümkün olan elemanların, örneğin yapıdan çıkarılan zemin karolarının temizlenerek yeniden yapı içerisindeki özgün pozisyonunda kullanılması planlanmaktadır.

Şekil 4.95 : İnşa süreci devam eden Quasar İstanbul projesi (Url-58).

Philips Televizyon Fabrikası / Metrocity (21)

Philips Televizyon Fabrikası 1950-60'lı yıllarda artan sanayileşme faaliyetlerinin bir sonucu olarak Büyükdere Caddesi üzerinde kurulan endüstri yapılarından birisidir. 1956 yılında inşa edilen fabrika uzun bir süre hizmet vermiş, firmanın 1990 yılında Dudullu'ya taşınmasının ardından fabrika işlevsiz kalmış ve daha sonra fabrikanın bulunduğu alan satılmıştır. Alana yönelik geliştirilen ve 1995-2003 yılları arasında uygulanan yenileme projesi Büyükdere caddesi üzerinde yer alan endüstri tesislerine yönelik ilk dönüşüm örneğidir. Doğan Tekeli ve Sami Sisa tarafından tasarlanan yeni bina (Metrocity) Büyükdere Caddesi üzerinde yüksek katlı karma kullanımlı projelerin başlangıcı niteliğindedir. Bulunduğu caddenin karşı tarafında yer alan az katlı konut yapılarına karşın gökdelen olarak inşa edilen yapı üç bloktan oluşmaktadır, cadde üzerindeki blok ofis binası, diğerleri konuttur. Üç blok altında bir alışveriş merkezi, spor merkezi ve sinemalar yer almaktadır. Alışveriş merkezi alanın fiziki koşullarına uygun şekilde uzunlamasına bir 'mall' olarak düzenlenmiştir ve yapının orta mekanındaki membran örtü mimar Antony Belluschi tarafından tasarlanmıştır. (Şekil 4.96) (Karabey, 2003).

PHILIPS TELEVİZYON FABRİKASI

METROCITY

Konum: Levent

Kuruluş Yılı: 1956

Eski İşlev: Televizyon üretimi

Yeni İşlev: Karma işlev

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Özel

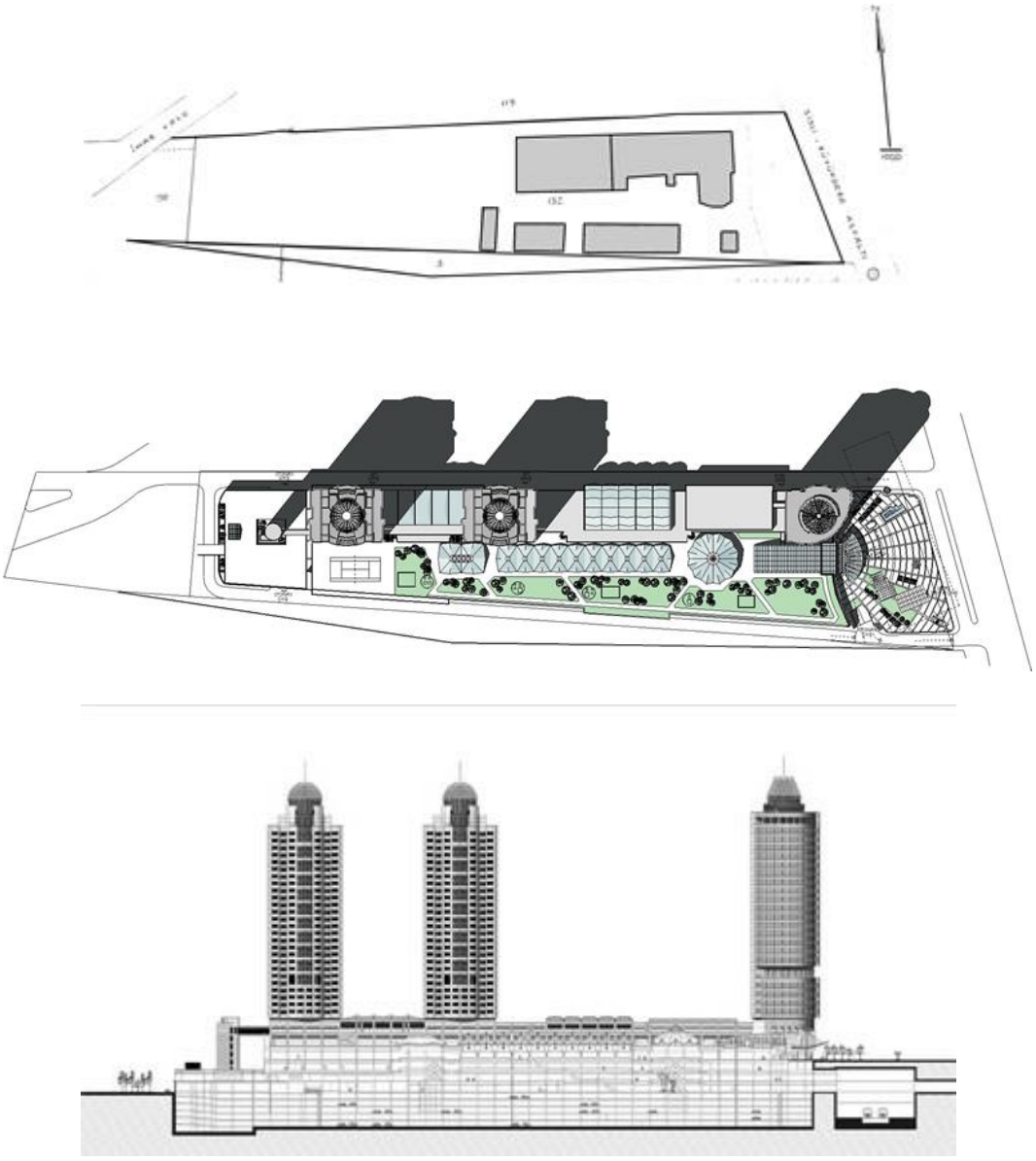

Şekil 4.96 : Philips Televizyon Fabrikası vaziyet planı (Şişli Bel. Arşiv Bölümü, 2015), Metrocity vaziyet planı ve kesit (Karabey, 2003).

Şekil 4.97 : Metrocity görünüşü (Url-59).

Tekfen Ampul Fabrikası / Tekfen Tower (22)

Büyükdere Caddesi'nin 1950'lerden sonra sanayi bölgesi olması sürecinde Tekfen'in ilk sanayi yatırımı olan Tekfen Ampul Fabrikası, 'Güneş Batar Tekfen Doğar' sloganı ile burada kurulmuştur (Kösebay, 2003). Yapıldığı yıllara ait görsellerine bakıldığında dört katlı olduğu görülen fabrikanın cephesindeki dolu-boş dengesi, rasyonel izler ve malzeme kullanımı ile yapının mimari tarzı geç modern mimariyi yansıtmaktadır (Şekil 4.98). Levent'in giderek iş merkezi bölgesine dönüşmesiyle, 1998 yılında fabrika Gebze'ye taşınmış ve fabrikanın eski yerinde iş merkezi yapılması kararlaştırılmıştır.

Şekil 4.98 : Tekfen Ampul Fabrikası (Altun, 2007).

TEKFEN AMPUL FABRİKASI

TEKFEN TOWER

Konum: Levent

Kuruluş Yılı: 1964

Eski İşlev: Ampul üretimi

Yeni İşlev: Ofis

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Özel

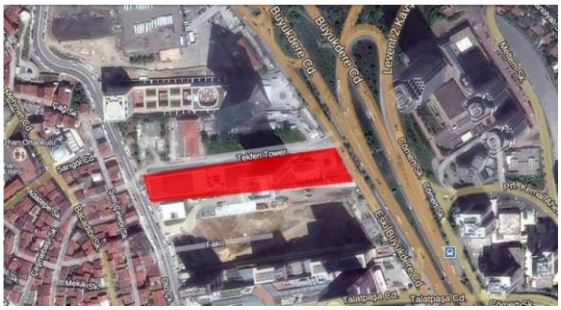

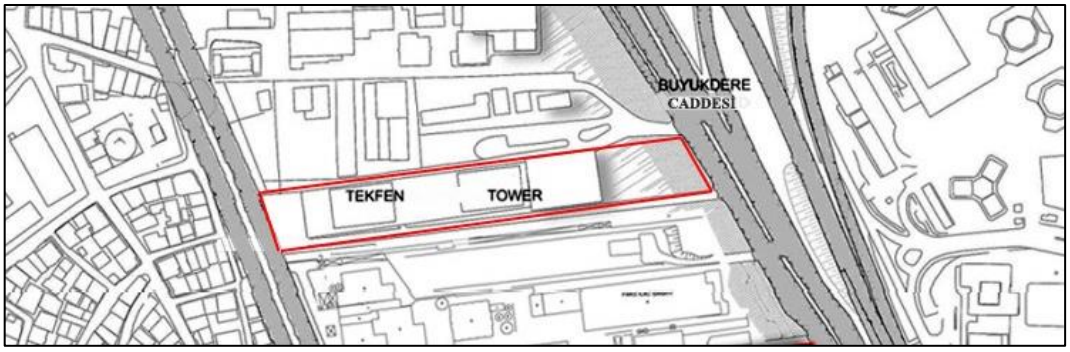

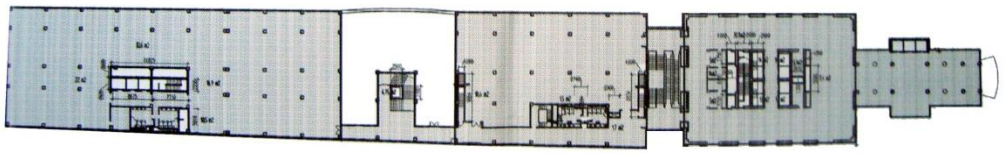

Şekil 4.99 : Tekfen Tower zemin kat planı (Şişli Belediyesi Harita Arşiv Bölümü, 2015).

Swanke Hayden Connell mimarlık ofisi tarafından 10 dönümlük alanda tasarlanan ve 2000-2003 yılları arasında inşa edilen Tekfen Tower, yüksek bir blok ve bu bloktan arkaya doğru uzanan yatay katlardan oluşmaktadır. Düşey blokta büro birimleri yer alırken; yatay blokta otopark alanları, konferans salonu, spor salonu ve mekanik hacimler bulunmaktadır. "A sınıfı ofis binası" tasarım kriterleri doğrultusunda geliştirilen projede mimari verimlilik, maksimum kullanılabilirlik, esnek iç mekân düzenlemeleri ve teknik alt yapı özellikleri ön planda tutulmuştur. Cephede kullanılan cam sistemi, gün ışığından maksimum fayda ve minimum ısı kaybı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 4.100) (Şahin, 2010).

Şekil 4.100 : Tekfen Tower havadan görünüşü (Url-60).

Büyükdere Caddesi üzerinde bulunan endüstri yapıları, bu bölgeye yönelik alınan kararlar neticesinde hızla dönüşüm sürecine girmiş ve çoğunlukla eski yapılar yıkılarak ofis ya da karma işlevli yapılar şeklinde, hizmet sektörüne yönelik yeniden yapılanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Tekfen Ampul Fabrikası'nda yenileme şeklinde gerçekleşen dönüşümün, bölgenin Merkezi İş Alanı (MİA) olması ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Vakko Eşarp ve Giyim Fabrikası / Merter Platform (23)

1968 yılında yapılan fabrikanın mimari tasarım projesi Haluk Baysal'a aittir. Geç modern mimarinin izlerini taşıyan tek katlı betonarme yapının cephesi beton cam ve çelikten oluşan bir kompozisyon şeklindedir. Cephedeki beton, seramik panolar ile çeşitli grafik çalışmaları, dönemin önemli sanatçıları Bedri Rahmi Eyüboğlu, Metin Şahinoğlu, Metin Yüzbaşıoğlu, Teoman Madra gibi isimlere aittir (Batur, 2006). Merter'de bulunan fabrika, 30.000 m^2 toplam ve 29.000 m^2 kapalı alanıyla, İstanbul'daki modern fabrika yapılarından biridir. Endüstriyel tesiste; sergi, satış, eğitim, idare, konfeksiyon, lojman ve kulüp birimleri bulunmaktadır (Şekil 4.101). Döneminin nitelikli modern mimari örneklerinden biri olan fabrika, şirketin Nakkaştepe'ye taşınmasıyla işlevini yitirmiş, ardından bir yeni proje için fabrika yapısı yıkılmıştır. Vakko Fabrikası'nda bulunan sanat eserleri ve heykeller ise yeni tesise taşınmıştır (Anon., 1970).

VAKKO EŞARP ve GİYİM FABRİKASI

MERTER PLATFORM

Konum: Merter

Kuruluş Yılı: 1970

Eski İşlev: Giyim üretimi, İdare, Lojman

Yeni İşlev: Ofis, Konut, AVM

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Özel

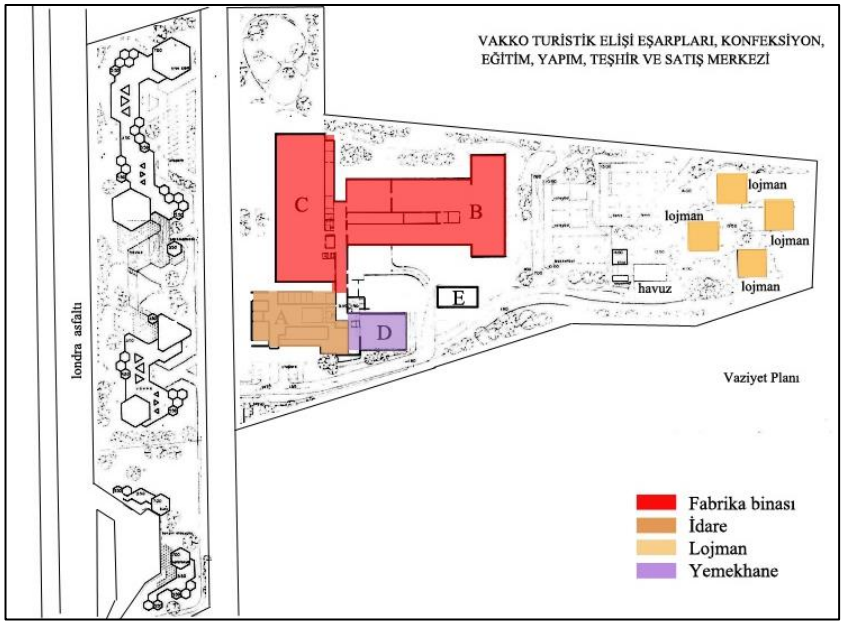

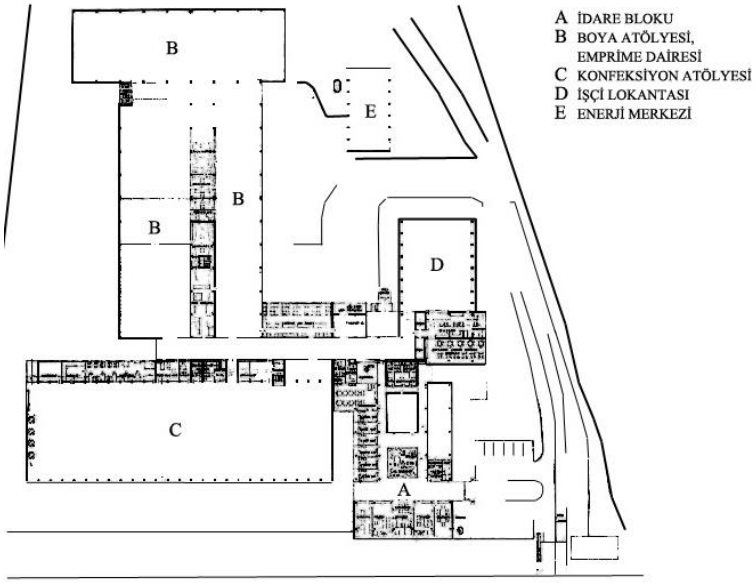

Şekil 4.101 : Vakko Fabrikası vaziyet planı ve zemin kat planı (Anon., 1970).

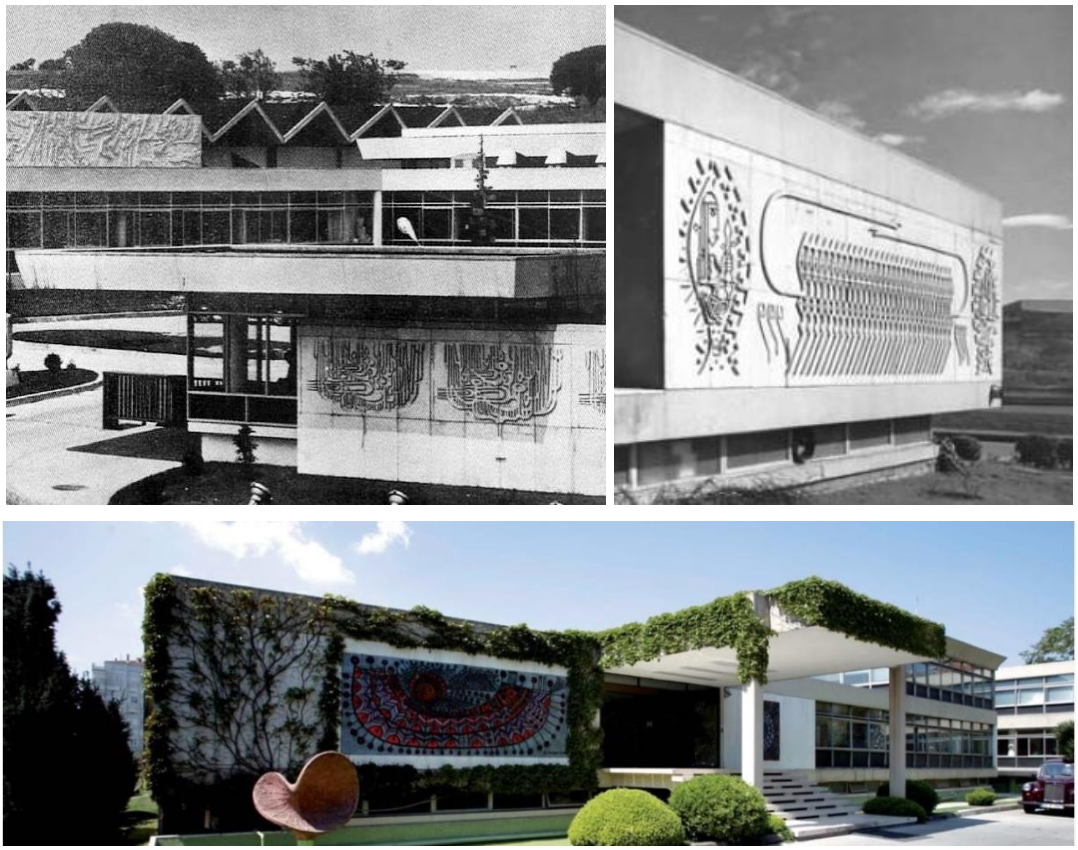

Şekil 4.102 : Vakko Fabrikası görünüşleri (Anon., 1970).

Alana yönelik yenileme projesi kapsamında 2009-2013 yılları arasında inşa edilen Merter Platform projesi konut, ofis, iletişim ve moda merkezlerini içermektedir. Proje tasarımı mimar Bünyamin Derman'a aittir. Proje tasarımınında topoğrafyanın kademeli şekilde yapıya dönüşmesi ve arsanın iki ucunu birer kapı gibi tutan iki blok ile bitmesi öngörülmüştür. Zemin katta çarşı ve sosyal tesis, yüksek bloklarda ise konut birimleri bulunmaktadır (Şekil 4.103) (Url-61).

Şekil 4.103 : Merter Platform Projesi (Url-61).

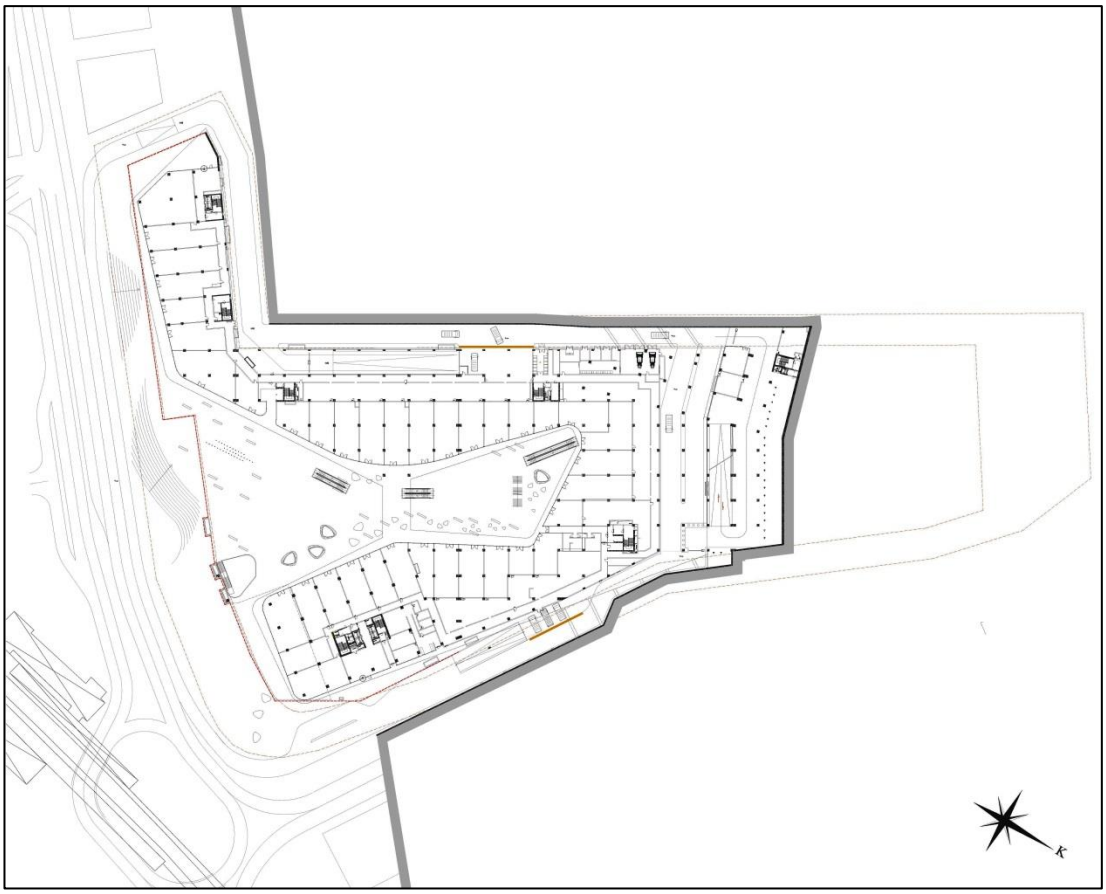

Şekil 4.104 : Merter Platform zemin kat planı (DB Mimarlık arşivi, 2015).

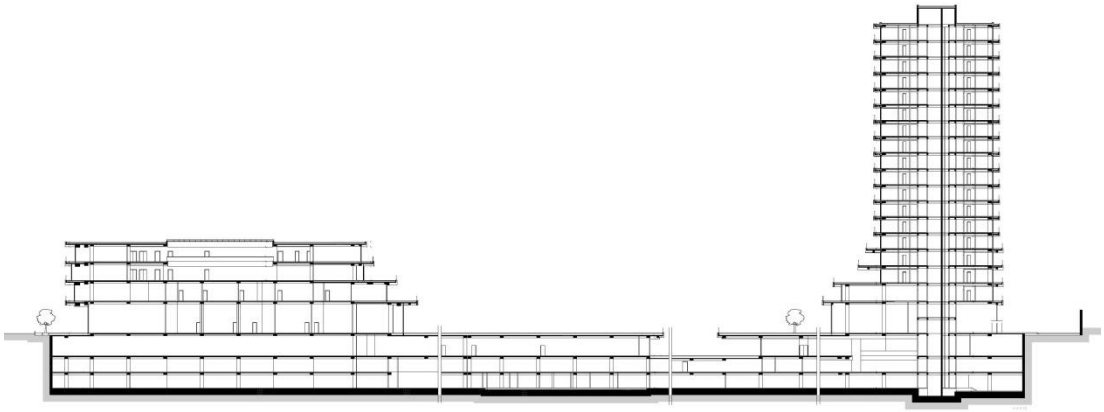

Şekil 4.105 : Merter Platform kesit çizimi (DB Mimarlık arşivi, 2015).

Eczacıbaşı İlaç Fabrikası / Levent Kanyon (24)

1950'li yıllardan sonra Büyükdere Caddesi'nin sanayi alanı olmasının ardından, bölgede özellikle ilaç endüstrisine yönelik kuruluşların sayısında artış görülmektedir. Bu dönemde bölgede kurulan endüstri yapılarından biri Eczacıbaşı İlaç Fabrikası'dır. 1972'de Büyükdere Caddesi üzerinde inşa edilen fabrikanın mimarları Aydın Boysan ve E. N. Uzman'dır. 34.000 metrekare alana sahip endüstri tesisi; sosyal bina,

fabrika, depo, spor salonu, teknik merkez, sevkiyat, kreş, oyun bahçesi ve açık alanlardan oluşan bir kampüs şeklindedir (Şekil 4.106) (Dökmeci ve vd., 1993).

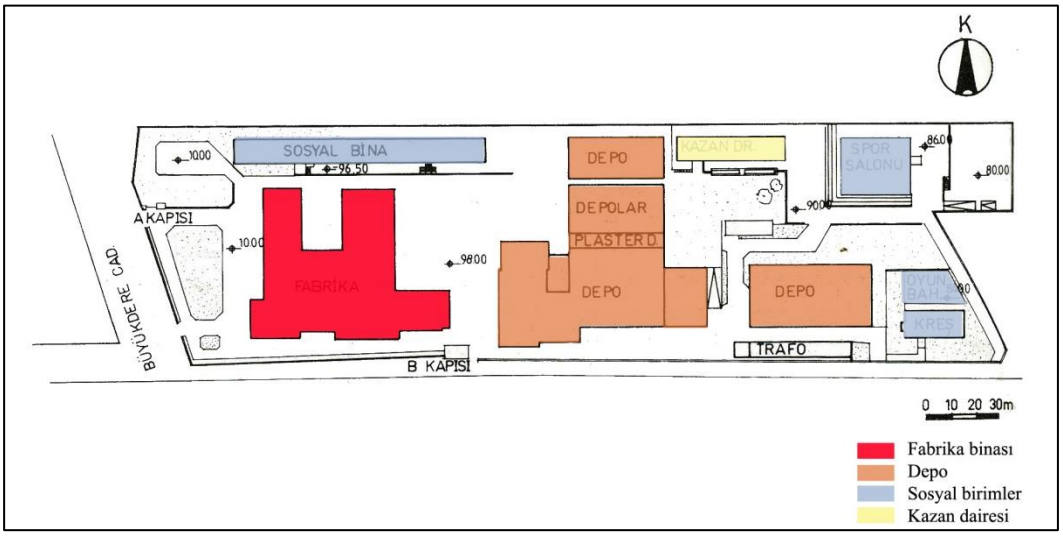

Şekil 4.106 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası vaziyet planı (Dökmeci vd., 1993).

Fabrika yakın çevresinde bulunan endüstri yapıları ile benzer olarak yola bakan cephesi dar, derinliği fazla olan bir arsaya yerleşmiştir ve yatayda gelişen bir mimari tasarıma sahiptir. Fabrikanın taşıyıcı sistemi betonarme karkastır. Açık plan şeklinde tasarlanan iç mekânlar, güney cephesinde bulunan yatay güneş kırıcılar ile süs olarak kullanılan prekast elemanlar fabrikanın mimari kimliğinin önemli bileşenleridir (Şekil 4.107) (Dökmeci ve vd., 1993).

Şekil 4.107 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası, Sosyal bina görünüşü (Dökmeci vd., 1993).

ECZACIBAŞI İLAÇ FABRİKASI

LEVENT KANYON

Konum: Levent

Kuruluş Yılı: 1971

Eski İşlev: İlaç üretimi

Yeni İşlev: Ofis, Konut, AVM

Dönüşüm Türü: Yenileme

Dönüşüm Aktörü: Özel

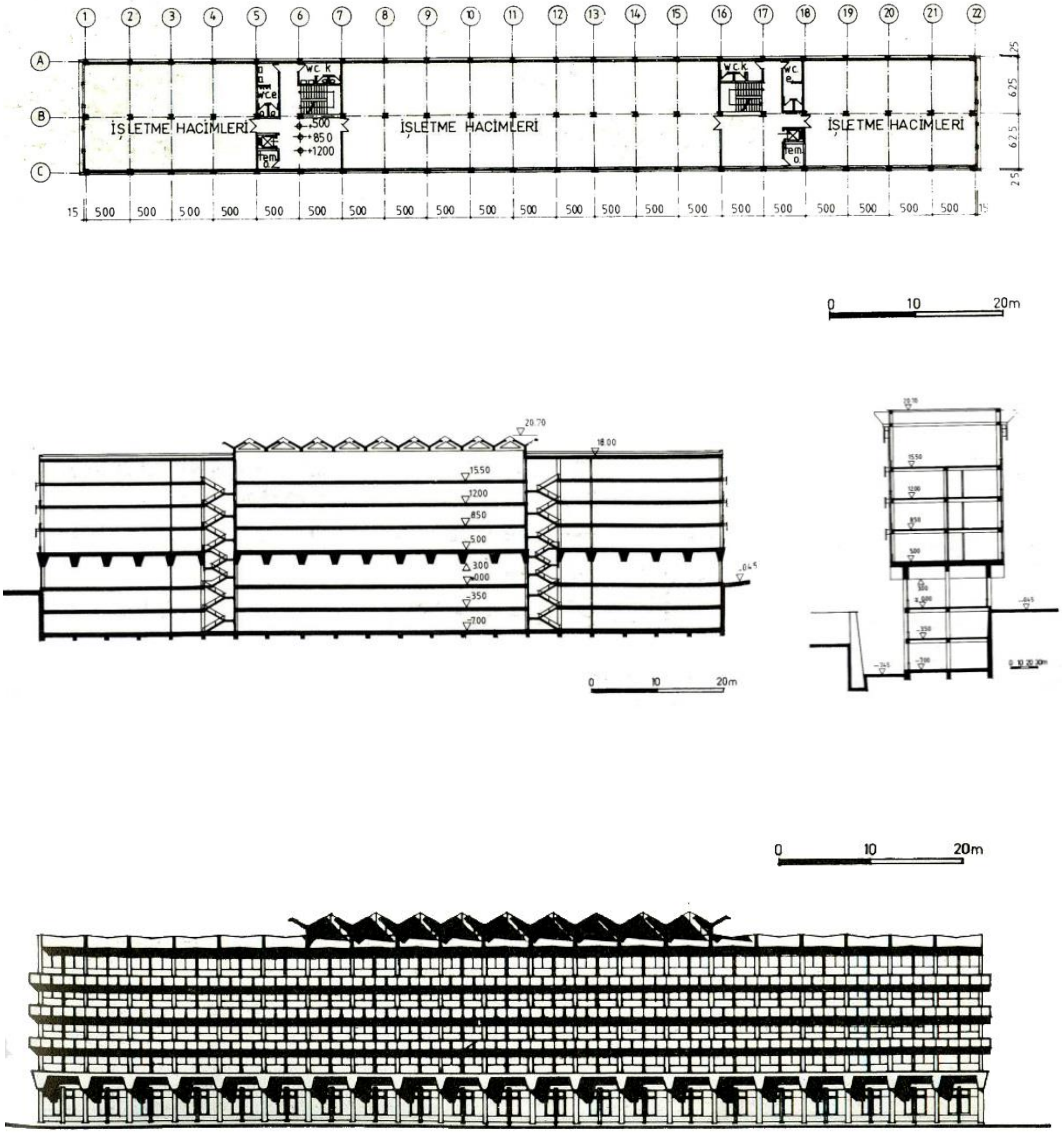

Şekil 4.108 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası normal kat planı, kesitler ve güney cephesi (Dökmeci vd., 1993).

1980 sonrası alınan desantralizasyon kararları, Büyükdere Caddesi'nin merkezi iş alanı olarak belirlenmesi ve alan üzerindeki rant baskısı sonucu bölgede mekânsal dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır. Eczacıbaşı İlaç Fabrikası 1992 yılında taşınmıştır. Alana yönelik yenileme projeleri ilk olarak 1991 yılında mimar Kevin Roche, John Dinkeloo&Associates ortaklığı ile tasarlanan kırk sekiz ve kırk bir katlı iki kuleden oluşan bir iş merkezi şeklindedir. Sonrasında alanın iş merkezi olması yerine ekonomik açıdan daha avantajlı olan ve içerisinde konut, ofis, ticaret, eğlence gibi karma işlevleri kapsayan bir proje geliştirilmesine karar verilmiştir (Şekil 4.109) (Şahin, 2010).

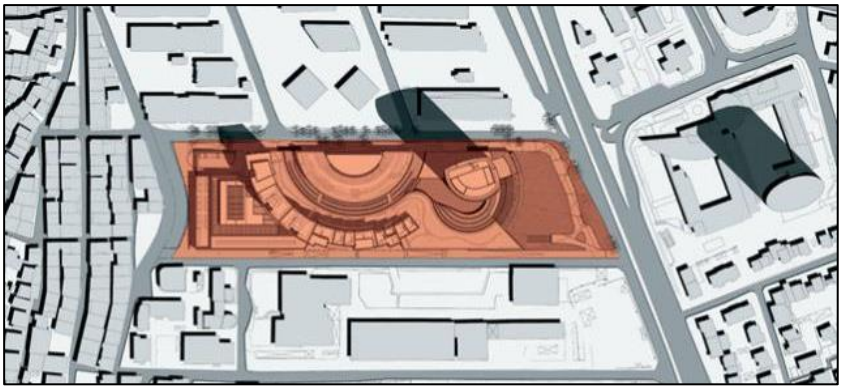

Şekil 4.109 : Levent Kanyon vaziyet planı (Url-62).

Tabanlıoğlu, Jerde ve Arup firmaları işbirliği ile tasarlanan Levent Kanyon 2006 yılında açılmıştır. Kent içindeki merkezi konumu ile kolay erişilebilir ve çeşitli ulaşım avantajlarına sahip olması, alanı kentin cazibe noktalarından birisi haline getirmiştir (Şekil 4.110). Cumhuriyet sonrası modern mimarinin önemli temsilcilerinden biri olan yapının yıkımı ise, modern endüstri mirası açısından önemli bir kayıp olarak nitelendirilmektedir.

Şekil 4.110 : Levent Kanyon havadan görünüşleri (Url-62).

Roche Fabrikası / ÖzdilekPark İstanbul (25)

1968-71 yıllarında, Büyükdere Caddesi üzerinde inşa edilen Roche Fabrikası 25.000 metrekare alana sahiptir. Fabrikanın mimarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. Roche Fabrikası cephedeki üç boyutlu modüler beton elemanlar, iç mekânda kullanılan mermer ve granit ile geç modern mimari stilin ve brütalizmin önemli bir temsilcisi sayılmaktadır (Şekil 4.112) (Batur, 2006).

ROCHE FABRİKASI ÖZDİLEKPARK İSTANBUL	
Konum: Levent **Kuruluş Yılı:** 1971 **Eski İşlev:** İlaç üretimi **Yeni İşlev:** Karma işlev **Dönüşüm Türü:** Yenileme **Dönüşüm Aktörü:** Özel	
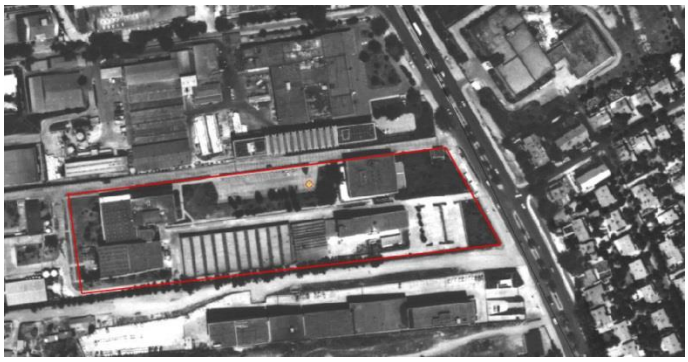	

Şekil 4.111 : Roche Fabrikası havadan görünüşü (1982) (Url-63).

Şekil 4.112 : Roche Fabrikası (Batur, 2006).

2002 yılında üretimini Gebze'ye taşıyan fabrikanın Büyükdere Caddesi'nde bulunan arsası Özdilek'e satılmış ve fabrika binası 2006 yılında yıkılmıştır. Geç modern mimarinin önemli örneklerinden biri olan Roche Fabrikası'nın yıkımı, Cumhuriyet sonrası modern endüstri mirasına yönelik büyük bir kayıp olarak nitelendirilmektedir (Şekil 4.113).

Şekil 4.113 : Roche Fabrikası yıkım süreci (Url-64).

2011 yılında yapımına başlanan Özdilek Park, 2014 yılında tamamlanmıştır. Proje tasarımı B+H mimarlık ofisine ait olan yapının uygulama projesi Piramit Mimarlık tarafından yürütülmüştür. 25.000 m^2 alan üzerinde inşa edilen Özdilek Park İstanbul içerisinde konaklama, ofis ve alışveriş birimleri içermektedir. Alanın batı ve doğu ucundaki kot farkı arasında bir geçiş oluşturma fikri projenin ana konseptini oluşturmaktadır. İki uçta bulunan otuz yedi ve otuz sekiz katlı iki kule otel-ofis ve plaza olarak düşünülmüş, plazaları birbirine bağlayan basamak şeklindeki köprü alan ise alışveriş merkezi olarak planlanmıştır (Şekil 4.114) (Url-65).

Şekil 4.114 : Özdilek Park İstanbul (Url-65).

4.3 İlk İşlevine Devam Eden Endüstri Yapıları

İstanbul'da ilk işlevine devam eden endüstri yapılarına bakıldığında çok fazla tesise ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu bölümde çok özgün bir örnek olan Yıldız Çini Fabrikası incelenmektedir.

Yıldız Çini Fabrikası / Yıldız Çini Üretim ve Sergi Alanı (26)

1893-94 yıllarında yapıldığı düşünülen Yıldız Çini Fabrikası, Raimondo D'Aronco tarafından tasarlanıp inşa edilmiştir. Yıldız Dış Bahçesi'nin doğusunda yer alan tek katlı kargir fabrikanın üç bölümden oluştuğu görülmektedir. Araya beyaz taşlar ve çini süslemeler serpiştirilmiş silme kırmızı tuğlayla kaplı cephe tasarımı D'aranco'nun mimari üslubunu yansıtmaktadır (Şekil 4.115). 1895 yılında üretime geçen fabrika aynı yıl bir yangın geçirmiştir. Geçirdiği yangının ardından fabrika, yapının mimarı Raimondo D'Aronco tarafından onarılmış ve eklenen yeni yapılarla genişletilmiştir (Batur, 1994).

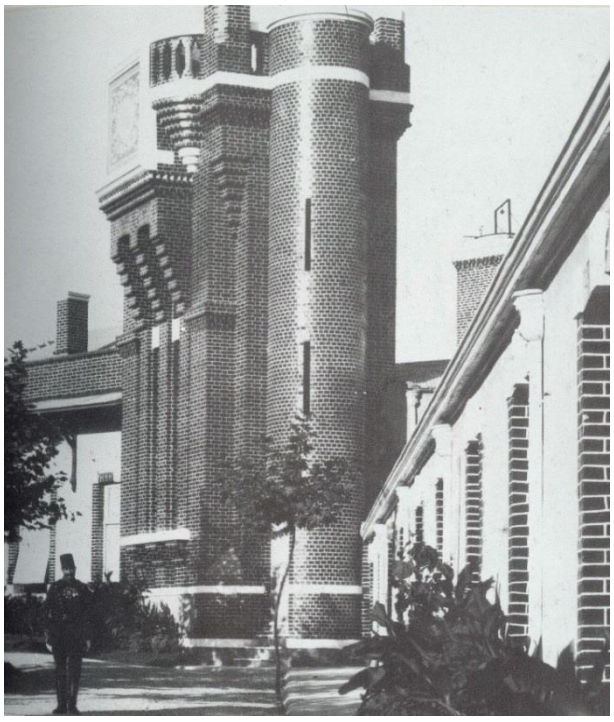

Şekil 4.115 : Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyunu (Küçükerman, 1987).

1911 yılında ikinci kez üretime geçen fabrika, 1913-15 yılları arasında yapılan sanayi istatistiklerine göre İstanbul'da çalışan tek porselen fabrikasıdır (Küçükerman, 1987). Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tekrar kapanan fabrikanın yeniden üretime geçmesine yönelik çalışmalar 1957 yılında başlamıştır (Şekil 4.116) (Küçükerman, 1987).

YILDIZ ÇİNİ FABRİKASI

YILDIZ ÇİNİ ÜRETİM ve SERGİ ALANI

Konum: Yıldız

Kuruluş Yılı: 1893-1894

Eski İşlev: Çini ve porselen üretimi

Yeni İşlev: Çini, porselen üretimi ve Sergi

Dönüşüm Türü: Restorasyon, Yeniden İşlevlendirme

Dönüşüm Aktörü: Kamu

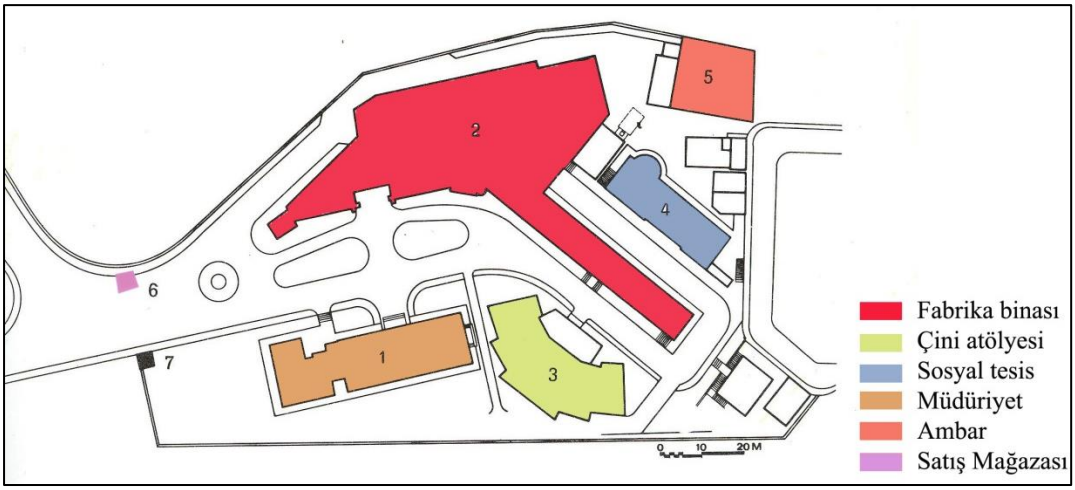

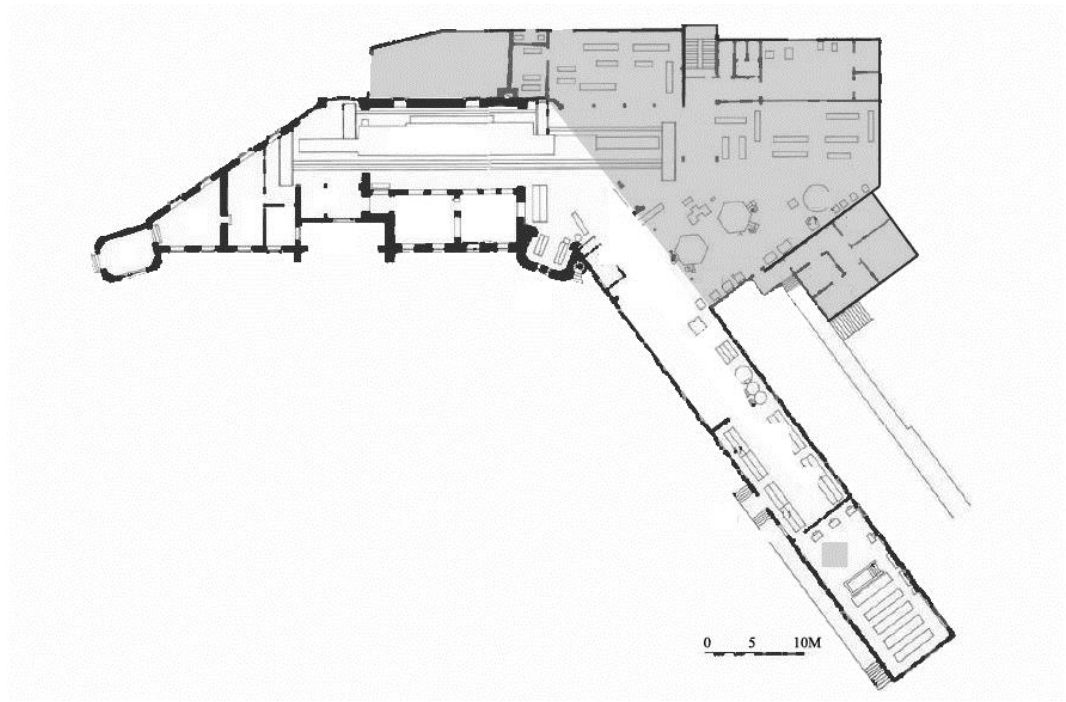

Şekil 4.116 : Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası fonksiyon dağılımı ve kat planı (Küçükerman, 1987).

1959 yılında Sümerbank'a devredilen işletmede çeşitli teknolojik yenilemeler yapılmış ve fabrika "Sümerbank Yıldız Porselen Sanayii Müessesesi" adıyla 1961 yılında yeniden üretime geçmiştir. Fabrika bir yıl sonra "Yıldız Çini ve Porselen Sanayii Müessesesi" adını almıştır. Sümerbank'a devredilmesinin ardından fabrikaya çeşitli fonksiyonları karşılayacak ekler yapılarak, yapının iç mekân hacmi arttırılmıştır. Bu süreçte fabrikanın özgün dokusu ve mimari dili korunmuştur (Küçükerman, 1987). Yıldız Çini Fabrikası İstanbul'da kurulmuş endüstri yapıları içerisinde ilk işlevini devam ettiren sayılı fabrikalardan birisidir. Tarihi fabrikada bir yandan üretim devam ederken, diğer yandan ürünlerin sergilenmesi ve satışı yapılmaktadır. Yıldız Çini Fabrikası'nın planı incelendiğinde çizimdeki gri kısım, fabrikanın Sümerbank'a devredilmesinden sonra yapılan ekleri göstermektedir. Fabrikanın özgün planında bulunan fonksiyonlar; planlama, laboratuvarlar, fırınlar, fabrika kulesi ile döküm tezgahları, sonradan eklenen kısımda bulunan fonksiyonlar ise; kalıp, stok alanları, işletme bürosu, torna tezgahları, sergi ve satış birimleridir. Yıldız Çini Fabrikası'nda üretilen porselenlerin bir kısmı Topkapı Sarayı Müzesi ve TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı'na bağlı saraylarda sergilenmektedir (Şekil 4.117) (Küçükerman, 1994b).

Şekil 4.117 : Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası günümüzde görünümü (Url-66).

Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası, 1995 yılında İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Yıldız Sarayı kapsamında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005). Gerekli teknolojik yenilemeler ile üretimine devam eden fabrika aynı yerde işlevini sürdürmekte ve ürünlerin bir kısmı burada sergilenmektedir.

4.4 Dönüşüm Potansiyeli Olan Endüstri Yapıları

Bu bölümde incelenen örnekler işlevini yitirmiş ve boş durumda olan ya da yıkılmış ancak herhangi bir uygulamanın yapılmadığı endüstri yapılarıdır. Söz konusu dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları sayısı altı adettir.

Paşalimanı Un Fabrikası (27)

1863 yılında Pertevniyal Valide Sultan Vakfı'nın bir tesisi olarak yaptırılan fabrika aynı zamanda İstanbul'un en eski ikinci değirmenidir. Yapının mimarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. Fabrikada, dikdörtgen planlı ve beş katlı ana bina ile tek katlı bir depo bulunmaktadır. Taşıyıcı sistemi kârgir olan tarihi fabrikanın iç konstrüksiyonu ise ahşap malzemeden oluşmaktadır (Şekil 4.118) (Divan, 1984). Paşalimanı Un Fabrikası Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1973 yılında I. derece eski eser olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005).

PAŞALİMANI UN FABRİKASI	
Konum: Üsküdar **Kuruluş Yılı:** 1863 **Eski İşlev:** Un üretimi **Yeni İşlev:** - **Dönüşüm Türü:** - **Dönüşüm Aktörü:** -	
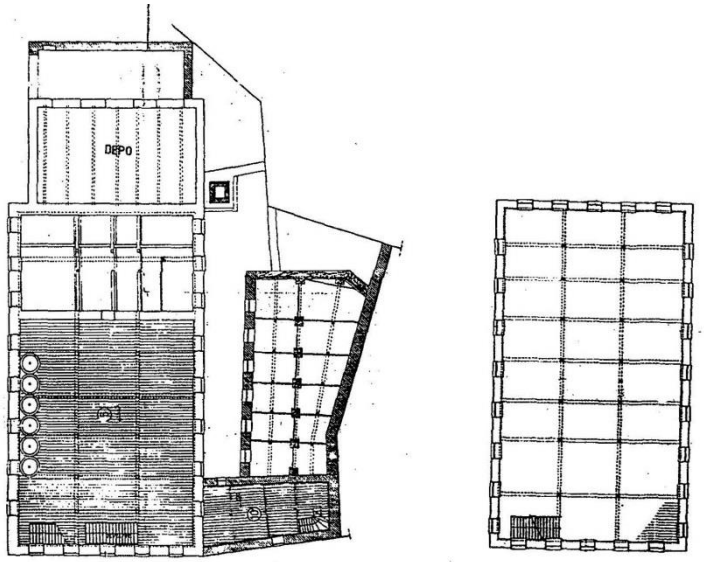	

Şekil 4.118 : Paşalimanı Un Fabrikası planı, ana bina ve depo (Kıraç, 2001).

1940 yılında işlevini yitiren endüstri tesisi bu süreçten sonra bakımsızlık nedeniyle fiziksel yıpranma ve eskimeye maruz kalmıştır. Günümüzde çatısı ve kat döşemeleri olmayan yapının sadece dört duvarı mevcuttur. 2013 yılında Sinpaş A.Ş.'ye satılan yapının holding binası olarak kullanılması planlanmaktadır (Url-67). Alana yapılan ziyarette herhangi bir çalışmanın olmadığı görülmüştür (Şekil 4.119).

Şekil 4.119 : Paşalimanı Un Fabrikası (sağda) günümüzde görünüşü (Nart, 2015).

Unkapanı Un Fabrikası (28)

1870 yılında inşa edilen Unkapanı Değirmeni, kendi döneminde yapılan diğer değirmenlere göre daha geniş ve kapsamlı bir kompleks niteliğindedir. Dört girişi olan Unkapanı Değirmeni; değirmen binası, depo binaları, fırın, yatakhane binası, dükkânlar, sinema, bacalar ve sarnıç birimlerinden oluşmaktadır (Kariptaş, 2011).

i. Değirmen: İstanbul Manifaturacılar Çarşısı yapımı sırasında yıkılan değirmen binası yapıldığı dönemde beş katlı ve beşik çatılıdır. Endüstri tesisinin kuzeyinde bulunan üç katlı lojman binasının kuzeybatı cephesi de bu süreçte yıkılmıştır.

ii. Fırın ve Depolar: 1000 m^2 büyüklüğündeki tek katlı fırın binasının sadece bir bölümü mevcuttur. Aynı şekilde çoğu yok olmuş depo binalarından yalnızca bir bölümünün duvarları ayaktadır.

iii. Sinema ve Servis: Sinema binası değirmenin diğer birimlerine göre oldukça iyi durumdadır. Tek katlı servis binası da günümüze kadar korunmuştur ve günümüzde büfe ve kahvehane olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.120) (Kariptaş, 2011).

Şekil 4.120 : Unkapanı Un Fabrikası 20.yüzyıl görünümü (Kariptaş, 2011).

1940 yılında özelleştirilen tarihi değirmen bu dönemde bir yangın geçirmiş, sonrasında Umumi Mağazalar'a satılmıştır. İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'nın yapımı sırasında tarihi değirmen binası yıkılmıştır. Unkapanı Değirmeni, 1977 yılında İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir. 1980 sonrası sadece girişi ve çevre duvarları kalan değirmen, ihale ile İstanbul Ticaret Borsası'na satılmış ve bir süre otopark, depo ve tamir yeri olarak kullanılmıştır (Şekil 4.121) (Köksal, 2005).

Şekil 4.121 : Unkapanı Değirmeni günümüzde görünüşleri (Nart, 2015).

UNKAPANI UN FABRİKASI

Konum: Unkapanı

Kuruluş Yılı: 1870

Eski İşlev: Un üretimi

Yeni İşlev: -

Dönüşüm Türü: -

Dönüşüm Aktörü: -

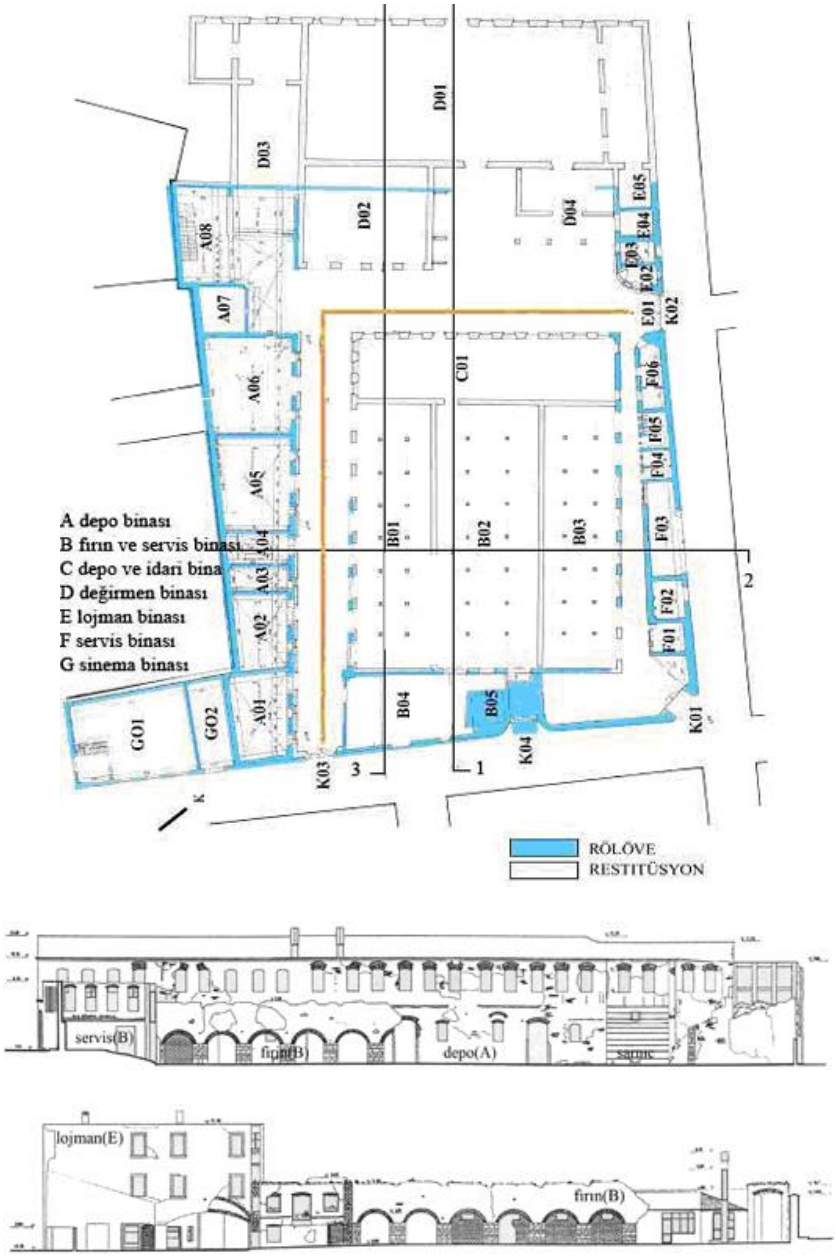

Şekil 4.122 : Unkapanı Un Fabrikası Restorasyon-Restitüsyon çizimi (Kariptaş, 2011).

2011 yılında Unkapanı Değirmeni'nin yeniden kullanımına yönelik ilk olarak Yapı Merkezi tarafından İTB (İstanbul Ticaret Borsası) Unkapanı Borsa ve Kongre Merkezi Projesi adı altında bir restorasyon projesi hazırlanmıştır (Şekil 4.123). İstanbul Ticaret Borsası hizmet ve yönetim birimleri ile 50, 100, 200 ve 1000 m^2'lik salonların yer alacağı kongre merkezine yönelik çalışmalara henüz başlanmamıştır (Url-68).

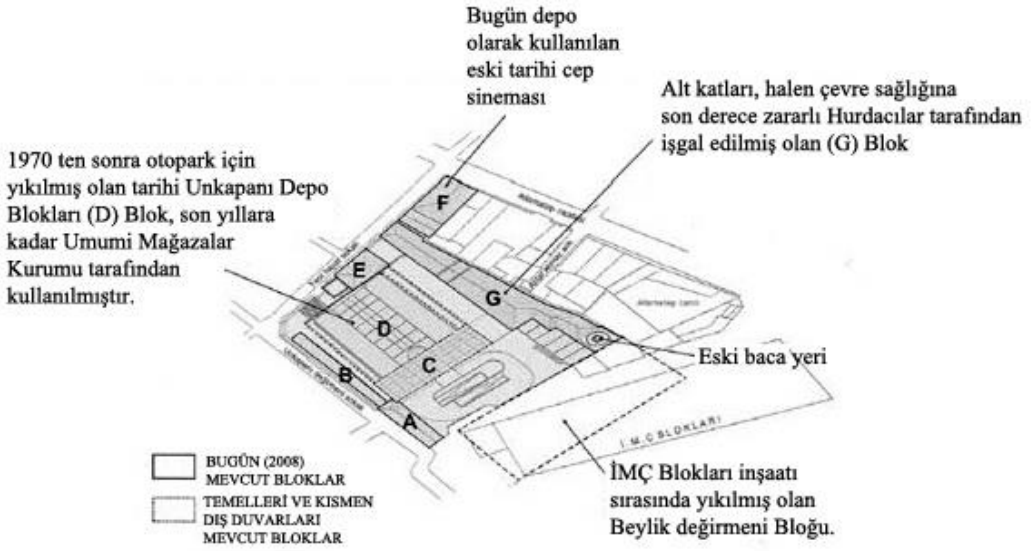

Şekil 4.123 : Yapı Merkezi tarafından yapılan analiz çalışması (Kariptaş, 2011).

Alana yapılan ziyarette tarihi değirmene yönelik herhangi bir koruma çalışmasının olmadığı görülmüştür. Yapının sadece birkaç duvarı ayaktadır ve endüstriyel tesis özgün mimari kimliğini büyük oranda kaybetmiştir. Otopark ve hurda alanı olarak kullanılan tarihi tesis bakımsızlık nedeniyle büyük zarar görmektedir.

Kasımpaşa Un Fabrikası (29)

Arşiv kayıtlarına göre 1852'de yapım izni çıkan Kasımpaşa Un Fabrikası'nın mimarına ve ne zaman tamamlandığına dair kesin bir bilgi yoktur. Dört katlı fabrikanın içerisinde değirmen, idare, depo ve yardımcı ek birimler bulunmaktadır (Şekil 4.124). 1960'lı yıllarda zemin katları betonarme olarak yenilenen fabrika 1982 yılına kadar aktif olarak kullanılmıştır. 1984'te fabrikanın makineleri sökülmüş ve başka bir alana taşınmıştır (Ezgeç, 1998). Kasımpaşa Un Fabrikası, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 07.11.1990 gün ve 2243 sayılı karar ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005).

KASIMPAŞA UN FABRİKASI	
Konum: Kasımpaşa **Kuruluş Yılı:** 1886 **Eski İşlev:** Un üretimi **Yeni İşlev:** - **Dönüşüm Türü:** - **Dönüşüm Aktörü:** -	
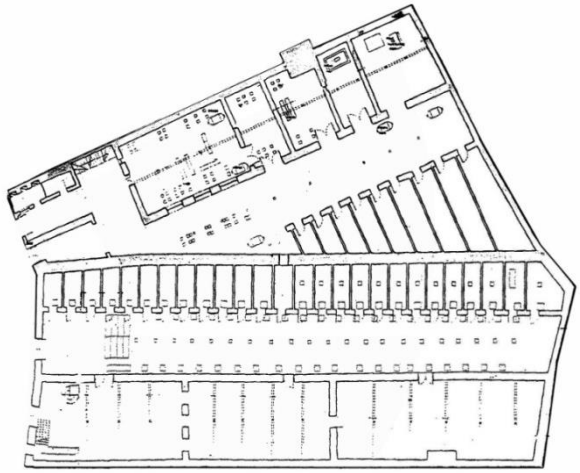	

Şekil 4.124 : Kasımpaşa Un Fabrikası planı (Ezgeç, 1998).

İşlevini yitirdikten sonra bakımsızlık nedeniyle yıpranmaya maruz kalan fabrika günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Yapının mimari bileşenleri, iç mekân donatıları ve elemanları büyük zarar görmüştür (Şekil 4.125).

Şekil 4.125 : Kasımpaşa Un Fabrikası, geçmişte ve günümüzdeki görünümü (Nart, 2015).

Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası (30)

1934 tarihinde dönemin Başbakanı İnönü'nün temelini attığı fabrika bir yıl sonra açılmıştır. Fabrikada ilk olarak çay bardağı, su bardağı, gaz lambası, gemici feneri, sürahiler, küçük ilaç şişeleri, gemici sürahileri ve galonlar üretilmiştir. Bulunduğu bölgede önemli bir üretim tesisi olan fabrika aynı zamanda birçok etkinliğin gerçekleştiği sosyal bir alandır (Şekil 4.126) (Küçükerman, 1998).

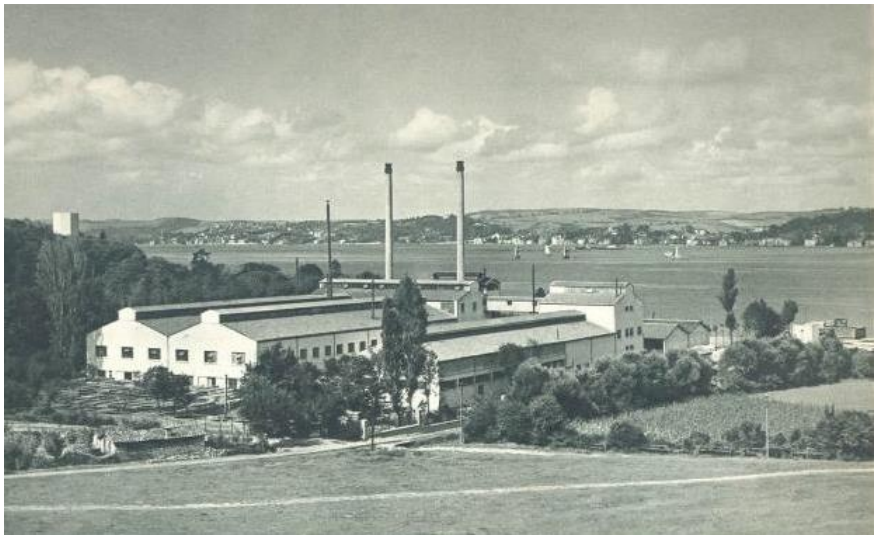

Şekil 4.126 : 1930'lu yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası (Url-69).

1980'li yıllarda çıkan Boğaziçi Kanunu ile desantralizyon sürecine giren fabrikaya yönelik, alanın turizm ve eğitim amaçlı yeniden kullanımını destekleyen projeler geliştirilmiştir. Geliştirilen 'Camköy' projesi ile bu anlamda bölgenin sosyal ve ekonomik canlılığının devamlılığı ile endüstri mirasının korunması amaçlamıştır. Proje kapsamında bölgede camcılıkla uğraşan insanların işlerini sürdürmelerine yönelik atölyelerin kurulması ve fabrikanın kısmen onarılıp çalışmaya devam etmesi önerilmektedir. Tarihi fabrikanın yeniden işlevlendirilemesine yönelik önemli ve kapsamlı bir proje olan 'Camköy' projesi ulusal ve uluslararası birçok kuruluş tarafından desteklenmiştir. Proje çeşitli nedenlerden dolayı uygulanamamıştır. 1990 yılından sonra kapanma sürecine giren fabrikada bu tarihten sonra işçi sayısında hızla düşüş yaşanmıştır. 2002 yılında işlevini tamamen yitiren fabrikanın kapatılma nedeni olarak fabrikanın kentteki mevcut konumu ve maliyet yapısı ile sürdürülmesinin mümkün olmayacağı gösterilmiştir (Gün, 2014). Kapatılmasının ardından günümüze kadarki süreçte atıl vaziyette bulunan endüstri yapısı bir süredir depo olarak kullanılmaktadır. Fabrikanın satış aşamasında olduğu öğrenilmiştir (Şekil 4.127).

PAŞABAHÇE ŞİŞE CAM FABRİKASI

Konum: Beykoz

Kuruluş Yılı: 1934

Eski İşlev: Cam üretimi

Yeni İşlev: -

Dönüşüm Türü: -

Dönüşüm Aktörü: -

Şekil 4.127 : Paşabahçe Cam Fabrikası vaziyet planı ve fonksiyon dağılımı (Gün, 2014).

Şekil 4.128 : Günümüzde Paşabahçe Cam Fabrikası (Nart, 2015).

Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası / Otel ve Konut (31)

Beykoz'da bulunan Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası, İstanbul'da 20. yüzyılda inşa edilen önemli endüstri tesislerinden biridir. Fabrikanın yapımından önceki dönemde fabrikanın bulunduğu alanda Modiano Cam Fabrikası ile Osmanlı-Fransız ortaklığında kurulan Tereyağı ve İspermeçet Mumu Fabrikası yer almaktadır. 1922 yılında Modiano Cam Fabrikası'nın hazineye devri sonrası Hasan Hulki Bey tarafından satın alınan fabrika İspirto ve Müstahzarat-ı Kimyeviye Fabrikası adıyla bir süre üretime devam etmiştir (Köksal, 2005). 1933 yılında yıkılan Modiano Cam Fabrikası'nın yerine Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası inşa edilmiştir. 1937-39 yılları arasında inşa edilen fabrikanın mimarı M. Ahsen Yapaner'dir (Anon., 1943). 1943-44 yıllarında fabrikaya eklenen rakı damıtma ve şişeleme bölümleri ile çeşitli genişletme çalışmaları sonrası fabrika üretimine devam etmiştir (Küçükerman, 1994a). Fabrikanın dört katlı blokunda; imalathane bölümlerinin (dinlendirme, söndürme, taktir ve anason daireleri) toplandığı, sahil tarafındaki tek katlı blokta ise idare ve üretim sonrası son işçiliğin yapıldığı imla dairesinin bulunduğu görülmektedir (Şekil 4.129) (Şekil 4.130) (Anon., 1943).

Şekil 4.129 : Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası yıkım öncesi görünümü (Url-70).

TEKEL mülkiyetinde bulunan fabrika, 2012 yılında özelleştirme idaresinin açtığı ihale sonucu yap-işlet-devret modeli ile özelleştirilmiş ve 49 yıllığına Torunlar Gayrimenkul'e kiralanmıştır (Url-70).

PAŞABAHÇE İÇKİ VE İSPİRTO FABRİKASI

Konum: Beykoz

Kuruluş Yılı: 1937-39

Eski İşlev: İspirto ve içki üretimi

Yeni İşlev: -

Dönüşüm Türü: -

Dönüşüm Aktörü: -

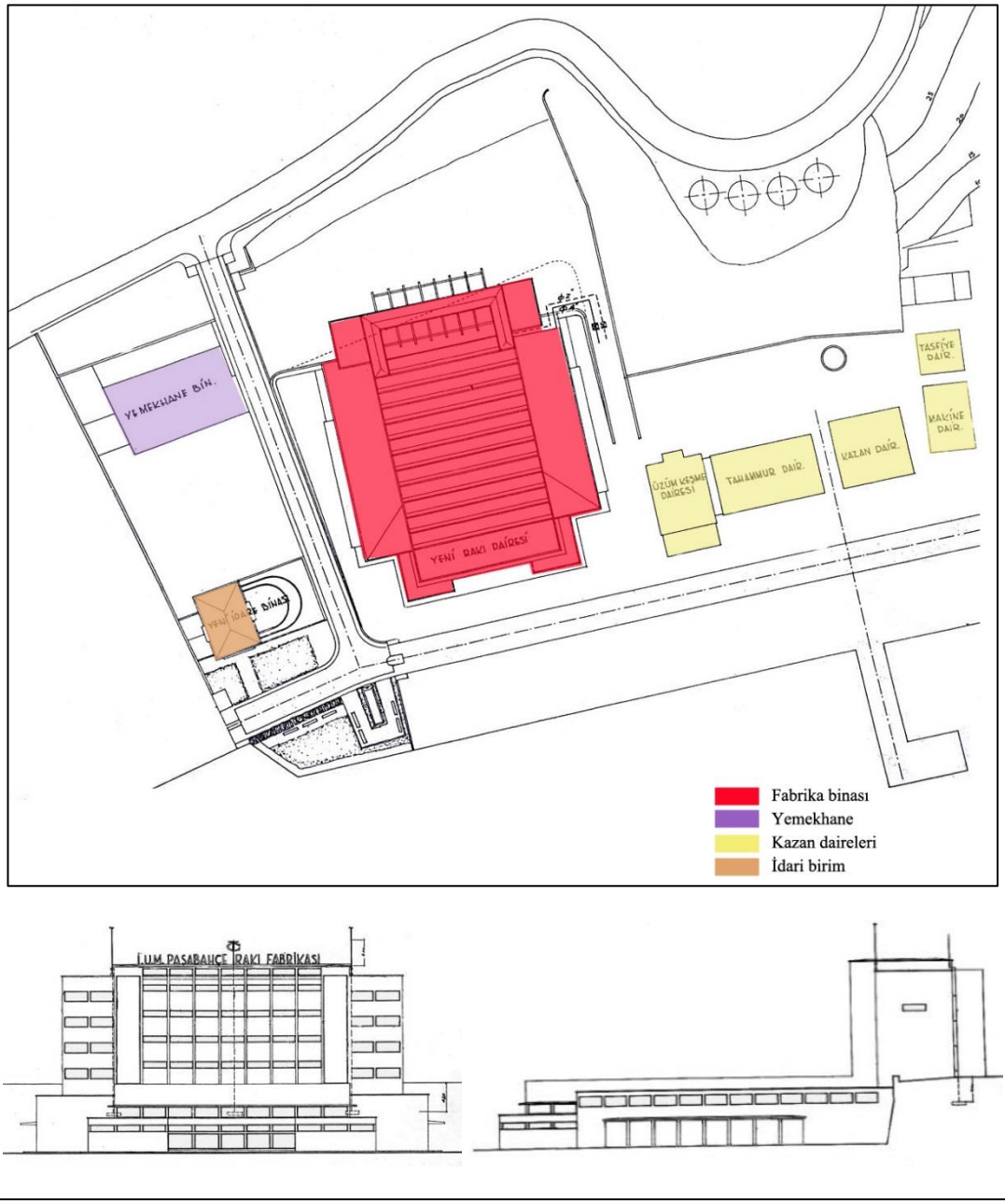

Şekil 4.130 : Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası vaziyet planı, ön ve yan görünüşleri (Anon., 1943).

Günümüzde tesisin olduğu alanda sadece lojman yapısının bulunduğu görülmüştür. Cumhuriyet sonrası modern mimarinin önemli örneklerinden biri olan ve çok katmanlı yapıları ile endüstriyel arkeoloji niteliği taşıyan Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası'nın yıkılmasının endüstriyel mirasa yönelik büyük bir kayıp olduğu düşünülmektedir (Şekil 4.131).

Şekil 4.131 : Günümüzde Paşabahçe Tekel İçki ve İspirto Fabrikası (Nart, 2015).

Squibb İlaç Fabrikası (32)

Squibb İlaç Fabrikası, E.R. Squibb and Sons Firması tarafından 1954 yılında Büyükdere Caddesi üzerinde, birinci Levent Mahallesi'ne komşu bir alanda inşa edilmiştir. Üç katlı olan fabrikanın yatayda gelişen hacmi ile düşey prizmatik kütle arasındaki denge, bant pencereler ve bölümlendirilmiş cam yüzeyin bütünde oluşturduğu yalın mimari dil fabrikaya ait önemli özelliklerdir. Fabrikanın günümüze ulaşan sayılı görsellerine bakıldığında cephedeki modern mimari çizgileri görmek mümkündür (Şekil 4.132) (Url-71).

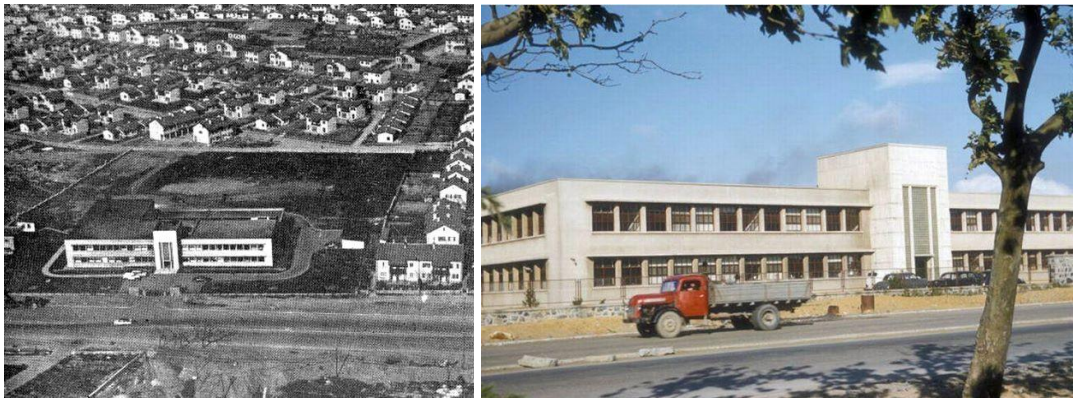

Şekil 4.132 : Squibb Fabrikası havadan ve Büyükdere Caddesi'nden görünüşleri (Url-71).

SQUIBB İLAÇ FABRİKASI	
Konum: Levent **Kuruluş Yılı:** 1954 **Eski İşlev:** İlaç üretimi **Yeni İşlev:** - **Dönüşüm Türü:** - **Dönüşüm Aktörü:** -	
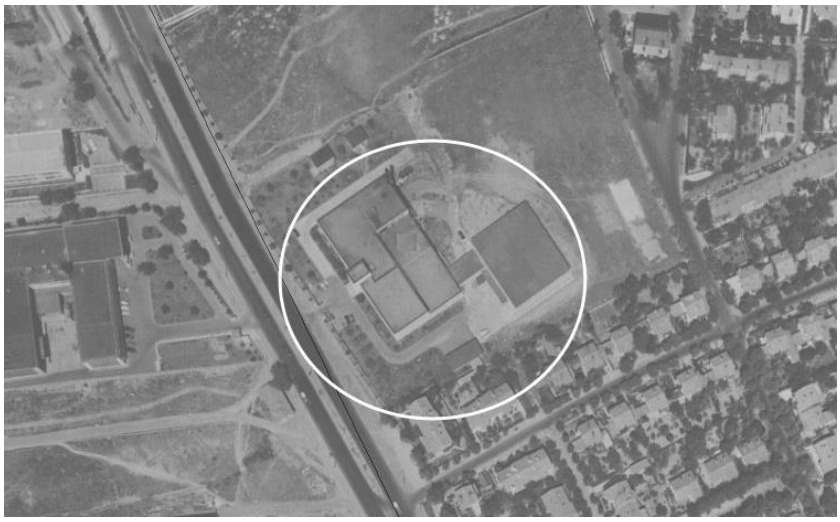	

Şekil 4.133 : Squibb Fabrikası havadan görünüşü (1966).

Squibb Fabrikası 1980 yılına kadar işlevini devam ettirmiş, bu dönemdeki ekonomik düzenlemeler sonucu kapanmıştır. Günümüzde fabrikanın bulunduğu alan boş vaziyettedir.

Çizelge 4.1 : İstanbul'da incelenen endüstri yapılarına yönelik analiz tablosu.

	Endüstri Yapısının Adı	Konum	Yapım Yılı	Mimarı	Mülkiyet	Tescil durumu	Özgün Fonksiyon	Güncel Fonksiyon	Dönüşüm yılı	Proje Tasarım	Dönüşüm türü	Dönüşüm Mekanizması	Finansman/ Yüklenici
1	Tophane-i Amire	Tophane	1730	-	TSK, MSÜ	Var	Top dökümhanesi	Kültür Merkezi, Sergi	1993	H.Sezgin	Rest., Y. İşl.	kamu	MSÜ, Özel
2	Darphane-i Amire	Sultanahmet	1727	-	Kültür Bak.	Var	Sikke, altın üretimi	Sergi alanı	2014	-	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	TÜRSAB
3	Lengerhane ve Hasköy Tersanesi	Hasköy	1730	-	Kamu	Var	Lenger üretimi, tersane	Müze ve serge alanı	1991-94	B. Bulgurlu	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	Koç Vakfı
4	Beykoz Deri ve Kundura F.	Beykoz	1810	-	Sümerbank	Var	Deri ve kundura imalatı	Sinema Platosu	2005	-	Yeniden İşl.	özelleştirme	Yıldırım Hold.
5	Feshane Giyim Fabrikası	Eyüp	1833	-	İBB	Var	Fes ve giyim fabrikası	Fuar ve Sergi alanı	1998	M. Ekiz	Rest., Y. İşl.	kamu	Güryapı İnş., İBB
6	Cibali Tütün Fabrikası	Fatih	1884	A. Vallaury	TEKEL	Var	Tütün ve puro üretimi	Eğitim ve Kültür	2000-02	M. Alper	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	Kadir H. Vakfı
7	Hasanpaşa Gazhanesi	Kadıköy	1891	-	İETT	Var	Gaz ve elektrik üretimi	Sosyal ve kültürel tesis	2013-15	İTÜ, İBB	Rest., Y. İşl.	kamu	Güryapı İnş., İBB
8	Küçükçekmece Kibrit F.	Küçükçekmece	1893		Özel	Var	Kibrit üretimi	Etkinlik alanı	-	-	Yeniden İşl.	özel	Özel
9	Cendere Su Pompa İstasyonu	Maslak	1899	-	İSKİ	Var	Su pompa istasyonu	Müze	2005-10	Atelye Mim.	Rest., Y. İşl.	kamu	İBB, İSKİ, İTÜ
10	Bomonti Bira Fabrikası	Feriköy	1902	-	TEKEL	Var	Bira, kalıp buz üretimi	Otel, Kongre Kültür M	2012-15	H. Tümertekin	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	Doğuş, IC Holding Koşok İnşaat
11	Kasımpaşa Tuz Ambarı	Kasımpaşa	20. yy başı	-	-	-	Alkol, tuz, tütün deposu	Reklam Ajansı	2008-09	Erginoğlu& Çalışlar	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	Medina Turgul DDB
12	Silahtarağa Elektrik F.	Kağıthane	1913	-	TEK	Var	Elektrik üretimi	Üniversite, Müze	2004-	İ. Bilgin, N. Sayın, E. Arolat, H.Tümertekin	Restorasyon Yeniden İşl.	özelleştirme	Bilgi Üni., Ciner ve Doğuş Grubu
13	Bakırköy İspirto Fabrikası	Ataköy	1917	-	Emlak Bank	-	İspirto üretimi	Müzik Okulu	1998-2000	-	Rest., Y. İşl.	kamu	Bakırköy B.
14	Üsküdar Elektrik Fabrikası	Bağlarbaşı	1928	A.Talat Bey	İETT	Yok	Elektrik üretimi	Kültür M., Müze	2005-08	HEKTAŞ İ.	Rest., Y. İşl.	kamu	HEKTAŞ İnş.
15	Kuru Yük ve Antrepo Binası	Tophane	1957	S. H. Eldem	Türkiye Gemicilik İşl.	Var	Kuru yük deposu	Modern Sanat Müzesi	2004	Tabanlıoğlu	Rest., Y. İşl.	özelleştirme	Eczacıbaşı
16	Neyir Konfeksiyon F.	Levent	1965	Tekeli&Sisa	Özel	Yok	Giyim fabrikası	Finans-Banka	-	-	Yeniden İşl.	özel	-
17	Pe-Re-Ja Kimya Fabrikası	Bahçelievler	1967	-	Pe-Re-Ja	Yok	Kimya Sanayi fabrikası	Spor Mağazası	2014	-	Yeniden İşl.	özel	-
18	Büyükdere Kibrit Nektar F.	Sarıyer	1909	-	TEKEL	Var	Bira, çakmaktaşı üretimi	Hastane	2011-	-	Yenileme	kamu	TOKİ, YDA İnşaat
19	Sütlüce Mezbahası	Sütlüce	1923	Vedad Tek	İBB	Var	Et kesimi, satış, idare	Kongre ve Kültür M.	1998-2009	C. Eruzun	Yenileme	kamu	Kayalar İnşaat
20	Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası	Mecidiyeköy	1930	R. Stevens	TEKEL	Var	Likör ve kanyak üretimi	Ofis, Konut, AVM	2012-	E. Arolat	Yenileme Rekonstrük-siyon	özelleştirme	Viatrans-Meydanbey EMLAKKONUT
21	Philips Televizyon F.	Levent	1956	-	Özel	Yok	Televizyon fabrikası	Ofis, Konut, AVM	1995-2003	Tekeli&Sisa	Yenileme	özel	Yüksel İnş.
22	Tekfen Ampul Fabrikası	Levent	1964		Tekfen	Yok	Ampul üretimi	Ofis	2000-03	S. H. Connell	Yenileme	özel	Tekfen İnş.
23	Vakko Eşarp ve Giyim F.	Merter	1970	H. Baysal	Özel	Yok	üretim, idare, lojman	Ofis, Konut, AVM	2009-13	DB Mimarlık	Yenileme	özel	Eroğlu GYO
24	Eczacıbaşı İlaç Fabrikası	Levent	1971	A. Boysan	Eczacıbaşı	Yok	İlaç üretimi	Ofis, Konut, AVM	2006	Jerde Partner.	Yenileme	özel	İş GYO
25	Roche Fabrikası	Levent	1971	A. Gürsoy	Özel	Yok	İlaç üretimi, yönetim	Ofis, Konut, AVM	2011-14	B+H Arch	Yenileme	özel	Özdilek A.Ş.
26	Yıldız Çini Fabrikası	Yıldız	1893	R.d'Aranco	Milli Saraylar	Var	Çini ve porselen üretimi	Çini üretimi, sergi	-	-	Rest., Y. İşl.	kamu	Milli Saraylar
27	Paşalimanı Un Fabrikası	Üsküdar	1863	-	Özel Vakıf	Var	Un üretimi	-	-	-	-	özelleştirme	Sinpaş GYO
28	Unkapanı Un Fabrikası	Unkapanı	1870	-	İSTİB	Var	Un üretimi	-	-	Yapı Merkezi	-	özelleştirme	İSTİB
29	Kasımpaşa Un Fabrikası	Kasımpaşa	1886	-	Özel	Var	Un üretimi	-	-	-	-	özel	-
30	Paşabahçe Şişe Cam F.	Paşabahçe	1934	-	Şişe Cam A.Ş.	Yok	Şişe ve cam üretimi	-	-	-	-	-	-
31	Paşabahçe İçki ve İspirto F.	Beykoz	1937	A. Yapaner	TEKEL	Yok	İspirto ve içki üretimi		-	-	-	özelleştirme	Torunlar GYO
32	Squibb İlaç Fabrikası	Levent	1954	-	Squibb	Yok	İlaç üretimi	-	-	-	-	özel	-

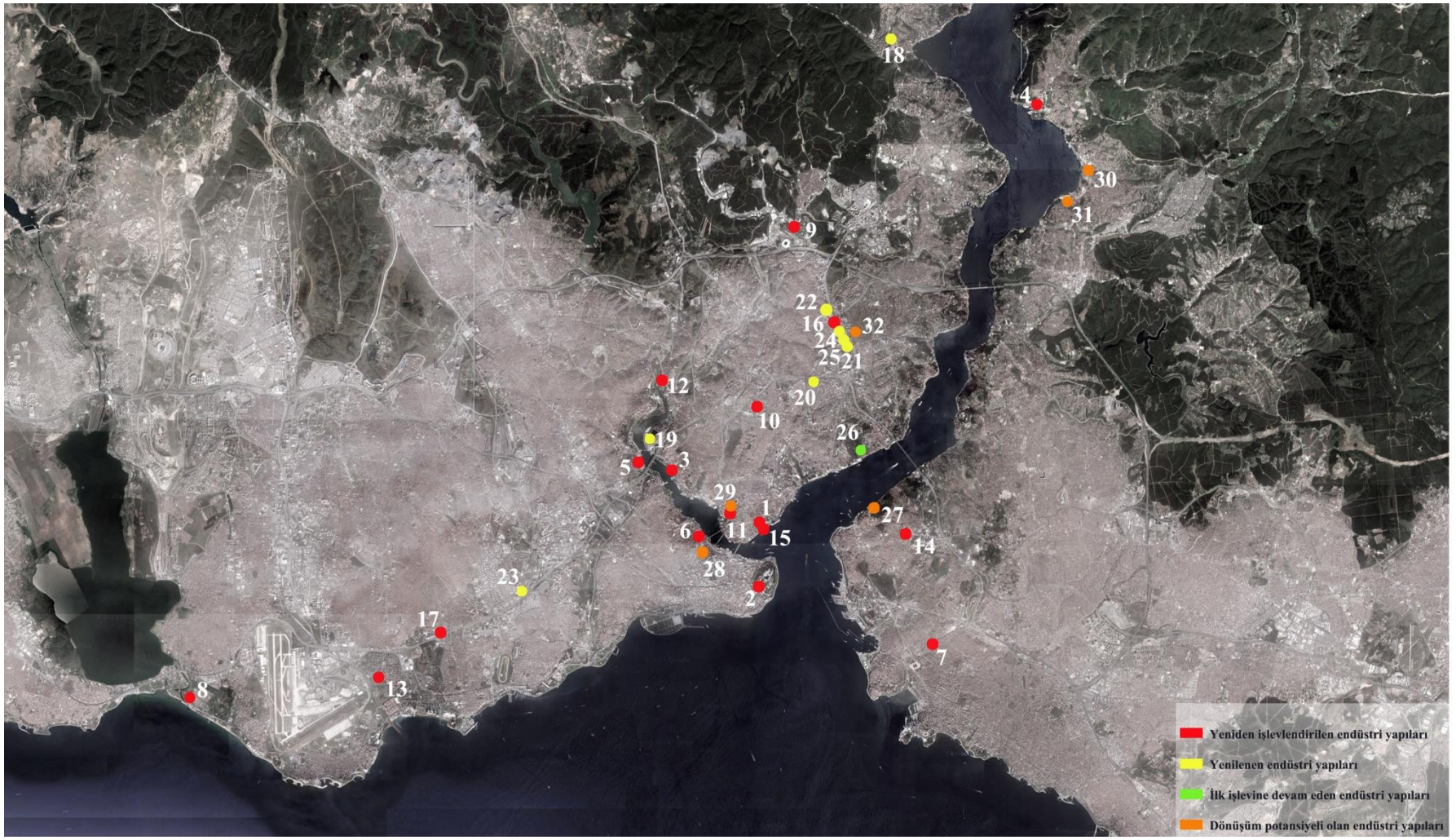

Şekil 4.134 : İstanbul Dönüşüm Haritası.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentler, her dönemin kendine ait farklı dinamikleri doğrultusunda değişen koşullara göre yeniden şekillenmektedir. Dönüşümün kaçınılmaz olduğu bu süreçte kent fiziksel, sosyal, ekonomik, kültürel anlamda değişimler geçirmiştir. Bu anlamda kentte yaşanan dönüşümlerin ilki Endüstri Devrimi'nin yaşanması ve endüstrileşme sürecidir. Tarım ve insan gücünden, makineli üretime geçiş ile beraber değişen üretim modelleri, üretimin yapıldığı fiziksel mekânları değiştirmiş ve endüstri yapıları kentte var olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kentlerde başlayan yeniden yapılanma süreci ve hız kazanan sanayileşme ile beraber kentlerde diğer bir dönüşüm süreci başlamıştır. 1950 sonrası kentte oluşan sanayi bölgeleri ve buna bağlı olarak artan iş gücü gereksinimi kentte nüfus artışına neden olmuş, bu dönemde kentler aşırı büyümüştür. 1970'lerde küreselleşme ile başlayan ve ekonomik, politik, sosyal yapılardan günlük yaşantımızı biçimlendirmeye kadar her seviyede gerçekleşen dönüşüm süreci ise kentteki son dönüşüm evresidir. Ulusal ve modern sanayi şehirlerinin küresel bilgi sitemine geçişi ile beraber kentler finans ve hizmet sektörünün ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerin ekonomik, politik, teknolojik gelişmeler sonucunda değişmesi, küreselleşmeyle birlikte sınırların belirsizleşmesi, uluslararası dinamiklerin etkisinde dönüşmesi söz konusudur. Kentlerde bundan önceki süreçte dönüşümün baş aktörleri olan endüstri yapıları bu sefer dönüşümün odağında yer almaktadır. Yapıldıkları dönemde kent çeperinde yer alan endüstri yapıları, gelişen ve sınırları artan kentte artık merkezi konumdadırlar. Gelişen teknoloji, değişen üretim modelleri, çevre kirliliği oluşturmaları gibi nedenlerle şehir içinde kullanımları mümkün olmayan bu yapıların birçoğu işlevini yitirmiştir. Teknolojik yenilemeler ile işlevine devam eden endüstri yapıları ise şehir dışına taşınmıştır. Kent merkezinde işlevsiz kalan endüstri yapıları, yeni kentsel mekân ihtiyaçları doğrultusunda dönüşmeye başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra endüstri yapılarının miras kapsamında değerlendirilmesi ve bu yapılara yönelik gelişen koruma anlayışı ve endüstriyel miras kavramı dönüşümlerin niteliğini

belirlemede önemli rol oynamıştır. Endüstri mirasının tanıtılması, korunması ve değerlendirilmesi konusunda ICOMOS, ERIH ve TICCIH gibi kuruluşlar ise uluslararası çalışmalar yürütmekte ve konuyu gündemde tutmaktadır.

Dünyada birçok ülkede işlevini yitirmiş ve kent içinde çöküntü alanları oluşturan endüstri yapılarına yönelik dönüşüm kararları alınmıştır. Bu bağlamda endüstriyel alan ve yapılar rehabilite ya da restore edilerek ve çoğu zaman da işlevleri değiştirilerek kente yeniden kazandırılmıştır. Bölgesel ya da tekil yapı ölçeğinde incelenen dönüşüm uygulamalarının büyük oranda endüstriyel mirası yerinde ve bütüncül şekilde korumaya yönelik olduğu görülmüştür. Bununla beraber dönüşüm çoğu zaman kapsamlı, üst ölçekli planlama ve program çerçevesinde alanında uzman kişi ve kurumlar ile birlikte oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Endüstri yapılarına yönelik dönüşümlerin çok aktörlü şekilde yürütülmesi, esnek tasarım anlayışının benimsenmesi ve kamu yararının ön planda tutulması diğer önemli planlama özellikleridir. Dünyadaki dönüşüm örneklerinde eleştirilen ya da olumsuz bulunan uygulamalar ise genellikle soylulaştırmanın önünü açan dönüşümler olmuştur.

Dünya ile benzer süreçler yaşayan Türkiye'de, kentte ve endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümün en belirgin yaşandığı şehirlerden birisi İstanbul'dur. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da bu döneme ait ve günümüze de ulaşmış olan çok sayıda endüstri yapısı mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen sanayi kuruluşlarının Haliç'te yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Cumhuriyet sonrası dönemde ise özellikle 1950-80 yılları arasında artan sanayileşme faaliyetleri ile kentteki ekonomik, sosyal, yönetsel gelişmeler beraberinde kentin makro-formunda ve fiziksel yapısında değişiklikler yaratmıştır. Artan sanayi faaliyetleri sonucu kentin belirli alanlarında yapılan kent planlamaları ile sanayi bölgeleri oluşturulmuştur. Bu dönemde Avrupa yakasında; Levent, Bomonti, Kağıthane vadisi, Haliç çevresi, Rami, Topkapı, Eminönü, Zeytinburnu, Bakırköy, Anadolu yakasında ise Kartal, Maltepe hattı kent içindeki sanayi bölgeleridir. Bu anlamda 1950-80 arası dönem kentin çok boyutlu değiştiği ve dönüştüğü bir süreci temsil etmektedir. 1970 sonrası küreselleşmenin yeniden yapılandırdığı dünyada gelişen teknoloji, değişen üretim biçimleri ve kentsel kullanımda meydana gelen işlevsel değişiklikler yeni mekansal ihtiyaçlar ortaya çıkarmıştır. Uygulamaya konan sanayisizleşme politikaları ile birlikte kentteki üretim mekânları hizmet ve tüketim mekânlarına dönüşmeye başlamış ve bu durum kentsel

mekânı da değiştirmiştir. Kent bir yandan büyürken diğer yandan merkezde yeni mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Geçmişte kent çeperinde olan, kentlerin gelişmesi ile günümüzde kent içinde kalan endüstri yapıları, ulusal ve uluslararası sermayenin yatırım alanları olarak yeni talep ve beklentiler doğrultusunda dönüşüm sürecine girmiştir. Üretim sisteminden hizmet ve finans sektörüne geçişle beraber kent merkezlerinin iş ve ticaret alanlarına yönelik değişiminin kentsel mekana etkileri İstanbul'da belirgin şekilde görülmektedir. 1990'larda başlayan ve süregelen dönüşüm projelerinde ise dönüşüm biçimleri olarak; koruma, restorasyon, yeniden işlevlendirme gibi müdahalelerin yanı sıra yenileme, yıkım, soylulaştırma gibi tartışılan eylemler de ortaya çıkmıştır.

İstanbul'da 20. yüzyıl başında bulunan endüstri yapılarının sayısı, 33 tanesi Anadolu yakasında, 222 tanesi Avrupa yakasında ve biri Büyükada'da olmak üzere toplamda 256 adettir (Köksal, 2005). Bunlardan günümüze ulaşan endüstri yapısı sayısı yaklaşık 30 adettir. Cumhuriyet sonrası dönemde ise özellikle 1950-60 sonrası çok sayıda endüstri yapısı inşa edilmiştir, bu yapıların büyük bir kısmı modern endüstri mirası sayılabilecek döneminin nitelikli endüstri yapılarıdır. Ancak İstanbul'da, Cumhuriyet sonrası döneme ait endüstri yapılarına ilişkin ayrıntılı belgeleme çalışması yapılamamıştır. Tez kapsamında yapılan alan çalışmasında her iki döneme ait otuz iki endüstri yapısı incelenmiştir. İncelenen örnekler sonucunda İstanbul'da gerçekleşen dönüşümlerin farklı biçimlerde ve süreçlerde gerçekleştiği görülmüştür. Bugün İstanbul'daki endüstri tesislerinin çok az bir kısmı gerekli teknolojik ve mekânsal yenilemeler ile üretime devam etmektedir. İşlevini yitirmiş olan endüstri tesislerinin büyük bir kısmının yeniden işlevlendirildiği ya da yenilendiği görülmektedir. İşlevini yitirmiş endüstri yapılarının bir kısmı ise atıl vaziyette bulunmaktadır ve dönüşüm süreci henüz başlamamıştır. Bu kapsamda incelenen otuz iki adet endüstri yapısı dönüşüm biçimlerine göre dört grupta toplanmıştır:

i. Yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları,
ii. Eski yapının yıkılıp yerine yeni yapı yapılması şeklinde yenilenen endüstri yapıları,
iii. İlk işlevini sürdüren endüstri yapıları,
iv. İşlevini yitirmiş ve atıl durumda olan ya da yıkılmış ancak herhangi bir çalışmanın başlamadığı dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları.

İncelenen endüstri yapılarında öne çıkan müdahale türlerinin ise; i. çoğu zaman koruma ve restorasyon uygulamalarını içeren yeniden işlevlendirme (17 adet), ii. radikal bir dönüşüm biçimi olarak yenileme (8 adet) şeklinde olduğu görülmüştür. Bunun dışında dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları (6 adet) ile ilk işlevine devam eden endüstri yapıları (1 adet) tespit edilmiştir.

İncelenen örneklerdeki dönüşüm uygulamalarında dönüşüm türü ve niteliğinin konum, arsa değeri, rant potansiyeli, tescil durumu ve mülk sahibinin kararları gibi etkenlere bağlı olduğu görülmüştür. Dönüşümün aktörleri olarak sahipli endüstri tesislerinin özel sektördeki sahipleri tarafından dönüştürüldüğü, devlete ait endüstri tesislerinin bir bölümünün ise 1980 sonrası özelleştirme politikaları kapsamında yap-işlet-devret modeliyle özel kurum ya da kuruluşlara tahsis edildiği ve bu şekilde dönüşüm sürecinin başladığı anlaşılmaktadır.

Alan çalışması kapsamında incelenen otuz iki adet endüstri yapısı içerisinde yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları sayısı onyedi adet ile en fazla olan grubu teşkil etmektedir. Yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının büyük bir kısmı bakım, onarım ve restorasyon uygulamaları ile dönüştürülürken, herhangi bir koruma ve restorasyon işlemi görmeden kullanılan endüstri yapıları da tespit edilmiştir.

Yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları genellikle kültür, eğitim ve ticari fonksiyonlara yönelik dönüşümler geçirmiştir. İncelenen yapılar arasında Şirket-i Hayriye, Darphane, Tophane, Feshane, Hasanpaşa Gazhanesi, Cendere Su Pompa İstasyonu, Üsküdar Elektrik Fabrikası, Bakırköy İspirto Fabrikası ve Antrepo yapıları kültürel amaçlı yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları iken, Cibali Tütün Fabrikası ve Silahtarağa Elektrik Fabrikası eğitim amaçlı yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarıdır. Neyir Fabrikası, Pe-Re-Ja Fabrikası, Kasımpaşa Tuz Ambarı, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Küçükçekmece Kibrit Fabrikası ve Bomonti Bira Fabrikası ise ticari amaçlı yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarıdır.

Kültürel amaçlı yeniden değerlendirilen endüstri yapılarından Tophane, Darphane, Bakırköy İspirto Fabrikası, Şirket-i Hayriye ve Lengerhane nitelikli koruma, restorasyon ve yeniden işlevlendirme örnekleri olarak düşünülmektedir. Yeniden işlevlendirmeye yönelik diğer bir nitelikli uygulama ise Hasanpaşa Gazhanesi'nde başlayan ve günümüzde de devam etmekte olan dönüşüm projesidir. Hasanpaşa Gazhanesi'nde çeşitli nedenlerden dolayı geciken dönüşüm sürecine yerel yönetim, üniversite, sivil inisiyatif ve yerel halkın katılımının sağlanması, sürecin profesyonel

kişilerce takip edilmesi, dönüşümün kamu yararı ve kültür odaklı olması dönüşümü nitelikli kılan özelliklerdir. Kentin kullanılmayan, kayıp alanlarından biri olan Hasanpaşa Gazhanesi'nin kente sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda geri dönüşümünün planlanması bu anlamda önemli görülmüştür. Benzer şekilde Bakırköy İspirto Fabrikası ve Cendere Su Pompa İstasyonu'nda gerçekleşen yeniden işlevlendirme süreçleri temelde koruma anlayışı taşımaları bakımından önemli bulunmuştur. Endüstri yapılarına yönelik yeniden değerlendirme projelerinin daha çok kültür odaklı ve kamu yararı sağlamaya yönelik olduğu görülmüştür. Her iki projede de üniversitelerdeki uzmanların aktör olarak sürece katılması söz konusu olmuştur.

Eğitim amaçlı yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarından Cibali Tütün Fabrikası ve Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nda gerçekleşen dönüşüm uygulamaları ile söz konusu endüstri yapıları, yakın çevreleri ve kente yeniden kazandırılmıştır. Santral İstanbul projesinin dönüşüm sürecindeki işbirliği ve endüstriyel mirasa yönelik koruma odaklı dönüşüm anlayışının benimsenmesi gibi özellikleri bakımından nitelikli bir dönüşüm örneği olduğu düşünülmektedir. Cibali Tütün Fabrikası'ndaki restorasyon uygulamasında uzmanlar bütüncül korumaya ilişkin eksiklikler olduğunu düşünmektedir, ancak her iki örnek de bulundukları alanda ekonomik, sosyal ve kültürel canlılık sağlamışlardır. Her iki uygulamada da dönüşüm yap-işlet-devret modeli ile kamu özel ortaklığı şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının bir bölümünde özgün donatı, malzeme, peyzaj gibi etkenlerin bütününe yönelik korumada nitelikli örnek sayısının az olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde çeşitli etkinliklerin yapıldığı ve ticari amaçla kullanılan endüstri yapılarından Beykoz Deri Fabrikası ile Küçükçekmece Kibrit Fabrikası'nda herhangi bir koruma ve restorasyon çalışması yapılmamıştır. Söz konusu endüstri yapılarında özgün donatıların kaldırılmış olduğu ve yapıların bakımsız kaldıkları görülmüştür. Banka binası olarak kullanılan Neyir Fabrikası ve spor mağazası olarak kullanılan Pe-Re-Ja Fabrikaları'nda yapıların donatılarının tamamen kaldırılmış, dış ve iç malzemesinin büyük oranda değiştirilmiş ve yapıların özgün mekânsal niteliklerinin kaybolmuş olduğu görülmüştür. Ticari kullanımlara yönelik dönüşümlerde aktörler özel kişi veya kuruluşlardır, bu nedenle gerçekleşen dönüşümler çoğu zaman arsa değerine ve bireysel kararlara göre şekillenmektedir. Ticaret ve eğlence alanı olarak işlevlendirilen Bomonti Bira Fabrikası'nda ise diğer

ticari kullanım örneklerinden farklı olarak nitelikli bir koruma ve restorasyon uygulaması yapılmıştır.

İstanbul'da yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının çoğu Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş endüstri yapılarıdır. Cumhuriyet dönemine ait endüstri yapılarına yönelik koruma ve yeniden işlevlendirme örnekleri ise az sayıdadır. İstanbul Modern bu anlamda nadir örneklerden biri olması bakımından önemli görülmektedir.

İstanbul'da yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının yoğun olarak Haliç bölgesinde konumlandıkları görülmektedir. Haliç sahip olduğu endüstriyel mirasa yönelik gerçekleşen dönüşümler açısından benzer özellikler taşıyan Ruhr bölgesi ile karşılaştırıldığında dönüşüm ilkeleri açısından şu başlıklar öne çıkmaktadır:

- Ruhr bölgesindeki eski maden ocakları kültür, sanat ve spor merkezleri gibi kamu yararının ön planda tutulduğu dönüşümler yaşamıştır. Haliç bölgesinde ise dönüşümler ağırlıklı olarak eğitim (üniversite) ve kültür fonksiyonlarına yönelik gerçekleşmiştir. Bu açıdan iki bölgede gerçekleşen dönüşümler sosyal ve kültürel yaşamı desteklemesi açısından olumlu özellikler taşımaktadır.
- Hem Ruhr hem de Haliç bölgesinde yeniden işlevlendirilen endüstriyel tesisler ile bölge ekonomisi canlanmıştır.
- Her iki alanda da karma kullanıma yönelik alanların oluşturulmasıyla kentsel canlılık sağlanmıştır.
- Ruhr'da bulunan endüstriyel tesisler yapı, donatı ve peyzaj ile bütüncül şekilde korunmasına karşılık, Haliç'te bulunan endüstri yapılarının büyük bir kısmında bütüncül korumaya yönelik uygulamalar eksiktir.
- Ruhr Bölgesi'nde dönüşüm sürecine yerel yönetim, halk, sivil toplum kuruluşları ile çok aktörlü katılım sağlanırken, Haliç'te dönüşüm süreci bu açıdan yetersizdir.

Haliç'te bulunan endüstri yapılarının büyük bir kısmı yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmasına karşılık, bölgede bulunan Haliç Tersaneler Bölgesi'nin dönüşüm süreci ve biçimi hala tartışılmaktadır. 15. yüzyılda kurulan, Haliç, Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri'nden oluşan Haliç Tersanesi dünyanın en eski tersanesidir. Haliç Tersanesi, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

tarafından 1995 tarihinde sit alanı olarak tescil edilmiştir (Köksal, 2005). Haliç'i kirlettiği ve zarar etmesi gibi nedenler sonucunda işlevinin büyük bir bölümünü kaybeden tersane, özelleştirme kapsamına alınmış ve 2013 yılında ihale edilmiştir. Alana yönelik geliştirilen proje kesinleşmemekle beraber, 250 dönümlük alanda yat limanı, iki adet beş yıldızlı otel, cami, AVM ve otoparkın inşa edilmesi planlanmaktadır (Url-72). Haliç Tersanesi hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemlerine dair gemicilik tarihi ve teknolojik gelişimin önemli bir belgesi niteliğinde bir endüstri mirasıdır. Endüstri yapılarına yönelik alınan özelleştirme kararları çoğu zaman dönüşümün endüstri mirasının aleyhinde ve yok olması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durumun yaşanmaması adına Haliç Tersanesi, tarihi, miras niteliği, özgün kimliği ve işlevi düşünülerek değerlendirilmeli, bu süreçte dönüşüme katılım ve şeffaflık ön planda tutulmalıdır.

Eski yapının yıkılıp yerine yeni yapı yapılması şeklinde gerçekleşen yenileme uygulamaları ise İstanbul'da öne çıkan diğer bir dönüşüm biçimidir. Eski endüstri yapısının tamamen yıkılması ve yerine eskisinden tamamen farklı yeni bir yapının yapılması şeklinde gelişen bu uygulamada çoğu zaman kentin endüstri mirasına ilişkin hafızası silinmekte, gelecek kuşaklara kentin ilk modern endüstri yapılarına ilişkin fotoğraflar dışında bir şey aktarılamamaktadır. Bu şekilde dönüşen ve yenilenen endüstri yapılarından sekiz adeti çalışma kapsamında incelenmiştir.

İstanbul'da yenilenen endüstri yapılarının büyük bir bölümü Cumhuriyet sonrası dönemde modern mimari tarzında inşa edilmiş yapılardır. Bu yapılar yoğun olarak Büyükdere Caddesi üzerinde, Merter ve Sarıyer gibi semtlerde bulunmaktadır. Yenilenen endüstri yapılarının büyük bir kısmı karma işleve yönelik dönüşüm geçirmişlerdir. Bunun dışında kültür ve sağlık işlevlerine yönelik dönüşümler de görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Mecidiyeköy Likör Fabrikası, Philips TV Fabrikası, Roche Fabrikası, Tekfen Ampul Fabrikası, Vakko Giyim Fabrikası, Eczacıbaşı İlaç Fabrikası karma işleve yönelik yenilenen endüstri yapıları iken Sütlüce Mezbahası kültürel amaçlı yenilenen endüstri yapısıdır. Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası ise sağlık işlevine (hastane) yönelik bir dönüşüm geçirmiştir.

İstanbul'da karma işleve yönelik yenilenen endüstri yapılarının neredeyse tamamı Büyükdere Caddesi üzerindedir. Büyükdere Caddesi ve yakın çevresinde yer alan endüstri yapılarının dönüşüm biçimlerinde bu bölgenin MİA olması önemli rol oynamıştır. 1950 sonrası yapılan Roche, Philips, Tekfen ve Eczacıbaşı fabrikaları

yapıldıkları dönemin nitelikli endüstriyel yapılarıdır. Söz konusu fabrikalar 2000 sonrası hızlı bir dönüşüm sürecine girmiş, hizmet sektörüne yönelik ve karma işlev odaklı yenilenmişlerdir. Merter'de bulunan ve modern mimari miras niteliğinde sayılan Vakko Fabrikası benzer şekilde yıkılarak, yerine karma işlevli proje uygulanmıştır. TEKEL mülkiyetinde olan Mecidiyeköy Likör Fabrikası ile Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası'nda ise kurumun özelleştirilmesiyle beraber yenileme sürecinin başladığı görülmüştür. Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın tescil kararı bulunmasına rağmen strüktürel açıdan yetersiz olması nedeniyle gerçekleşen yıkım endüstriyel miras açısından kayıptır. Ancak yenileme projesinde eski fabrika binasının rekonstrüksiyon uygulaması şeklinde yeniden yapılması ve projeye dahil edilmesi olumlu bulunmuştur. Yenileme şeklindeki dönüşüm uygulamalarında; endüstri yapısının konumu, rant değeri, mal sahibi, yatırımcı gibi unsurlara bağlı olarak çoğu zaman bireysel kararlara göre değişim gerçekleşmektedir. Özellikle rant potansiyeli yüksek alanlarda yer alan tarihi endüstri yapıları tescil faktörü çoğu zaman düşünülmeden yıkılmakta ve sonuçta endüstriyel mirasa yönelik büyük kayıplar yaşanmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi yasal düzenlemelerde ve korumaya yönelik konulardaki eksikliklerdir.

Eski endüstri yapılarından ilk işlevine devam eden endüstri yapısı bir tane bulunabilmiştir. Yıldız Çini Fabrikası hem üretimine devam etmesi hem de bir bölümünün kültürel fonksiyonlarla yeniden işlevlendirilmesi bakımından çalışmada önemli görülmüştür.

Dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapılarının bir bölümü işlevini yitirmiş yapılardır, bu yapılar günümüze harap ve işlevsiz bir şekilde ulaşmıştır, en kısa zamanda restorasyon, bakım ve onarım yapılarak değerlendirilmeleri ve kente kazandırılmaları gerekmektedir. Dönüşüm potansiyeli olan diğer endüstri yapıları ise yıkılmış ve bulundukları alanda herhangi bir uygulama gerçekleşmemiş olan endüstri yapılarıdır.

Çalışma kapsamında İstanbul'da işlevini yitirmiş ve dönüşüm potansiyeli olan endüstri yapıları kapsamında; Paşalimanı Un Fabrikası, Unkapanı Un Fabrikası, Kasımpaşa Un Fabrikası, Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası, Squibb Fabrikası, Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası incelenmiştir.

Üsküdar'da bulunan Paşalimanı Un Fabrikası'nın günümüzde sadece dış duvarları mevcuttur, yapının üst örtüsü, iç döşeme ve donatısı kaldırılmıştır. Kasımpaşa ve Unkapanı'nda bulunan un fabrikalarının ise oldukça bakımsız durumda olduğu

görülmüştür. Beykoz'da bulunan Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası ise diğer yapılara göre nispeten daha iyi durumdadır. Oldukça geniş bir alanda konumlanan fabrikanın kente ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda yeniden kazandırılması gerekmektedir. Squibb Fabrikası ile Paşabahçe İçki ve İspirto Fabrikası ise yıkılmış olan endüstri yapılarıdır. Günümüzde her iki alan da boş durumdadır. Bu alanlarda geliştirilecek projelerde ise Mecidiyeköy Likör Fabrikası'na benzer bir yaklaşımla eski yapıyı referans alan ve alanın endüstriyel kimliğinin de göz önünde bulundurulacağı tasarım anlayışının olması gerektiği düşünülmektedir.

İstanbul'daki endüstri yapılarının dönüşümüne yönelik tespitler ve öneriler şu şekilde sıralanmıştır:

- Endüstri mirasına yönelik en önemli sorun korumaya yöneliktir. Endüstriyel miras kaybının önüne geçmeye yönelik tescil, yasal koruma ve belgeleme çalışmaları acilen yapılmalıdır.
- Dönüşüm projelerindeki öncelikli konu endüstriyel mirasın yerinde ve bütüncül şekilde korunması olmalıdır. Bu anlamda endüstriyel alan ya da yapı, özgün mekânsal özellikleri, donanımı ve peyzajı ile bütüncül şekilde ele alınmalıdır. Van Nelle Tütün Fabrikası, Nordkraft ve Lingotto Fabrikası'nda görülen bütüncül koruma odaklı çözümler tercih edilmelidir. Santral İstanbul Enerji Müzesi, İstanbul'da incelenen örnekler arasında benzer tasarım anlayışı ile dönüştürülmüş olması bakımından önemli görülmektedir.
- Yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarında ileriye dönük olarak ihtiyaçlara ve değişimlere cevap verebilecek esnek ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmelidir.
- Endüstri mirasının belgelenmesi ve ekonomik kaynak sağlanması sürecinde yerel yönetim, üniversite, özel kuruluşlar gibi çeşitli aktörlerin işbirliği önemli rol oynamaktadır. Endüstri mirasının tanıtılması ve ortak çalışmalar oluşturulması için TICCIH, ERIH, ICOMOS gibi uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yürütülmelidir.
- Dönüşümde kamu yararı ön planda tutulmalıdır. Bu anlamda yeniden işlevlendirme sürecinde sosyal, kültürel ve ekonomik kazanımlar sağlayacak projeler geliştirilmelidir.

- Endüstri yapılarının çevreye verdikleri tahribatın ortadan kaldırılmasına ve kent ekolojisini iyileştirmeye yönelik adımlar atılmalıdır. Bu anlamda Ruhr bölgesinde gerçekleşen ekolojik dönüşüm ve iyileştirme süreci örnek alınabilir.

- Dönüşüm projeleri kenti uluslararası anlamda marka ve çekim merkezi haline getirmeyi hedeflemelidir. Çok sayıda endüstri yapısının bulunduğu İstanbul kıyı kenti olmanın avantajı ile birçok açıdan önemli potansiyellere sahiptir. İstanbul'daki endüstri mirasının korunması ve değerlendirilmesine yönelik kamu, yerel yönetimler, özel kuruluşlar, STK'lar, gönüllü kuruluşlar ve üniversiteler işbirliği içinde ortak çalışmalar düzenlemelidir.

- İstanbul'da endüstri yapılarının dönüşüm sürecinde sosyal boyuttaki başarıyı sağlayan çok aktörlü katılımın henüz yeterince sağlanamadığı görülmektedir. Dönüşümün kentteki toplumsal yaşam açısından başarılı olması için sürece yerel otorite, yatırımcı, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve yerel kullanıcı katılımı sağlanmalıdır. Pittsburgh ve Ruhr bölgelerinde görülen çok aktörlü dönüşüm modeli bu anlamda iyi bir örnek teşkil etmektedir.
- Endüstri yapılarına yönelik dönüşümlerde yurtdışındaki birçok örnekte olduğu gibi ulusal ve uluslararası mimari yarışmalar açılarak meslek adamlarının konuya katılımı sağlanmalıdır.
- Ruhr, Pittsburgh, Poblenou gibi örneklerde görülen uzun vadeli ve aşamalı dönüşüm süreci benimsenmelidir.
- Endüstri mirasına yönelik koruma, yeniden değerlendirme çalışmaları sürecinde devlet desteği önemli rol oynamaktadır. Endüstri yapılarının dönüşümü sürecinde İngiltere, Almanya, Hollanda ve diğer birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de devlet desteği ve ekonomik teşvik paketleri sağlanmalıdır.

- Docklands, Pitssburgh gibi bölgesel dönüşüm örneklerinde dönüşümün temel başlıklarından biri ulaşım ağının iyileştirilmesidir. Bu anlamda endüstriyel alan ya da yapıların kentin ulaşım ağına entegrasyonu sağlanmalıdır.

- TEKEL, TEK gibi özelleştirilen kurumların mülkiyetinde bulunan endüstri yapılarının büyük bir bölümü yap-işlet-devret modeliyle özelleştirilmiş ve endüstri yapıları bu şekilde yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmıştır

(Cibali Tütün Fabrikası ve Silahtarağa Elektrik Fabrikası). Ancak bu süreçte kimi zaman kayıplar da yaşanmaktadır. Bu anlamda özelleştirme uygulamalarında endüstriyel mirası korumaya yönelik düzenlemeler geliştirilmelidir.

İstanbul, ülkemizde sahip olduğu endüstriyel miras ile dikkate alınması ve potansiyellerinin iyi değerlendirilmesi gereken bir şehirdir. İstanbul'da bulunan endüstri yapıları biçimi, niteliği ve ilkeleri farklı şekillerde olan hızlı bir dönüşüm süreci içerisindedir. Bu süreçte nitelikli uygulamalar kadar, endüstriyel mirasın yok edildiği uygulamaların da gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda tez çalışmasının dönüşüme giren endüstri yapılarının mimari ve çevrelerine kazandırdıkları olumlu-olumsuz katkılar açısından bir genel değerlendirme olarak ele alınmasının doğru olacağı ve bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edecek bir araştırma olarak görülmesinin iyi olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Ahunbay Z. ve Köksal T. G. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım*, Cilt: 5, Sayı: 2, Kısım: 2, Sf. 125-136.

Akbulut M. R. ve Sorguç, C. (1994). Gazhaneler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 3, Sf. 377-378, İstanbul.

Aksoy, A. (2009). *Silahtarağa Elektrik Santralı 1910-2004*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Akyurtlaklı, S. (1997). *Bomonti Bira Fabrikası Restorasyon Projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Alfrey, J. ve Putnam, T. (1992). *The Industrial Heritage Managing Resources and Uses*, London: Routledge.

Alioğlu, F. A. (1998). Cibali Tütün Fabrikası Sanayi Yapısından Üniversiteye, *İstanbul Dergisi*, Sayı: 27, Sf. 40-48.

Alp, Ö. (1981). Tarıma Dayalı Sanayinin Geliştirilmesi, *2. Türkiye İktisat Kongresi, 6. Sanayi Komisyonu Tebliğleri*, İzmir.

Alper, M. (2004). Tütün İşleyen Fabrikadan Bilim Üreten Üniversiteye, *Mehmet Alper Mimarlık Bürosu Yayını*.

Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı: Program–Tasarım–Uygulama–Kullanım*, Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.

Altınoluk Ü. (2000). Endüstri Arkeolojisi Kapsamındaki Binalarda İşlev Dönüşümü, *Mimarlık*, Sayı: 292, Sf. 7, İstanbul.

Altun, M. (2007). Tekfen 50 Yaşında, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Anon. (1943). Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası, *Arkitekt*, Sayı: 1943-09-10 (141-142), Sf. 195-199.

Anon. (1970). Vakko Turistik Elişi Eşarp ve Konfeksiyon Fabrikası, *Arkitekt*, Sayı: 340, Sf. 159-166.

Anon. (1972). *İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü*, Sayı :1, İstanbul.

Anon. (1994). Sanayi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Cilt: 6, Sf. 437-443, İstanbul.

Anon. (2000). Bakırköy İspirtohane Binası Kültür Merkezi, *Mimarlık,* Sayı: 294, Sf. 30-31, İstanbul.

Arolat, E., Bilgin İ., Sayın N. ve Tümertekin H. (2007). Santralistanbul, *Yapı,* Sayı: 313, Sf. 52-70.

Arslan, P. (2010). Gülsün Tanyeli ile röportaj, İletişim Problemi Yüzünden Tıkanan Süreç, *Yeni Mimar*, Sayı: 85, Sf. 6-7.

Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitapevi, Bursa.

Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek*, A. Tekin (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Atagök, T. (2000). Sanayi Mekânlarından Sanat Mekânlarına, *Mimarlık*, Sayı: 292, Sf. 7-8, İstanbul.

Ataöv, A. ve Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, *METU JFA 2007/2*, Cilt: 24, Sayı: 2, Sf. 57-82, Ankara.

Basatemür, B. (2001). Kıyı şeridi: Docklands: Londra'nın eski liman alanları, *XXI Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı: **7**, Sf. 146-161.

Batur, A. (1994). Yıldız Sarayı, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde, *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 7, Sf. 520-527, İstanbul.

Batur, A. (2003). *Kimliğinin İzinde, Yeniyi Aramak, M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, A. Batur (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, Sf. 161-170, İstanbul.

Batur, A. (2006). *Architectural Guide to Istanbul*, A. Batur (Ed.), Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Yayınları, Cilt: 4, İstanbul.

Baz İ. (2008). *İstanbul'da Sanayinin Mekânsal Gelişimi ve Gelecek İçin Öngörüler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı Metropoliten Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi, İstanbul.

Bilsel, F. C. (2010). Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla Kentin Yapısal Dönüşümü, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine içinde, F.Cana Bilsel ve P. Pinon (Ed.), *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*, Sf. 101-165, İstanbul.

Bozdemir, M. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımı,* İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, V. (2003), *Bilgi Toplumu'nun Getirdikleri ve Türkiye*, *Ekonomi ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 2.

Bulgurlu, B. (2001). Rahmi M. Koç Müzesi, Hasköy-İstanbul. *Tasarım*, Sayı: 117, Sf. 49-62, İstanbul.

Caliguiri, R. S., Cyert, R. M. ve Posvar W.W. (1985). Strategy 21: Pittsburgh/Allegheny Economic Development Strategy to Begin the 21st Century, *Allegheny Conference on Community Development, Final Report.*

Cantacuzino, S. (1975). *New Uses for Old Buildings*, New York.

Cengizkan N. M. (2007). İstanbul (Kent) Müzesi Projesi ve Darphane-i Amire, *Mimarlık*, Sayı: 335.

Cimcoz, N. (2002). Viyana'da Simmering Gazhanesi, *Arredemento Dekorasyon Dergisi*, Sayı: 7, Sf. 124-128.

Cowell, M. (2015). Adaptive Resilience in American Midwestern Regions, *New York: Routledge in Planning and Urban Designing*.

Crosbie, J. (2005). *Curtain Walls: Recent Developments by Cesar Pelli&Associates*, Publishers for Architecture, Germany.

De Jonge, W. (2002). Üründen Sürece: Rotterdam'daki Van Nelle Fabrikaları'nın Yeniden Canlandırılması, *Mimarlık*, Sayı: 308, Sf. 44-48, İstanbul.

Demirhan, B. (2011). *Erginoğlu&Çalışlar, Seçilmiş İşler, 1993-2010*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Demirtaş ve Esgin. (2006). Bir Kentsel Yenileme Deneyimi: Barcelona, *Planlama Dergisi*, Sayı: 2, Sf.155-162.

Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 27 (Ocak – 2013), Sf. 511-550.

Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2000). Osmanlı'dan Günümüze Tekel, *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul.

Dökmeci V., Dülgeroğlu Y. ve Akkal, L. (1993). *İstanbul Şehir Merkezi Transformasyonu ve Büro Binaları,* Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Dinler, Z. (1994). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Divan, A. (1984). *Paşalimanı Un Fabrikası Restorasyon Projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.

Drewe, P. (2000). European experiences, Peter Roberts and Hugh Skyes (Ed.), *Urban Regeneration*. Sf. 281-293, London.

Ekiz, M. (2001). Eyüp Sultan Feshane Binası İşlevsel Dönüşüm Süreci, *İstanbul*, Sayı: 39, Sf. 135.

Ertin, G. (1998). Türkiye'de Sanayi, Türkiye Coğrafyası, Sf.165-167, Alındığı tarih: 11.03.2015, adres: www.aof.anadolu.edu.tr

Ezgeç, P. (1998). *Kasımpaşa Un Fabrikası Restorasyon Projesi,* (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Föhl, A. (1995). Bauten der Industrie und Technik, *Schriftenreihe des Deutschen Nationalkomitees für Denkmalschutz*, Bonn.

Geijerstam, J. (2006). Actors, Networks and Local Identities-Industriak Heritage Projects in Sweden, *TICCIH XII International Congress*, September 14-18-2006, Stockholm, Sweden.

Giddens, A. (1984). *The Constitution Of Society*, Polity Pres, Cambridge.

Gönen, E. G. (1995). Tophane-i Âmire'nin Restorasyonu ve Geleceği Üzerine, *Yapı,* Sayı: 167, Sf. 103-111, İstanbul.

Gün, A. (2014). *Kıyılarda Yer Alan Eski Endüstri Alanlarının Değerlendirilmesi: Paşabahçe Cam Fabrikası İçin Yeniden Kullanım Önerisi,* (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Günçe, E. (1972). Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi, *Mimarlık*, Sayı: 109, Sf. 19-25.

Hasol D. (2002). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınları, İstanbul.

Highfield, D. (1987). *Rehabilitation and Re-use of Old Buildings*, E&FN Spon Press, New York.

Hospers, G. (2002). Industrial heritage tourism and regional restructuring in the European Union, *European Planning Studies*, Sayı: 10, Sf. 398-404.

Höhmann, R. (1992). Denkmale der Industrie-Museen der Industrie?; Museum und Denkmalpflege, *Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee*, 30.5-1.6.1991, Sf. 56-61, Münih.

ICOMOS. (1999) *Burra Tüzüğü: Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya-ICOMOSS Tüzüğü*, (The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance).

ICOMOS. (2013). *Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*, Alındığı tarih: 21.03.2015, adres: http://www.icomos.org.tr

İslam, T. (2003). *İstanbul'da Soylulaştırma Galata Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

İSO. (1981). İstanbul Metropolitan Alanında Sanayi Yerleşim Planlaması, *İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi Yayını*, Sayı: 10, Yenilik Basımevi, İstanbul.

İTO. (2011a). Osmanlı Ticaret ve Sanayi Albümü. *İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Tarih Yayınları*, İstanbul.

İTO. (2011b). *İstanbul Küçük Sanayi Kapasite Kullanım Araştırması*, İstanbul.

Kambek, E. (2005). *Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası Restorasyon Projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karabey, H. (2003). Metrocity, Konut ve Alışveriş Merkezi Levent İstanbul, *Yapı Dergisi*, Sayı: 263, Sf. 72-80,İstanbul.

Kariptaş, F. S. (2011). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Unkapanı Değirmeni'nin Mimari Analizi ve Günümüz Şartlarında Değerlendirilmesi, *Mimarlık*, Sayı: 357.

Kariptaş, F. S., Boduroğlu, Ş. ve Özen E. S. (2012). *Endüstriyel Alanların Dönüşümü ve Sürdürülebilirliği İstanbul - Haliç Örneği*, 24. Uluslararası Yapı Yaşam Kongresi, Bursa.

Kaya, N. (1998). *Cendere Su Pompa İstasyonu Restorasyon Projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kayın E. (2013). Endüstri Mirasına Yönelik Koruma Müdahalelerini Değerlendirme Ölçütleri ve Terkos Pompa İstasyonu, *Mimarlık*, Sayı: 370.

Kazgan, H. (1981). Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayi, *Cumhuriyet Dönemi Türk Sanayi Gelişmesi Sempozyumu*, İTÜ.

Keleş, R. (2004). *Kentbilim Terimleri Sözlügü*, 8. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Kılınçaslan, İ. (1981). *Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekânsal Yapı İlişkileri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

Kıraç, B. A. (2001). *Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması* (Doktora Tezi), M.S.G.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Köksal T. G. (2000). Yeniden Hayat Bulan Endüstri Yapıları, *Domus M Dergisi*, Sayı: 8, Sf. 68-72.

Köksal, T. G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri,* (Doktora Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kösebay, M. (2003). Tekfen Tower, *Yapı Dergisi*, Sayı: 264, İstanbul.

Kubilay, A. Y. (1994). Tophane-i Âmire, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde, *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 7, Sf. 279-280, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1987). Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi: Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası, *Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını*, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1988a). Feshane Defterdar Fabrikası, *Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını*, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1988b). Geleneksel Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası, *Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını*, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1994a). Paşabahçe Tekel İçki Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde, *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 6, Sf. 229, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1994b). Yıldız Çini Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde. *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 7, Sf. 515-516, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1998). İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı Türk Cam Sanayi ve Şişecam, *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş.*, İstanbul.

LaBelle, M. J. (2001). Emscher Park, Germany, Expanding the Definition of a 'Park', *The George Wright Society Forum*.

LeBlanc F. (1993). Is Everything Heritage?, *ICOMOS Canada Bulletin*, Cilt: 2, Sayı: 2, Sf. 2-3.

Lepel, A. (2006). Changing the Function of Industrial Buildings-Survey, *Series: Architecture and Civil Engineering*, Cilt: 4, Sayı: 2, Sf. 71-84.

Loures, L. (2008). Industrial Heritage: The Past in the Future of the City, *WseasTransactions on Environment and Development*, Sayı:4.

Machin, R. ve Powell, K. (1990). *Bright Future: The Re-Use of Industrial Buildings*, SAVE, Sf. 94–7, London.

Neill, W. (1997). Memory, Collective Identity and Urban Design: The Future of Berlin's Palast Der Republic, *Journal of Urban Design*, Sayı: 2, Sf. 179-192.

Ökçün, G. (1997). Osmanlı Sanayii, *1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, Ankara.

Riegl, A. (1998). The Modern Cult of Monuments: Its Character and its Origin, *Oppositions Reader: Selected Readings From a Journal for Ideas and Criticism in Architecture 1973-1984*, Hayes, K.M. (Der.), Princeton Architectural Press, Sf. 621-651, New York.

Roberts, P. ve Sykes, H. (2000). The Evolution, Definition And Purpose Of Urban Regeneration, Peter Roberts and Hugh Sykes (Ed.), *Urban Regeneration*, Sage Publications, Sf. 9-36, New Delhi.

Rossi, A. (1982). *The Architecture of the City*, MIT Press, Mass, Cambridge.

Sarç Ö. C. (1940). *Tanzimat ve Sanayiimiz*, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul.

Savage, M. ve Warde A. (1993). *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, Routledge, London.

Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik Terimler-Ansiklopedik Sözlük*, 3. Baskı, Güzem Can Yayınları, Sf. 540, İstanbul.

Severcan, Y. C. ve Barlas, A. (2007) The conservation of the industrial remains as a source of individuation and socialization, *International Journal of Urban and Regional Research*, Sayı: 31/3, Sf. 675-682.

Schittich, C. (2003). In DETAIL Building in Existing Fabric, Refurbishment, Extensions, New Design, *MoMA QNS in New York*, Sf. 130-135, Berlin.

Smith, N. (1996) *The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City*, Routledge, London.

Soğancı, N. M. (2001). *Palimpsest Olarak Mimarlık: Endüstri Arkeolojisi Kapsamında Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Stratton M. (2000a). Understanding the potential: location, configuration and conversion options, *Industrial Buildings Conservation and Regeneration*, Michael Stratton (Ed.), London.

Stratton, M. (2000b). Reviving industrial buildings: an overview of coservation and commercial interests, *Industrial Buildings Conservation and Regeneration*, Michael Stratton (Ed.), London.

Summary of Recommendations to the Steering Committee for Urban Policies and the Architectural Heritage and and Committee of Ministers of the Council of Europe. (1987). The Industrial Heritage: What Policies?, Report of the Lyons Colloquy, *Architectural Heritage Reports ans Studies*, Sayı: 6, Sf.15, Strasbourg.

Şahin, M. (2010). *Yüksek Yapılar ve Kamusal Alan İlişkisi: Büyükdere Caddesi Örneği,* (Yüksek Lisans Tezi), YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şen, B. (2005). *Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi*, İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar içinde, Sf 127-160, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Tanman M. B. ve Bilsel F. C. (2010). Giriş, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine içinde, F.Cana Bilsel ve P. Pinon (Ed.), *İstanbul Araştırmaları Enstitüsü*, Sf. 8-11, İstanbul.

Tanyeli, G. (1995). Rahmi Koç Müzesi, *Arredamento Dekorasyon Dergisi*, Sayı: 66, Sf. 114-121.

Tanyeli, G. (2000). Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi, *Domus m*, Sayı: 8, Sf. 50-51, İstanbul.

Tanyeli, G. (2015). Kişisel görüşme, Haziran 2015, İstanbul.

Tanyeli, U. (2007). Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000, Garanti Galeri, İstanbul.

Tasarım (2001). Rahmi M. Koç Müzesi, Hasköy, *Tasarım,* Sayı: 117, Sf. 49-62, İstanbul.

Tekeli, D. (1994). *The Development of İstanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*, Kent Basımevi, İstanbul.

Tekeli, D. ve Sisa, S. (1994). *Projeler, Yapılar,* Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İ. (1971). Osmanlı İmparatorluğu'nda Mekân Organizasyonundaki Değişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Bölgesel Politikası I, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 45, Sf. 4.

Tekeli, İ. (1988). Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler, *Planlama Dergisi*, Sayı: 1988/1.

Tekeli, İ. (2003). Kentleri Dönüşümü Mekânı Olarak Düşünmek, *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tekeli, İ. (2005). *An Exploratory Approach to Urban Historiography Through a New Paradigm: The Case of Turkey*, Harvard Üniversitesi, Boston.

The Nizhny Tagil Charter For The Industrial Heritage (2003). Alındığı tarih: 12.08.2014, adres: http://ticcih.org/about/charter/

Thorns, D. C. (2004). Kentlerin Dönüşümü, *Soyak Yayınları*, İstanbul.

Torlak, S. E. (2013). Endüstri Mirasının Ekonomiye Kazandırılması: Toronto Distilery District dönüşüm Örneği. Benefiting From Industrial Heritage: Toronto Distilery District Urban Transformation Example. *International Conference On Eurasian Economies*, Sayı:4, Sf. 705-710.

Tümertekin, E. (1997). *İstanbul İnsan ve Mekân*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türk, Ş. (2004). *Büyükdere Nektar Bira Fabrikası Restorasyon Projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkün A. ve Kurtuluş H. (2005). Giriş yazısı, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*, Hatice Kurtuluş (Der.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, Sf. 9-24.

Urry, J. (1995). *Consuming Places*, New York: Routhledge.

Wehdorn, M. (2002). Viyana'daki Gazometre Binalarının Yeniden Kullanımı, *Mimarlık*, Sayı: 308, Sf. 49-51.

Yerliyurt, B. (2008). *Kentsel Kıyı Alanlarında Yer Alan Sanayi Bölgelerinde Dönüşüm Stratejilerinin Değerlendirilmesi; Haliç-Tersaneler Bölgesi*, (Doktora Tezi), Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yenal, O. (1999). *Ulusların Zenginliği ve Uygarlığı-Eğitim Boyutu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Yüzer, A. S. (2002). *Yerleşmelerde Sanayi Alanları Yer Seçimi Eğilimi-Alan Tahsisleri ve Yeni Düzenleme Stratejileri-İstanbul Örneği*, (Doktora Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Zat, V. (1994a). Bomonti Bira Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 2, Sf. 296, İstanbul.

Zat, V. (1994b). Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, *Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı*, Cilt: 5, Sf. 318-319, İstanbul.

Url-1 <*http://www.britannica.com*>, alındığı tarih: 20.02.2015.

Url-2 <*https://maps.google.com*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-3 <*www.divisare.com*>, alındığı tarih: 20.10.2014.

Url-4 <*http://www.bbc.com/news/entertainment*>, alındığı tarih: 20.10.2014.

Url-5 <*http://www.detail online.com*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-6 <*http://www.fosterandpartners.com/projects*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-7 <*http://v3.arkitera.com*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-8 <*http://divisare.com*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-9 <*http://v3.arkitera.com/g70-peyzaj-mimarligi*>, alındığı tarih: 20.03.2015.

Url-10 <*http://www.latzundpartner.de/en/projekte*>, alındığı tarih: 15.11.2014.

Url-11 <*https://maps.google.com*>, alındığı tarih: 15.11.2014.

Url-12 <*http://www.som.com/projects*>, alındığı tarih: 16.11.2014.

Url-13 <*http://www.fosterandpartners.com/projects*>, alındığı tarih: 16.11.2014.

Url-14 <*www.thespaces.com*>, alındığı tarih: 21.11.2014.

Url-15 <*http://tobaccodocklondon.com/*>, alındığı tarih: 21.11.2014.

Url-16 <*www.22barcelona.com*>, alındığı tarih: 23.11.2014.

Url-17 <*https://maps.google.com*>, alındığı tarih: 29.03.2015.

Url-18 <*http://www.bcarq.com*>, alındığı tarih: 29.03.2015.

Url-19 <*www.baas-arquitectura.com*>, alındığı tarih: 29.03.2015.

Url-20 <*http://www.jeannouvel.com/*>, alındığı tarih: 29.03.2015.

Url-21 <*http://tr.wikipedia.org/wiki/Pittsburgh*>, alındığı tarih: 29.03.2015.

Url-22 <*https://maps.google.com*>, alındığı tarih: 25.01.2015.

Url-23 <*http://www.stradallc.com/projects/*>, alındığı tarih: 22.01.2015.

Url-24 <*http://www.gluckmanmayner.com/*>, alındığı tarih: 23.01.2015.

Url-25 <*http://www.archdaily.com*>, alındığı tarih: 22.01.2015.

Url-26 <*http://www.artfund.com*>, alındığı tarih: 25.01.2015.

Url-27 <*http://www.vannellefabriek.com/*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-28 <*http://en.wikipedia.org/wiki/Van_Nelle*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-29 <*http://www.rpbw.com/project*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-30 <*http://www.visitaalborg.com*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-31 <*http://www.dline.com*>, alındığı tarih: 08.02.2015.

Url-32 <*http://www.nord-as.dk*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-33 <*www.wiener-gasometer.at*>, alındığı tarih: 28.01.2015.

Url-34 <*http://www.mimdap.org/?p=287*>, alındığı tarih: 22.01.2015.

Url-35 <*http://www.massmoca.org*>, alındığı tarih: 02.04.2015.

Url-36 <*http://brunercott.com/portfolio/*>, alındığı tarih: 04.04.2015.

Url-37 <*http://www.mmaltzan.com/projects/moma-qns/*>, alındığı tarih: 04.04.2015.

Url-38 <*http://www.beykozkundura.com*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-39 <*http://www.beltur.com.tr/feshane.asp*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-40 <*http://www.rhm.org.tr/tutun-fabrikasi/*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-41 <*http://www.gazetekadikoy.com.tr*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-42 <*www.gazetekucukcekmece.com*>, alındığı tarih: 11.02.2015.

Url-43 <*www.arkiv.com.tr*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-44 <*www.eskiistanbul.net*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-45 <*www.santralistanbul.org*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-46 <*www.archnet.org*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-47 <*http://www.arkiv.com.tr/*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-48 <*www.tamsanat.com.tr*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-49 <*http://www.iett.gov.tr/tr/main/pages/iett*>, alındığı tarih: 06.02.2015.

Url-50 <*http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/*>, alındığı tarih: 06.02.2015.

Url-51 <*http://www.istanbulmodern.org*>, alındığı tarih: 09.02.2015.

Url-52 <*http://www.tabanlioglu.com/MODERN.html*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-53 <*http://www.pereja.com.tr/*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-54 <*http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-55 <*www.ydainsaat.com*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-56 <*http://www.sariyerkent.com/devlet-hastanesi*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-57 <*www.sanayicidergisi.com*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-58 <*www.teknovinc.com*>, alındığı tarih: 18.06.2015.

Url-59 <*http://www.tekelisisa.com/*>, alındığı tarih: 25.06.2015.

Url-60 <*http://www.kozyap.net*>, alındığı tarih: 25.06.2015.

Url-61 <*http://www.dbarchitects.com*>, alındığı tarih: 22.05.2015.

Url-62 <*http://archnet.org/sites/6522*>, alındığı tarih: 13.06.2015.

Url-63 <*http://sehirharitasi.ibb.gov.tr/*>, alındığı tarih: 12.05.2015.

Url-64 <*www.ozdenizcilik.com*>, alındığı tarih: 15.04.2015.

Url-65 <*http://www.bharchitects.com/en/projects*>, alındığı tarih: 10.06.2015.

Url-66 <*yasamnotlarim.blogspot.com*>, alındığı tarih: 10.06.2015.

Url-67 <*http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/01/19*>, alındığı tarih: 10.06.2015.

Url-68 <*http://www.istib.org.tr/haberler*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-69 <*http://www.beykozvakfi.org*>, alındığı tarih: 04.06.2015.

Url-70 <*http://www.milliyet.com.tr*>, alındığı tarih: 18.06.2015.

Url-71 <*http://www.hayal-et.org*>, alındığı tarih: 15.06.2015.

Url-72 <*http://www.haliçdayanışması.org*>, alındığı tarih: 25.06.2015.

EKLER

EK A: Endüstri Yapıları

EK A

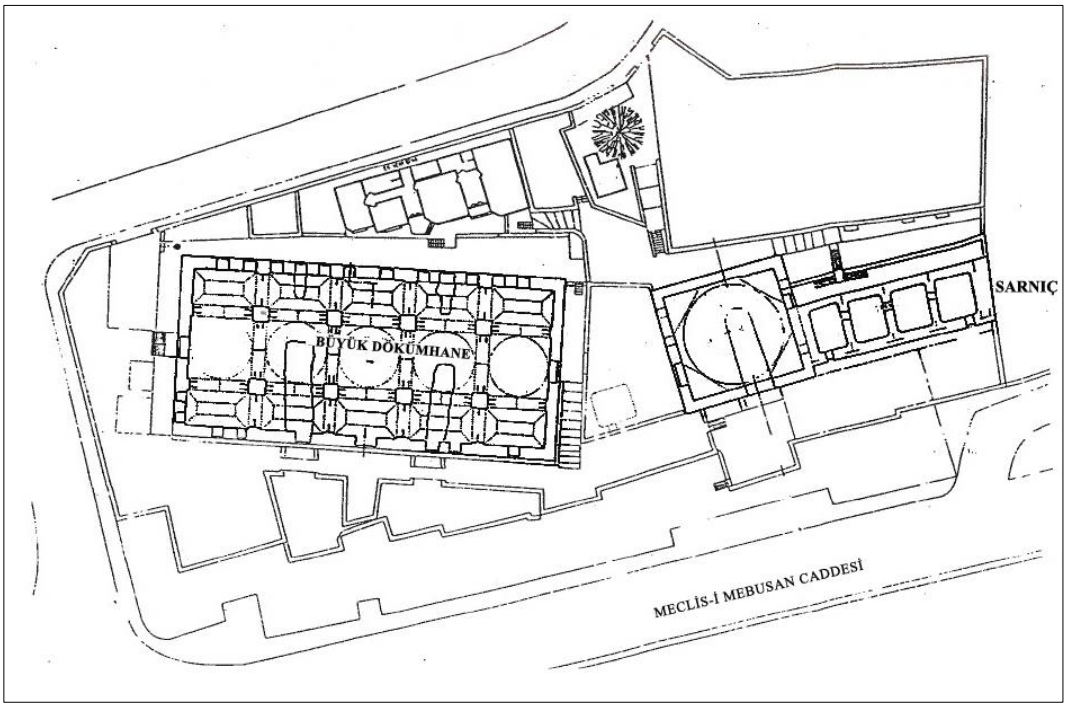

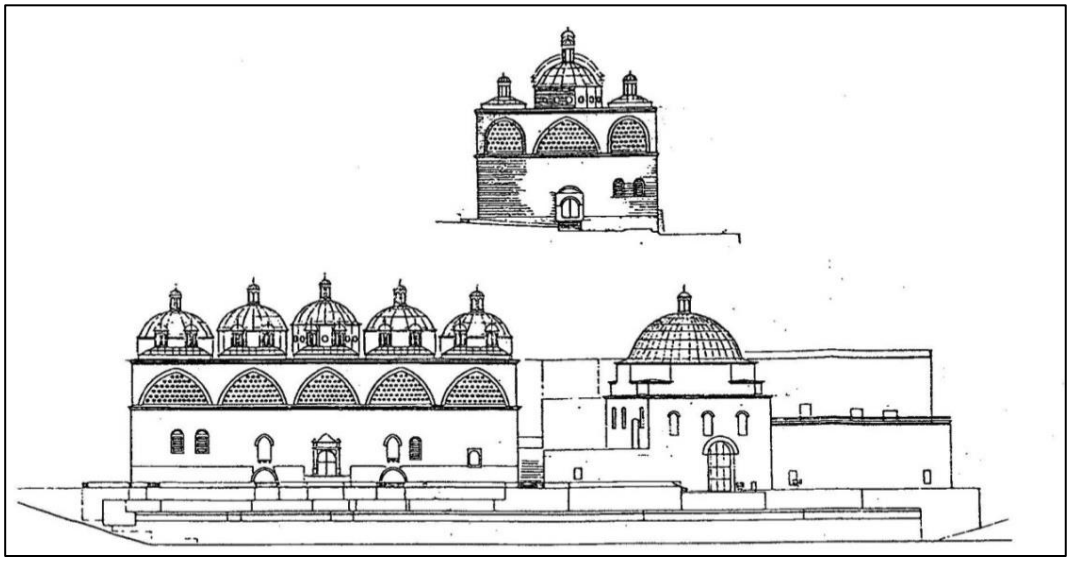

Şekil A.1 : Tophane-i Amire vaziyet planı ve cepheler (Kıraç, 2001).

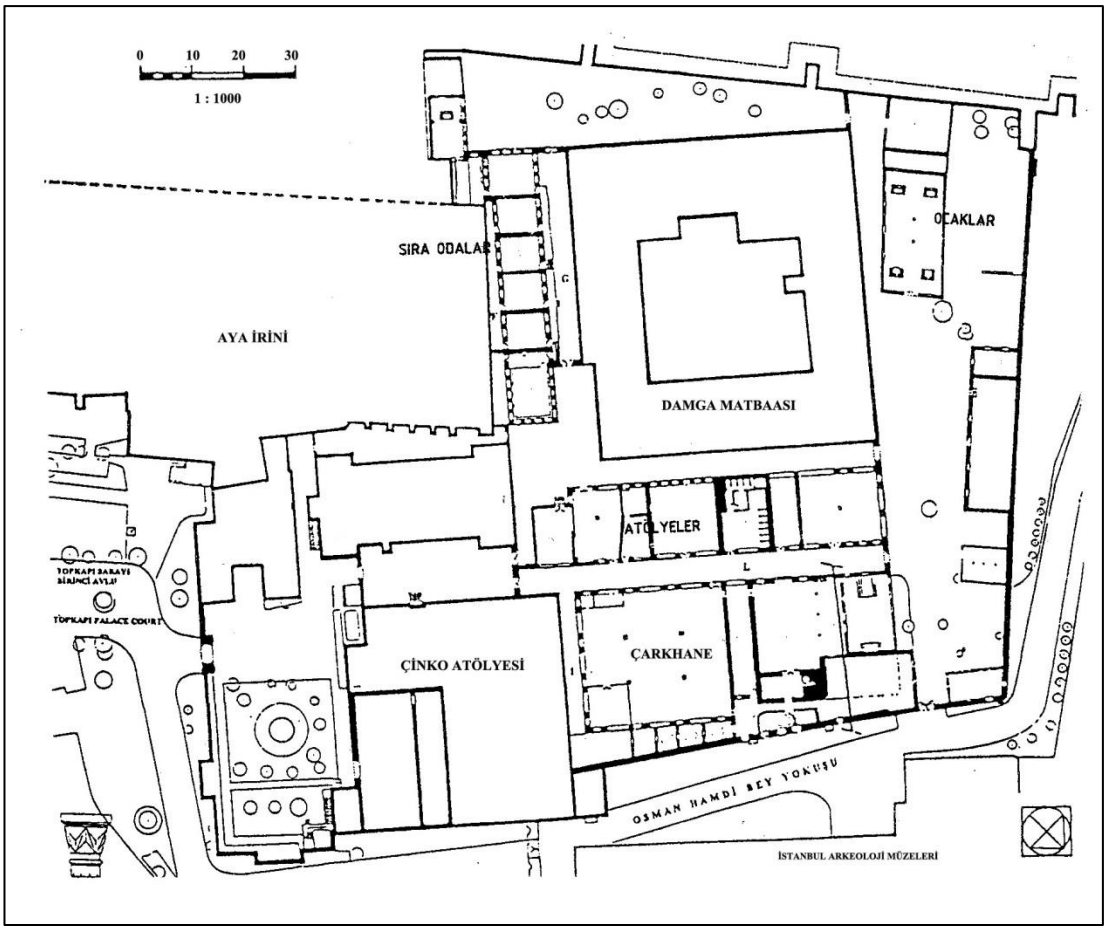

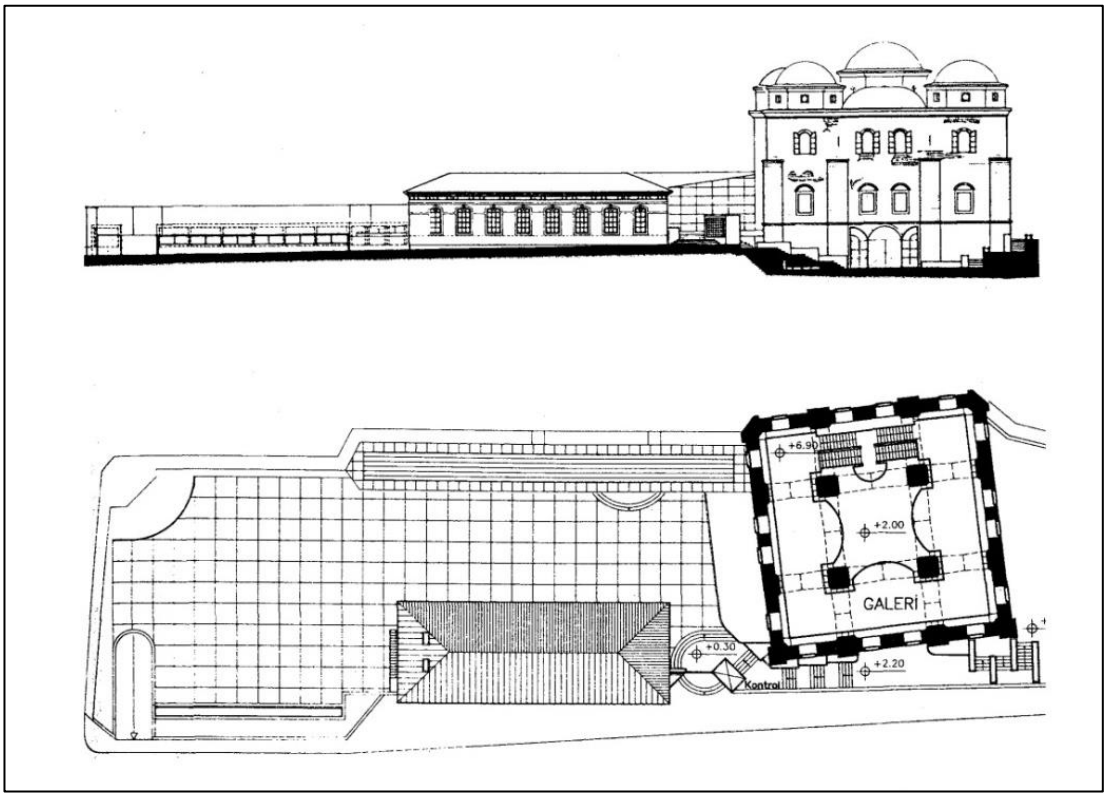

Şekil A.2 : Darphane-i Amire, plan (Kıraç, 2001) ve Lengerhane-i Amire kat planı ve görünüş (Bulgurlu, 2001).

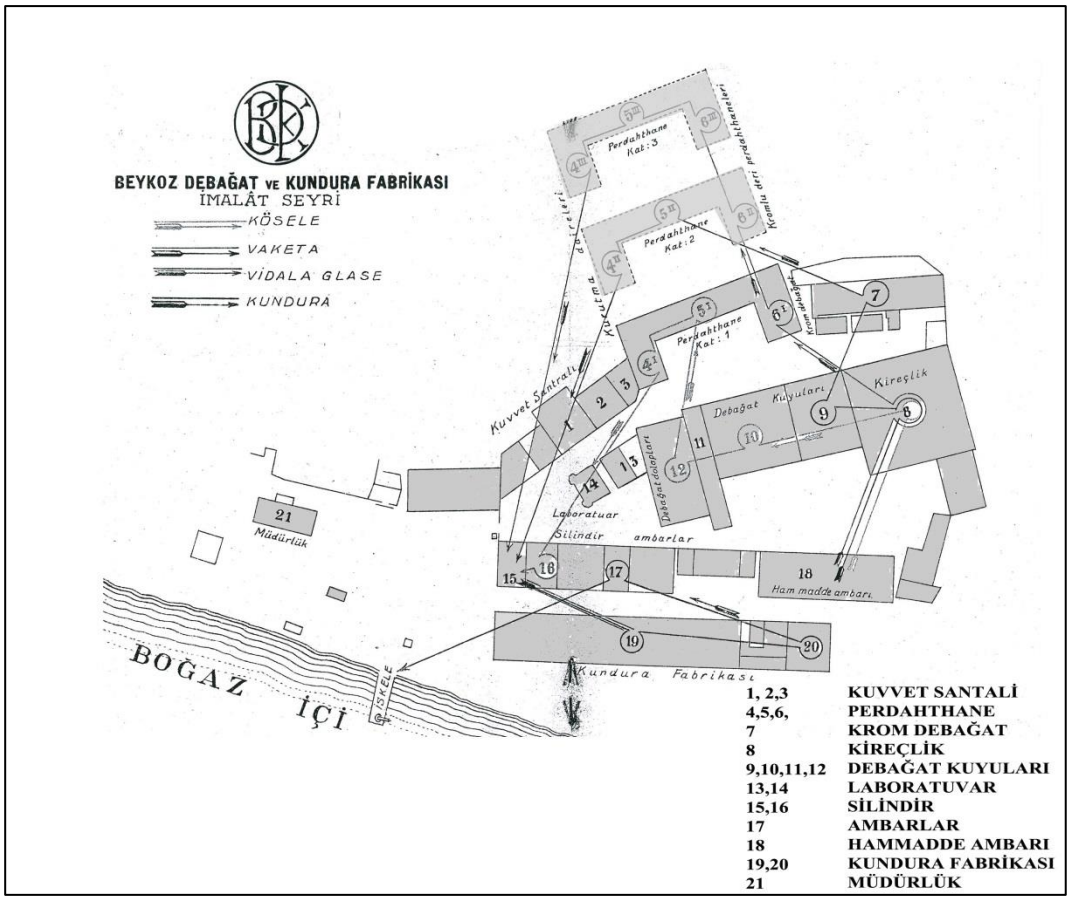

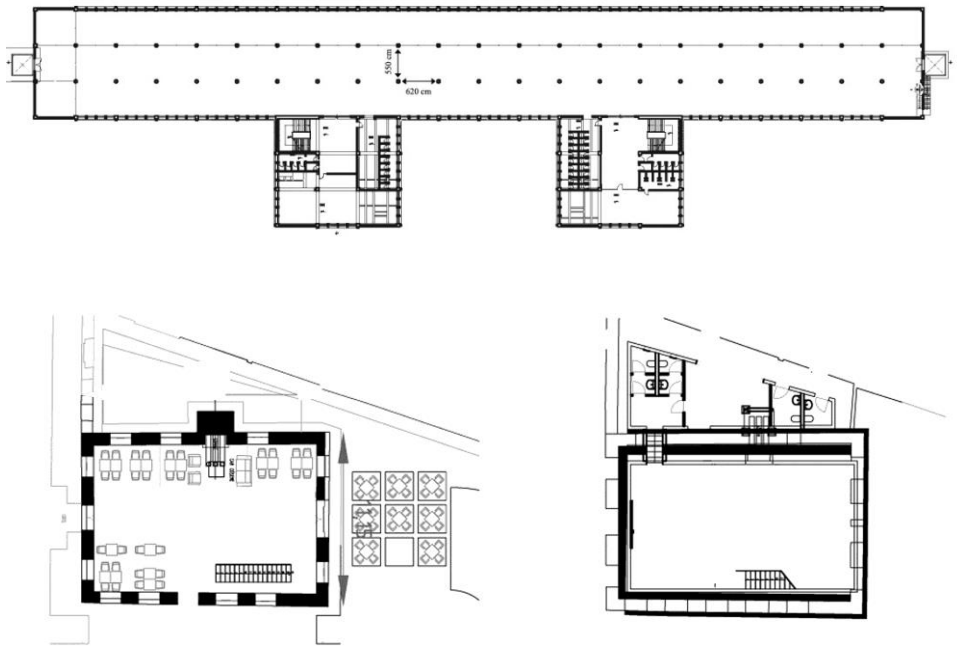

Şekil A.3 : Beykoz Deri Fabrikası vaziyet p., Kundura İmalathanesi ve Demirhane kat planları (Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi).

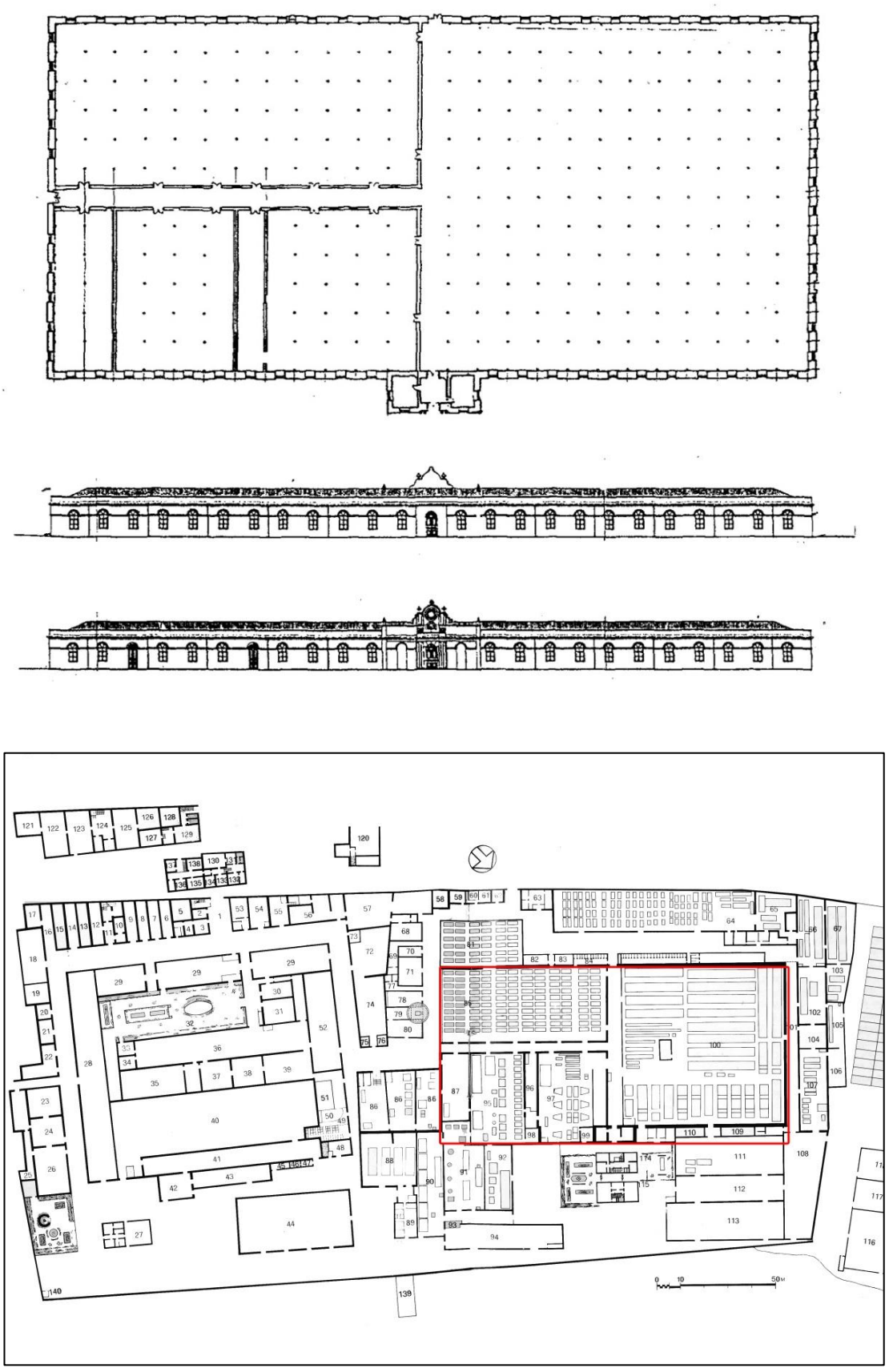

Şekil A.4 : Feshane plan ve cephe rölövesi (İBB Harita Planlama Arşivi), 1986 öncesi Feshane planı (Küçükerman, 1988a).

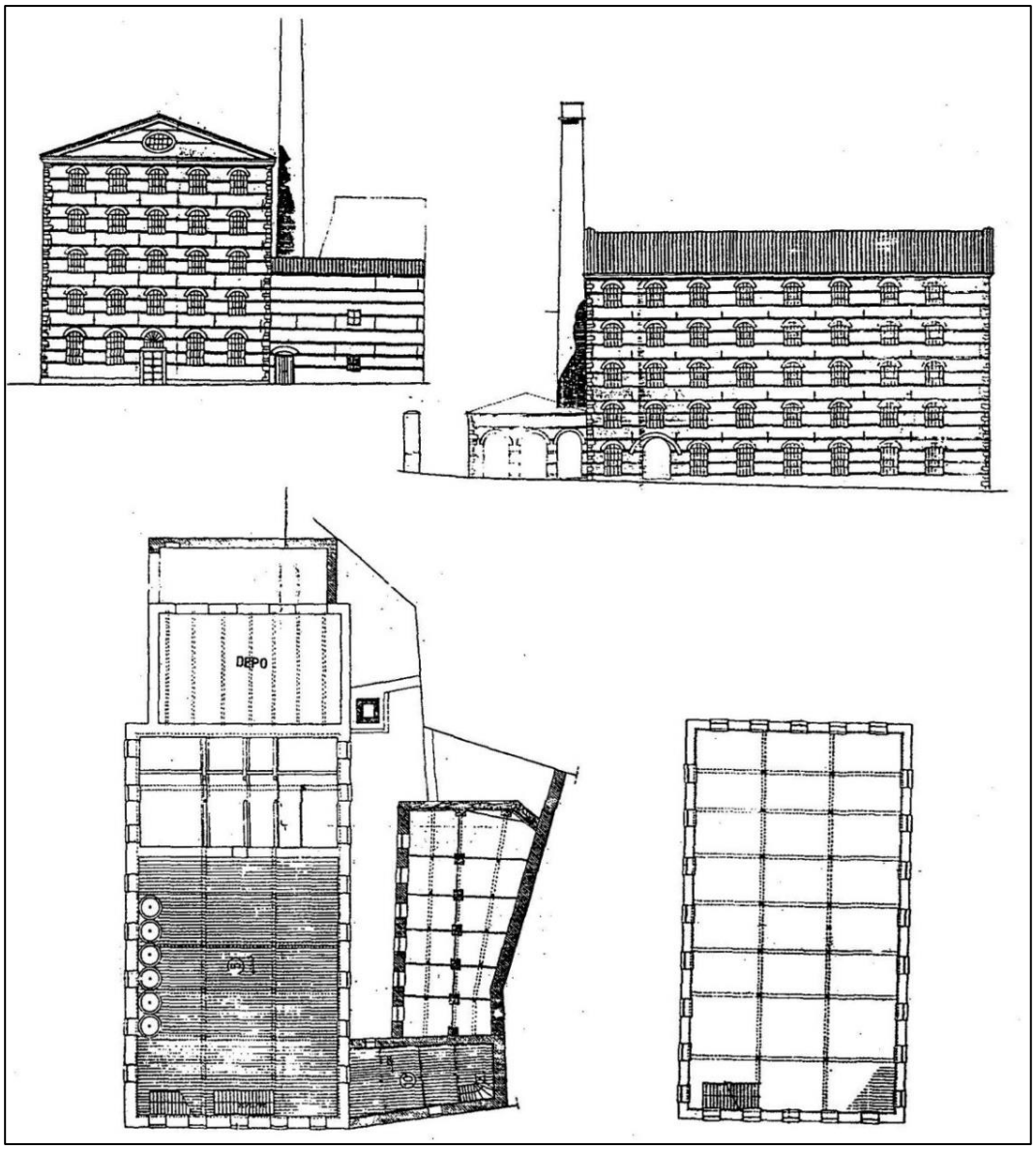

Şekil A.5 : Paşalimanı Un Fabrikası plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

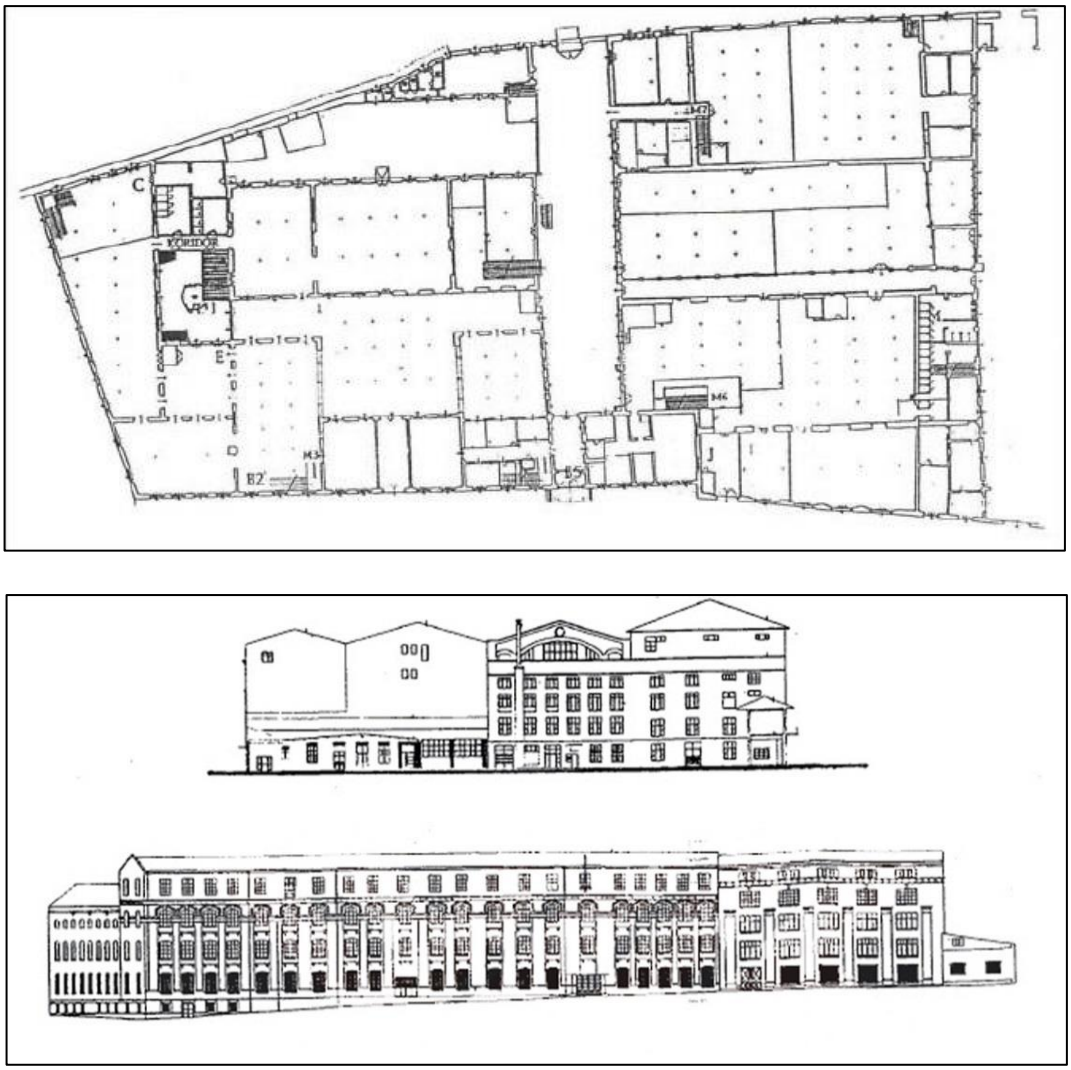

Şekil A.6 : Cibali Tütün Fabrikası konumu, plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

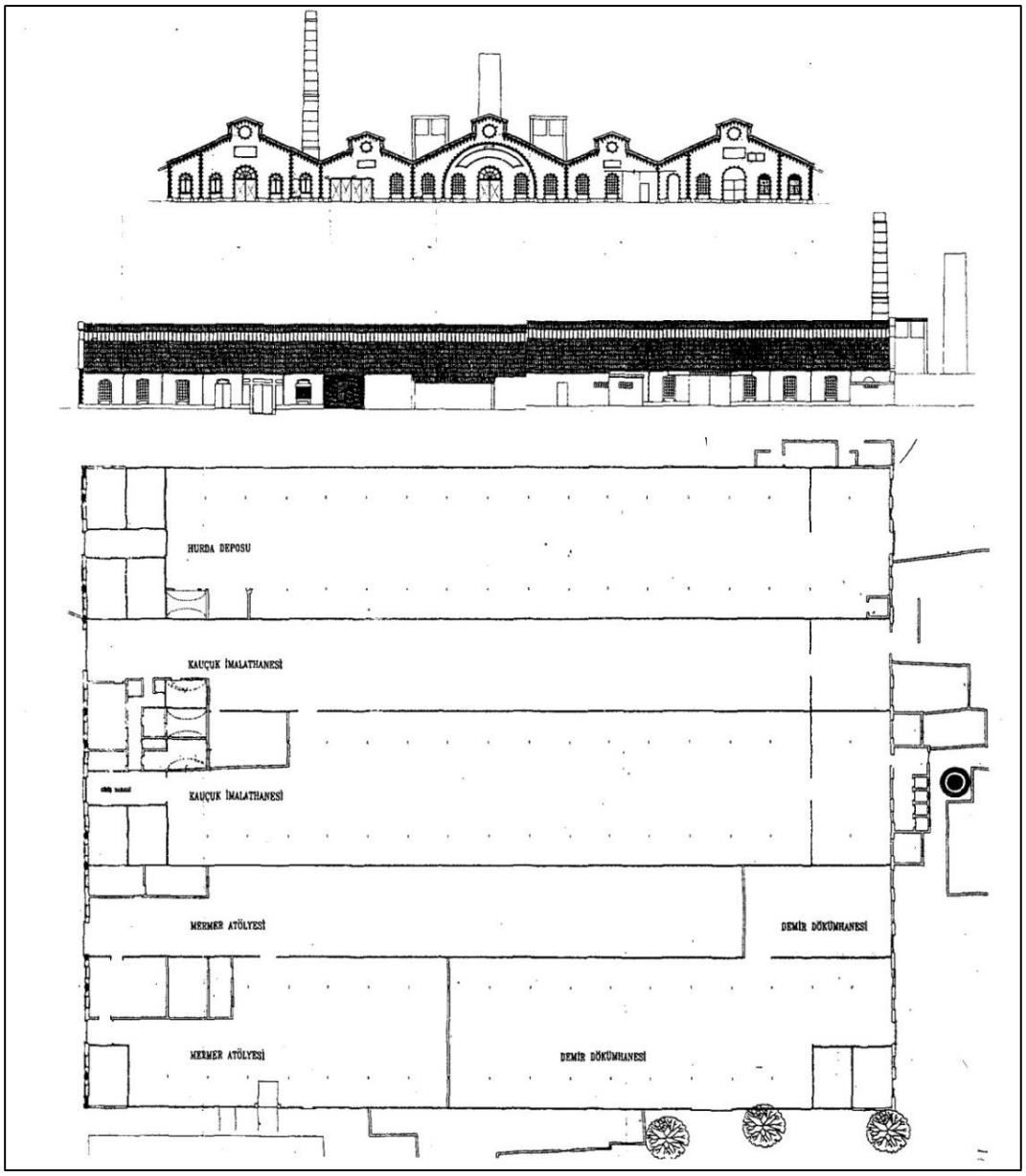

Şekil A.7 : Küçükçekmece Kibrit Fabrikası, plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

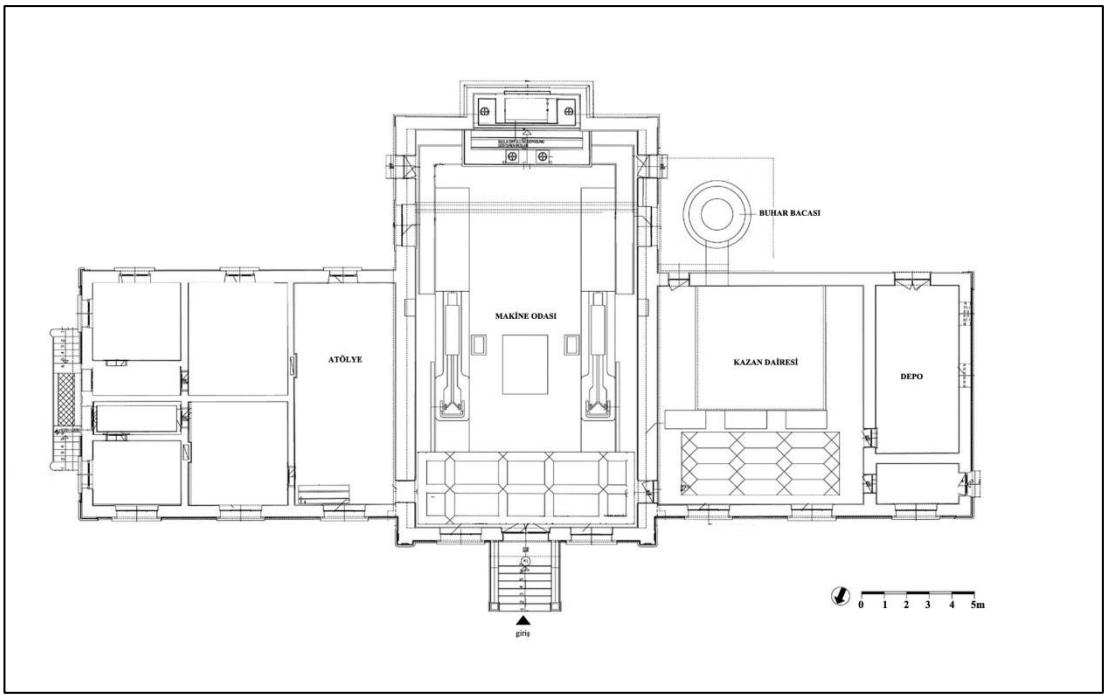

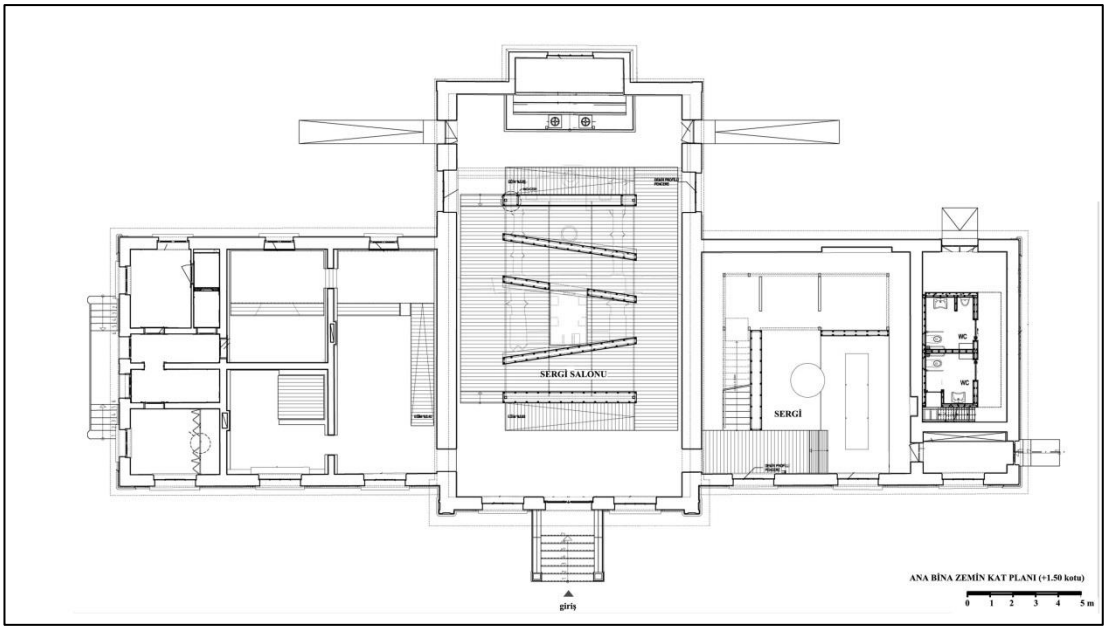

Şekil A.8 : Cendere Su Pompa İstasyonu Ana Bina Restitüsyon planı ve yeniden işlevlendirme planı (G. Tanyeli arşivi, 2015).

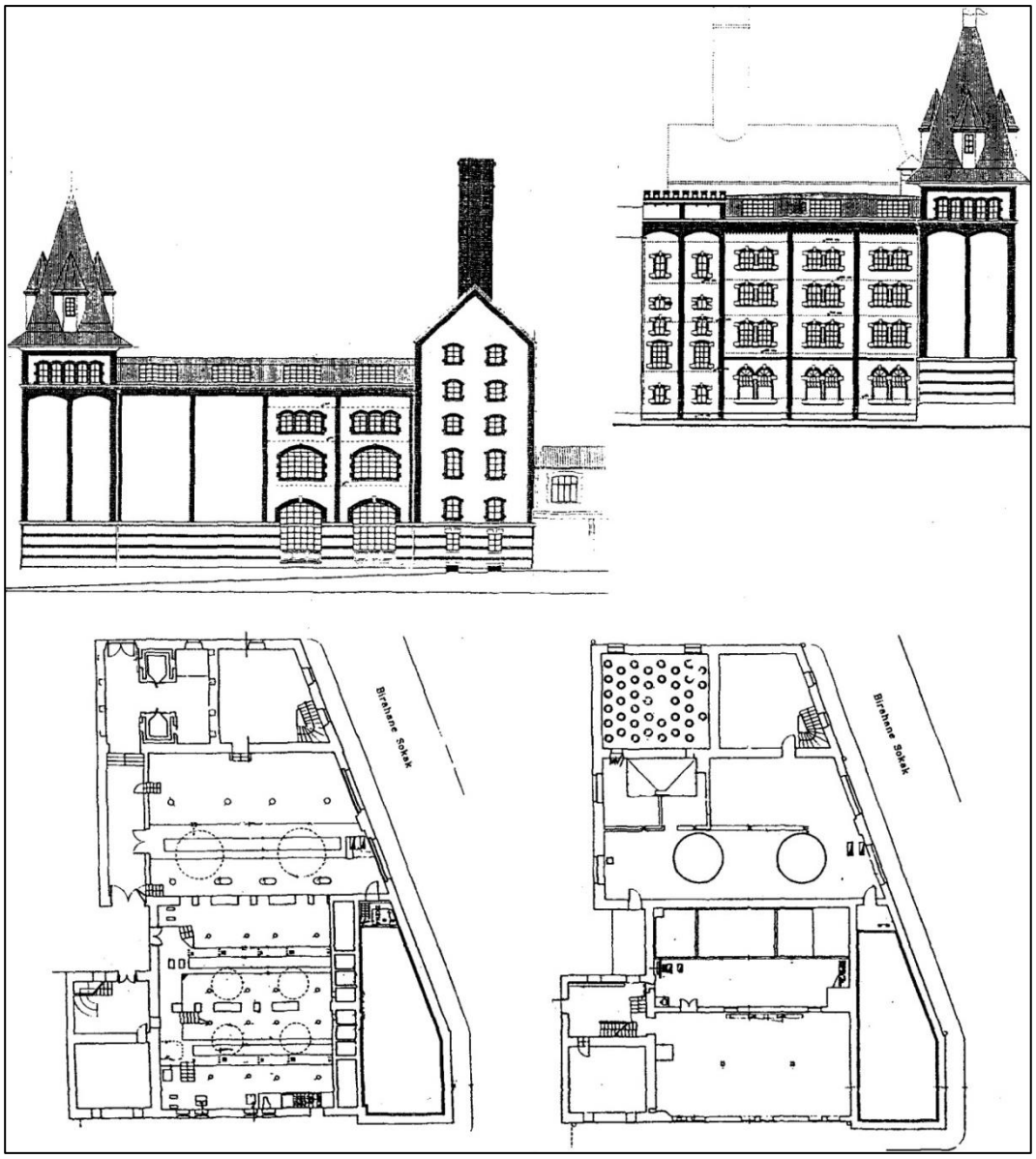

Şekil A.9 : Bomonti Bira Fabrikası kısmi plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

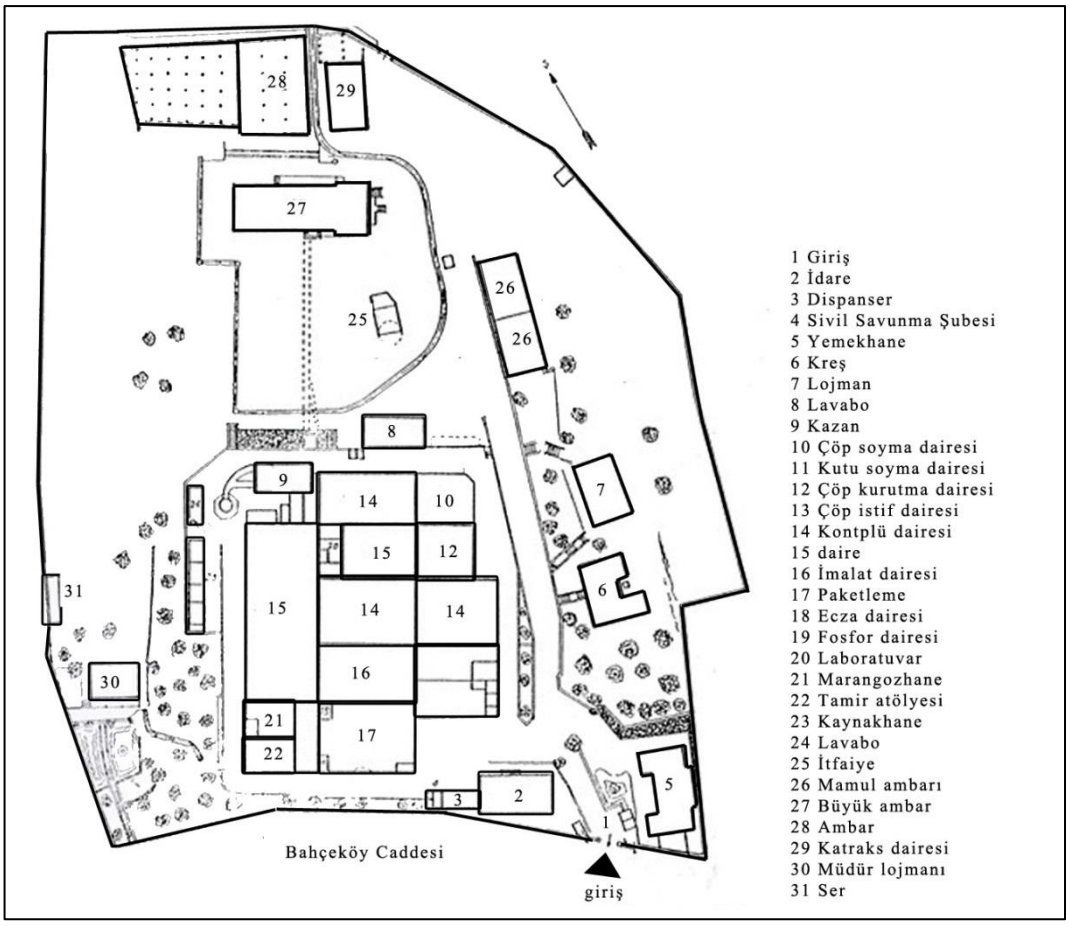

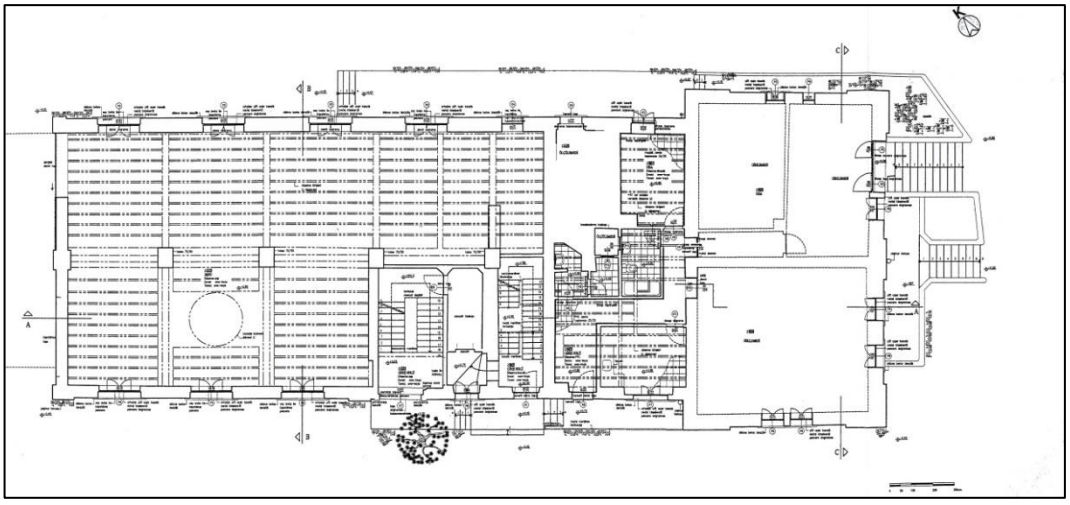

Şekil A.10 : Büyükdere Kibrit ve Nektar Fabrikası vaziyet planı ve plan rölövesi (Türk, 2004).

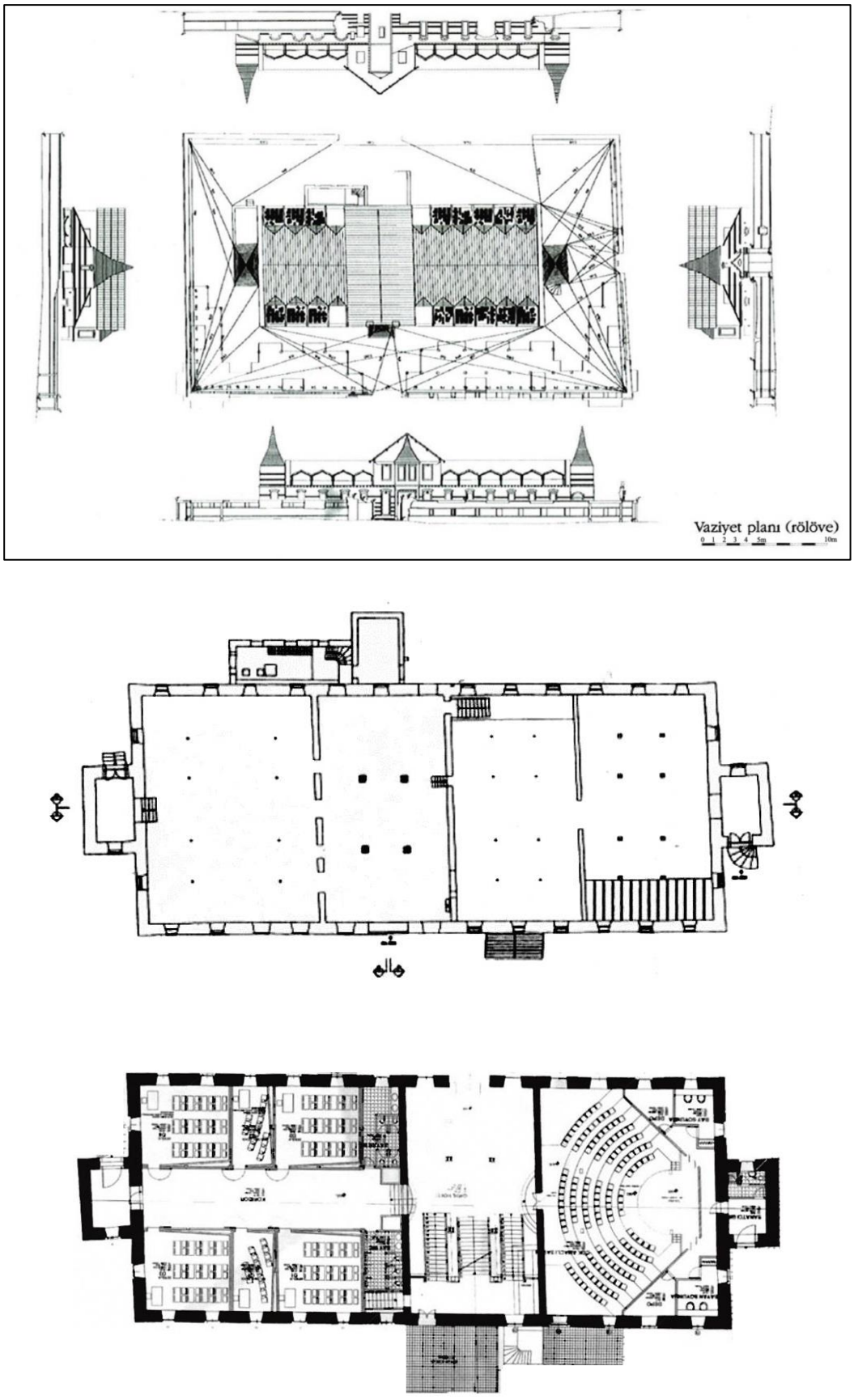

Şekil A.11 : Bakırköy İspirto Fabrikası vaziyet planı, plan rölövesi ve yeniden işlevlendirme sonrası planı (Anon., 2000).

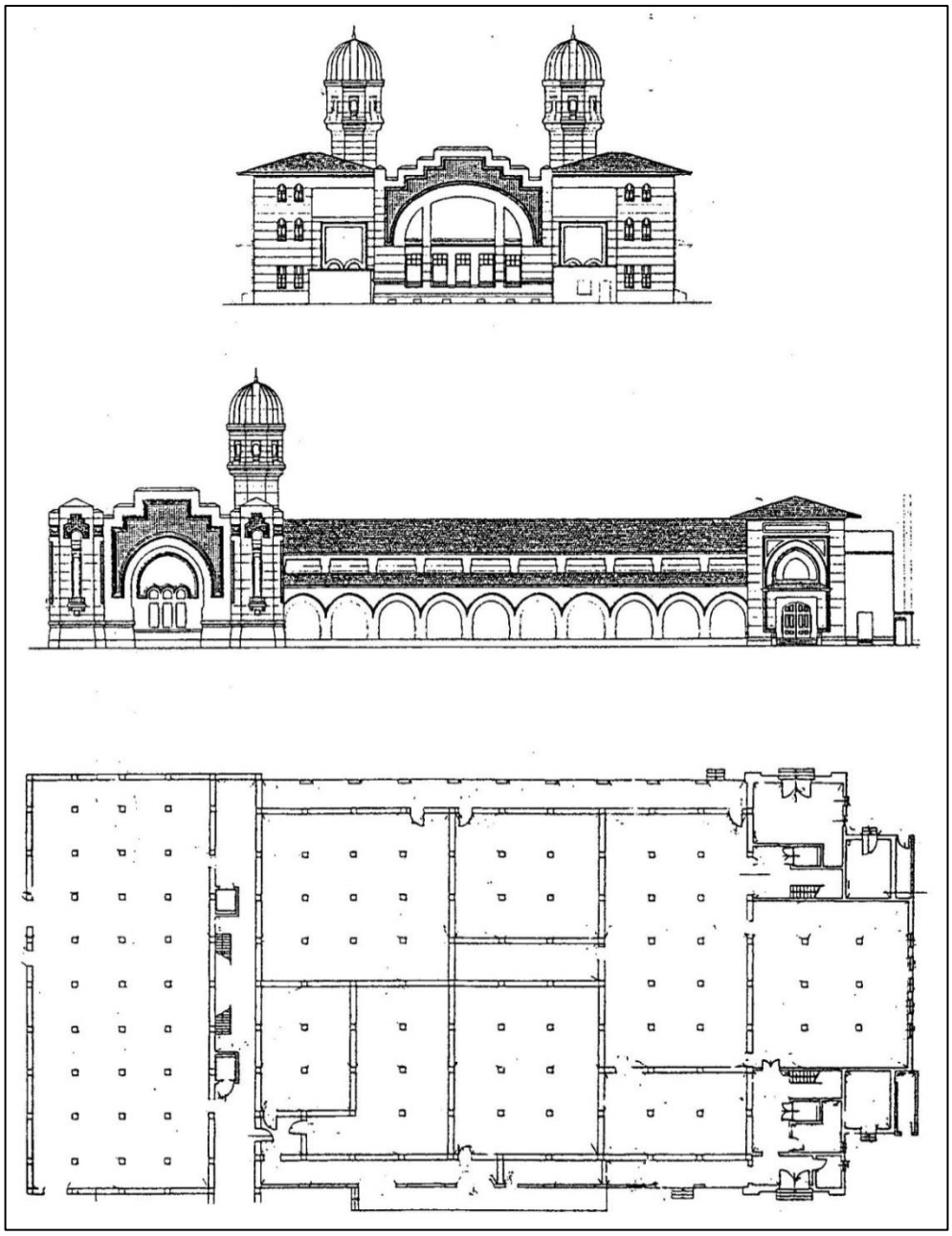

Şekil A.12 : Sütlüce Mezbahası plan ve cephe rölövesi (Kıraç, 2001).

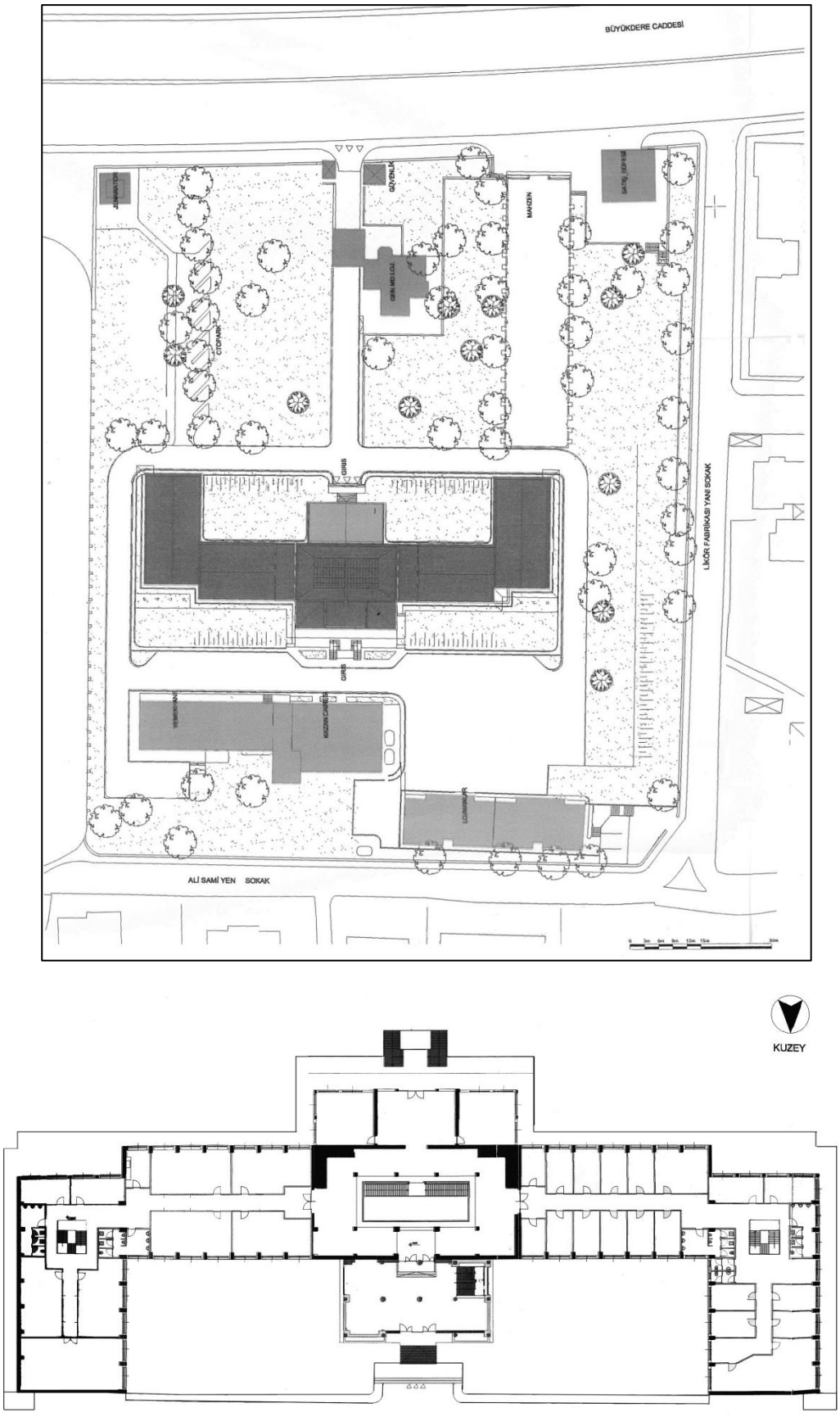

Şekil A.13 : Mecidiyeköy Likör Fabrikası vaziyet planı ve kat planı rölövesi (Kambek, 2005).

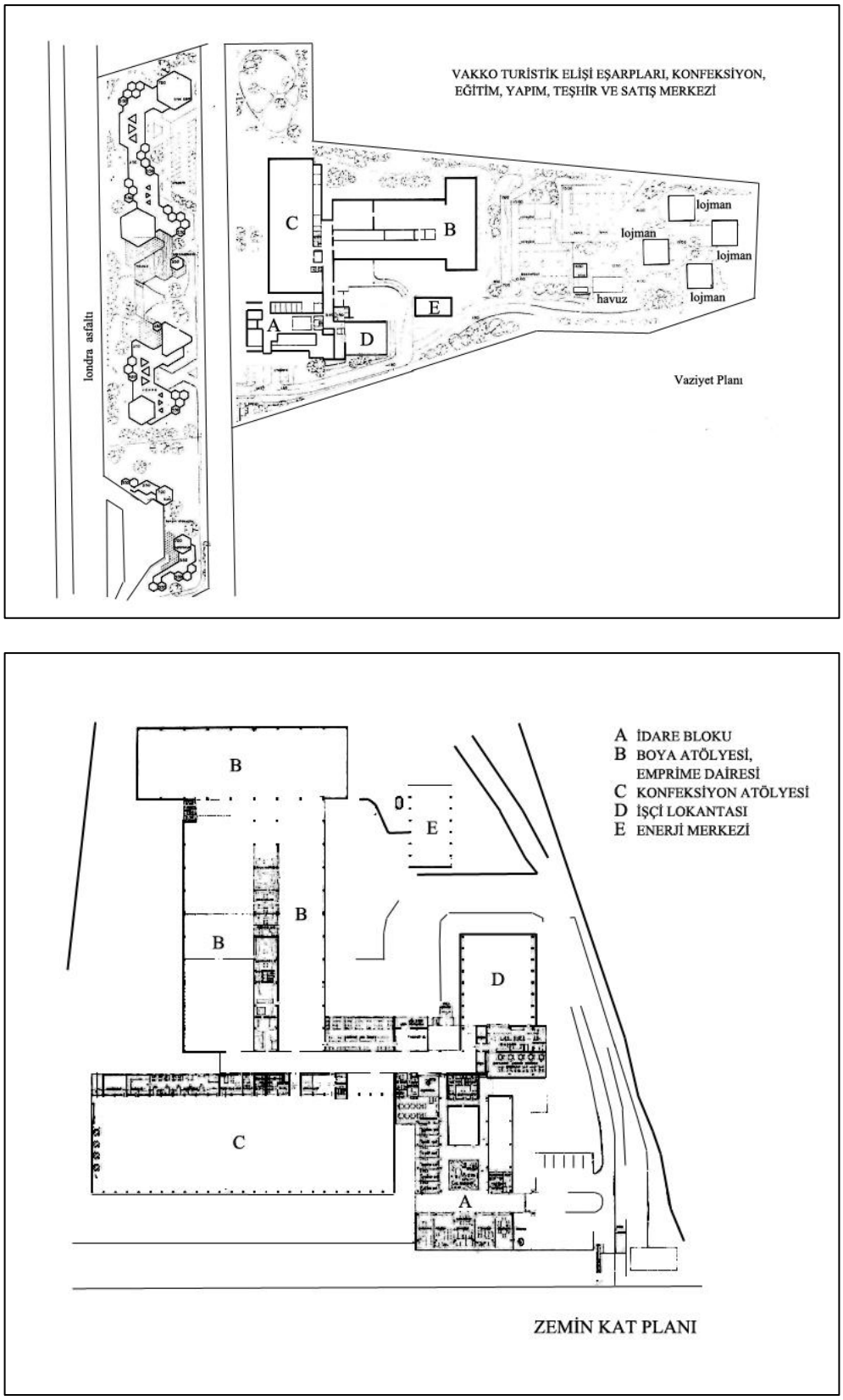

Şekil A.14 : Vakko Fabrikası vaziyet planı ve kat planı (Anon., 1970).

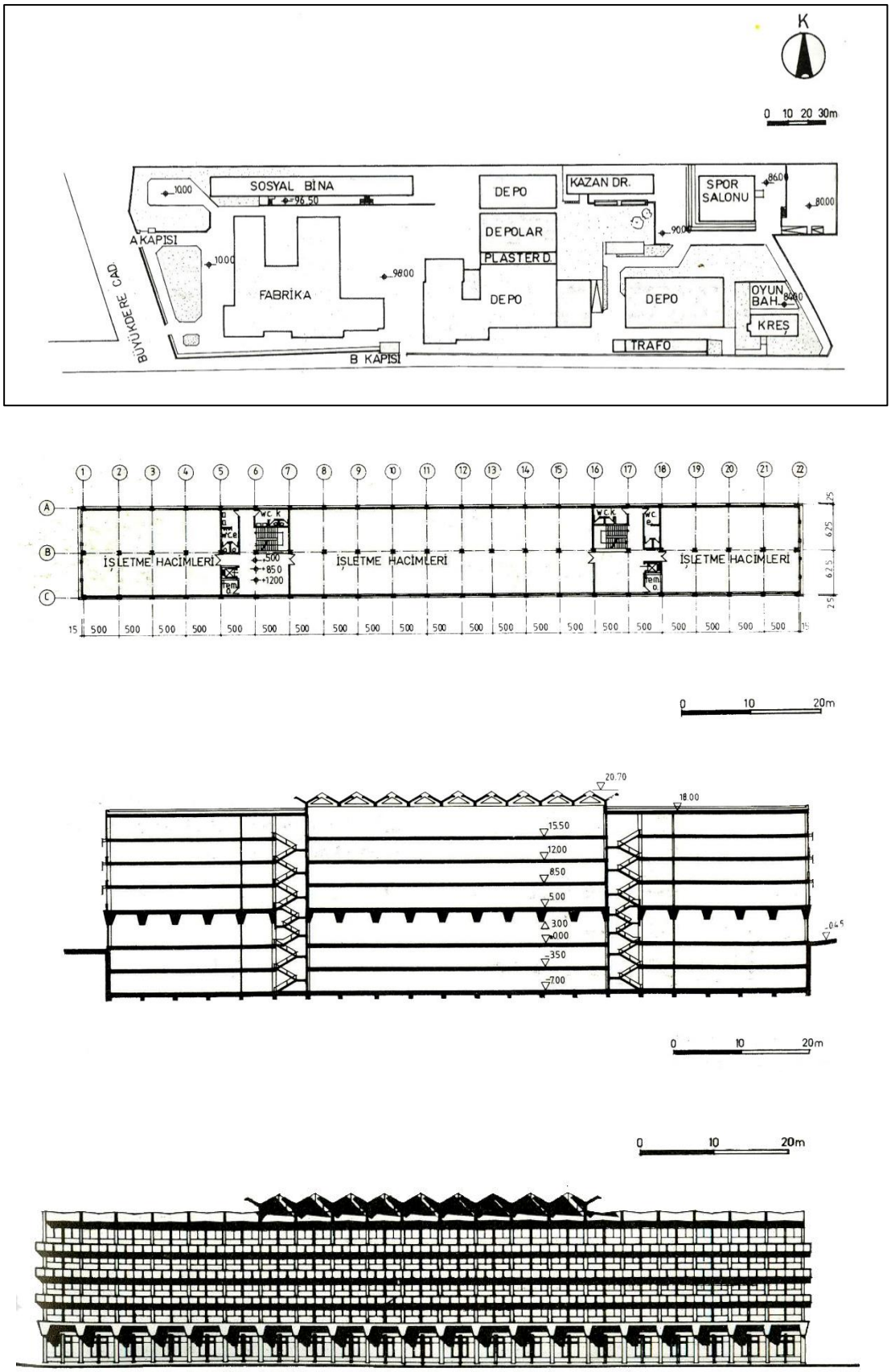

Şekil A.15 : Eczacıbaşı İlaç Fabrikası vaziyet planı, normal kat planı, kesit ve güney cephesi (Dökmeci vd., 1993)

ÖZGEÇMİŞ

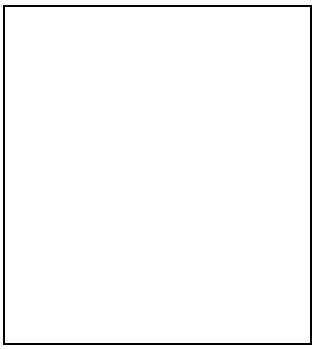

Ad Soyad **:** Duygu Nart

Doğum Yeri ve Tarihi **:** Sivas, 1989

E-Posta **:** nartd@itu.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** **:** 2012, Yıldız Teknik Üniversitesi / Bologna Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2010, İSMD, S.O.S. İstanbul, Ulusal Fikir Yarışması, 3.lük ödülü
- 2011, İSMD, S.O.S. İstanbul, Ulusal Fikir Yarışması, 3.lük ödülü